

Міністерство внутрішніх справ України
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

МОРОЗ Віта Петрівна
ЧАПЛИНСЬКИЙ Костянтин Олександрович
БОГУСЛАВСЬКИЙ Максим Григорович
ВОЛОШИНА Марина Олександрівна

**ПРОТИДІЯ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ:
СУЧАСНІСТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

Монографія

Дніпро
2023

УДК 343.98: 343.131

М 80

Ухвалено до друку Вченою радою Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, протокол № 8 від 30 березня 2023 р.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

д-р юрид. наук, проф., Заслужений юрист України **В. Г. Дрозд** – начальник 3-го науково-дослідного відділу науково-дослідної лабораторії проблем правового та організаційного забезпечення діяльності Міністерства Державного науково-дослідного інституту МВС України;

д-р юрид. наук, проф. **Р. Л. Степанюк** – професор кафедри криміналістики, судової експертології та домедичної підготовки факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ;

д-р юрид. наук, проф. **Ю. М. Черноус** – професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ;

канд. юрид. наук **М.О. Кисельов** – заступник начальника управління – начальник відділу оперативних обліків Управління кримінального аналізу ГУНП в Дніпропетровській області, підполковник поліції.

Мороз В.П., Чаплинський К.О., Богуславський М.Г., Волошина М.О.

М 80 Протидія організованих злочинності в Україні: сучасність та перспективи : монографія. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. 236 с.

ISBN 978-617-8032-95-1

У монографії, з урахуванням сучасних потреб правоохоронної практики та стану розвитку криміналістичної науки, здійснено ґрунтовний аналіз організованої злочинності; визначено сучасний стан протидії організованих злочинності та виокремлено перспективні напрями її подолання; досліджено поняття, види та місце злочинних угруповань в структурі організованої злочинності; висвітлено криміналістичну характеристику лідера та інших суб'єктів злочинних угруповань; розглянуто організаційно-правові засади діяльності підрозділів Національної поліції України щодо протидії організованих злочинності в умовах воєнного стану; розкрито особливості взаємодії органів і підрозділів Національної поліції України, а також державних, громадських і приватних підприємств, установ та організацій під час протидії організованих злочинності; окреслено напрями підвищення ефективності протидії організованих злочинності в Україні; з'ясовано міжнародний досвід протидії організованих злочинності; запропоновано шляхи удосконалення правової основи та діяльності органів і підрозділів Національної поліції України щодо протидії організованих злочинності.

Для науковців, викладачів, здобувачів ЗВО зі специфічними умовами навчання, аспірантів, ад'юнктів і докторантів, працівників органів прокуратури, слідчих, працівників оперативних підрозділів Національної поліції України, усіх тих, хто виявляє інтерес до юридичної науки та правозастосовної практики.

ISBN 978-617-8032-95-1

© Автори, 2023

© ДДУВС, 2023

ЗМІСТ

Авторський колектив	
ПЕРЕДМОВА	6
Розділ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ, ПРАВОВІ ТА ПРАКСЕОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ	9
1.1. Генезис організованої злочинності в Україні: історія, сучасність та основні напрями протидії	9
1.2. Поняття, види та місце злочинних угруповань в структурі організованої злочинності	30
1.3. Характеристика лідера (організатора злочинної діяльності) та інших суб'єктів організованих груп та злочинних організацій	57
Розділ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ЩОДО ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	76
2.1. Правове забезпечення протидії організованим злочинності в Україні в умовах воєнного стану	76
2.2. Організація та основні напрями діяльності підрозділів Національної поліції України щодо протидії організованим злочинності в умовах воєнного стану	95
2.3. Взаємодія органів і підрозділів Національної поліції України, а також державних, громадських і приватних підприємств, установ та організацій під час протидії організованим злочинності в умовах воєнного стану	107
Розділ 3. НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ	115
3.1. Міжнародний досвід протидії організованим злочинності	115
3.2. Діяльність уповноважених осіб у кримінальних провадженнях за фактами організованої злочинної діяльності	138
3.3. Шляхи вдосконалення правової основи та діяльності органів і підрозділів Національної поліції України щодо протидії організованим злочинності	144
ВИСНОВКИ	172
ДОДАТКИ	173

АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ

МОРОЗ Віта Петрівна – завідувачка навчально-наукової лабораторії з дослідження проблем протидії організованим злочинності та корупції Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

ЧАПЛИНСЬКИЙ Костянтин Олександрович – завідувач кафедри криміналістики та домедичної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

БОГУСЛАВСЬКИЙ Максим Григорович – науковий співробітник навчально-наукової лабораторії з дослідження проблем протидії організованим злочинності та корупції Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ВОЛОШИНА Марина Олександрівна – науковий співробітник навчально-наукової лабораторії з дослідження проблем протидії організованим злочинності та корупції Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВРУ	–	Верховна рада України
ГУНП	–	Головне Управління Національної поліції
ДБР	–	Державне бюро розслідувань
ДСР	–	Департамент стратегічних розслідувань
ДКВС	–	Державна кримінально-виконавча служба
ЄРДР	–	Єдиний реєстр досудових розслідувань
ЗМІ	–	Засоби масової інформації
КМУ	–	Кабінет Міністрів України
КК	–	Кримінальний кодекс
КПК	–	Кримінальний процесуальний кодекс
МВС	–	Міністерство внутрішніх справ
НДЕКЦ	–	Науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
НПУ	–	Національна поліція України
НСРД	–	Негласна слідча (розшукова) дія
ОГ і ЗО	–	Організована група і злочинна організація
ОЗГ	–	Організована злочинна група
ОЗУ	–	Організоване злочинне угруповання
ОРД	–	Оперативно-розшукова діяльність
ОРЗ	–	Оперативно-розшуковий захід
ОРС	–	Оперативно-розшукова справа
СБУ	–	Служба безпеки України
СОГ	–	Слідчо-оперативна група
СРД	–	Слідча (розшукова) дія

ПЕРЕДМОВА

Під час військової агресії з боку рф дедалі збільшується кількість бойових дій, особливо у Східних і Північних регіонах України. Проте, Збройні Сили України продовжують дедалі деокуповувати захоплені росією території та здійснювати у цих регіонах стабілізаційні заходи. За цих умов, керівництво держави прикладає неабияких зусиль щодо пришвидшення вступу України до Європейського співтовариства та інтегрування до НАТО. Внаслідок цього виникає необхідність продовження раніше започаткованих реформ соціальної, економічної, політичної, освітньої та релігійної основ суспільства з урахуванням умов сьогодення. Особливе місце у цій діяльності приділяється реформуванню правоохоронних органів, запобіганню й протидії корупції та організованій злочинності.

Організована злочинність утворює значну небезпеку для суспільства, особливо коли воно знаходиться у стані реформування та розбудови державно-правової системи. Саме така сприятлива для організованої злочинності ситуація містить у собі загрозу її проникнення практично у всі сфери суспільних відносин¹.

На сьогодні кількісні й якісні зміни у структурі організованої злочинності характеризуються удосконаленням існуючих, застосуванням новітніх способів учинення кримінальних правопорушень, форм та способів протидії досудовому розслідуванню. Дедалі спостерігається входження до злочинних угруповань як колишніх, так і діючих працівників правоохоронних органів, представників органів державної влади й управління.

Технологія організованої злочинної діяльності дедалі значно ускладнюється, що зумовлено використанням новітніх технічних засобів, складними й витонченими способами підготовки й приховування кримінальних правопорушень, які традиційними методами виявляти досить складно. Дії злочинців набувають усе більш зухвалого й жорстокого характеру.

Низька якість розкриття й розслідування, недостатність кваліфікованих кадрів у правоохоронних органах, відсутність системи попередження і профілактики кримінальних правопорушень створили підґрунтя до збільшення їхньої кількості, які дедалі набувають усе

¹ URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/law/10622>.

більш загрозливих форм. Спостерігаються негативні тенденції криміналізації суспільства й зростання організованої злочинності.

Лідери кримінальних угруповань намагаються активніше долати кордони, утворюючи при цьому аналоги транснаціональних компаній, які займаються злочинним бізнесом. Концентрація значних матеріальних цінностей в руках лідерів злочинних угруповань обумовлює зростаючий інтерес до їх безпосередньої участі у політичних процесах держави. Лідери організованих груп і злочинних організацій вживають вичерпних заходів щодо максимального представництва в органах законодавчої влади, органах влади й управління, новостворених правоохоронних органах. Окрім того, здійснюються безпрецедентні заходи щодо становлення на грошове утримання керівників органів прокуратури, підрозділів Національної поліції, представників органів влади та управління, особливо антикорупційних та судових органів.

Внаслідок цього спостерігається посилення протидії як на стадії досудового розслідування, так і судового розгляду кримінальних проваджень.

Дедалі збільшується тиск на працівників правоохоронних органів з боку кримінальних угруповань з метою затягування досудового розслідування або закриття кримінальних проваджень. Останнім часом це спостерігається у низці резонансних кримінальних проваджень.

На сьогодні правоохоронці стикаються зі значними складнощами з виявлення лідерів кримінальних угруповань та документування їхньої злочинної діяльності, оскільки більшість з них є глибоко законспірованими.

Організована злочинність використовує зв'язки з органами влади на найвищому рівні й усе більше проникає у велику політику. Вона нав'язує суспільству свої уявлення про систему цінностей і норм поведінки. Останнім часом в арсеналі засобів організованої злочинності не останнє місце займають тероризм, розпалювання міжнаціональних і релігійних конфліктів¹.

Динамічні зміни у характері організованої злочинної діяльності і умовах боротьби з нею наочно демонструють недостатність старих засобів і методів правової, організаційної, технічної і тактичної протидії організованій злочинності і необхідність їх істотного оновлення, вдосконалення та розвитку². Усе це потребує запровадження нових, нерідко нетрадиційних підходів з організації і здійснення протидії

¹ URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2020/feb/20948/16.pdf>.

² Карпов Н.С., Євдокіменко С.В. Злочинна діяльність. Наукове видання /під ред. В.П. Бахіна. Київ, 2001. С. 48.

організованим злочинним проявам.

Соціально-політичні зміни, які відбулися упродовж останніх років в країнах Європейського союзу, у тому числі і в Україні, безпосередньо вплинули на міжнародний характер організованої злочинності. На сьогодні Україна як центральноєвропейська держава, що займає важливе геополітичне становище, знаходиться в епіцентрі інтересів міжнародних злочинних угруповань. Зарубіжні кримінальні угруповання намагаються розширити сфери впливу за рахунок проникнення до нашої країни шляхом використання набутого кримінального досвіду, валютних коштів, ультрасучасного технічного забезпечення, апробування нових способів учинення й приховання кримінальних правопорушень і захисту своєї злочинної діяльності.

Загалом, організована злочинність на сьогодні вимиває величезні кошти з України, що посилює негативні тенденції у розвитку злочинності. Така ситуація вимагає прийняття невідкладних, неординарних і кардинальних рішень щодо організації протидії діяльності й розвитку в країні організованих злочинних угруповань та за її межами.

Зростання рівня організованої злочинності в Україні може бути стабілізовано поєднанням законодавчих, організаційних заходів та наукових розробок. Одним з основних завдань, які повинна вирішувати наука у вказаному напрямі – актуалізація наукового і методичного забезпечення протидії злочинності, підвищення її результативності шляхом впровадження у діяльність правоохоронних органів України найновіших наукових досліджень, розробок та передового досвіду¹.

¹ Чаплинський К.О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : монограф. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2010. 560 с.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ, ПРАВОВІ ТА ПРАКСЕОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

1.1. Генезис організованої злочинності в Україні: історія, сучасність та основні напрями протидії

Організована злочинність є найбільш суспільно-небезпечною формою протиправної діяльності. Наявність організованої злочинності у суспільстві вкрай негативно впливає на його розвиток, деформуючи суспільні відносини. На сьогодні вже ні у кого не викликає сумнівів факт існування організованої злочинності в нашому суспільстві. Юристи, кримінологи, соціологи, психологи намагаються знайти оптимальні шляхи подолання цього негативного явища чи принаймні досягти звуження його впливу¹.

У цілому, організована злочинність вивчається не лише юридичними науками. Це обумовлено як багатоаспектністю об'єкта, що досліджується, так і необхідністю визначення засобів впливу на це явище та заходів захисту від нього суспільства. У кожній науці є певна сфера вивчення, бо для кожної з них, при єдності об'єкта дослідження існують свої цілі і завдання пізнання. Причому зміна характеру злочинності, її змісту і сутності тягне необхідність уточнення предмета вивчення кожної науки².

У радянський період питання запобігання та протидії організованій злочинній діяльності з ідеологічних міркувань не підіймалися ні на законодавчому рівні, ні у юридичній літературі та наукових розробках учених. Як наслідок, це не сприяло залученню до їх розробки вчених, а відповідно – і появі ґрунтовних наукових досліджень у цьому напрямі.

Суттєві економічні та суспільно-політичні перетворення,

¹ Семикопний А.Д. Організована злочинність та організовані форми злочинності у науці й законодавстві сучасної України і УСРР доби НЕПУ: порівняльна характеристика. URL: https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/7282/ORHANIZOVANA%20ZLOChYNNIST%20TA%20ORHANIZOVANI_%20Semykopnyi_2009.pdf?sequence=2&isAllowed=y.

² Карпов Н.С., Євдокіменко С.В. Злочинна діяльність. Наукове видання під ред. В.П. Бахіна. Київ, 2001. С. 48.

розвиток техніки, криміналізація суспільства зумовили необхідність наукового осмислення такого негативного соціального явища, як організована злочинність.

Організована злочинність є надзвичайно небезпечним соціально-економічним явищем. У різних країнах, залежно від конкретних умов, організована злочинність то стабілізується, то набуває розповсюдження, удосконалює форми і методи діяльності.

Так, відповідно до статистичних даних Генеральної прокуратури України, у 2016 р. було зареєстровано 592 604 кримінальних правопорушень, 2017 р. – 523 911, 2018 р. – 487 133, 2019 р. – 444 130, 2020 р. – 360 622. У той же час, повідомлення про підозру у 2016 р. було вручено лише у 159 480 кримінальних провадженнях, 2017 р. – 198 477, 2018 р. – 191 856, 2019 р. – 171 691, 2020 р. – 167 098, 2021 р. – 170 236. При цьому, підозра оголошується лише у 38 % від загальної кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень. Як наслідок, більшість злочинців уникають відповідальності, продовжуючи злочинну діяльність.

Слід наголосити, що кількість викритих ОГ і ЗО щороку зростає. Якщо у 2014 р. в Україні поліція припинила діяльність 127 таких груп, то за 2015 і 2016 роки було виявлено 135 і 136 організованих груп і злочинних організацій відповідно. У 2017 році кількість виявлених груп і організацій зросла до 210 (+54,4%), в 2018-му – до 288 (+37,1%), в 2019-му – до 293 (+1,7%)¹. А вже у 2020 р. – 275, 2021 р. – 298. У 2022 році спостерігається деяке зниження викритих ОГ і ЗО, що обумовлено повномасштабним вторгненням РФ на територію України.

Окрім того, майже на 52 % збільшилася кількість задокументованих етнічних злочинних груп та в 2,5 рази – угруповань з міжрегіональними зв'язками.

Дедалі збільшується і кількість організованих злочинних угруповань із корумпованими зв'язками.

На думку Я. О. Калиновської, сучасна кримінальна обстановка в Україні характеризується поширеністю організованої злочинної

¹ URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/05/11/infografika/suspilstvo/orhanizovana-zlochynnist-skilky-hrup-orhanizacij-vyavyly-2015-2021-rokax#:~:text=%D0%9F%D1%80%D0%BE%D1%82%D1%8F%D0%B3%D0%BE%D0%BC%20%D1%81%D1%96%D1%87%D0%BD%D1%8F%2D%D0%BA%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BD%D1%8F%202021%20%D1%80%D0%BE%D0%BA%D1%83,%D1%8F%D0%B7%D0%B0%D0%BD%D1%96%20%D0%B7%20%D0%BE%D0%B1%D1%96%D0%B3%D0%BE%D0%BC%20%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BA%D0%BE%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D1%80%D0%B5%D1%87%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD>

діяльності. На сьогодні вказане явище все більше охоплює різноманітні сфери життєдіяльності суспільства, починаючи від вчинення «звичайних» кримінальних правопорушень до здійснення високо латентних, професійних та ретельно замаскованих. За даними узагальнення правоохоронної практики спостерігається значне зростання організованої злочинності загально кримінальної спрямованості, яка пов'язана із вчиненням злочинних дій проти життя та здоров'я особи, власності, суспільства та моралі, статевої свободи та статевої недоторканості тощо¹.

Зважаючи на це, організована злочинність – проблема не тільки України. Європол у квітні опублікував звіт, в якому зазначив, що загроза для Євросоюзу з боку організованої злочинності як ніколи велика. 80 % кримінальних мереж пов'язані з торгівлею наркотиками, шахрайством з акцизами, торгівлею людьми, онлайн-шахрайством і незаконним ввезенням мігрантів. При цьому 80 % угруповань використовують для учинення кримінальних правопорушень легальні структури, 60 % злочинних об'єднань застосовують насильство².

На думку А. В. Воронцова і О. А. Гритенко, організована злочинність стає все більш загрозливою і набуває транснаціонального характеру. А тому, звичайно, протидія даного виду злочинності досить актуальна. Практика соціального життя в останні роки змусила визнати на найвищому рівні державної влади існування в Україні організованої злочинності. Тому підвищення ефективності боротьби з нею є одним з найважливіших завдань, що впливає з оцінки сучасної кримінальної ситуації в країні³.

Як соціальне явище – злочинність супроводжує людство фактично за всіх часів. Досить важко припустити, що у якийсь період

¹ Калиновська Я.О. Сучасні види організованої злочинності загально кримінальної спрямованості. *Forum Prava*. 2017. № 5. С. 164-168. URL: <https://forumprava.pp.ua/files/164-168-2017-5-25.pdf>.

² URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/05/11/infografika/suspilstvo/orhanizovana-zlochynnist-skilky-hrup-orhanizacij-vyyavyly-2015-2021-rokax#:~:text=%D0%9F%D1%80%D0%BE%D1%82%D1%8F%D0%B3%D0%BE%D0%BC%20%D1%81%D1%96%D1%87%D0%BD%D1%8F%2D%D0%BA%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BD%D1%8F%202021%20%D1%80%D0%BE%D0%BA%D1%83,%D1%8F%D0%B7%D0%B0%D0%BD%D1%96%20%D0%B7%20%D0%BE%D0%B1%D1%96%D0%B3%D0%BE%D0%BC%20%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BA%D0%BE%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D1%80%D0%B5%D1%87%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD>.

³ Воронцов А.В., Гритенко О.А. Профілактика організованої злочинності : лекція, Одеса, 2018 16 с. URL: https://oduvs.edu.ua/wp-content/uploads/2016/09/lek-2018-d_z-2_3-kriminologia_ta_profilakt_zloginiv-8.pdf.

цей феномен не існував. Підтвердження цьому знаходимо в одній із найдавніших книг людства – Старому Завіті. Так, у Біблії докладно описані обставини, мотиви та спосіб вбивства Каїном свого брата Авеля¹. Це свідчить про те, що навіть в умовах вкрай обмеженої чисельності населення Землі, злочини мали місце. Можна сказати, що саме з цього періоду злочинність супроводжує розвиток людства, змінюється і пристосовується до соціально-економічних умов, у яких перебуває суспільство. В усі часи людство було зацікавлене у вивченні злочинності й робило спроби щодо розробки заходів для її стабілізації або зменшення.

На думку Н. Міняйло, наявність організованої злочинності у тих чи інших її формах, від початкових (стійкі банди розбійників та зграї конокрадів) з поправкою на історичні особливості, притаманна суспільству вже досить тривалий період².

Корені світової організованої злочинності беруть початок в Італії. Протягом тривалого часу там існували три злочинних організації: «Сицилійська мафія», «Камора» і «Ндрангета», представників яких періодично викривали у верхніх ешелонах влади Італії. Історично основними сферами діяльності цих угруповань були наркобізнес, відмивання грошей та «рекет».

Отже, організовані злочинні угруповання функціонують практично у всіх країнах світу та мають свої національні або територіальні різновиди: «Якудза» у Японії, «Коза Ностра» в США, «Медельїнський картель» у Колумбії та ін.

Організовані форми злочинної діяльності, власне кажучи, охопили увесь світ, хоча у деяких країнах її існування не розголошувалось. Зокрема, в СРСР проблема організованої злочинності замовчувалася, оскільки концепція побудови комунізму проголошувала повну ліквідацію злочинності. Довгий час боротьба зі злочинністю офіційно будувалася на стратегії закономірного «відмирання» злочинних проявів у процесі соціалістичного і майбутнього комуністичного будівництва. Ідея про «відмирання» злочинності

¹ Біблія або Книги Святого письма Старого і Нового Заповіту. (із давньоєвропейської й грецької на українську наново перекладена). Ювілейне видання з нагоди Тисячоліття Християнства. Книга буття. С. 10-11.

² Міняйло Н.Є. Соціально-економічні передумови формування організованої злочинності в Україні. *Підприємництво. Господарство і Право*. № 8. 2016. С. 155-159. URL: <http://pgr-journal.kiev.ua/archive/2016/08/31.pdf>.; Міняйло Н.Є. Транснаціональна злочинна діяльність у сфері незаконного обігу вогнепальної зброї: кримінально-правове та кримінологічне дослідження : автореф. дис ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08. Київ : Б.в., 2012. 20 с.

підкріплювалася і статистично. Завдяки тоталітарному режиму, що існував у 30-50-х роках, організована злочинність не набула широких масштабів, оскільки не мала об'єктивних передумов бурхливо розвиватися. Контроль держави за станом злочинності був дуже жорстким і перешкоджав легалізації злочинних угруповань. Але, не дивлячись на це, злочинність усе більше ставала організованою. На латентному рівні розвивалася не тільки побутова, але й організована злочинність. Розвиток «радянської» організованої злочинності відбувався в інших умовах, ніж на Заході. Щоб знайти цьому пояснення, необхідно звернутися до ідеології соціалізму і його економічної основи – планового народного господарства, у якому державний розподіл заміняв механізм вільного ринку. Перші ж закони, спрямовані на перехід до ринку, були використані злочинними угрупованнями для відмивання коштів «тіньової» економіки, чим вплинули на економічні відносини в країні¹.

На думку І. В. Сервецького, В. І. Литвиненка і В. П. Шеломенцева, розвиток «тіньової» економіки дозволив сформуватися «чорному ринку», на якому велася незареєстрована торгівля споживчими товарами. Бачиться, що саме розвиток підпільного виробництва стимулював становлення організованої злочинності. Тіньова економіка з самого початку представляла собою неминучу реакцію на закриття вільного ринку і централізоване управління сферою виробництва й розподілу. Почали формуватися ділові відносини тіньових підприємців з професійними злочинцями з кримінального середовища. Підприємці почали використовувати злочинців для усунення конкурентів, контролю за партнерами і для своєї охорони, а лідери злочинного світу ставали компаньйонами підприємців, вкладаючи у бізнес власні кошти².

А. Д. Семикопний наголошує, що у «старої» професійної злочинності в нових соціальних умовах формується якісно новий стан. З'являється мережева структура організації, за якої став невідворотнім розподіл сфер і територій між групами, відбулося злиття злочинців загально кримінального профілю з розкрадачами, тих та інших – з представниками державного апарату. Саме у «хрущовський», а згодом у «брежнєвський» періоди формуються структури тіньової економіки,

¹ Чаплинський К.О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : монограф. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2010. 560 с.

² Сервецький І.В., Литвиненко В.І., Шеломенцев В.П. Історичні передумови виникнення організованої злочинності в Україні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. 2002. № 3. С. 236-242.

зрошені з корумпованими чиновниками і кримінальними групами, які й склали основу сучасної організованої злочинності. Особливо ці процеси прискорилися в роки перебудови. Не останню роль у цьому зіграли і закони «Про індивідуальну трудову діяльність» (1986 р.) і «Про кооперацію» (1988 р.). Вони сприяли не стільки економічним реформам в СРСР, скільки виходу з тіні капіталів, накопичених злочинним шляхом у попередні періоди¹.

Кінець 1980-х і початок 1990-х років характеризується запровадженням в СРСР так званої «перебудови», яка була пов'язана з деякими послабленнями в державному управлінні, у тому числі в галузі економіки та фінансів. Громадянам законодавчо було дозволено створювати приватні кооперативи з різних видів діяльності. Кооперативи ці звісно не мали будь-якої належної матеріальної бази та сировини, тому їх керівники вступали в неправомірні зносини з державними підприємствами, банками та використовували їх ресурси для своєї діяльності й збагачення. Правоохоронним органам тривалий час було категорично заборонено проводити перевірку їхньої діяльності. Нераціональні реформи, вже у незалежній Україні, також не могли створити надійного захисту від діяльності злочинних угруповань, а лише навпаки, – сприяли цій діяльності².

На думку більшості вчених (О. М. Бандурка, В. В. Василевич, О. М. Джужа, Є. М. Моїсєєв та ін.), саме цим періодом датовані перші прояви зрощування кримінальних злочинних елементів зі злочинцями в галузях економіки і фінансів, що призвело до появи «тіньової» економіки, «білокомірцевої» злочинності, також розпочався процес втягування в злочинну діяльність окремих працівників державного апарату та правоохоронних органів³.

¹ Семикопний А.Д. Організована злочинність та організовані форми злочинності у науці й законодавстві сучасної України і УСРР доби НЕПУ: порівняльна характеристика. URL: https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/7282/ORHANIZOVANA%20ZLOChYNNIST%20TA%20ORHANIZOVANI_%20Semykopnyi_2009.pdf?sequence=2&isAllowed=y.

² URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/organizovana-zlochynnist-v-ukrayini-vid-prymityvizmu-do-profesijnoyi-vytonchenosti-reanimatsiya-zabutoyi-problemy-yaka-nabularafinovanogo-vyglyadu>.

³ Бандурка А.М. Противодействие преступности: война терминов, понятие, общая характеристика / Л.М. Давыденко. *Право і безпека*. № 3. 2004. С. 7–11; Міняйло Н. Соціально-економічні передумови формування організованої злочинності в Україні. *Підприємництво. Господарство і Право*. № 8. 2016. С. 155-159. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2016/08/31.pdf>; Лизогуб Б.В. Організовані злочинні угруповання: класифікація та заходи протидії : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.08. Національний ун-т внутрішніх справ. Харків, 2004. 18 с.

Можна сказати, що результатом негативних економічних процесів в СРСР стало наступне:

- поява у злочинних угрупованнях могутньої фінансової та майнової бази;

- відкрита участь організованих злочинних угруповань у легальній економіці, а також у діяльності державних і суспільних структур;

- створення нових органів, які взяли на себе розробку й вирішення важливих питань стратегії, тактики й ідеології економічної діяльності постійно діючих управлінських (галузевих та регіональних) центрів для криміналітету;

- вихід у міжнародну фінансову, торгову та виробничу сфери.

У подальшому з'являються також і організовані розкрадання державних матеріальних, у тому числі природних, ресурсів і грошових коштів. На західний зразок виникають різноманітні форми експлуатації людських вад та слабостей (наркобізнес, проституція, торгівля зброєю та ін.). Існуючий бандитизм набуває ознак гангстеризму, найбільш розповсюдженими формами якого є рекет, викрадення людей, захоплення заручників, вбивства на замовлення. Величезний прибуток коштів стає ведучим економічним стимулом для усіх форм цієї діяльності.

Подальша дезінтеграція СРСР, розподіл колишньої соціалістичної власності, однобокий характер проведення політичних та економічних реформ, розпад системи фінансового, банківського і виробничого контролю, різка поляризація доходів населення, падіння суспільної моралі, невизначений статус армії та багато інших факторів могли бути підставами для перетворення України в криміналізовану державу.

Отримавши у 1991 році незалежність і суверенітет, Україна все ще тривалий час продовжувала протидіяти організованій злочинності за тим законодавством, яке діяло на її території за часів СРСР. Проте різного роду перетворення відбувалися і у злочинному світі, зокрема:

- визначались нові лідери кримінальних угруповань;

- розподілялись сфери їхнього впливу на новій отриманій території;

- розроблювались новітні напрями подальшої злочинної діяльності;

- налагоджувались зв'язки нового формату зі злочинністю, яка тепер стала міжнародною, освоювались нові території впливу.

Одночасно зі змінами в економіці відбуваються докорінні зміни і

в соціальній сфері, руйнується система державного контролю. Усі ці чинники разом з відсутністю адекватних коректив у галузі права в умовах лібералізації правозастосовчої діяльності та вкрай недостатнього бюджетного фінансування створили сприятливе середовище для утвердження організованої злочинності і подальшого зростання її рівня. Кримінальне законодавство не було ефективним засобом у боротьбі правоохоронних органів з організованою злочинністю, на його основі успішним було лише викриття найнижчих ланок організованої злочинності. За досить короткий термін організована злочинність із сукупності розрізнених груп перетворилася на систему інтелектуально і технічно забезпечених, добре законспірованих, структурованих злочинних співтовариств¹.

Радикальна зміна політичної системи в Україні у 1991 році та поступова поява політиків так званої «нової формації» визначили той факт, що політичні конфлікти в нашому суспільстві тісно межують зі злочинними проявами, прямо впливаючи на їх кількісні й якісні показники. Процес боротьби за здобуття політичної влади в державі, який постійно супроводжується вчиненням тяжких і особливо тяжких злочинів насильницької спрямованості (вбивства на замовлення політичних суперників, масові акції політичної спрямованості, поєднані із застосуванням насильства і знищенням майна); подальше утримання політичної влади пов'язані зі змогою високих посадовців «ефективно» використовувати владні повноваження з метою особистого збагачення².

Організована злочинність намагається проникати у легальну економіку і вчиняти вже злочини у сфері економічної діяльності держави й отримувати від неї власні прибутки. Злочинне середовище намагається накопичувати ресурсний і функціональний потенціал, посилювати свою організованість. Від розрізнених бандитських груп до інтелектуально і технічно забезпечених, належно законспірованих

¹ Мінняло Н.Є. Транснаціональна злочинна діяльність у сфері незаконного обігу вогнепальної зброї: кримінально-правове та кримінологічне дослідження : автореф. дис ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ : Б.в., 2012. 20 с.; Мінняло Н.Є. Соціально-економічні передумови формування організованої злочинності в Україні. *Підприємництво. Господарство і Право*. № 8. 2016. С. 155-159. URL: <http://pgr-journal.kiev.ua/archive/2016/08/31.pdf>; Серватко Т. Проблеми боротьби з організованою злочинністю в Польщі та в Україні : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.08; НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. Київ, 2002. 19 с. С. 7-8.

² Мінняло Н.Є. Соціально-економічні передумови формування організованої злочинності в Україні. *Підприємництво. Господарство і Право*. № 8. 2016. С. 155-159. URL: <http://pgr-journal.kiev.ua/archive/2016/08/31.pdf>; Медицький І.Б. Вплив соціальних факторів на злочинність в умовах становлення незалежної Української держави : автореф. дис ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ : Б.в., 2007. 20 с. С. 8-9.

злочинних організацій – цей шлях окремі кримінальні структури проминули у відносно короткий період¹.

Отже, організована злочинність в Україні має давнє походження та пройшла півстолітній шлях від примітивізму до професійності. На кожній стадії свого розвитку організована злочинність трансформувалася та змінювала сутність².

На думку В. Д. Сущенка, сьогодні в Україні організована злочинність вже набула ознак міжнародної та поширює свій вплив як на фінансово-кредитну й банківську системи, так і на сферу зовнішньоекономічної діяльності – вивіз стратегічної та інших видів сировини й матеріалів, відмивання грошей та вкладання їх у нерухомість, цінні папери, валюту, коштовності, фінансування комерційної діяльності. Посилились процеси відмивання грошей шляхом вкладання їх у легальну економіку або вивозу за кордон³.

У соціально-політичній сфері організовані злочинні угруповання переважно діють у таких напрямках: встановлення корумпованих зв'язків на всіх рівнях державної влади й управління, а також правоохоронних, митних та податкових органах для отримання необхідної інформації для учинення кримінальних правопорушень, протидії досудовому розслідуванню та прикриття їх злочинної діяльності.

Незважаючи на поширеність проявів організованої злочинності у світі, однозначно визначеного поняття цього явища в юридичній літературі не існує. Таку думку підтримує і А. Д. Семикопний, наголошуючи, що незважаючи на широке висвітлення цієї проблеми у вітчизняних та закордонних ЗМІ, наукових виданнях, усе ще залишаються дискусійними питання про розуміння організованої злочинності, її форми й рівні, періоди розвитку тощо⁴.

А. В. Воронцов і О. А. Гритенко вказують, що вперше спробу сформулювати поняття організованої злочинності здійснили

¹ URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2016/08/31.pdf>. Марків І. Організована злочинність: її аналіз та сучасний стан. *Право України*. 2004. № 6. С. 54-57.

² URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/organizovana-zlochynnist-v-ukrayini-vid-prymityvizmu-do-profesijnoyi-vytonchenosti-reanimatsiya-zabutoyi-problemy-yaka-nabularafinovanogo-vyglyadu>.

³ Сущенко В.Д. Організована злочинність в Україні: сучасні тенденції. *Використання сучасних досягнень науки і практики у підвищенні ефективності боротьби зі злочинністю* : матер. наук.-практ. конфер. Київ: НАВСУ, 2000. С. 24-26.

⁴ Семикопний А.Д. Організована злочинність та організовані форми злочинності у науці й законодавстві сучасної України і УСРР доби НЕПУ: порівняльна характеристика. URL: https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/7282/ORHANIZOVANA%20ZLOCHYNNIST%20TA%20ORHANIZOVANI_%20Semykopnyi_2009.pdf?sequence=2&isAllowed=y.

американські вчені. У 1971 році відомий публіцист Уолтер Ліпман зазначав, що на відміну від звичайної злочинності, яка має повністю грабіжницький характер, організована злочинність пов'язана з наданням певних послуг або товарів. Виходячи з цього, виникає необхідність удосконалення стратегії і тактики оперативно-розшукової та розвідувально-аналітичної роботи для вивчення криміногенної ситуації, яка пов'язана з функціонуванням кредитно-банківської системи¹.

На думку К. Б. Марисюк і В. В. Черепушак, вирішення практичних проблем боротьби з організованою злочинністю неможливе без глибокого пізнання теорії цього питання. Це передбачає узагальнення зарубіжних теоретичних досліджень і вітчизняного практичного досвіду в цій галузі. Виходячи з цього, різні вчені виокремлювали найрізноманітніші ознаки феномену організованої злочинності².

Сучасні структура і динаміка злочинності, і це підкреслюється в багатьох наукових працях, характеризуються постійним зростанням рівня організованої злочинності, яка з кожним роком набуває дедалі нових небезпечних форм³.

В цілому, термін «організованість» походить від французького «organisation», значення якого полягає у внутрішній упорядкованості, узгодженості, планомірності, взаємодії частин цілого, об'єднанні людей, спільно реалізуючих певну програму або ціль⁴.

Організована злочинність являє собою один з найскладніших та найнебезпечніших видів злочинності, що може посягати одночасно на економічні, політичні, правові і моральні сфери суспільства внаслідок розгалуженості сфер її злочинної діяльності. Виходячи з цього, буквально тлумачення терміну «організована злочинність» дозволяє віднести до даного виду злочинності будь-які кримінальні правопорушення, що характеризується ознакою організованості⁵.

Ця позиція підтримується і на законодавчому рівні. Так, згідно зі статтею 1 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби

¹ Воронцов А.В., Гривенко О.А. Профілактика організованої злочинності: лекція, Одеса 2018. 16 с. URL: https://oduvs.edu.ua/wp-content/uploads/2016/09/lek-2018-d_z-2_3-kriminologia_ta_profilakt_zloginiv-8.pdf.

² URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2020/feb/20948/16.pdf>.

³ Хавронюк М., Мельник М. Ознаки і поняття організованої групи та злочинної організації (кримінально-правовий аспект). *Право України*. 2000. № 4. С. 59-64. URL: <https://justice.org.ua/politika-i-pravo-podiji-fakti-komentari/oznaki-i-ponyattya-organizovanoji-grupi-ta-zlochinnoji-organizatsiji-kriminalno-pravovij-aspekt>.

⁴ Юридичний словник /за ред. Б.М. Бабія, Ф.Т. Бурчака, В.М. Корецького, В.В. Цветкова. Видання друге, перероблене і доповнене. Київ, 1983. С. 494.

⁵ URL: https://pidru4niki.com/81594/pravo/ponyattya_vidi_organizovanoyi_zlochinnosti.

з організованою злочинністю», під організованою злочинністю розуміється сукупність злочинів, що вчиняються у зв'язку із створенням та діяльністю організованих злочинних угруповань¹.

Аналізуючи визначення слід зазначити, що при визначенні поняття організованої злочинності законодавець пішов шляхом визначення найбільш характерних її ознак, враховуючи національні, правові, економічні, історичні та інші чинники.

Загалом, законодавче визначення організованої злочинності розкриває головну її ознаку, яка притаманна лише їй, кількісну характеристику як злочинів, так і осіб (груп осіб), що їх вчиняють.

На сьогодні у юридичній літературі існує понад 500 визначень поняття організованої злочинності й усі тлумачать, що організована злочинність – багатоаспектне негативне соціальне явище, яке, на думку Я. І. Солов'я, не обумовлене звичною системою визначення злочинів².

Таку думку підтримує і Я. О. Калиновська, визначаючи, що питання диференціації організованої злочинності останніми роками перебуває в центрі уваги науковців у сфері кримінології, соціології, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності. Виходячи з цього, на сьогодні існує значна кількість запропонованих вітчизняними і зарубіжними вченими різнопланових понять та класифікацій організованої злочинності³.

Аналізуючи й узагальнюючи наукові підходи до визначення поняття організованої злочинності, навіть за умови їх різноманітності, дозволяє поділити точки зору провідних науковців на групи відповідно до тих ознак, які вони виділяють, говорячи про організовану злочинність.

До першої групи слід віднести точки зору науковців, у яких організована злочинність розглядається як об'єднання осіб в угруповання, при цьому відзначається їх стійкість.

Так, О.М. Джужа, Є.М. Моїсеєв і Т.А. Третьякова організовану злочинність визначають як об'єднання злочинців зі стійкою

¹ Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України № 3341–ХІІ. *Відомості Верховної ради України*. 1993. № 35.; Законодавче забезпечення оперативно-розшукової діяльності: збірник нормативно-правових актів /Л.В. Сервецький, С.І. Ніколаюк, В.І. Лазутко, О.М. Юрченко. Київ : Націон. акад. внутр. справ України, 2001. С. 17.

² Соловій Я.І. Організована злочинність як найвища стадія розвитку криміналітету. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. 1999. № 4. С. 63-72.

³ Калиновська Я.О. Сучасні види організованої злочинності загально кримінальної спрямованості. *Forum Prava*. 2017. № 5. С. 164-168. URL: <https://forumprava.pp.ua/files/164-168-2017-525-.pdf>.

внутрішньою структурою та ієрархічними зв'язками, що створені для систематичного й планомірного злочинного бізнесу шляхом корумпування представників влади, насилля і залякування населення, а у ряді випадків – домовленості з іншими злочинними об'єднаннями з метою встановлення свого контролю у різних сферах діяльності і на окремих територіях, на постійній основі з метою отримання значних злочинних прибутків¹.

Р. В. Перелигіна і Ю. І. Дмитришак організовану злочинність розглядають як групову діяльність п'яти або більше осіб, яка характеризується ієрархічними зв'язками або особистими відносинами, що надає можливість одержувати прибуток або контролювати території та ринки (внутрішні та зовнішні), за допомогою насильства, залякування або корупції як для продовження злочинної діяльності, так і для проникнення у легальну економіку².

Інші вчені під організованою злочинністю розуміють відносно масову розповсюдженість стійких об'єднань злочинців, які створюють систему своєї безпеки за допомогою корумпованих зв'язків та займаються злочинністю як бізнесом. Проте, дане визначення є суперечливим, оскільки корупція є тією ознакою, яка відрізняє організовану злочинність від злочинності професійної, і, крім того, визначає організовану злочинність як професійну. Взагалі, під корупцією розуміють діяльність осіб, уповноважених на виконання функцій держави, яка спрямована на протиправне використання наданих їм повноважень для отримання матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг. Отже, мова фактично йде про два види професійної злочинності: без корумпованих зв'язків і з цими зв'язками.

А. В. Воронцов і О. А. Гритенко організовану злочинність визнають як згуртування кримінального середовища у масштабі певного регіону, окремої галузі господарства (її виробничих об'єднань) або у деяких сферах управління шляхом створення усталених, згуртованих злочинних угруповань (спільнот), зорієнтованих на тривалу спільну діяльність, з метою отримання постійних значних доходів, нерідко із замаскованим використанням офіційних економічних та організаційних

¹ Джужа О.М., Моїсєєв Є.М., Третьякова Т.А. Стислий словник кримінологічних термінів : навчальний посібник /під ред. О.М. Джужа. Київ : НАВСУ, 2000. С. 34.

² Перелигіна Р.В., Дмитришак Ю.І. Щодо стратегії боротьби з організованою злочинністю (на прикладі України та Іспанії). *Часопис Київського університету права*. 2019. № 4. С. 320-324. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/159-Article%20Text-304-1-10-20200322.pdf.

структур, а також корумпованих елементів державного апарату¹.

Отже, більшість науковців організовану злочинність розглядають як стійке об'єднання осіб, які зорганізувалися для спільної злочинної діяльності для досягнення контролю (влади) у соціальній сфері на певній території.

Друга група науковців, розглядаючи поняття організованої злочинності, вказують на систему організованих злочинних угруповань.

Так, на думку І. М. Даньшина, організована злочинність являє собою згуртування кримінального середовища в масштабі певного регіону, окремої галузі господарства (її виробничих об'єднань) або в певних сферах управління шляхом утворення стійких, згуртованих, ієрархічно побудованих злочинних угруповань (спільнот), зорієнтованих на тривалу злочинну діяльність з метою здобування постійних значних доходів, часто із замаскованим використанням офіційних економічних та організаційних структур, а також корумпованих елементів державного апарату (влади й управління)².

В. І. Литвиненко під організованою злочинністю розуміє складну, органічно цілісну систему стійких злочинних угруповань з їх великомасштабною злочинною діяльністю та створенням для такої діяльності найбільш сприятливих умов для розвитку системи, легалізації та збагачення злочинних прибутків, яка використовує як власні, спеціально створені структури з керівними та іншими функціями по обслуговуванню цих угруповань та забезпеченню їхньої діяльності, так і державні інститути та структури громадянського суспільства³.

Так, зі слів А. Д. Семикопного, організована злочинність виявляє себе у діяльності стійких злочинних співтовариств, які мають ієрархічну організаційну побудову та згуртованість, які займаються злочинною діяльністю як промислом, контролюють джерела протиправних, а також окремих видів легальних прибутків на територіях чи в окремих

¹ Воронцов А.В., Гритенко О.А. Профілактика організованої злочинності: лекція, Одеса, 2018 16 с. URL: https://oduvs.edu.ua/wp-content/uploads/2016/09/lek-2018-d_z-2_3-kriminologia_ta_profilakt_zloginiv-8.pdf.

² URL: https://pidru4niki.com/81594/pravo/ponyattya_vidi_organizovanoyi_zlochinnosti.

³ Литвиненко В.І. Проблеми боротьби з організованою злочинністю та корупцією. Суд в Україні: боротьба з корупцією та з організованою злочинністю і захист прав людини: аналітичні розробки, пропозиції наукових і практичних працівників /А.І. Комарова, В.В. Медведчук, В.О. Євдокімов, В.Ф. Бойко, О.О. Крикун. Київ, 1999. Том 12. С. 317-333. С. 318.

соціальних сферах¹.

Інші науковці під організованою злочинністю розуміють відносно широке функціонування стійких, з ієрархічною структурою злочинних угруповань та їх об'єднань, які займаються криміналом як промислом і пов'язаних у кінцевому результаті з системою утворення злочинного капіталу у сфері економічних та соціальних відносин, що мають у своєму складі, на відміну від інших кримінальних угруповань, коло осіб, які не беруть участь у конкретних злочинах, але забезпечують результативність протиправної діяльності в цілому.

До третьої групи можна віднести вчених, які даючи поняття організованої злочинності, підкреслюють систему злочинних діянь, що вчиняються організованими злочинними угрупованнями.

Так, П. М. Кубрак вважає, що організована злочинність – це сукупність злочинних діянь, що вчинені функціонуючими організованими стійкими суспільно-небезпечними утвореннями, які мають зв'язки з корумпованими представниками влади та системи управління, взаємодіючих між собою на основі змови про зайняття злочинною діяльністю на контрольованій території, спрямованою на отримання матеріальних цінностей та значних грошових коштів².

О. М. Джужа визначає організовану злочинність як системно пов'язаний комплекс злочинів, учинених учасниками стійких, ієрархізованих, злочинних структур (груп, співтовариств, асоціацій), які підтримують один одного, узгоджуючи діяльність. Мета цих угруповань – отримати максимальний прибуток від злочинного бізнесу на певній території або у певній сфері, що перебуває під їх контролем³.

Більш чіткою, на нашу думку, є позиція вчених, які вважають, що організована злочинність представляє собою системно пов'язану сукупність кримінальних правопорушень, що вчиняються членами стійких, ієрархічних, планомірно діючих злочинних угруповань; систему взаємодіючих груп такого роду, яка реалізує процеси

¹ Семикопний А.Д. Організована злочинність та організовані форми злочинності у науці й законодавстві сучасної України і УСРР доби НЕПУ: порівняльна характеристика. URL: https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/7282/ORHANIZOVANA%20ZLOCHYNNIST%20TA%20ORHANIZOVANI_%20Semykopnyi_2009.pdf?sequence=2&isAllowed=y.

² Кубрак П.М. Поняття, види організованих злочинних утворень і організованої злочинної діяльності. Суд в Україні: боротьба з корупцією та з організованою злочинністю і захист прав людини: аналітичні розробки, пропозиції наукових і практичних працівників /А.І. Комарова, В.В. Медведчук, В.О. Євдокімов, В.Ф. Бойко, О.О. Крикун. Київ, 1999. Том 12. С. 410-418.

³ Кримінологія: навч. посіб. /О Джужа, В. Василевич, Ю. Іванов та ін.; за заг. ред. О.М. Джужі. Київ: Прецедент, 2006. 208 с. С. 165.

концентрації окремих видів злочинної діяльності, захват плацдармів у сфері тіньової і легальної господарської діяльності.

Необхідно зазначити, що системність й різноманітність злочинних діянь, що вчиняються злочинними угрупованнями, є ознакою сталості й широти розповсюдження організованої злочинності, при цьому визначається загальна спрямованість злочинної діяльності та інші завдання, необхідність вирішення яких забезпечує максимальну реалізацію злочинних цілей.

Інші вчені, зокрема В. О. Глушков, О. Ф. Долженков, В. Д. Сущенко, аналізуючи поняття організованої злочинності, фактично поєднують точки зору наведених трьох груп науковців. Вони визначають організовану злочинність як стійке об'єднання двох і більше осіб для здійснення систематичної та планомірної злочинної діяльності, що має ієрархічну структуру, засновану на співвідпорядкуванні й дисципліні, створену з метою одержання незаконного прибутку або досягнення політико-правових переваг. Організаційно така злочинність полягає у створенні системи злочинних угруповань для здійснення злочинної діяльності¹.

К. Б. Марисюк і В. В. Черепуцак поняття організованої злочинності визначають через ознаку консолідації злочинного середовища і наголошують, що це негативне соціальне явище, що характеризується згуртованістю кримінального середовища в рамках регіону, країни з поділом на ієрархічні рівні і виділенням лідерів, які здійснюють організаторські, управлінські, ідеологічні функції, корумпованості; залученням у злочинну діяльність представників державного апарату, державних (у тому числі і правоохоронних) органів для забезпечення певної безпеки і гарантій учасників спільноти; монополізацією і розширенням сфер протиправної діяльності з метою отримання максимальних матеріальних доходів при максимальній захищеності її вищих ешелонів від кримінальної відповідальності².

Слід вказати, що більшість науковців, говорячи про організовану злочинність, виділяють певні *ознаки*, які їй притаманні

Зі слів В. М. Всеволодова і О. С. Шамова, до загальних ознак організованої злочинності слід віднести: приховану, засновану на складній системі взаємовідносин, зовні респектабельну, пов'язану з державними органами або структурами управління та економіки

¹ Глушков В.О., Долженков О.Ф., Сущенко В.Д. Стан боротьби з організованою злочинністю в Україні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. 1999. № 4. С. 39-48.

² URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2020/feb/20948/16.pdf>.

діяльність групи осіб, спрямовану на одержання доходів, всупереч чинному законодавству та нормам моралі¹.

На думку інших учених, до переліку головних ознак, притаманних діяльності сучасній організованій злочинності, можна віднести такі:

– високий рівень організації та конспірації злочинної діяльності, оскільки вона здійснюється членами високоорганізованого злочинного угруповання з функціонально-ієрархічною системою побудови, які пов'язані круговою порукою й кримінальними традиціями;

– традиційно корисливо-насильницька спрямованість злочинної діяльності угруповань у вигляді промислу з метою вилучення максимальних доходів не тільки у сфері тіньової, а й легальної економіки;

– наявність корумпованих зв'язків в органах державної влади й управління, а також в правоохоронних органах та значної матеріальної бази у вигляді значних грошових фондів, банківських рахунків, цінних паперів, нерухомості;

– забезпечення безпеки та тривалості злочинної діяльності за рахунок наявності у злочинних угруповань офіційного «прикриття» у вигляді зареєстрованих спільних підприємств, фірм, різного роду фондів;

– прагнення лідерів злочинних угруповань до встановлення монопольного кримінального контролю над окремими галузями економіки та банківсько-кредитною сферою;

– політизація організованої злочинної діяльності, тобто прагнення лідерів злочинних угруповань до публічної влади та встановлення корупційних відносин з її окремими представниками.

Т. Турчин пропонує наступні ознаки, що притаманні організованій злочинності: високий рівень зв'язків із корумпованою частиною працівників органів державної влади та правоохоронних органів; регіональний контроль; наявність загальних правил поведінки; вербування нових членів угруповань; тісний зв'язок із верхівкою традиційної злочинності; масштабний характер злочинної діяльності; політизація державної діяльності; встановлення контролю над банківсько-комерційною діяльністю; легалізація капіталу, накопиченого

¹ Всеволодов В.Н. Деякі ознаки, що визначають організовану злочинність. *Право України*. 1994. №5-6. С. 9-41; Шамов О.С. Сучасні проблеми співробітництва міліції з громадськістю у галузі боротьби з організованою злочинністю. *Проблеми взаємопорозуміння ОВС з населенням*: матер. міжвузівської курсантської (студентської) науково-практичної конференції (м. Донецьк, 26.10.2001 р.). Донецьк: ДІВС, 2002. С. 377-381.

злочинним шляхом; встановлення контролю над засобами масової інформації¹.

Розкриваючи ознаки організованої злочинності, деякі вчені називають різну їх кількість і інтерпретують останні по-своєму. Багато дослідників вважають невід'ємними ознаками організованої злочинності такі:

1) стійкий, постійний, плановий, конспіративний характер діяльності у вигляді злочинного промислу;

2) наявність організаційно-управлінських і забезпечувальних структур, ієрархії керівництва, єдиних норм поведінки;

3) створення системи планомірної нейтралізації усіх форм соціального контролю;

4) застосування спеціальних методів розвідки і контррозвідки;

5) наявність централізованих великих грошових фондів; тенденцію до постійного розширення сфер діяльності².

У якості самостійних додаткових ознак організованої злочинності окремими кримінологами також виділяються:

– наявність матеріальної бази (створення власних грошових фондів, наявність банківських вкладів, нерухомості);

– наявність зареєстрованих підприємств, кооперативів, ресторанів, казино тощо;

– наявність колегіального органу управління, в якому управління організацією здійснюється групою осіб, що мають рівне положення;

– наявність статуту, що передбачає певні правила поведінки, традиції та санкції за їх порушення;

– наявність функціонально-ієрархічної системи – поділ організації на певні групи, міжрегіональні зв'язки, наявність проміжного керівного центру, інформаційної служби, груп швидкого реагування;

– використання засобів кримінальної субкультури – особливої нормативної системи, що виконує функції консолідації та маскування (жаргон, правила поведінки, система стягнень і покарань, кар'єрна та інша статусна ієрархія);

– наявність інформаційної бази (збирання різного роду відомостей, розвідка та контррозвідка)³.

Аналізуючи названі багатьма дослідниками системоутворюючі

¹ Турчин Т. Організована злочинність: кримінологічна характеристика, детермінація й запобігання. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 4. С. 211-215.

² URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2020/feb/20948/16.pdf>.

³ URL: https://pidru4niki.com/81594/pravo/ponyattya_vidi_organizovanoyi_zlochinnosti.

ознаки організованої злочинності, можна виділити:

– складну ієрархічну структуру організованого злочинного угруповання;

– незаконний, протиправний та планований характер діяльності з метою отримання максимального прибутку;

– стійкий характер злочинного угруповання, розрахований на тривалу діяльність та активне розповсюдження антигромадської ідеології;

– використання корупції працівників органів влади й управління, а також правоохоронних органів для забезпечення й гарантування безпеки своєї злочинної діяльності;

– прагнення до монополізації (встановлення контролю) у певній сфері діяльності або на певній території, проникнення у легальний бізнес.

Підсумовуючи наведене та аналізуючи точки зору науковців і норми чинного законодавства України, необхідно підкреслити, що більшість визначень організованої злочинності та її основних ознак не досить чітко і повно відбивають сутність цього явища.

Отже, визначаючи організовану злочинність як об'єктивне соціальне явище, можна сказати, що воно характеризується такими основними ознаками:

1. Негативне соціально-економічне явище.

Діяльність злочинних угруповань порушує стабільність державної й економічної систем, завдає шкоди приватним особам та конкуруючим організаціям, є основною перешкодою у побудові ринкових відносин, заважає цивілізованому торгівельному обміну, чим створює серйозну небезпеку для незалежності України.

Виходячи з цього, організована злочинність є надзвичайно небезпечним соціально-економічним явищем, вона деформує суспільство і породжена факторами соціального характеру, до яких слід віднести економічні, історичні, ідеологічні, психологічні та правові.

2. Стійке суспільно-небезпечне угруповання з функціонально-ієрархічною системою побудови.

Сучасні зміни в структурі та характері злочинності, тенденція до збільшення насильницьких злочинів, поширення та підвищення рівня професіоналізму організованої злочинності вказує на її суспільно-небезпечний характер. Стійкість організованого злочинного угруповання дозволяє суб'єктам злочинної діяльності жорстко дотримуватися кримінальної направленості.

Відносна стійкість відображає, як стійкість показників

організованої злочинності, так і особливості діяльності ОГ і ЗО. Останні передбачають наявність розгалуженої системи заходів безпеки як від зовнішніх загроз – з боку правоохоронних органів, так і від внутрішніх – з боку кримінальних конкурентів. Означена система передбачає:

- а) налагодженість корумпованих зв'язків в органах державної влади й управління;
- б) наявність резервних капіталів (так звані «общаки»);
- в) розвиненість внутрішньо організаційної системи санкцій за злочинно-корпоративні порушення;
- г) наявність груп фізичного захисту¹.

Ієрархічність побудови організованої злочинності припускає організацію та функціональний розподіл обов'язків суб'єктів злочинного угруповання, що сприяє підвищенню рівня їх професіоналізму.

3. Законспірований та тривалий характер злочинної діяльності.

Наявність системи планомірної нейтралізації усіх форм соціального контролю з використанням розвідки й контррозвідки, корумпованих зв'язків в органах державної влади і управління, у судових та правоохоронних органах.

Конспіративність та тривалий характер діяльності організованої злочинності допомагає лідерам злочинних угруповань виживати, бути у правовому відношенні «невидимками» та активно попереджувати небажані правові рішення.

Встановлення корумпованих зв'язків, насамперед, пов'язане з необхідністю отримання консультативної допомоги від фахівців у галузях економіки і права, просування своїх кандидатів у депутати усіх рівнів, а також до органів виконавчої влади, встановлення прямих контактів з політичними партіями, формування політичних партій для таємного контролю над ними і захисту їх економічних інтересів.

На думку А. В. Воронцова і О. А. Гритенко, злочинні угруповання не можуть існувати без корупції представників державних, господарських, контролюючих органів. Йдеться найчастіше не про їх співучасть у конкретному злочині, а про потенційну можливість вчинити дії або утриматися від вчинення дій, що є вигідними для учасників даних злочинних угруповань, опосередковано сприяти їм, прихильно ставитися до них².

¹ URL: https://pidru4niki.com/81594/pravo/ponyattya_vidi_organizovanoyi_zlochinnosti.

² Воронцов А.В., Гритенко О.А. Профілактика організованої злочинності: лекція, Одеса 2018 16 с. URL: https://oduv.edu.ua/wp-content/uploads/2016/09/lek-2018-d_z-2_3-kriminologia_ta_profilakt_zloginiv-8.pdf.

4. *Наявність взаємозалежних груп різної кримінальної спрямованості, члени яких займаються систематичною злочинною діяльністю, тісно пов'язані круговою порукою та кримінальними правилами й традиціями, мають загальні цілі й орієнтацію, діють узгоджено за загальним планом з метою одержання максимально високих прибутків.*

Системність, що в свою чергу є ознакою стійкості організованої злочинності, полягає у тому, що діяльність злочинних угруповань є фактично реалізацією прийнятого суб'єктами такого утворення способу життя, а не вчиненням поодиноких, розрізнених злочинів. Зазвичай, метою діяльності злочинних угруповань є отримання значних злочинних матеріальних прибутків.

Метою систематичного вчинення кримінальних правопорушень є накопичення певного капіталу або збагачення. Як правило, більшість злочинних угруповань створюється для постійного вчинення протиправних дій у виді злочинного промислу з метою одержання великих прибутків. Одержані прибутки «відмиваються» через систему банківських операцій та вносяться у вигляді вкладу в легальний бізнес або використовуються для придбання ліквідної власності (нерухомість, дорогоцінні метали). Таким чином, частина грошей спрямовується на підтримання діяльності ОЗУ, забезпечення її функціонування протягом тривалого часу¹.

5. *Наявність значної матеріальної бази, що проявляється у створенні спільних грошових фондів («общаку»), які інвестуються у різних сферах злочинної діяльності, банківських рахунків, нерухомості.*

6. *Масштабний міжрегіональний, державний та міждержавний характер злочинної діяльності з розподілом між організованими злочинними угрупованнями територій та сфер впливу за територіальними та галузевими ознаками.*

7. *Наявність офіційно зареєстрованих фондів, спільних підприємств, фірм та інших об'єктів, під прикриттям яких діють злочинні угруповання.*

8. *Встановлення зв'язків із зарубіжним злочинним світом, активне розповсюдження лідерами (організаторами) злочинних угруповань антигромадської ідеології.*

Масова криміналізація суспільства, транснаціоналізація організованої злочинності, вихід її на міжнародний рівень є процесом реорганізації, відродження кримінального світу з тенденціями до ускладнення її структури.

¹ URL: https://pidru4niki.com/81594/pravo/ponyattya_vidi_organizovanoyi_zlochinnosti.

Загалом, кожна з вказаних ознак організованої злочинності тією чи іншою мірою може проявлятися і в інших формах злочинності. Але не варто намагатися включити у визначення усі можливі ознаки, а зазначити необхідно тільки ті з них, що є визначальними.

Враховуючи наведене, можна зробити висновок, що під *організованою злочинністю* слід розуміти негативне соціальне явище, що має цілеспрямований, стійкий, системний та планомірний характер і характеризується сукупністю суспільно-небезпечних та взаємозалежних організованих злочинних угруповань, які функціонують тривалий час на певній території з метою отримання значних злочинних прибутків.

Підсумовуючи, слід зазначити, що однією з найбільших проблем сучасних держав є організована злочинність, рівень якої невпинно зростає та поглинає все більше країн. Питання щодо необхідності розроблення нової Стратегії боротьби з організованою злочинністю постійно обговорюються на міжвідомчих нарадах у МВС, на яких наголошується на важливості співпраці з країнами ЄС у боротьбі з транснаціональною злочинністю. Окрема увага зосереджується на роботі щодо впровадження в Україні аналізу ризиків і загроз із використанням методології Європолу SOCTA, реалізації нових проєктів спільно з Консультативною місією ЄС, взаємодії Національної поліції та Державної фіскальної служби. У сучасних умовах стратегічною метою зовнішньої політики України є зміцнення спроможності України забезпечити імплементацію європейських міжнародних договорів протидії організованій злочинності у національне законодавство¹.

У зв'язку з цим, пріоритетом державної політики повинні стати чітко визначені напрями боротьби з організованою злочинністю, зокрема:

1. Вивчення та аналіз реального стану і тенденцій організованої злочинності в державі, з'ясування причин та умов, що сприяють її поширенню в Україні.

2. Удосконалення нормативно-правового забезпечення боротьби з організованою злочинністю.

3. Розроблення методів та способів боротьби з організованою злочинністю з урахуванням сучасних загроз.

4. Визначення чіткого кола суб'єктів, діяльність яких спрямована на боротьбу з організованою злочинністю.

¹ Перелигіна Р.В., Дмитришак Ю.І. Щодо стратегії боротьби з організованою злочинністю (на прикладі України та Іспанії). *Часопис Київського університету права*. 2019. № 4. С. 320-324. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/159-Article%20Text-304-1-10-20200322.pdf.

5. Поліпшення рівня матеріального, ресурсного, технічного, інформаційно-аналітичного забезпечення спеціально уповноважених суб'єктів боротьби з організованою злочинністю, а також підвищення рівня їх фахової кваліфікації.

6. Посилення взаємодії правоохоронних органів з громадськістю у сфері боротьби з організованою злочинністю.

7. Налагодження міжнародного співробітництва у сфері боротьби з організованою злочинністю¹.

1.2. Поняття, види та місце злочинних угруповань в структурі організованої злочинності

Однією з основних ознак організованої злочинності, як зазначалося раніше, є створення стійких суспільно-небезпечних злочинних угруповань з функціонально-ієрархічною структурою побудови. Організовані злочинні угруповання є первинною ланкою, невід'ємним структурним елементом організованої злочинності, фундаментом її подальшого розвитку та змін. Саме злочинними угрупованнями вчиняється переважна більшість кримінальних правопорушень різностороннього характеру.

Злочинні угруповання – багатоаспектне явище, яке вивчається різними суспільними науками, і як об'єкт наукового дослідження давно привертає увагу вчених-юристів, які приділяли увагу різноманітним аспектам цього негативного явища, у тому числі кримінально-правовим, кримінологічним, соціологічним, криміналістичним, етнічним, психологічним тощо.

Злочинна група є особливим і специфічним утворенням, у якому діють свої закономірності, які надзвичайно важливі для виявлення, розкриття й розслідування кримінальних правопорушень та їх профілактики та запобігання. Аналіз злочинної діяльності членів кримінальних угруповань дозволяє прогнозувати поведінку злочинців на досудовому слідстві. Вивчення особливостей формування організованих груп і злочинних організацій, розуміння їхньої психологічної сутності, особливостей функціонування й відновлення, аналіз криміналістичних типів злочинних груп, правильне розуміння ролі лідера (організатора злочинної діяльності) в групі та конфліктів в середині групи – важлива умова наукового розуміння проблем боротьби з організованою злочинністю.

¹ URL: file:///C:/Users/User/Downloads/vezOIUcCM_NC-frG307jOf4pQbnRjFeb.pdf.

У криміналістиці застосовується системний підхід до вивчення організованих груп і злочинних організацій, що припускає як системність щодо процесу розслідування, так й системне вивчення об'єкту дослідження, у даному випадку – злочинної групи.

Цілком можна погодитися з думкою Я. О. Калиновської, яка на підставі аналізу й узагальнення матеріалів кримінальних проваджень і оперативно-розшукових справ, зробила висновок, що всі організовані групи та злочинні організації за певними подібними факторами та чинниками можна звести у певні групи¹.

У юридичній літературі більшість вчених-кримінологів і криміналістів пропонують розглядати види злочинних угруповань за такими критеріями:

- 1) кримінально-правові ознаки;
- 2) характер складу учасників злочинного об'єднання;
- 3) вид структури злочинної групи;
- 4) етнічну структуру групування;
- 5) рівень просторової поширеності;
- 6) характер виникнення тощо².

На думку О. О. Ганжи, Т. В. Мельничука і М. В. Шамоти, найбільш розповсюдженими критеріями класифікації організованих злочинних угруповань є наступні:

- 1) за кримінально-правовою ознакою;
- 2) за характером складу учасників злочинних угруповань;
- 3) за географічною ознакою функціонування організованих груп та злочинних організацій;
- 4) за рівнем наявних корумпованих зв'язків злочинних угруповань;
- 5) за єдністю мотивів учинення кримінальних правопорушень;
- 6) за структурою організованих груп та злочинних організацій;
- 7) за етнічними, моральними та іншими ознаками членів організованих груп та злочинних організацій;
- 8) залежно від мети та кінцевої цілі виникнення та функціонування організованих груп та злочинних організацій;
- 9) за наявністю легального «фіктивного» виду діяльності організованих груп та злочинних організацій як способу прикриття

¹ Калиновська Я.О. Сучасні види організованої злочинності загально кримінальної спрямованості. *Forum Prava*. 2017. № 5. С. 164-168. URL: <https://forumprava.pp.ua/files/164-168-2017-525.pdf>.

² URL: https://pidru4niki.com/81594/pravo/ponyattya_vidi_organizovanoyi_zlochinnosti.

організованої злочинної діяльності¹.

Відповідно до статті 28 КК України, законодавець злочинні угруповання за ступенем організованості поділяє на такі види:

- група осіб;
- група осіб за попередньою змовою;
- організована група;
- злочинна організація.

У юридичній літературі вчені-криміналісти та кримінологи виокремлюють різноманітні класифікації кримінальних угруповань за різними підставами. Виходячи з цього, наукові підходи до поділу є неоднозначними.

До першої групи можна віднести вчених, які злочинні угруповання поділяють за суб'єктивним критерієм (*якісними ознаками*).

Так, більшість спеціалістів у галузі кримінології та кримінального права (П. Бузало, С. Денисов, М. Корнієнко) за ступенем організованості злочинні угруповання поділяють на: організовані групи, злочинні організації, злочинні співтовариства².

Інші науковці за ступенем організованості злочинні угруповання поділяють на: випадкові, типу компанії, організовані групи та злочинні організації.

При цьому А. Д. Семікопний, не заглиблюючись у їх детальні характеристики, зазначає, що головними відмінностями між організованою групою і злочинною організацією є ієрархічна структура і спрямованість на учинення тяжких та особливо тяжких злочинів³.

Друга група науковців класифікує злочинні угруповання за об'єктивним критерієм (*кількісними ознаками*).

¹ Ганжа О.О. Протидія оперативними підрозділами ОВС України діяльності організованих груп, які готують вчинення крадіжок із квартир громадян : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2014. 225 с.; Мельничук Т.В. Організовані форми злочинної діяльності у зовнішньоекономічній сфері: кримінологічне дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2009. 20 с.; Шамота М.В. Виявлення та розслідування вимагань, що вчиняються організованими злочинними угрупованнями: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2016. 20 с.; Калиновська Я.О. Сучасні види організованої злочинності загально кримінальної спрямованості. *Forum Prava*. 2017. № 5. С. 164-168. URL: <https://forumprava.pp.ua/files/164-168-2017-525.pdf>.

² Корнієнко М.В. Організована злочинність в Україні: сучасний стан, кримінологічна характеристика, заходи протидії. Київ, 2004; Бузало П. Кримінологія /Бузало, С. Денисов. Київ, 2007.

³ Семікопний А.Д. Організована злочинність та організовані форми злочинності у науці й законодавстві сучасної України і УСПР доби НЕПУ: порівняльна характеристика. URL: https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/7282/ORHANIZOVANA%20ZLOChYNNIST%20TA%20ORHANIZOVANI_%20Semykopnyi_2009.pdf?sequence=2&isAllowed=y.

Так, В. М. Ковбаса, виокремлює прості злочинні групи (від 3 до 4 осіб), складні групування (від 5 до 10 осіб), організовані угруповання (від 10 до 30 осіб), злочинні організації (до 100 осіб)¹.

Інші вчені, поруч із організованими групами, виділяють злочинні угруповання, які відрізняються від організованих груп чисельністю (більше ніж 10 осіб).

З наведеними класифікаціями важко погодитись. Раніше зазначалося, що організована злочинність – багатогранне і різноаспектне соціальне явище. Тому застосування для розподілу на групи якогось одного елемента або показника завжди буде викликати заперечення. У зв'язку з цим більш обґрунтованою можна вважати думку К. О. Чаплинського, який вказує, що розподіл на групи доцільно робити за кількісними і якісними ознаками, за спрямованістю злочинної діяльності, за складністю структурної побудови². Вважаємо, що такий підхід є більш вдалим і дозволяє на належному науковому рівні підійти до складання криміналістичної характеристики злочинних груп і злочинних організацій у сфері організованої злочинності.

Окрім того, на думку Я. О. Калиновської, всі вказані класифікації мають право на існування, однак враховуючи реалії сьогодення, можна зробити висновок, що вони доволі загальні, звужені, не повністю відображають сучасну оперативну обстановку та цікаві більшою мірою виключно як теоретичні здобутки. Однак, спільним для всіх вказаних класифікацій є те, що вчені намагались класифікувати організовані групи та злочинні організації, відштовхуючись від певних спільних рис або чинників³.

Підсумовуючи наведені точки зору науковців, можна сказати, що усі вказані види злочинних угруповань деякою мірою підпадають під ознаки однієї з тих груп, що зазначені у законі. Тому у даній роботі будуть розглядатися види злочинних угруповань відповідно до чинного законодавства України, оскільки вони загалом відповідають сучасній правоохоронній практиці. Усі інші найменування, такі, як злочинні спільноти, синдикати, утворення, формування тощо, не приймаються до уваги, оскільки їх виділення є достатньо спірним без визначення

¹ Ковбаса В.М. Тактичне забезпечення розслідування незаконних заволодінь транспортними засобами, вчинених злочинними угрупованнями : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. 2012. 238 с.

² Чаплинський К.О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : монограф. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-тет внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2010. 560 с.

³ Калиновська Я.О. Сучасні види організованої злочинності загально кримінальної спрямованості. *Forum Prava*. 2017. № 5. С. 164-168. URL: <https://forumprava.pp.ua/files/164-168-2017-525.pdf>.

характерних ознак для такого розподілу.

З огляду вищевикладеного пропонується більш детально зупинитися на аналізі видів злочинних угруповань відповідно до чинного законодавства України. Розглядати ці об'єднання необхідно у динаміці – від простих груп до більш складних з високим ступенем розвитку.

Перший вид – випадкові групи.

Вчинення кримінального правопорушення групою осіб значно відрізняється від скоєння злочинного діяння окремою людиною, це якісно нове явище. Так, законодавець у пункті 1 статті 28 КК України зазначає, що кримінальне правопорушення визнається таким, що вчине групою осіб, якщо у ньому брали участь декілька (два або більше) виконавців без попередньої змови між собою.

До таких груп можна віднести осіб, які випадково об'єдналися для вчинення групового протиправного діяння. При цьому необхідно звернути увагу на те, що випадкові групи представляють собою осіб, що об'єдналися не з ціллю вчинення кримінальних правопорушень, а, як правило, для задоволення потреб спілкування. Вже протягом певного часу група набуває антисоціального характеру і вчинення кримінальних правопорушень членами таких груп, як правило, має не запланований, а раптовий характер. У цьому випадку у вчиненні протиправних діянь члени групи приймають участь переважно із почуття солідарності, через те, що несподівано опинилися в певному місці у даний час, хоча об'єднання їх у групу носило зовсім інший, частіше незлочинний характер.

Ступінь згуртованості членів випадкової групи низька, взаємозалежність і підтримка у випадку викриття групи та притягнення співучасників до кримінальної відповідальності практично не знаходять прояву. На допитах або одночасних допитах раніше допитаних осіб члени наведених групи вину свою не заперечують і дають, як правило, правдиві показання як про свою участь у злочинній діяльності, так і про діяльність групи в цілому.

Взагалі, для злочинних груп вказаного виду притаманна антисоціальна направленість, але незначна ступінь згуртованості та відсутність лідера і чіткої психологічної й функціональної структур не дозволяють віднести їх до кваліфікованих об'єднань. Злочинні функції (ролі) у випадкових групах, переважно, не розподіляються, тобто співучасники вчиняють протиправні дії сумісними діями, які не потребують складної підготовки й розробленого плану.

Другий вид – група типу компанії.

Якщо випадкова злочинна група залишається невикритою і продовжує свою злочинну діяльність, то поступово вона перетворюється у більш небезпечний кримінальний вид – групу типу компанії. Протиправна діяльність таких злочинних об'єднань здійснюється за попередньою змовою. Загальна згода на вчинення кримінальних правопорушень серед учасників досягається заздалегідь, до її реальної реалізації.

Зокрема, у пункті 2 статті 28 КК України вказано, що кримінальне правопорушення визнається вчиненим за попередньою змовою групою осіб, якщо його спільно вчинили декілька осіб (два або більше), які заздалегідь домовилися про спільне його вчинення.

Така злочинна група, на відміну від попередньої, має інший психологічний характер. У групах такого виду ще не склалися психологічна й функціональна структури, але вже мають окремі їх елементи. Вона більш організована, має чітко виражену антигромадську направленість, дещо стабілізований склад; група переходить до вчинення серії однорідних кримінальних правопорушень, однак відсутні чіткі плани спільної діяльності. У цих групах ще не має лідера, але сформувався ядро з найбільш активних і авторитетних членів.

За даними узагальнення правоохоронної практики, можна дійти висновків, що нерідко членів таких злочинних об'єднань можуть пов'язувати особистісні або родинні зв'язки.

На думку М. Хавронюка і М. Мельника, попередня злочинна домовленість у злочинній групі має впливати зі спрямованості її учасників на неодноразове вчинення кримінальних правопорушень, передбачених однією чи різними статтями Особливої частини КК, а в злочинній організації, яка є найбільш небезпечним видом співучасті саме тому, що спектр її діяльності є найбільш широким, універсальним, – на неодноразове вчинення кримінальних правопорушень, передбачених тільки різними статтями. Домовленість саме про неодноразове вчинення протиправних дій змінює ступінь і характер суспільної небезпечності злочинної групи і злочинної організації як якісно нових видів співучасті за попереднім зговором¹.

Члени цієї злочинної групи, як правило, заздалегідь домовляються про свої протиправні дії та вчиняють, як правило, однорідні кримінальні правопорушення, але при цьому зберігаються

¹ Хавронюк М., Мельник М. Ознаки і поняття організованої групи та злочинної організації (кримінально-правовий аспект). *Право України*. 2000. № 4. С. 59-64. URL: <https://justice.org.ua/politika-i-pravo-podiji-fakti-komentari/oznaki-i-ponyattya-organizovanoji-grupi-ta-zlochinnoji-organizatsiji-kriminalno-pravovij-aspekt>.

особистісні відносини між ними. Звідси виявляються певні ознаки переходу до організованої групи, тобто виділяються окремі учасники, які здатні керувати ситуацією (лідер), а інші схильні до підпорядкування. У злочинних групах вказаного виду не існує лідера у повному розумінні цього слова, але є розподіл ролей при вчиненні кримінальних правопорушень, злочинні прибутки (доходи) між членами групи розподіляються порівну.

Отже, при співвідношенні класифікаційних ознак злочинні групи типу компанії є проміжною ланкою між простими й кваліфікованими, але не мають ознак жодного. Тому за конкретними кримінальними провадженнями у злочинних групах цього виду можуть бути виявлені окремі ознаки як групи осіб, так і організованої групи¹.

Третій вид – організована злочинна група.

Організована злочинна група характеризується найбільшим ступенем суспільної небезпеки, є більш небезпечним різновидом злочинних угруповань і об'єднань, що має високий рівень психологічного розвитку: згуртоване й стійке. Її члени – взаємозалежні, підкоряються загальним правилам і нормам поведінки, які прийняті у групі. Це – доволі тісний союз, у якому кожен знаходить собі емоційну підтримку, дорожить оцінкою своєї особистості з боку злочинної групи. Їм притаманна висока ступінь організованості, чітка функціональна диференціація структури переважно ієрархічного типу, розподіл ролей з яскраво вираженою роллю лідера (організатора).

У цілому, кримінальна спрямованість групи зорієнтована на учинення різноманітних кримінальних правопорушень з метою отримання максимальних злочинних прибутків. Крім того, кількість учинених протиправних дій протягом функціонування злочинної групи збільшується.

У юридичній літературі вчені приділяли значну увагу питанням визначення поняття організованої злочинної групи та її основних ознак.

Так, деякі науковці в основу визначення організованої групи покладають кількісний критерій, зазначаючи, що під організованою групою слід розуміти стале об'єднання трьох і більше осіб, які зорганізувалися для отримання матеріальної вигоди шляхом учинення одного або кількох кримінальних правопорушень.

При цьому, на думку М. Хавронюка і М. Мельника, під неодноразовим учиненням кримінальних правопорушень організованою групою слід розуміти повторне чи систематичне учинення злочинних

¹ Чаплинський К.О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій: монограф. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-тет внутр. справ; Ліра ЛТД, 2010. 560 с.

дій, передбаченого однією зі статей Особливої частини, а так само вчинення двох чи більше кримінальних правопорушень, передбачених різними статтями Особливої частини КК¹.

У цьому випадку вчені виділяють таку ознаку організованої групи, як сталість (незмінність у якому-небудь відношенні до будь-яких ознак, якостей, елементів)². Сталість групи полягає у її міцності та стабільності. Ці ознаки проявляються у тривалості, системності та детальній організації функціонування групи, здатності до заміни членів групи, прикритті злочинної діяльності як своїми силами, так і за допомогою сторонніх осіб, наявності необхідних для функціонування групи фінансових та інших матеріальних засобів.

О.М. Джужа, Є.М. Моїсєєв і Т.А. Третякова організовану злочинну групу визначають як стійку групу осіб, які заздалегідь об'єдналися для вчинення одного або кількох кримінальних правопорушень і мають у своєму складі організатора³.

Слід вказати, що у цьому визначенні вчені виокремлюють таку ознаку групи, як стійкість та постійність складу злочинного об'єднання. Стійкість групи означає, що вона має відносно постійний склад учасників з наявністю тривалих зв'язків між ними і високого рівня організованості, однастайності у прийнятті рішень і послідовності у вчиненні кримінальних правопорушень.

На думку М. Хавронюка і М. Мельника, для будь-якої організованої групи характерні три основні об'єктивні ознаки, наявність яких кожний із співучасників усвідомлює і бажає (або свідомо допускає) настання єдиного злочинного результату:

1) наявність певної кількості осіб-співучасників. При цьому їх мінімальне число мають бути осудними і такими, що досягли віку кримінальної відповідальності;

2) участь кожного співучасника у виконанні об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення в цілому чи окремих його ознак. Іншими словами, йдеться про спільність їхніх дій, наявність єдиного злочинного результату і причинний зв'язок між діянням кожного учасника злочинного діяння та вказаним результатом;

¹ Хавронюк М., Мельник М. Ознаки і поняття організованої групи та злочинної організації (кримінально-правовий аспект). *Право України*. 2000. № 4. С. 59-64. URL: <https://justice.org.ua/politika-i-pravo-podiji-fakti-komentari/oznaki-i-ponyattya-organizovanoji-grupi-ta-zlochinnoji-organizatsiji-kriminalno-pravovij-aspekt>.

² Багатомовний юридичний словник-довідник /І.О. Голубовська, В.М. Шовковий, О.М. Лефтерова та ін. Київ: Київський університет, 2012. 543 с.

³ Джужа О.М., Моїсєєв Є.М., Третякова Т.А. Стислий словник кримінологічних термінів : навчальний посібник /під заг. ред. О.М. Джужа. Київ : НАВСУ, 1999. С. 29.

3) попередня злочинна домовленість. Вона з об'єктивною неминучістю передбачає певний розподіл ролей, наявність розробленого хоча б у найзагальніших рисах плану і єдиного наміру щодо вчинення кримінального правопорушення.

Але на цьому спільні ознаки мають закінчуватися. Адже інший, вищий рівень суспільної небезпеки відповідного утворення потребує визначення додаткових ознак, за якими можна було б здійснювати відповідне відмежування¹.

А. В. Воронцов і О. А. Гритенко вказують, що суб'єктами організованої злочинної діяльності є члени організованих груп. Причому це не звичайна група осіб, а своєрідне ієрархічно побудоване злочинне об'єднання, якому притаманні такі ознаки: усталеність, згуртованість, розподіл ролей між їх членами, зорієнтованість членів ОГ на тривалу спільну злочинну діяльність, планування кримінальних правопорушень, розподіл сфер впливу, інформаційна та технічна забезпеченість².

А. Д. Семикопний вказує, що відповідно до особливої частини КК України вчинення кримінального правопорушення організованою групою виступає як кваліфікуюча або особливо кваліфікуюча ознака. Це підкреслює суспільну небезпечність вчиненого, внаслідок чого злочинні дії з менш тяжкої кваліфікаційної групи переходять до більш тяжкої. Хоча вчинення тяжких або особливо тяжких кримінальних правопорушень не є обов'язковою метою для організованої групи, на практиці не виключається їх створення для вчинення саме таких протиправних діянь³.

Аналізуючи наведене, зазначимо, що науковці здебільшого дають визначення організованої злочинної групи, перелічуючи різноманітні ознаки. При цьому, більшість із них, даючи своє розуміння організованої групи, зупиняється лише на деяких ознаках. Зазначене дозволяє дійти висновку, що такі визначення є не досить повними та ґрунтовними, оскільки не розкривають цілісної суті цього негативного явища.

¹ Хавронюк М., Мельник М. Ознаки і поняття організованої групи та злочинної організації (кримінально-правовий аспект). *Право України*. 2000. № 4. С. 59-64. URL: <https://justice.org.ua/politika-i-pravo-podiji-fakti-komentari/oznaki-i-ponyattya-organizovanoji-grupi-ta-zlochinnoji-organizatsiji-kriminalno-pravovij-aspekt>.

² Воронцов А.В., Гритенко О.А. Профілактика організованої злочинності: лекція, Одеса 2018 16 с. URL: https://oduvs.edu.ua/wp-content/uploads/2016/09/lek-2018-d_z-2_3-kriminologia_ta_profilakt_zloginiv-8.pdf.

³ Семикопний А.Д. Організована злочинність та організовані форми злочинності у науці й законодавстві сучасної України і УСПР доби НЕПУ: порівняльна характеристика. URL: https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/7282/ORHANIZOVANA%20ZLOChYNNIST%20TA%20ORHANIZOVANI_%20Semykopnyi_2009.pdf?sequence=2&isAllowed=y.

Проаналізувавши наукові погляди учених¹ (Є. І. Макаренко, І. В. Тарасюк, І. В. Максимченко) щодо ознак організованої злочинної групи, можна поділити їх на основні чотири групи за наступними підставами:

1. За ознаками організованості:

- виражені організаційно-управлінські структури та ієрархічність злочинних груп, наявність єдиних норм й правил поведінки, системи санкцій та їх практична реалізація;
- наявність у злочинній групі єдиної ціннісно-нормативної орієнтації, «кругова порука»;
- наявність лідера (організатора конкретних кримінальних правопорушень);
- чіткий розподіл ролей й функцій в злочинній групі та підготовка до учинення кримінальних правопорушень;
- можливість використання складних способів підготовки, учинення та приховання кримінальних правопорушень;
- формування психологічної структури у злочинній групі, висунення лідера (організатора);

2. За характером діяльності:

- створення організованої групи на тривалий час з метою заняття злочинною діяльністю;
- стійкий, запланований і законспірований характер злочинної діяльності, наявність спільних цілей, орієнтація на отримання максимально високих злочинних прибутків;
- постійний та тривалий характер злочинної діяльності групи;
- прагнення до встановлення міжрегіональних зв'язків;
- активне розповсюдження антигромадської ідеології;
- учинення нетрадиційних злочинів (зокрема, викрадення людей, торгівля людьми, незаконна трансплантація органів тощо);
- встановлення контактів із працівниками правоохоронних органів з метою використання цих корумпованих зв'язків для прикриття злочинної діяльності організованої групи.

3. За ознаками матеріального забезпечення:

- висока технічна забезпеченість злочинної групи;

¹ Макаренко Є.І. Актуальні проблеми криміналістичного забезпечення боротьби з організованою злочинністю. *Актуальні проблеми сучасної криміналістики*. матер. наук.-практ. конф. 19-21 вересня 2002 р. Сімферополь: Доля, 2002. Ч. 2. С. 111-120.; Тарасюк І.В., Максимченко І.В. Стратегія і тактика боротьби з організованою злочинністю на сучасному етапі. *Теорія та практика застосування чинного кримінального та кримінально-процесуального законодавства в сучасних умовах*: тези доп. наук.-практ. конф.: У 2-х ч. Ч. 2. Київ : НАВСУ, 2002. С. 214-217.

- використання сучасних науково-технічних засобів, транспорту та новітньої вогнепальної зброї;
- наявність спеціального грошового фонду («общаку»);
- розподіл злочинних доходів відповідно до становища особи в структурі організованої групи;
- наявність значних грошових сум, матеріальна підтримка членів злочинної групи та їх близьких.

4. За особливостями забезпечення злочинної діяльності:

- наявність корумпованих зв'язків із представниками державної влади й управління та правоохоронних органів;
- цілеспрямована розробка заходів протидії правоохоронним органам;
- наявність системи нейтралізації форм соціального контролю.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що наявність хоча б однієї з перелічених ознак свідчить про стійкість, а, отже, – й про організованість групи.

Законодавець у статті 28 КК України вказує на ознаки, які мають бути для того, щоб віднести злочинну групу до організованої:

- наявність декількох осіб та їх попередня зорганізованість у спільне стійке об'єднання для готування або вчинення кримінальних правопорушень;
- об'єднаність кримінальних правопорушень єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на реалізацію цього плану;
- обізнаність усіх учасників такої групи з цим планом.

Отже, усі ознаки організованих груп можна поділити на *основні* (обов'язкові) та *додаткові* (факультативні).

Обов'язкові ознаки організованих груп вказані у законі – це стійкість злочинної групи й розподіл функцій її учасників, спрямованих на досягнення єдиного плану групи.

Отже, основним критерієм відмежування організованої групи від інших видів злочинних груп є ступінь організованості та стійкості – показників розвитку злочинної групи.

На підставі узагальнення оперативної і слідчої практики, можна дійти висновків, що нерідко виникають помилки з визначення ознак організованості тієї чи іншої злочинної групи. Мають місце факти, коли у кримінальних провадженнях організовані групи відносяться до груп осіб, які вчинили кримінальне правопорушення за попередньою змовою або навпаки. Тому для визнання кримінального правопорушення таким, що вчинене організованою групою, у кожному конкретному випадку

необхідно зазначати, за якими ознаками злочинна група є організованою.

Відповідно до статті 28 КК України відмінними рисами організованих груп є їх стійкість і попереднє об'єднання для вчинення одного або кількох кримінальних правопорушень. Злочинна діяльність стає єдиною, тривалою і являє собою цілісну систему.

Стійкість організованої групи вказує на тривалість злочинної діяльності й постійний склад групи. Однак сама тривалість не є основною ознакою групи, тому що тривалі зв'язки можуть бути і в групах, які епізодично за попередньою змовою вчиняють кримінальні правопорушення. Стійкість організованої групи виявляється у певній стабільності, цілісності групи при впливі зовнішніх та внутрішніх умов. Під зовнішніми умовами у цьому випадку слід розуміти суспільно-політичну обстановку: дію правових норм, конкретну оперативну обстановку та ін. Стійкість організованої групи з зовнішньої сторони – це жорстка конспірація, маскування злочинної діяльності, забезпечення тривалості функціонування, створення систем захисту від викриття, розробка різних способів учинення та приховування кримінальних правопорушень. Під внутрішніми умовами слід розуміти будь-які співвідношення, дії, зміни у структурі та складі групи.

Стійкість організованої групи припускає активну протидію силам, які спрямовані на роз'єднання та ліквідацію групи. Але необхідно враховувати, що одночасно в групі діють дві сили – перша спрямована на роз'єднання і розпад групи, інша – на згуртування та зміцнення. У цьому випадку стійкість означає, що створені умови, за яких переважає дія сил, що направлені на об'єднання, згуртування, інтеграцію та централізацію групи, завдяки чому організована група не розпадається, на відміну від групи за попередньою змовою. Створення внутрішнього порядку в злочинній групі, розподіл ролей й закріплення функцій, формування ієрархії, відносин влади й підпорядкованості – це процеси, що направлені на підвищення самозбереження організованої групи і характеризують її стійкість¹.

Психологічну сторону стійкості групи характеризує також її згуртованість, яка полягає у її спаяності та однотайності². Згуртованість – це внутрішній стан організованої групи, а стійкість – зовнішній. Вважається помилковим розмежовувати стійкість і

¹ Чаплинський К.О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : монограф. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-тет внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2010. 560 с.

² Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України /за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. Київ : Каннон, А.С.К., 2001. С. 100.

згуртованість, тому що ці два явища перебувають у взаємодії та взаємозалежності, виступають як єдине ціле і є нерозривними.

Тому стійкість групи за попередньою змовою відрізняється від стійкості організованої групи тим, що у першому випадку склад її стабілізувався, але формування групи ще не завершено, члени групи вільно виходять зі складу, так само з'являються й нові члени. Стійкість же організованої групи носить дещо інший характер: має місце стабільність, сталість і цілісність її складу, входження в групу нових членів обмежене, а до виходу будь-кого з групи інші члени ставляться вкрай негативно. Але основна відмінність між ними полягає у тому, що спільна злочинна діяльність розрахована на тривалий час.

У юридичній літературі вчені наголошують, що ці два терміни – «стійкість» і «згуртованість» – розкриваються за допомогою інших термінів і за змістом є близькими. Семантичний аналіз показує, що термін *стійкість* означає твердість, завзятість і стабільність, а *згуртованість* – міцність, спаяність, однотайність і організованість. При цьому *стабільність* означає міцність і постійність, *міцність* – наявність сильних внутрішніх зв'язків, *стабільність* і *твердість* – міцність, силу, непохитність, рішучість і завзятість, *завзятість* – однотайність, невідступність, послідовність у здійсненні своєї діяльності та ін. Тобто зміст кожного з наведених термінів має дещо розпливчастий характер і не відповідає вимозі нормативної чіткості. Звичайно, їх можна об'єднати і спробувати дати таке, наприклад, визначення: стійкість організованої групи означає, що вона має постійний склад учасників з наявністю сильних зв'язків між ними і високого ступеня організованості, а також однотайності при прийнятті рішень і послідовності у здійсненні злочинних дій. Проте і це визначення є суб'єктивним і не дозволяє правильно зрозуміти дух закону. Адже сучасні організовані групи часто характеризуються саме змінним складом (в силу зіткнень між ними з приводу розподілу сфер впливу, нейтралізації окремих їх членів правоохоронними органами тощо), а зв'язки між їх членами можуть бути, а можуть і не бути сильними: це залежить від багатьох об'єктивних і суб'єктивних факторів. Це саме стосується і ступеня організованості (в одній групі може існувати принцип «смерть за порушення внутрішньої дисципліни», а в іншій панує анархія), однотайності при прийнятті рішень (погодьмося, організована злочинна група – це не партійне зібрання) і послідовності у здійсненні злочинних діянь (але про що мова: про те, що група займається злочинним промислом, чи про те, що поведінка учасників організованої групи під час чергового злочину

закономірно впливає із умов попереднього зговору?). Треба мати на увазі і те, що за всіх інших обставин найбільш стабільною, згуртованою, міцною і завзятою буде група з двох осіб. Стабільність, згуртованість, міцність і завзятість звичайно зменшуються зворотно пропорційно кількості членів будь-якої групи. З урахуванням викладеного, стійкість і згуртованість можуть використовуватися лише як допоміжні ознаки організованої групи¹.

Загалом, можна зазначити, що функціональні та структурні характеристики організованої групи в діях переплітаються, доповнюють одна одну і тісно пов'язуються з цілями групи.

Також необхідно зазначити, що різновидом організованих груп є банди, що відрізняються, як правило, за ознаками організованості.

Банда – це стійка організована й озброєна група з двох або більше осіб, які попередньо об'єдналися для вчинення одного або кількох нападів на громадян, підприємства, установи та організації. Групу слід вважати стійкою за умови, якщо вона є стабільною і згуртованою, а особи, які до неї входять, мають єдині наміри щодо вчинення кримінальних правопорушень².

На думку А. Д. Семикопного, особливою формою співучасті за попередньою змовою, до речі, найбільш розробленою у науці 2000 років, була банда. На думку тогочасних фахівців, під бандою треба було розуміти співучасть за попередньою змовою у підготовці та здійсненні декількох злочинів. У банді, на відміну від решти різновидів співучасті, більш чітко простежується саме фактор організованості. Банда являла собою своєрідний тип мініатюрного державного утворення, тобто організації, що була побудована на розумінні одними свого права наказувати, керувати та карати, а іншими – підкорятися. Для банди характерна внутрішня єдність, стійкість, не в останню чергу спрямовані на ефективну протидію правоохоронним органам; безумовна авторитетність для всіх членів банди директив з боку лідерів угруповання; існування специфічної системи норм і правил поведінки у відносинах між членами групи та оточуючим світом; договори про створення спільного «общака»; за певних обставин надання

¹ Хавронюк М., Мельник М. Ознаки і поняття організованої групи та злочинної організації (кримінально-правовий аспект). *Право України*. 2000. № 4. С. 59-64. URL: <https://justice.org.ua/politika-i-pravo-podiji-fakti-komentari/oznaki-i-ponyattya-organizovanoji-grupi-ta-zlochinnoji-organizatsiji-kriminalno-pravovij-aspekt>.

² Про судову практику в справах про бандитизм: постанова Пленуму Верховного Суду України від 07.07.1995. № 9. Коментар судової практики в кримінальних та адміністративних справах: постанова Пленуму Верховного Суду України (1995-1997 рр.). *Бюлетень законодавства і юридичної практики України*. 1998. № 1. С. 180.

матеріальної допомоги постраждалим від правосуддя учасникам банди та членам їх родин; домовленості між окремими бандами чи з населенням про допомогу, попередження про небезпеку та ін. Виходячи з цього, банда була злочинним угрупованням досить високого рівня організації, в окремих випадках навіть здатним на координацію діяльності та об'єднання своїх протиправних дій з діями інших подібних угруповань, що є вже дуже близьким до сучасного розуміння організованої злочинності. Притаманні для банди риси, а саме – наявність попередньої змови декількох осіб, стійкість об'єднання (здійснення невизначеної кількості злочинів), ієрархічність його побудови, – дають підстави порівняти банду зі злочинною організацією, що має майже ті самі характерні ознаки¹.

Деякі науковці, порівнюючи організовані групи з бандами, в якості відмінної обов'язкової ознаки виділяють її озброєність. Зокрема, О.М. Джужа, Є.М. Моїсєєв і Т.А. Третьякова визначають банду як організовану озброєну злочинну групу, яка створюється з метою нападу на юридичних або фізичних осіб².

Підсумовуючи наведене, підкреслимо, що незважаючи на обов'язкові ознаки організованої групи, що зазначені у законі, існують інші, на які нема прямого посилання. Ці ознаки можна розглядати як додаткові. На основі вивчення кримінальних проваджень та оперативних матеріалів про злочинну діяльність організованих груп, були виявлені такі *додаткові ознаки*:

1. Чітка ієрархія та наявність лідера в організованій групі.

Чітко виражена ієрархічна структура означає упорядкованість злочинного об'єднання щодо відносин лідерства та підпорядкованості. Організовану групу очолює лідер, який має біля себе наближених осіб – активних членів групи, які виконують контрольні й розпорядчі функції стосовно рядових виконавців. Виходячи з цього, для організованої групи характерна інтеграція, коли усі її члени розділяють цілі злочинної діяльності і висувають лідера (організатора).

Таку думку підтримують і М. Хавронюк, і М. Мельник, наголошуючи, що на відміну від співучасті за попереднім зговором, ознакою організованої групи, у всякому разі на початку їх утворення,

¹ Семикопний А.Д. Організована злочинність та організовані форми злочинності у науці й законодавстві сучасної України і УСПР доби НЕПУ: порівняльна характеристика. URL: https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/7282/ORHANIZOVANA%20ZLOChYNNIST%20TA%20ORHANIZOVANI_%20Semykopnyi_2009.pdf?sequence=2&isAllowed=y.

² Джужа О.М., Моїсєєв Є.М., Третьякова Т.А. Стислий словник кримінологічних термінів: навч. посібн. /під ред. О.М. Джужа. Київ : НАВСУ, 2000. С. 7

звичайно є наявність організатора – особи, яка створила або принаймні ініціювала створення групи. Співучасть за попереднім зговором може характеризуватися наявністю організатора конкретного кримінального правопорушення, але не групи¹.

2. Чіткий розподіл злочинних ролей і закріплення функцій в організованій групі.

В організованій групі злочинні ролі чітко розподіляються. Так, одні члени групи беруть участь у підготовці до учинення кримінальних правопорушень (зокрема, ведуть розвідку, підшуковують об'єкти злочинного посягання, облаштовують засідки); другі – безпосередньо учиняють злочинні дії; треті – забезпечують збереження та збут викраденого; інші – забезпечують прикриття злочинної діяльності групи. Отже, кожний член організованої групи знає свої обов'язки, тому злочинне об'єднання функціонує швидко, злагоджено й організовано.

3. Планований характер злочинної діяльності організованої групи.

Практично усі організовані групи вчиняють кримінальні правопорушення на основі заздалегідь розробленого плану. Тому тривалість функціонування таких груп неможлива без планування їх специфічної діяльності.

Так, узагальнення оперативної та слідчої практики свідчить про те, що багато корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень вчиняються добре організованими, а нерідко й озброєними групами, що діють протягом тривалого часу у виді злочинного промислу. Варто зазначити, що такому небезпечному спрямуванню організованої злочинності притаманні швидкі темпи зростання та поширеності².

Окрім того, на підставі аналізу й узагальнення кримінальних проваджень і оперативних матеріалів було встановлено, що організовані групи функціонували: до 1 місяця – 5 %, до 3 місяців – 10 %, до 1 року – 66 %, більше 1 року – 19 %.

4. Мобільність, озброєність та висока технічна оснащеність організованої групи.

Ця ознака полягає у придбанні та використанні під час учинення кримінальних правопорушень найсучасніших технічних засобів та зброї, що дозволяє членам групи координувати свої дії, легко долати

¹ Хавронюк М., Мельник М. Ознаки і поняття організованої групи та злочинної організації (кримінально-правовий аспект). *Право України*. 2000. № 4. С. 59-64. URL: <https://justice.org.ua/politika-i-pravo-podiji-fakti-komentari/oznaki-i-ponyattya-organizovanoji-grupi-ta-zlochinnoji-organizatsiji-kriminalno-pravovij-aspekt>.

² URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/law/10622>.

опір, швидко зникати з місця скоєння протиправних дій, не залишаючи жодних слідів злочинної діяльності групи.

5. Стійкість та згуртованість організованої групи.

Організовані групи характеризуються постійністю складу. Ця ознака є наслідком взаємозв'язку в організованій групі окремих осіб між собою, їх свідомим рішенням зробити злочинну діяльність взірцем свого життя. У складі організованої групи, як правило, відсутні випадкові люди.

6. Дисципліна, наявність в злочинній групі системи норм та правил поведінки.

У злочинній групі формуються власні погляди, норми поведінки та ціннісні орієнтири. Їх дотримуються усі члени організованої групи. Це дозволяє під час учинення кримінальних правопорушень діяти швидко і узгоджено в умовах ризику і в ситуаціях, що виникають раптово.

7. Єдина матеріальна база.

Організована група, як правило, володіє значним матеріальним фондом і створює спеціальні грошові фонди («общак»). Їх головне призначення – фінансування злочинної діяльності, підкуп представників органів державної влади й управління, органів самоврядування, представників правоохоронних органів та надання фінансової допомоги особам, які засуджені за вчинення кримінальних правопорушень, та членам їх сімей.

8. Спеціальні методи формування організованої групи.

Склад учасників організованої групи, як правило, відповідає оптимальній кількості для функціонування злочинної діяльності. Усі члени групи входять до неї добровільно, виняток становлять особи, які необхідні групі для вчинення кримінальних правопорушень і тому втягнуті в групу за допомогою погроз або шантажу. Форми залучення до групи можуть бути різноманітними (компрометація, шантажування, ставлення у матеріальну залежність та ін.).

9. Наявність злочинного досвіду у членів організованої групи.

Злочинний досвід у членів організованої групи зумовлюється їхнім способом життя. Члени групи, які мають недостатній злочинний досвід, набувають його від інших членів групи, у тому числі і під час спільних дій при учиненні кримінальних правопорушень.

10. Тривалість і конспіративний характер злочинної діяльності організованої групи.

Направленість на отримання значних прибутків визначається самим характером організованої групи. Необхідність підтримувати

рівень матеріального добробуту злочинної групи визначає безперервний характер її діяльності. Члени групи намагаються перебувати поза увагою правоохоронних органів, вживають заходи для маскуванню злочинного способу життя. Це перетворює групи на законспіровані та такі, що важко розпізнаються традиційними оперативно-розшуковими методами, злочинні об'єднання.

У юридичній літературі цілком справедливо зазначається, що встановлення конкретних причин тривалого існування організованих груп має вирішальне значення для підвищення ефективності протидії організованій злочинності. Причини, що обумовлюють виникнення та тривале існування організованих груп, можна розділити на причини об'єктивного і суб'єктивного характеру.

До об'єктивних слід віднести такі, що обумовлені особливостями соціально-економічного устрою життя у суспільстві та особливостями злочинної діяльності таких груп, а до суб'єктивних – ті, що обумовлені недоліками діяльності оперативних підрозділів правоохоронних органів у боротьбі зі злочинністю в цілому.

Об'єктивними причинами виникнення й тривалого існування організованих груп є такі:

- зростання майнового розшарування населення;
- погіршення криміногенної обстановки в умовах кризових явищ в економіці, падіння виробництва, розладу колишніх виробничих відносин;
- дедалі зростаюча активність «ділків тіньової економіки». Шахрайства, азартні ігри, вживання наркотиків все більше стають нормою поведінки та способом життя багатьох соціальних груп;
- зміни в людських стосунках та правосвідомості більшої частини населення, коли в результаті переоцінки цінностей в духовній сфері егоїзм, вседозволеність, «безалаберність» стають нормою життя, а кримінально-правова заборона стає дедалі все меншим дієвим та стримуючим фактором на шляху вчинення злочинних дій;
- спрощений підхід до вивчення та аналізу процесів розвитку організованої злочинності, що призводить до поверхневого підходу стосовно організації боротьби з нею.

До причин суб'єктивного характеру, які сприяють тривалому існуванню організованих груп, можуть бути віднесені такі:

- відсутність дієвої законодавчої основи боротьби з організованою злочинністю, як наслідок, – криміногенна ситуація в державі змінюється значно швидше, ніж чинне законодавство;
- зниження ролі профілактично-попереджувальних заходів, у

тому числі з використанням оперативно-розшукової профілактики;

– організаційно-тактичні прорахунки в сфері організації та здійснення боротьби з організованою злочинністю;

– систематична ротація керівників та заміна оперативного складу і, як результат, – втрата професіоналізму та позитивного досвіду в організації оперативної роботи;

– недооцінка питань професіоналізації та більшої консолідації злочинної діяльності груп з боку оперативних апаратів, що ведуть боротьбу з нею¹.

11. Наявність регіональних, міжрегіональних та міжнародних зв'язків.

Важливе значення для розслідування організованої злочинної діяльності має і встановлення наявності регіональних, міжрегіональних та міжнародних зв'язків організованих груп. На думку Н. С. Карпова і С. В. Євдокименко, встановлення таких зв'язків між організованими групами переслідує наступні цілі:

– взаємний обмін злочинним досвідом та розмежування сфер злочинної діяльності;

– «відмивання» грошей або вчинення кримінальних правопорушень за межами регіону чи країни;

– виїзд за межі України для ухилення від кримінальної відповідальності;

– обмін виконавцями учинення кримінальних правопорушень².

12. Наявність корумпованих зв'язків.

Наявність корумпованих зв'язків є однією з важливих ознак організованих груп, які забезпечують не лише тривале їх функціонування, а й розвиток у майбутньому. Для організованих груп характерні корумповані зв'язки на високих рівнях, що важко встановити під час досудового розслідування. Корупцію не можна вважати відмінною ознакою організованої групи, тому що і в групі осіб, що вчиняють злочини за попередньою змовою, можуть бути такі зв'язки. У той же час корумповані зв'язки – характерна ознака групи. Чим організованіше злочинне угруповання, тим вищий рівень його корумпованих зв'язків, що необхідно враховувати під час досудового розслідування.

На думку А. В. Воронцова і О. А. Гритенко, організована злочинність спирається на підтримку корумпованих представників

¹ URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/law/10622>.

² Карпов Н.С., Євдокименко С.В. Злочинна діяльність /під ред. В.П. Бахіна. Київ, 2001. С. 28.

органів влади, чиновників, правоохоронців. Без використання корумпованих зв'язків, тривала діяльність організованих груп є неможливою¹.

З огляду на наведене, можна дійти висновку, що під організованою групою слід розуміти стійке об'єднання осіб (трьох і більше), які попередньо зорганізувалися для спільної злочинної діяльності, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, діяльність яких свідомо спрямовується лідером за підтримки інших членів групи на постійне вчинення кримінальних правопорушень, з метою вилучення максимальних злочинних прибутків.

Також необхідно зосередити увагу на класифікації організованих груп. У юридичній літературі вчені до цього питання підходять по-різному. Так, В. Г. Севрук пропонує наступну класифікацію організованих груп:

1) організовані групи, що діють на певній території і займаються загально кримінальними злочинами;

2) організовані групи, що базуються на певній території і, окрім загально кримінальних, також учиняють злочини у сфері економіки, фінансів, мають міжрегіональні зв'язки, до складу яких входять разом із «ділками» також бойовики загально кримінального середовища;

3) організовані групи, що діють у місцях позбавлення волі, котрі проводять серед засуджених активну роботу з прищеплення злочинських традицій, організують учинення злочинів проти осіб, які відбувають покарання, та персоналу виправних установ;

4) організовані групи, призначені для вчинення злочинів з використанням міжрегіональних зв'язків, які складаються з мешканців із різних місцевостей;

5) організовані групи, створювані на етнічній основі, що є характерними для регіонів зі значною кількістю міського населення, концентрацією підприємницьких структур, розвиненою інфраструктурою;

6) організовані групи «гастролерів», для яких характерним є вчинення злочинів, пов'язаних з виїздом до інших місцевостей, наявність зв'язків з місцевими організованими групами та «злочинцями у законі»;

7) організовані групи, що діють на транспорті та вчиняють злочини як загально кримінальної, так і економічної спрямованості;

¹ Воронцов А.В., Гритенко О.А. Профілактика організованої злочинності: лекція, Одеса 2018 16 с. URL:https://oduv.edu.ua/wp-content/uploads/2016/09/lek-2018-d_z-2_3-kriminologia_ta_profilakt_zloginiv-8.pdf.

8) організовані групи бандитської спрямованості, які мають озброєння, автомобілі, відповідну підготовку, засоби зв'язку та відрізняються особливою жорстокістю;

9) організовані групи, що мають міжнародні зв'язки;

10) «зłodії у законі»;

11) зłodійські сходки та зібрання «зłodіїв у законі»¹.

Я. О. Калиновська пропонує диференціювати організовані групи на такі види:

1) за географією поширеності:

– локальні – діють в межах одного району міста, одного міста або одного об'єкту економічної інфраструктури (наприклад, в межах ринку, підприємства);

– регіональні – діють в межах області або району області;

– міжрегіональні – діють в межах території декількох областей або регіонів;

– національні – діють на території переважної більшості областей (територіальних одиниць) країни;

– транснаціональні – діють на території декількох країн світу;

2) за характером виникнення:

– сімейно-кланові – злочинні групи, що створюються на підставі сімейного або кланового споріднення учасників, їх родинних стосунків;

– дозвільно-побутові – злочинні групи, що пов'язані спільними побутовими стосунками;

– злочинні групи навчального середовища – групи, що виникають під час спільного навчання на підставі загальних, зокрема, професійних інтересів;

– злочинні групи спортивного середовища (включають осіб, пов'язаних спільною спортивною діяльністю: спільні тренування, приналежність до спортивних клубів – угруповання колишніх боксерів та борців;

– злочинні групи пенітенціарного середовища (групи, що діють у місцях відбування кримінального покарання);

– злочинні групи, для яких характерна схильність до крайніх поглядів й заходів у вирішенні проблем соціального, політичного, правового, економічного, екологічного, національного характеру, неприйнятними для суспільства способами, засобами й методами. До

¹ Севрук В.Г. Класифікація організованих груп і злочинних організацій, які сформовані на етнічній основі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: «Юриспруденція». 2020 № 46. С. 179-191. URL: <http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc46/39.pdf>.

таких угруповань відносять: економічний, екологічний, національний, релігійний, молодіжний, духовний екстремізм¹.

Інші вчені, за рівнем структурованості організованих груп класифікують їх на:

– малоструктуровані (невеликі угруповання, що виступають, як правило, складовими ланками більш великих груп, однак зберігають певну самостійність, а також ті угруповання, що лише розпочинають свою діяльність, обравши саме традиційний в злочинному світі спосіб структурування угруповання – невеликий чисельний склад учасників, відсутність поділу угруповання на окремі структурні ланки, наявність розподілу ролей згідно злочинних традицій);

– середньо-структуровані (характеризуються наявністю внутрішнього поділу угруповання на окремі структурні ланки, в межах яких діють окремі групи – підрозділи угруповання);

– жорстко-традиційно структуровані (злочинне угруповання, засноване на кримінально-злочинських традиціях – відносно великий чисельний склад, що передбачає об'єднаність професійних злочинців, структурованість згідно усталених традицій у професійному злочинному світі);

– жорстко-організаційно структуровані (великий чисельний склад групи, що передбачає наявність декількох структурних підрозділів злочинного угруповання, їх внутрішнє розташування за управлінською моделлю, чіткий розподіл функцій між структурними частинами угруповання, жорсткі ієрархія та внутрішня дисципліна);

– структуровані за мережевим типом (великий чисельний склад, наявність у структурі одного злочинного угруповання декількох відносно самостійних злочинних угруповань (груп), одне з яких є головним і очолюється лідером одноосібно або колегіальним органом керівництва для управління складовими частинами. Такий вид злочинного угруповання передбачає широку просторово-галузеву розповсюдженість злочинної діяльності)².

Встановлюючи види та ознаки злочинного угруповання, слідчий повинен пам'ятати, що не усі організовані групи можуть розпізнаватися за наведеними ознаками. Організована група – це живий соціальний організм, який розвивається від простих видів до найбільш складних.

Четвертий вид – злочинна організація.

¹ Калиновська Я.О. Сучасні види організованої злочинності загально кримінальної спрямованості. *Forum Prava*. 2017. № 5. С. 164-168. URL: <https://forumprava.pp.ua/files/164-168-2017-525.pdf>.

² URL: https://pidru4niki.com/81594/pravo/ponyattya_vidi_organizovanoyi_zlochinnosti.

Найбільш небезпечною серед усіх злочинних угруповань є злочинна організація, яка має складний опосередкований характер, призводить до формування стійких організованих форм зв'язків учасників, засвоєнню складних способів учинення і приховування кримінальних правопорушень, де безпосереднє спілкування між членами замінюється інформаційними зв'язками¹, а відносини мають діловий характер.

Беручи до уваги традиційність й глобальність міжнародної злочинності, найвідомішими транснаціональними злочинними організаціями на сьогодні є такі:

- італійський злочинний синдикат;
- російська мафія;
- японська якудза;
- китайські тріади;
- колумбійські картелі;
- мексиканська федерація.

Усі перелічені структури мають узагальнену назву «Велика Шістка».

У світі існують й інші види злочинних організацій. Так, А. Савченко виокремлює наступні види злочинних організацій:

– гангстерські синдикати у Туреччині, Нігерії, Нікарагуа, Домініканській Республіці (це високоорганізовані злочинні об'єднання, але вони не мають глобального впливу у світі і, як правило, є підзвітними «Великій Шістці»);

– терористичні організації Сендеро Луміносо, Тупак Амару, Хезболлах, Абу Нідаля (їхня злочинна діяльність – наркобізнес, торгівля зброєю – направлена на досягнення насамперед політичних, а не корисливих цілей)².

В. Є. Скулиш за етнічною належністю кадрового складу транснаціональні злочинні організації поділяє на моноетнічні та поліетнічні. Членами моноетнічних організацій можуть бути лише ті особи, які за народженням і походженням належать до певної нації або народності. Прикладом такої побудови є японська «Якудза», в'єтнамська «Змія» або китайські «Тріади», де злочинними організаціями керують представники спадкових династій – кланів. Окремі моноетнічні структури формуються ще за більш тісним проявом

¹ Стеценко Ю.В. Виявлення таємних комунікацій як складова протидії організований злочинності на сучасному етапі. *Держава і право*. 2002. № 17. С. 374-377.

² Савченко А. Транснаціональні злочинні організації. *Часопис МВС України*. *Форпост*. 2001. № 4. С. 27-28.

зв'язку – родинною або кровною спорідненістю (італійська мафія)¹.

Інші вчені за етнічною структурою виділяють такі злочинні організації, до складу яких входять:

- східноєвропейські угруповання;
- італійські угруповання;
- афроамериканські угруповання;
- нігерійські угруповання;
- латиноамериканські угруповання та центральноамериканські угруповання;
- колумбійські угруповання;
- мексиканські угруповання;
- азіатські угруповання;
- інтернаціональні угруповання².

Ґрунтуючись на проаналізованих тенденціях розвитку етнічної злочинності, властивих етнічним злочинним формуванням, особливостях, а також залежно від різних факторів В. Г. Севрук пропонує таку класифікацію злочинних формувань:

1) за національним (етнічним) складником: поліетнічні (які, наприклад, можуть об'єднувати вихідців із Центральної та (або) Середньої Азії, з Північного Кавказу та ін.) та моноетнічні (до зазначених можуть бути віднесені, наприклад, злочинні формування циган);

2) залежно від спектру здійснюваної кримінальної діяльності: вузькоспеціалізовані формування (промишляють квартирними крадіжками, торгівлею наркотиками) та злочинні формування так званого «широкого профілю»;

3) виходячи зі специфіки й рівня легітимізації економічної злочинної діяльності: формування, які спеціалізуються на вчиненні злочинної діяльності в чистому вигляді, а також на ті, чия кримінальна діяльність носить зовні легальний характер (наприклад, що спеціалізуються на вчиненні тіншових економічних операцій);

4) за географією кримінальної діяльності: локальні (які здійснюють злочинну діяльність у межах будь-якої місцевості), міжрегіональні (діють на території декількох регіонів) і транснаціональні (діяльність носить міжнародний характер);

5) виходячи з прихильності кримінальним традиціям і звичаям: злочинні формування, які дотримуються традиційної кримінальної

¹ Скулиш В.Є. Еволюція транснаціональних злочинних організацій в умовах глобалізації. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Правознавство. 2011. Вип. 578. С. 114-117.

² URL: https://pidru4niki.com/81594/pravo/ponyatty_a_vidi_organizovanoyi_zlochinnosti.

ідеології («законів злочинного світу»), і злочинні формування, яким притаманні інші ідеологічні погляди, зокрема релігійні (наприклад, радикальний ісламський фундаменталізм)¹.

В цілому, організація – складна організована єдність.

У перекладі з французької «organisation» організація – група осіб, що становить колектив, єдине ціле, об'єднане на основі спільних завдань, програм².

Злочинна організація – це об'єднання осіб, організованих груп для сумісної злочинної діяльності з виділенням самостійних функцій керівництва і безпосереднього вчинення кримінальних правопорушень та забезпечення виживання злочинної організації.

Згідно концептуальної моделі, що запропонована Президентською Комісією Сполучених Штатів по вивченню організованої злочинності, злочинну організацію визначають як групу окремих, найбільш впливових людей, які займають високі посади у владних й виконавчих органах держави або відносяться до олігархічної верхівки суспільства. Вони керують діяльністю безпосередніх виконавців, які втягнуті у злочинну діяльність і є їх працівниками³.

Злочинна організація – це складне, ієрархічне об'єднання, що включає безпосередніх виконавців кримінальних правопорушень (окремі групи), а також структури з контрольними, охоронними й ідеологічно-управлінськими функціями.

На думку А. Д. Семікопного, злочинна організація – це найвища форма організації кримінального світу. Його наявність є специфічною рисою, притаманною саме організованій злочинності⁴.

Цілком можна погодитися з думкою, М. Акімова, який зазначає, що визначальною рисою й, водночас, зброєю злочинних організацій, є корупція [⁵, с. 69].

¹ Севрук В.Г. Класифікація організованих груп і злочинних організацій, які сформовані на етнічній основі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: «Юриспруденція». 2020 № 46. С. 179-191. URL: <http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc46/39.pdf>.

² Юридичний словник /за ред. Б.М. Бабія, Ф.Т. Бурчака, В.М. Корецького, В.В. Цветкова. Київ, 1983. С. 494.

³ Чаплинський К.О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій: монографія. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-тет внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2010. 560 с.

⁴ Семікопний А.Д. Організована злочинність та організовані форми злочинності у науці й законодавстві сучасної України і УСРР доби НЕПУ: порівняльна характеристика. URL:https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/7282/ORHANIZOVANA%20ZLOCHINNI%20ORGANIZOVANI_%20Semykopnyi_2009.pdf?sequence=2&isAllowed=y.

⁵ Акімов М. Перспективний напрям кримінально-правової боротьби з організованою злочинністю. *Право України*. 1999. № 9. С. 69-83.

Отже, злочинні організації відрізняються складною структурою і системою управління, володіють широкими зонами впливу, глибоко укорінені в офіційних структурах, мають у розпорядженні центри, служби контролю, зв'язку та інформації, а також нерухомість, офіційне прикриття (підприємства, казино, різноманітні фонди), що приносять значний злочинний прибуток.

Стосовно законодавчого визначення цього явища, то згідно з пунктом 4 статті 28 КК України, злочинною організацією визнається об'єднання осіб, яке є: стійким, ієрархічним, об'єднує декількох осіб (трьох і більше), за попередньою змовою зорганізоване його членами або структурними частинами для спільної діяльності.

На думку М. Хавронюка і М. Мельника, навряд чи можна двох осіб вважати організацією. Тому обов'язковою ознакою злочинної організації є також її ієрархічна структура, яка із двох осіб у будь-якій організації не складається. Тому злочинна організація може складатися як мінімум з трьох осіб. Ієрархічною ж, на наше переконання, є тільки така структура, не менш як одна з ланок якої входить водночас у відносини як єдиноначальності, так і підпорядкованості¹.

Уся діяльність злочинних організацій спрямована на безпосереднє вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів, керівництво чи координацію злочинної діяльності інших осіб, забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших організованих злочинних груп.

Власне кажучи, злочинні організації – це ті ж організовані групи, але з більш високим ступенем організованості й згуртованості, які вчиняють тяжкі злочини з використанням складних злочинних технологій, кримінального професіоналізму й корумпованих зв'язків і можуть існувати тривалий час. Вони характеризуються більш складною, ніж в організованих групах, структурою: складаються з окремих блоків, що очолюються лідерами; рядові члени не знають усіх учасників організації і спілкуються тільки з членами свого блоку.

Організацію очолює сильний лідер, який, використовуючи авторитарні методи управління, «замикає на собі» усі її структурні ланки. Це досить складне утворення, структурними частинами якого є організовані групи.

Тривале функціонування злочинної організації забезпечується

¹ Хавронюк М., Мельник М. Ознаки і поняття організованої групи та злочинної організації (кримінально-правовий аспект). *Право України*. 2000. № 4. С. 59-64. URL: <https://justice.org.ua/politika-i-pravo-podiji-fakti-komentari/oznaki-i-ponyattya-organizovanoji-grupi-ta-zlochinnoji-organizatsiji-kriminalno-pravovij-aspekt>.

створюваною власною внутрішньою контррозвідкою та розвідкою. Її структурні ланки формуються на базі державно-виробничих управлінських структур, що виконують подвійні функції законного та злочинного характеру. Такій організації притаманний корисливо-господарський вид злочинної діяльності, у тому числі й у зовнішньоекономічній сфері. Здебільшого, базовими напрямками цієї діяльності є паливно-енергетичний комплекс, сфери приватизації, кредитно-фінансова та банківська системи. Таке утворення активно використовує зв'язки з корумпованими урядовцями та представниками різних гілок влади, при цьому широко застосовується шантаж та хабарництво, а іноді вбивства на замовлення небажаних конкурентів.

Злочинній організації притаманні усі ознаки, що характеризують організовану групу. Але деякі з них мають свою специфіку. Зокрема, злочинні організації у своїй діяльності теж прагнуть отримати максимальні злочинні прибутки. Але при цьому вони можуть отримувати доходи як від незаконної злочинної діяльності (зокрема, торгівля зброєю та наркотиками, проституція), так і на основі законної діяльності (наприклад, торгівля, банківські послуги, спонсорська або благодійна діяльність тощо).

Залежно від сфер діяльності злочинних організацій, можна розрізняти групи, що діють у сферах: промисловості, сільського (фермерського) господарства, підприємництва, фінансово-кредитній, експорту й зовнішньої торгівлі, військової промисловості й оборони, медицини, приватизації, політики, високоточних технологій, обслуговування, науки, туризму та шоу-бізнесу.

Групи, які діють у тій чи іншій сфері, володіють специфікою, що пов'язана зі знанням умов виробництва й способів вилучення доходів. Поділ на сфери носить, звичайно, умовний характер, оскільки межі дій організованих злочинних груп, що вчиняють злочини, можуть мати розбіжності з галузями виробництва або територіальними одиницями.

На думку П. М. Кубрака, напрями діяльності злочинної організації можуть мати не тільки корисливо-господарський злочинний характер, відповідні формально-виробничі ознаки її побудови, але і відкриту або замасковану антиконституційну та іншу підривну діяльність. Такі злочинні організації мають своє політико-ідеологічне обґрунтування, статутні положення, а їх злочинна діяльність може мати зв'язки і з іноземними підривними організаціями та спецслужбами¹.

¹ Кубрак П.М. Поняття, види організованих злочинних утворень і організованої злочинної діяльності. Суд Україні: боротьба з корупцією та з організованою злочинністю і захист прав людини: аналітичні розробки, пропозиції наукових і практичних працівників /А.І. Комарова, В.В. Медведчук, В.О. Євдокімов, В.Ф. Бойко, О.О. Крикун. Київ, 1999. Т.12. С. 410-418.

Підсумовуючи, необхідно вказати, що розмежування злочинних угруповань на види за рівнем розвитку й організованості має умовний характер, оскільки завжди є різноманітні перехідні види злочинних груп, але їх можна віднести до одного з розглянутих чотирьох.

Правильне визначення виду злочинного угруповання має суттєве криміналістичне значення і повинне враховуватися слідчим під час розслідування організованої злочинної діяльності. Слідчим та працівникам оперативних підрозділів Національної поліції України необхідно розуміти ступінь психологічної єдності і взаємної підтримки членів злочинних угруповань, їхню організованість та згуртованість, що допоможе кваліфікувати злочинну групу як організовану та визначити низку оперативно-розшукових заходів, обрати правильну тактику слідчих дій й напрями досудового розслідування.

Слідчим необхідно встановлювати відносини між членами злочинного угруповання. Особливий інтерес повинні викликати факти, що свідчать про наявність конфліктів і протиріч між лідером та членами злочинної групи. Вказані обставини дозволяють прогнозувати можливі складнощі під час розслідування і планувати найбільш оптимальну лінію його проведення. Зокрема, можна усунути протидію слідству, використовуючи існуючі конфлікти й протиріччя в злочинних групах, виявити лідера і тих осіб, які недавно увійшли до складу групи, та використовувати цю обставину під час досудового розслідування. Зусилля слідчого щодо виявлення лідера організованого злочинного угруповання повинні бути прийняті як можна раніше – вже під час першочергових слідчих (розшукових) дій та НСРД.

1.3. Характеристика лідера (організатора злочинної діяльності) та інших суб'єктів організованих груп та злочинних організацій

Утворення кримінального угруповання (організованої групи чи злочинної організації), розподіл напрямів діяльності (функцій) між його учасниками, узгодженість відносин лідерства і підпорядкованості вказує на наявність функціонально-ієрархічної структури побудови злочинного об'єднання.

У цілому, ієрархічність передбачає наявність відповідної системно-структурної побудови організованого злочинного угруповання, яка має такі риси:

- 1) наявність загального керівництва організованою злочинною

діяльністю (лідера угруповання, організатора конкретного кримінального правопорушення);

2) чітко визначену підпорядкованість рядових членів злочинного об'єднання його керівникам (лідерам, організаторам протиправних дій);

3) вертикальні зв'язки між вищими та нижчими структурами кримінального угруповання;

4) загальні правила й норми поведінки та дотримання їх усіма членами злочинного угруповання та ін.

Розглядаючи організовані злочинні угруповання як суб'єкт злочинної діяльності, слід пам'ятати про те, що кожне злочинне об'єднання складається з окремих індивідів, які володіють певними знаннями, якостями та ознаками, що характеризують їх в особистісному відношенні. Становище у складі злочинної групи накладає відбиток на поведінку й риси характеру її членів, в яких відображаються усі ознаки організованої групи в цілому. Усе це є основою для визнання члена групи як суб'єкта конкретного кримінального правопорушення¹.

Необхідно зазначити, що поняття суб'єкта організованої злочинної діяльності розкриває тільки кримінально-правову характеристику і свідчить про можливість притягнення особи до кримінальної відповідальності за вчинене протиправне діяння. Поняття ж особи злочинця більш широке за своїм змістом і включає його індивідуальність, соціальну сутність, життєві й моральні цінності та ін.

Формулюючи криміналістичну характеристику особи злочинця (лідера кримінального угруповання, його членів), як правило, виділяють: 1) наявність судимості; 2) соціальну належність; 3) освітній рівень; 4) вік і стать; 5) наявність психічних відхилень; 6) сімейний стан; 7) наявність злочинних вмінь й навичок; 8) інтереси та схильності тощо.

Виходячи з наведеного, суттєве значення мають такі характеристики суб'єкта, виникнення яких пов'язано з підготовкою, вчиненням та прихованням злочину, а також з подальшою його поведінкою. Наприклад, сюди можна віднести спроби змінити чи замаскувати свою зовнішність під час підготовки до кримінального правопорушення (знищення особливих прикмет) та поведінку злочинця, яка характеризує його після вчинення злочину (знищення слідової картини злочину, явка з повинною, приховання знарядь і засобів учинення злочину або викрадених речей й цінностей). Важливе значення має і наявність злочинного досвіду та спеціальних

¹ Чаплинський К.О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій: монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-тет внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2010. 560 с.

професійних вмінь й навичок.

Отже, необхідно вказати на те, що характеристика членів організованих злочинних угруповань може складатися з сукупності даних про:

– соціально-демографічні, морально-психологічні і кримінально-правові ознаки;

– закономірності зв'язків особистісних якостей злочинця та його діяльності з іншими елементами кримінального правопорушення.

Характеризуючи організовану злочинну діяльність, можна стверджувати, що особистісні якості особи-злочинця (лідера угруповання, рядових його членів) в цілому детермінують (визначають) спосіб учинення конкретного кримінального правопорушення. Іншими словами, способи організованої злочинної діяльності напряму залежать від особи злочинця.

Вчасне визначення або встановлення характерних ознак особи-злочинця (члена організованої групи або злочинної організації) має важливе криміналістичне значення та дозволяє:

1) значно звужити коло осіб, які причетні до організованої злочинної діяльності;

2) висувати правильні слідчі версії щодо події злочину, його мотивів та основних цілей, механізму злочинної діяльності (способів підготовки, вчинення та приховання кримінальних правопорушень);

3) завчасно вживати заходи щодо попередження злочинної діяльності;

4) правильно визначити напрями досудового розслідування;

5) обрати найбільш ефективну тактику проведення слідчих (розшукових) дій та НСРД під час розслідування кримінальних правопорушень, учинених організованими злочинними угрупованнями, та ін.

Визначаючи характерні ознаки особи-злочинця, важливо враховувати його місце в ієрархії організованої групи або злочинної організації та рольову функцію в ній.

Важливе значення у протидії організованій злочинній діяльності має і вчасне встановлення складу і структури організованої групи або злочинної організації, а також визначення правильного місця конкретної особи в її ієрархії.

В. Г. Севрук і Є. В. Дергачов, проаналізувавши типології злочинних утворень, пропонують визначати структуру за кількома критеріями, а саме:

– за кримінально-правовими ознаками злочинних угруповань;

- за характером складу учасників злочинних угруповань;
- за рівнем наявних корумпованих зв'язків злочинних угруповань в органах влади й управління;
- за видом структурованості злочинних угруповань;
- за етнічною структурою злочинних угруповань;
- за рівнем просторової поширеності діяльності злочинних угруповань;
- за характером виникнення (утворення) злочинних угруповань;
- за наявністю легального прикриття діяльності злочинних угруповань¹.

Виходячи з цього, одна група вчених, за характером складу учасників злочинних згруповань виділяють наступні:

- підлітково-молодіжні злочинні угруповання (злочинні угруповання, в яких переважна більшість учасників не досягла 18 річного віку);
- традиційно-злочинські злочинні угруповання (злочинні угруповання, які створені професійними злочинцями, «злочинцями в законі», наближеними до них «авторитетами» чи іншими лідерами злочинного середовища);
- ситуативно-кримінальні злочинні угруповання (злочинні угруповання, що складаються з осіб, які за інших (нормальних) умов існування суспільства не стали б на шлях злочинної діяльності, а знайшли б застосування своїх можливостей та реалізувалися б у правомірних видах діяльності);
- «нові» кримінальні злочинні угруповання (злочинні угруповання, створені злочинцями, що загалом дотримуються кримінальних світоглядних позицій, але не поділяють систему ціннісних орієнтацій та ідеологічних установок професійного злочинного світу і не обмежують власної свободи вибору способів злочинної діяльності будь-якими факторами за винятком грошових стимулів та загрози фізичного насильства);
- «білокомірцеві» злочинні угруповання (злочинні угруповання, створені, як правило, особами з числа підприємців великого бізнесу, службових осіб органів державної влади, які займають відповідальне чи

¹ Севрук В.Г. Класифікація організованих груп і злочинних організацій, які сформовані на етнічній основі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: «Юриспруденція». 2020 № 46. С. 179-191. URL: <http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc46/39.pdf>; Дергачов Є.В. Проблеми поняття та класифікація за кримінально-правовими ознаками організованих злочинних угруповань. *Вісник Донецького національного університету*. Серія В: «Економіка і право». 2010. № 2. С. 609-614.

особливо відповідальне службове становище. Такі кримінальні угруповання задіяні виключно у економічній та службовій (посадовій) злочинній діяльності);

– змішані злочинні угруповання (злочинні угруповання, що у своєму складі можуть поєднувати різних осіб, незалежно від їх персональних особливостей, які в основному властиві учасникам попередніх типів угруповань)¹.

Окрім того, низка науковців ще виокремлюють кримінальні угруповання, до складу яких входять емігранти із зон бойових дій та держав, які перебувають на стадії економічної кризи².

Отже, досліджуючи структуру організованих груп і злочинних організацій, вчені використовують різні підходи щодо визначення окремих її елементів (блоків).

Так, на думку однієї групи вчених, до внутрішньої структури будь-якого злочинного об'єднання входять такі фізичні особи:

– одноособовий керівник кримінального угруповання (лідер) або колегіальний орган управління (як правило, це в злочинній організації);

– заступник (друга особа після лідера в злочинній організації – «візир»);

– різні структурні підрозділи, що створюються залежно від потреб планованої злочинної діяльності (охоронні, інформаційні, бойові, посередницькі, у тому числі це можуть бути регіональні підрозділи, що створюються та функціонують на інших територіях, «підпорядкованих» злочинному об'єднанню, тощо), і особи, які ними керують (бригадири, ланкові, «смотрящі», «утримувачі общаку»);

– рядові учасники організованих груп чи злочинних організацій (бійці чи бики);

– спеціалісти вузького спрямування в різних галузях професійних знань (мистецтвознавці, адвокати, нотаріуси, економісти, ювеліри, програмісти, хакери тощо);

– службові особи органів державної влади й управління та місцевого самоврядування (корумповані чиновники, у тому числі і працівники правоохоронних органів, які здійснюють прикриття організованої злочинної діяльності);

– інші особи, які виконують пособницькі функції; вони можуть

¹ URL: https://pidru4niki.com/81594/pravo/ponyattya_vidi_organizovanoyi_zlochinnosti.

² Севрук В.Г. Деякі підходи до класифікації етнічних злочинних угруповань: міжнародний аспект. *Проблеми становлення України як демократичної та правової держави* : матеріали круглого столу (м. Київ, 17 жовт. 2014 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ. 2014. С. 23-24.

залучатися до «роботи» в злочинному об'єднанні на постійній основі або лише виконувати разові функції¹.

Інші вчені, до структури організованих груп і злочинних організацій відносять такі блоки:

- керівництво кримінальним угрупованням;
- «розвідка» та «контррозвідка»;
- «радники-спеціалісти» у певній сфері організованої злочинної діяльності;
- куратори певних територій та напрямів злочинної діяльності;
- матеріального і технічного забезпечення;
- виконавці конкретних злочинів, бойовики та охорона².

В. В. Лютий і О. С. Цибенко виокремлюють наступну структуру кримінального угруповання, яка виглядає наступним чином:

- лідер кримінального угруповання;
- організатор (організатори) конкретного злочину;
- помічники організатора злочинної діяльності;
- керівники підрозділів, розвідка й контррозвідка та технічне забезпечення;
- виконавці, охорона керівного ядра тощо³.

П. Я. Мінка пропонує наступну структуру організованих злочинних угруповань:

- регіональні лідери організованої злочинної діяльності та організатори окремої групи;
- радники і консультанти;
- «розвідка» та «контррозвідка»;

¹ URL: <https://com1.org.ua/korupcijni-zvyazki-yak-oznaka-zlochinn%D1%97-organizaci%D1%97>.

² Ковбаса В.М. Тактичне забезпечення розслідування незаконних заволодінь транспортними засобами, вчинених злочинними угрупованнями : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. 2012. 238 с.; Щур Б.В. Тактика нейтралізації протидії розслідуванню злочинів, вчинених організованими групами : монографія / Б.В. Щур; за ред. проф. В.Ю. Шепітька. Харків : Гриф, 2005. 176 с.; Щур Б.В. Тактика усунення протидії розслідуванню злочинців, що вчиняються організованими злочинними групами : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2005. 20 с.

³Цибенко О.С. Виявлення та розслідування незаконного заволодіння автомобілем, учиненого з подоланням системи захисту: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. 2018. 232 с.; Лютий В.В. Криміналістична характеристика та особливості розслідування незаконних заволодінь транспортними засобами, вчинених організованими групами : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. 2016. 252 с.; Лютий В.В. Окремі аспекти встановлення осіб, які вчиняють незаконні заволодіння автотранспортом : метод. реком. /М.М. Єфімов, В.М. Ковбаса, Я.М. Ковч., В.В. Лютий, М.А.Очеретяний, О.Л. Христов]. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. 44 с.

- ізолюючий блок та блоки захисту;
- активні члени злочинного угруповання, бойовики, охоронці¹.

Розглядаючи структуру кримінальних угруповань, слід зазначити, що так звані нижчі ешелони складають різноманітні блоки, які забезпечують тривале функціонування злочинного об'єднання.

Узагальнюючи наведені точки зору, можна зробити висновок, що вчені переважно виокремлюють певні складові кримінальних угруповань, які різні за своєю назвою, проте мають єдині функції. Виходячи з цього, узагальнюючи думки вчених та враховуючи сучасний стан правоохоронної практики з протидії організованій злочинній діяльності, можна дійти висновків, що кожному такому злочинному угрупованню притаманна наявність таких структурних одиниць:

- 1) лідери організованих груп чи злочинних організацій;
- 2) організатори злочинної діяльності у певній сфері або конкретних кримінальних правопорушень;
- 3) «зłodії в законі»;
- 4) блок безпеки («розвідка» та «контррозвідка»). У «контррозвідку», що покликана контролювати зв'язки членів ОЗУ, лідери нерідко залучають колишніх працівників силових структур, які знають основи оперативної та слідчої роботи і мають навички спілкування з кримінальними елементами з власного досвіду. Такі особи можуть кваліфіковано здійснювати зовнішнє спостереження, прослуховувати телефонні переговори, отримувати інформацію з комп'ютерних мереж та ін.;
- 5) аналітичний блок (радники, аналітики та консультанти). Особи, які входять до цього блоку, добре обізнані про стан справ у економічній сфері (якщо група функціонує у тіньовій економіці), у місцях позбавлення волі (за наявності «інтересів» групи у ВТУ), використовують свої знання і зв'язки для забезпечення тривалої злочинної діяльності угруповання;
- 6) блок прикриття (захисту), що складається з корумпованих чиновників органів державної влади й управління, місцевого самоврядування, представників правоохоронних органів, а також з адвокатів, які обслуговують членів організованих злочинних угруповань;
- 7) фінансовий блок (утримувачі «общака» або «єдиної каси»). Нерідко лідером обирається «касир» з числа довірених осіб, який

¹ Чаплинський К.О. Тактика розслідування злочинів, учинених організованими групами та злочинними організаціями /Мінка П.Я. Навчальний посібник. Дніпропетровськ : Дніпропетровський гуманітарний університет, 2007. 176 с.

відповідає за спільний грошовий фонд злочинної групи, що використовується для фінансування злочинної діяльності групи й підтримки засуджених членів групи та їх сімей;

8) активні члени кримінального угруповання: бойовики, безпосередні виконавці кримінальних правопорушень, охоронці, навідники та ін.

На підставі узагальнення оперативно-слідчої практики можна дійти висновків, що кількість активних членів організованих злочинних угруповань (насамперед, злочинних організацій) може коливатися від кількох осіб до декількох сотень. Відповідно до даних, які отримані під час вивчення оперативно-розшукових матеріалів та дослідження архівних кримінальних справ і кримінальних проваджень, склад злочинних угруповань останнім часом здебільшого налічує:

- 2-3 особи – 6 %;
- 4-5 осіб – 29 %;
- 6-10 осіб – 35 %;
- більше ніж 10 осіб – 30 %.

Наявність лідера групи є суттєвою ознакою та важливим елементом криміналістичної характеристики злочинних угруповань. Лідер є центральною фігурою у злочинному угрупованні. Він згуртовує групу у психологічному розумінні, надає її діяльності єдиний та цілеспрямований характер.

Об'єктивно в злочинній групі виникає потреба у керуванні. Ускладнення злочинної діяльності, прагнення до отримання максимальних злочинних прибутків потребує координації та управління. У злочинній групі поступово з'являється особа, яка здатна до аналізу ситуації, керівництва людьми та обізнана з технологією злочинного бізнесу. Аналіз особистісних якостей членів злочинних груп дає можливість спостерігати чітке розмежування на дві категорії: одні здатні до управління, інші схильні до підпорядкування¹.

Висунення лідера в злочинному угрупованні відбувається стихійно, за мірою їх розвитку та функціонування. При цьому, переважно, діють два фактори – об'єктивний та суб'єктивний.

Суб'єктивний фактор полягає у тому, що особа, яка висувається у лідери кримінального угруповання, володіє такими особистими

¹ Чаплинський К.О. Організація і тактика слідчих дій при розслідуванні злочинів, учинених організованими злочинними угрупованнями: монограф. Дніпропетровськ: Юрид. акад. МВС, 2004. 192 с.; Чаплинський К.О. Викриття злочинної діяльності організованих груп і злочинних організацій та розкриття і розслідування вчинених ними злочинів: метод. рекомендації /Лиховид С.М., Чаплинський К.О., Ольшевський К.М. та ін. Київ: РВВ МВС України, 2004. 167 с.

якостями, які необхідні для здійснення функцій лідерства в злочинному об'єднанні. Ця особа має достатній злочинний досвід, володіє необхідними для здійснення організованої злочинної діяльності злочинними знаннями й навичками. Такі особи переважно наділені високим інтелектом, рішучі та досить активні.

Об'єктивний фактор полягає у тому, що в лідери висувається той член угруповання, який найбільш «обізнаний» та «корисний» для її злочинної діяльності, найкращим чином проявляє себе у підготовці, вчиненні й приховуванні кримінальних правопорушень.

В юридичній літературі питанням лідерства приділяється достатньо уваги соціологами, психологами, кримінологами, криміналістами та іншими науковцями.

Так, у соціальній психології під лідером групи розуміється її член, який спонтанно висувається на роль неофіційного керівника в умовах раптової, специфічної та, як правило, досить значущої ситуації, з метою забезпечення колективної злочинної діяльності для досягнення загальної мети. Це особа, чий авторитет, влада і повноваження визнаються усіма членами групи.

В організованих групах і злочинних організаціях висунення лідера відбувається поступово за ступенем розвитку та функціонування злочинного об'єднання. В групах з низьким психологічним розвитком (випадкові, типу компанії) ще немає лідера, але сформувалось ядро з найбільш активних і авторитетних членів. Процес висунення лідера тільки починається, а у разі викриття групи – припиняється. І лише в злочинних групах з високим психологічним розвитком (організовані групи, злочинні організації) лідер представлений у класичному вигляді. В цих групах лідер проходить шлях від особи, яка володіє схильністю до лідерства та епізодично виявляє ці здібності, до справжнього керівника злочинного угруповання.

У цілому, лідер в кримінальному угрупованні виконує важливі «соціально-психологічні» функції. Саме завдяки лідеру злочинна група стає стійкою й згуртованою, її склад стабілізується (за необхідності швидко відновлюється), відносини формалізуються.

До *основних функцій*, які лідер виконує в процесі функціонування злочинного об'єднання (організованої групи чи злочинної організації), можна віднести наступні:

1. Організаторська функція. Для здійснення організованої злочинної діяльності, отримання значних прибутків лідер створює злочинне угруповання та організовує його діяльність, розробляє необхідні заходи захисту від викриття, керує підготовкою, вчиненням й

приховуванням кримінальних правопорушень, що забезпечує тривале функціонування групи, з метою заняття тривалою злочинною діяльністю. Від інших членів кримінального угруповання лідер відрізняється наявністю глибоких спеціальних знань у тій чи іншій сфері діяльності, на яку направлені інтереси кримінального угруповання. Виходячи з цього, лідер підбирає необхідних учасників злочинної діяльності, об'єднує їх під своїм керівництвом, чітко розподіляє функціональні обов'язки, спрямовує їхні зусилля на виконання чітко розробленого плану. Внаслідок цього лідер визнається найбільш небезпечним учасником організованого злочинного угруповання.

Проте, лідери кримінального угруповання можуть і не володіти необхідними спеціальними знаннями у певній сфері кримінального «бізнесу», при цьому вони, як правило, залучають до своєї діяльності радників, аналітиків і консультантів. Звідси, сутність організаторської функції полягає у створенні таких умов, без яких не може бути забезпечений процес тривалої злочинної діяльності, який направлений на підготовку, вчинення й приховання кримінальних правопорушень.

2. Інформаційна функція. Інформаційне забезпечення організованої злочинної діяльності тісно пов'язане з організаторською функцією лідера. Так, лідер організовує або забезпечує надходження необхідної для здійснення злочинної діяльності інформації, узагальнює та аналізує її, а у необхідних випадках передає членам злочинної групи. Під час реалізації цієї функції лідер діє за двома напрямками: отримання інформації зовні і збирання відомостей про внутрішнє життя самої групи, що дозволяє лідеру завжди володіти обстановкою й контролювати дії злочинної групи. Тому без надходження нової інформації тривале функціонування злочинного угруповання неможливе.

3. Ідеологічна функція. Ідеологічна функція полягає у тому, що лідер може суттєво впливати на морально-психологічний клімат не тільки у злочинному середовищі, але й у суспільстві, демонструючи рівень життя, який недоступний більшості. У такому випадку більшість людей (особливо молодь) бачать у цьому еталон для наслідування, потрапляючи у систему організованої злочинності, забезпечуючи тим самим її стійкість та відтворюваність. Значна увага лідерами приділяється, по-перше, розповсюдженню відомостей про всемогутність злочинних угруповань. Така інформація за необхідністю підкріплюється акціями терористичного спрямування, що викликає відповідну реакцію у населення. По-друге, одночасно міфологізується діяльність організованих злочинних угруповань чи окремих фактів

щодо їх існування.

4. Стратегічна функція. Завдяки цій функції, злочинні угруповання функціонують згідно з ідеями та планами лідера (організатора злочинної діяльності), що дозволяє зберігати необхідну соціально-психологічну дистанцію з оточуючими, чітко усвідомлювати і об'єктивно аналізувати ситуацію, що складається, краще інших бачити можливості злочинної групи, прогнозувати вірогідні складнощі і на підставі цього невідкладно приймати певні «правильні» рішення.

5. Нормативна функція. Лідер кримінального угруповання формує однаковість поглядів і позицій членів групи, що забезпечує єдність дій у ситуаціях не планованих, раптових, пов'язаних з ризиком та небезпекою. Лідер визначає допустимі межі і норми поведінки всередині злочинної групи, встановлює заборони, за порушення яких застосовує відповідні санкції. З особистістю лідера, його поведінкою й переконаннями зв'язують свої вчинки інші члени злочинної групи.

6. Дисциплінарна функція. Наявність суворої дисципліни дозволяє кримінальному угрупованню діяти тривало, за необхідності, швидко відновлювати злочинну діяльність у випадку викриття. Наявність дисципліни особливо важливо для організованих груп і злочинних організацій, де норми поведінки більш жорсткі, ніж в групах з низьким психологічним розвитком. За необхідності, у випадках виникнення конфліктів й протиріч всередині групи – лідер вирішує їх і приймає певні організаційні рішення.

Загалом, основна функція лідера кримінального угруповання полягає у консолідації усіх сил і здійсненні єдиного керівництва, причому рядові члени груп, як правило, не знають свого лідера. Саме в цьому і полягає висока ступінь відновлення та тривалого існування організованих злочинних угруповань.

Як свідчить правоохоронна практика, у випадку затримання до відповідальності притягуються лише виконавці, а організатори залишаються невиявленими і злочинне угруповання продовжує функціонувати.

Так, під час вивчення кримінальних проваджень й оперативних матеріалів було встановлено, що після викриття злочинного угруповання до кримінальної відповідальності притягувалися:

- безпосередні виконавці злочинних дій – 72 %;
- безпосередньо організатори конкретних кримінальних правопорушень – 4 %;
- інші члени злочинного об'єднання – 24 %.

Отже, роль лідера в організованому злочинному угрупованні є

визначальною. Він знаменує собою авторитарність. Чим більші організаторські функції лідера, тим вищий рівень організованості й згуртованості злочинного об'єднання; функціонування групи є тривалішим, злочинна діяльність більш різноманітна та прибуткова, направлена на різні сфери суспільного життя¹.

Виходячи з того, що лідер кримінального угруповання є організатором і керівником усієї злочинної діяльності злочинного об'єднання, під час досудового розслідування кримінальних правопорушень та кримінально-правової оцінки злочинної діяльності лідера визначають як організатора групового злочину.

У науковій літературі більшість вчених звертають свою увагу на необхідності розмежування термінів «лідер» та «організатор». Виходячи зі специфіки організованої злочинної діяльності необхідно враховувати співвідношення наведених понять.

Так, використання термінів «лідер» і «організатор» залежить від того, як розглядається особа лідера та організатора. Якщо злочинна група розглядається з точки зору соціальної психології, то використовується термін «лідер», а з позиції правової оцінки, відповідно до термінології кримінального права, лідер визначається як організатор.

У криміналістичній характеристиці кримінальних угруповань, їхньої структури та суб'єктів терміни «лідер» і «організатор» використовуються відповідно до акценту, що ставиться у науковому дослідженні.

Слід вказати, що діяльність лідера та самої злочинної групи є суспільно небезпечною. Правовою основою ефективної боротьби з організованою злочинністю є норми Кримінального кодексу України, які встановлюють кримінальну відповідальність осіб, що вчинили кримінальні правопорушення у складі організованих груп чи злочинних організацій. Зокрема, стаття 255 КК України встановлює відповідальність лідерів (організаторів) за створення або керівництво злочинною

¹ Чаплинський К.О. Організація і тактика слідчих дій при розслідуванні злочинів, учинених організованими злочинними угрупованнями: монограф. Дніпропетровськ: Юрид. акад. МВС, 2004. 192 с.; Чаплинський К.О. Криміналістична характеристика лідера злочинного угруповання. *Протидія економічній злочинності: теоретичний, методичний та практичний аспект*: матер. Всеукр. наук.-практ. семінару (м. Дніпро, 04 груд. 2020 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. 2020. 194 с. С. 164–168; Чаплинський К.О. Актуальні питання протидії діяльності організованих злочинних угруповань. *Забезпечення правопорядку та протидії злочинності в Україні та у світі: проблеми та шляхи їх вирішення*: матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 17 черв. 2022 р.). Дніпро: ВВПЗ «Дніпровський гуманітарний університет». 203 с. С. 176-179.

спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній.

Оцінюючи ступінь суспільної небезпечності і характеризуючи кожного учасника організованої злочинної групи, законодавець виділяє організатора як найбільш небезпечного члена групи, який вносить у злочинні дії співучасників стійкість та організованість. Аналізуючи статтю 255 КК України можна зробити висновок, що організаторами є особи, які створили та керували злочинним угрупованням або керували підготовкою чи вчиненням кримінального правопорушення.

Виходячи з цього, можна виокремити дві основні самостійні ознаки організаторської діяльності лідера кримінального угруповання:

1) створення організованого злочинного угруповання та керівництво його діяльністю;

2) здійснення керівництва учиненням кримінальних правопорушень, організація підготовки і приховування організованої злочинної діяльності.

Проте, на думку Ф. Г. Бурчака, організатором кримінального угруповання слід вважати лише ту особу, яка організувала злочинне об'єднання або керувала учиненням конкретного кримінального правопорушення¹.

Отже, до організаторів учинення конкретних кримінальних правопорушень можна віднести осіб, які:

– безпосередньо створили та очолювали організоване злочинне угруповання;

– організували учинення кримінального правопорушення та розробляли плани організованої злочинної діяльності;

– керували вчиненням окремих кримінальних правопорушень – безпосередньо або опосередковано;

– підбирали виконавців кримінальних «акцій», схилили інших осіб до учинення протиправних дій та безпосередньо приймали участь у їх здійсненні.

На думку Б. М. Бабія, Ф. Т. Бурчака, В. М. Корецького і В. В. Цветкова, організатором кримінального угруповання є особа, яка організувала або керувала вчиненням злочину, а також умисна діяльність якої може бути пов'язана з утворенням злочинної організації².

Відповідно до пункту 3 статті 27 КК України, організатором є особа, яка організувала вчинення кримінального правопорушення

¹ Бурчак Ф.Г. Учение о соучастии по советскому уголовному праву. Київ : Наукова думка, 1969. С. 141.

² Юридичний словник /за ред. Б.М. Бабія, Ф.Т. Бурчака, В.М. Корецького, В.В. Цветкова. Київ, 1983.

(кримінальних правопорушень) або керувала його (їх) підготовкою чи вчиненням. Організатором також є особа, яка утворила організовану групу чи злочинну організацію або керувала нею, або особа, яка забезпечувала фінансування чи організовувала приховання кримінально протиправної діяльності організованої групи або злочинної організації.

Аналізуючи пункт 3 статті 27 КК України, можна виділити шість видів діяльності, які притаманні особі організатора та характеризують її:

– організація вчинення кримінального правопорушення (кримінальних правопорушень);

– керування підготовкою вчинення кримінального правопорушення (кримінальних правопорушень) або його (їх) учиненням;

– утворення організованої групи чи злочинної організації;

– керування організованою групою чи злочинною організацією;

– забезпечення фінансування злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації;

– організація приховування кримінально протиправної діяльності організованої групи або злочинної організації.

Розглянемо види діяльності, які притаманні особі організатора, більш детально.

1. Організація вчинення кримінального правопорушення (кримінальних правопорушень). Перший вид діяльності полягає в організації кримінального правопорушення (кримінальних правопорушень) і складається з дій, що направляють, об'єднують інших співучасників на вчинення одного чи декількох протиправних дій або координують їхню поведінку. Організатору належить ініціатива у здійсненні організованої злочинної діяльності. Від нього виходять задуми щодо вчинення посягання, він підбирає та готує співучасників, забезпечує їх планами, зброєю й засобами вчинення кримінального правопорушення, визначає об'єкти посягання, розробляє загальну стратегію і тактику злочинної діяльності. Але ініціатива вчинення кримінального правопорушення може і не належати організатору, а бути лише підтриманою ним.

Виходячи з цього, організація учинення кримінального правопорушення (кримінальних правопорушень) – це широкий комплекс дій особи щодо організації й підготовки до їх учинення. Особиста участь організатора у вчиненні протиправних дій не є обов'язковою. Основне завдання, на виконанні якого зосереджена увага організатора під час здійснення організованої злочинної діяльності – спрямувати, об'єднати і скоординувати зусилля інших осіб на

систематичне учинення кримінальних правопорушень з метою отримання злочинних прибутків.

2. *Керування підготовкою вчинення кримінального правопорушення (кримінальних правопорушень) або його (їх) учиненням.* Керування підготовкою чи вчиненням протиправних дій передбачає спрямування дій усіх членів організованого злочинного угруповання на підготовку до одного чи кількох кримінальних правопорушень, а саме на:

– підшукування або пристосування засобів чи знарядь кримінального правопорушення;

– добір необхідної кількості співучасників злочинних дій та розподіл між ними функцій (злочинних ролей);

– формування єдиної психологічної установки групи на вчинення кримінальних правопорушень;

– усунення перешкод та інше умисне створення умов для вчинення кримінальних правопорушень.

Керування злочинною діяльністю ОЗУ полягає у таких діях, як безпосереднє керівництво діями членів злочинної групи на місці й під час здійснення протиправних дій, надання необхідних вказівок, що потребує, як особистої участі організатора у вчиненні кримінальних правопорушень, так і наданні вказівок щодо приховування слідів злочинної діяльності, знарядь і засобів учинення злочину, викрадений речей і предметів. Разом із тим, у кримінальній практиці існують випадки, коли організатор особисто не приймає безпосередньої участі у вчиненні кримінальних правопорушень, а керує їх учиненням через мережу Інтернет або за телефоном чи іншими засобами зв'язку.

3. *Утворення організованої групи чи злочинної організації.* Заходи щодо утворення ОГ чи ЗО являють собою сукупність дій з організації (формування, створення) стійкого злочинного об'єднання у форму організованої групи чи злочинної організації для вчинення одного чи кількох кримінальних правопорушень. Особи, які організовують організовану групу чи злочинну організацію, як правило, мають значний злочинний досвід, знайомі з методами ведення слідства й оперативно-розшукової діяльності, володіють організаторськими здібностями.

Налагодження функціонування стійкого організованого злочинного угруповання передбачає встановлення взаємозв'язку у діях окремих його учасників та діяльності його структурних частин, узгодження їх дій (діяльності) відповідно до загальної структури

об'єднання¹.

4. Керування організованою групою чи злочинною організацією. Систематичне вчинення кримінальних правопорушень переводить на більш якісний рівень зв'язок між співучасниками, додаючи такому злочинному угрупованню особливу суспільну небезпечність, ядром якого є організатор. За цієї ситуації дії організатора, які направлені на підтримання функціонування організованої групи чи злочинної організації, можуть полягати у такому:

– чіткий розподіл злочинних ролей між учасниками злочинного об'єднання, визначення конкретних функціональних обов'язків під час учинення різних видів кримінальних правопорушень. За необхідності, виходячи з «тактичних» міркувань, окремі функції можуть бути перерозподілені або закріплені за іншими членами кримінального угруповання;

– добір нових співучасників організованої злочинної діяльності з метою відновлення діяльності кримінальних об'єднань;

– організація заходів щодо прикриття організованої злочинної діяльності, створення системи протидії правоохоронним органам шляхом використання корумпованих зв'язків в органах державної влади й управління, а також органах прокуратури та Національної поліції України;

– забезпечення дотримання загальних норм і правил поведінки всередині кримінального угруповання;

– розробка перспективних планів організованої злочинної діяльності на тривалий період;

– встановлення злочинних зв'язків з іншими кримінальними угрупованнями та ін.

Згуртування членів злочинного угруповання поєднується зі створенням певної мотивації. Виходячи з цього, роль організатора та його суспільна небезпечність значно зростає.

5. Забезпечення фінансування злочинної діяльності організованої

¹ Чаплинський К.О. Організація і тактика слідчих дій при розслідуванні злочинів, учинених організованими злочинними угрупованнями: монограф. Дніпропетровськ: Юрид. акад. МВС, 2004. 192 с.; Чаплинський К.О. Криміналістична характеристика лідера злочинного угруповання. *Протидія економічній злочинності: теоретичний, методичний та практичний аспект*: матер. Всеукр. наук.-практ. семінару (м. Дніпро, 04 груд. 2020 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. 2020. 194 с. С. 164–168; Чаплинський К.О. Актуальні питання протидії діяльності організованих злочинних угруповань. *Забезпечення правопорядку та протидії злочинності в Україні та у світі: проблеми та шляхи їх вирішення*: матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 17 черв. 2022 р.). Дніпро: ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет». 203 с. С. 176-179.

групи чи злочинної організації. Дії організатора вказаного типу можуть бути спрямовані як на забезпечення тривалого функціонування злочинного угруповання (зокрема, підкуп представників органів влади й управління, органів місцевого самоврядування, представників правоохоронних органів, вкладання коштів у незаконну підприємницьку діяльність), так і вчинення кримінальних правопорушень (зокрема, придбання засобів й знарядь учинення протиправних дій, виплата винагороди виконавцям та іншим учасникам групи тощо).

б. *Організація приховування кримінально протиправної діяльності організованої групи або злочинної організації.* Вказані дії організатора кримінального угруповання можуть полягати в організації наступних дій:

– підкуп працівників органів державної влади й управління з метою неприйняття ними передбачених законом заходів щодо викриття членів злочинного угруповання;

– проникнення учасників таких об'єднань в органи державної влади і місцевого самоврядування з метою забезпечення «кришування» для здійснення тривалої злочинної діяльності;

– забезпечення виїзду учасників такої діяльності за межі регіону або країни;

– маскування слідів злочинної діяльності або знищення знарядь і засобів учинення кримінальних правопорушень;

– фізичне знищення потерпілих, свідків злочинної діяльності, а також тих співучасників групи, які могли б виступити як свідки;

– легалізації прибутків, здобутих злочинним шляхом¹.

Необхідно зазначити, що особи, які створили та організували злочинну групу, не завжди можуть залишатися її керівниками. В процесі функціонування злочинна група постійно розвивається, у середині групи відбуваються складні психологічні процеси, які іноді призводять до конфліктів та протиріч².

Виходячи з цього, особа, яка утворила кримінальне угруповання, у такій боротьбі може поступитися лідерством іншому члену злочинної

¹ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України /за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. Київ : Каннон, А.С.К., 2001. С. 94.

² Чаплинський К.О. Проблемні питання протидії організованій злочинній діяльності /В.Г. Огурченко. *Актуальні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування* : матер. наук.-практ. семінару (м. Дніпро, 24 трав. 2019 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 248 с. С. 18-20; Чаплинський К.О. Сучасний стан протидії злочинам, учинених злочинними організаціями / Огурченко В.Г. *Актуальні проблеми діяльності органів досудового розслідування*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 07 черв. 2019 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 255 с. С. 143-145.

групи – «опозиціонеру». У такому випадку керівництво перейде до іншої особи, що нерідко супроводжується жорсткою боротьбою за сфери кримінального впливу. Іноді це доходить до «розборів», навіть до розколу злочинного об'єднання.

Важливе місце в ієрархії кримінального угруповання займають «зłodії в законі». Ці особи можуть бути як організаторами злочинного об'єднання, так і активними його учасниками.

У цілому, така категорія представників злочинного світу як «зłodії в законі» з'явилася у 30-х роках ХХ століття. Такий статус отримували найбільш яскраві представники криміналітету, неодноразово засуджувані, які знали «зłodійські закони» та беззаперечно дотримувалися їх у своєму житті. Таким особам на спеціальній зłodійській сходці надавали такий «кримінальний ступінь». Отримання такого статусу не лише надавало злочинцю особливі права, але й наділяло певними обов'язками у кримінальному середовищі.

До основних вимог, яким повинен відповідати претендент на отримання статусу «зłodія в законі», відносяться:

- знання та дотримання «зłodійських законів» (правил, традицій кримінального світу);
- наявність організаторських здібностей;
- наявність інтелектуальних здібностей та власної фізичної сили;
- відсутність будь-якого соціально корисного досвіду (служба в армії, у правоохоронних чи інших державних органах, робота на підприємстві, наявність робітничої професії, наявність легального способу заробітку тощо);
- авторитет серед відомих представників кримінального світу і певні їх рекомендації.

«Зłodії в законі», як правило, очолюють злочинні об'єднання, ведуть роботу із налагодження контактів з представниками правоохоронних органів на підконтрольній їм території, з іншими злочинними групами, пропагують злочинний спосіб життя тощо¹.

На сьогодні, серед лідерів злочинних організацій, а в окремих випадках і організованих груп високого рівня, простежується прагнення до переходу на інший рівень діяльності, до легалізації отриманих прибутків, бажання отримати владу й офіційне визнання. Злочинний капітал легалізується лідерами кримінальних угруповань через створені ними приватні підприємства, «благодійні» організації, корпорації, концерни, фонди, страхові компанії та комерційні банки. У свою чергу,

¹ URL: <https://com1.org.ua/korupcijni-zvyazki-yak-oznaka-zlochinn%D1%97-organizaci%D1%97>.

легалізація злочинного капіталу надала лідерам злочинних угруповань можливість відкрито брати участь у громадському житті, діяльності державних установ та організацій, фінансуванні ряду соціальних програм, у тому числі виборів до органів влади. З метою розширення сфер впливу лідери намагаються встановити зв'язки з чиновниками органів місцевого самоврядування, органів державної влади й управління, включаючи найвищі «ешелони влади».

Так, як зазначає М. В. Корнієнко, ще у 1995 році близько 10 лідерів і активних членів організованих злочинних угруповань м. Києва висували свої кандидатури під час виборів депутатів різних рівнів. Інші кримінальні авторитети, чие минуле не давало такої можливості, забезпечували фінансування й підтримку своїх ставлеників¹. На сьогодні, за оперативно-розшуковими даними, кількість таких осіб збільшилася у десятки разів.

Як зазначає В. І. Шакур, лідери кримінального світу приступили не тільки до активного формування фінансово-економічних умов для перехоплення політичної ініціативи, а й створення життєспроможних пропагандистських інститутів, що можуть ініціювати нову громадсько-політичну силу промафіозного напрямку, спираючись на молодіжні й комерційні організації, з перспективою формування депутатського лобі та приходу до влади².

Зважаючи на це, національні українські особливості організованої злочинності певною мірою характеризуються тим, що її представники намагаються підмінити собою систему державних органів. У низці регіонів все чіткіше простежується прагнення її лідерів увійти в законодавчу, судову та виконавчу влади. Існує небезпека підміни державних службовців лідерами злочинних угруповань. Корупція в органах влади створює передумови успішності цього процесу³.

¹ Корнієнко М.В. Стан та деякі проблеми боротьби з організованою злочинністю в столиці України. *Право України*. 1998. № 11. С. 17-20.

² Шакур В.І. *Влада і злочинність*. Київ: «Пам'ять століть», 1997. С. 156.

³ Чаплинський К.О. *Організація і тактика слідчих дій при розслідуванні злочинів, учинених організованими злочинними угрупованнями: монографія*. Дніпропетровськ: Юрид. акад. МВС, 2004. 192 с.

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ЩОДО ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

2.1. Правове забезпечення протидії організованій злочинності в Україні в умовах воєнного стану

Суттєві масштаби соціально-економічних змін, пов'язані з реформуванням економіки, станом політичного життя країни та введенням воєнного стану, відбилися на динаміці та спрямованості кримінальних процесів в економіці. На тлі зазначених процесів стали частіше даватися взнаки проблеми в діяльності правоохоронної системи. Наслідком цього стала поява та зміцнення численних кримінальних угруповань, живильним середовищем для яких стала тіньова економіка та відверто кримінальні форми отримання та відмивання доходів, отриманих протиправним шляхом.

Основоположною складовою успішної протидії суспільства організованій злочинності, беззаперечно, є належний рівень правового забезпечення цього процесу. Тому з появою феномена організованої злочинності вченими й практикою відразу ж були поставлені питання про прийняття додаткових правових актів, оскільки чинне законодавство України виявилось невідповідним розмірам та темпам розвитку організованої злочинності.

Протидія організованій злочинності в умовах воєнного стану є важливим завданням для забезпечення безпеки та захисту прав і свобод людей. У таких умовах злочинні елементи можуть використовувати складні ситуації для збагачення, протиправної діяльності та терористичних актів.

Одним з ключових елементів успішної протидії організованій злочинності в умовах воєнного стану є підвищення рівня безпеки та захисту прав людей. Це означає, що державні структури повинні забезпечувати безпеку населення, встановлювати контроль за переміщенням осіб, забезпечувати дотримання порядку та законності.

Другим важливим елементом є підвищення ефективності правоохоронних органів та забезпечення їх максимальної мобілізації.

Необхідно забезпечити підвищення кваліфікації, надати належне спорядження, забезпечити зв'язок та координацію між підрозділами.

Третім елементом є запобігання та припинення корупції та злочинних схем в умовах воєнного стану. Зокрема, це означає встановлення контролю над фінансовими потоками та забезпечення прозорості витрат державних коштів. Крім того, важливо підвищувати свідомість населення про те, як уникати взаємодії з злочинними структурами.

Четвертим елементом є забезпечення міжнародного співробітництва та координації дій між різними країнами, оскільки організована злочинність може бути транснаціональним явищем.

Сучасна кримінальна ситуація у сфері організованої злочинності є закономірним результатом дії комплексу факторів, пов'язаних з перехідним періодом, помилками та прорахунками у вирішенні стратегічних та тактичних завдань реформування соціальної, політичної та економічної системи суспільства. Непродумані економічні реформи, швидка приватизація, переведення величезних державних коштів та власності в приватну сферу, зіграли вирішальну роль у розвитку організованої злочинності в Україні.

Як слушно зазначають науковці, складність боротьби з організованою злочинністю пов'язана з новими можливостями для злочинців, що постійно вдосконалюються. Такому стану сприяють глобалізаційні процеси, інформаційний та технологічний розвиток суспільства. Використовуються нові маршрути та регулярно визначаються та впроваджуються нові форми та методи роботи злочинців. Транснаціональна злочинність стає більш гнучкою та динамічною, що зумовлено перманентними змінами в діяльності злочинців. Також, складність боротьби з транснаціональною злочинністю полягає в її латентному характері, адже способи та методи ухилення від відповідальності також видозмінюються¹.

Ефективна протидія організованій злочинності, а тим більше в умовах воєнного стану, можливо лише на міцній організаційній та науковій основі. Відповідно, протидія організованим формам професійної злочинності в сучасних умовах воєнного стану вимагає належного організаційно-управлінського забезпечення.

Не менш актуальною проблемою організаційно-управлінського забезпечення протидії організованим формам професійної злочинності в

¹ Санакоєв Д., Вашко А., Єфімов В. Імплементация европейской методологии СОСТА в протидії організованій злочинності в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 1 (116). С. 213-220.

умовах воєнного стану є методичне забезпечення. Оскільки для належної роботи правоохоронної системи, для здійснення ефективного контролю необхідна наявність відповідних критеріїв, що дозволяють регламентувати дану діяльність. Можна стверджувати, що вплив контролюючих органів об'єднує сукупність способів та методів організації контрольних дій¹.

Сьогодні вкрай необхідна розробка спеціалізованих методик виявлення, розкриття та розслідування організованих форм професійної злочинної діяльності, конкретизованих відповідно до конкретних видів та особливостей професійної злочинної діяльності.

Ефективність методик виявлення, розкриття та розслідування організованих форм професійної злочинної діяльності повинна забезпечуватися з урахуванням розробки внутрішньовидового різноманіття даного виду злочинності, зокрема, таких значущих критеріїв, як: спрямованість злочинної діяльності; кримінальна спеціалізація учасників; рівень кримінальної кваліфікації учасників; масштаб злочинної діяльності; ступінь організованості; кількість учасників; професійний склад учасників; тривалість злочинної діяльності; етнічний склад учасників; рівень рецидиву; наявність корупційних зв'язків; залученість представників влади; характеристики жертви та інші.

При цьому методичне забезпечення виявлення, розкриття та розслідування організованих форм професійної злочинності в умовах воєнного стану має формуватися та впроваджуватися з урахуванням криміногенних особливостей та специфіки оперативної обстановки в певному регіоні, що визначаються його адміністративним статусом, топографічним, географічним і геополітичним положенням, економічним потенціалом, інфраструктурою, політичними настроями населення, міграційними та соціокультурними процесами.

На сьогоднішній день у законодавстві та практиці нашої держави не існує універсального та вичерпного визначення поняття «організованої злочинності». Це пов'язано, у першу чергу, з тим, що зараз ми живемо в період досить серйозних соціально-економічних змін. Що є наслідком, перш за все, технічної революції та глобалізаційних процесів. Таким чином, злочинні організації постійно модернізують та гнучко адаптують свої структури до трансформації середовища, в якому вони функціонують. Це призводить до

¹ Костенко О., Ярошенко А. Здійснення державного контролю у сфері публічних закупівель. *Право України*. 2020. № 10. С. 171–183. URL: <https://doi.org/10.33498/louu-2020-10-171>.

різноманітності та мінливості форм організованої злочинності у світі. Тому дефініції організованої злочинності існують різні, проте жодне з них не було широко схвалено науковою спільнотою та практиками. Якщо вести мову про міжнародний досвід, то кількість та зміст є відображенням відмінностей умов окремих держав – різна соціальна структура, правові, економічні, культурні умови, розвиток організованої злочинності, якісні відмінності в управлінні злочинних організацій та в способі боротьби з ними.

Вітчизняні науковці слушно звертали увагу на те, що для розуміння явища, що аналізується, необхідно визначитися із термінологією. З огляду національного законодавства та міжнародних нормативно-правових актів, вбачається відсутність єдиного визначення для поняття «організована злочинність». Інколи під нею розуміють «тривале злочинне підприємництво, яке спрямоване на отримання прибутку від незаконної діяльності, яка часто користується великим суспільним попитом. Її існування підтримується за рахунок корупції державних чиновників і використання залякування, погроз або сили для захисту своєї діяльності»¹.

Проблема також криється в змісті поняття організованої злочинності. Насправді досить складно встановити ступінь незаконності чи законності, адже часто злочинні організації діють і в легальному секторі. Проблемним для визначення також виступають ступінь та рівень організації, а також різниця злочинних діянь, вчинених в рамках злочинної організації, від інших, – визначення взаємозалежності окремих злочинів зі сферою організованої злочинності.

Досліджуючи окремі питання вдосконалення законодавства у сфері протидії організованій злочинності О. Бахуринська справедливо зазначає, що складність розробки та формулювання універсального поняття організованої злочинності на рівні спеціального законодавчого акта полягає в тому, що, по суті, таке визначення повинно являти собою загальний кримінологічний концепт розуміння зазначеного феномена, який би визначав сферу застосування такого законодавчого акта і міг втілитися в окремі норми кримінального законодавства. При цьому таким визначенням, вочевидь, бажано охопити всі прояви організованої злочинності: економічні, політичні, загальнокримінальні, регіональні,

¹ Крамаренко Ю. М. Сучасні питання протидії організованій злочинності в Україні та закордоном : монографія /Ю. М. Крамаренко, О.С. Скок, Т.В. Шевченко, В.Г. Хашев. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 216 с.

транснаціональні тощо¹.

Організована злочинність має вплив на бізнес різного характеру: незаконний, напівлегальний (сірий), законний. Це викликано фінансовими міркуваннями (рентабельність законних підприємств), «відмиванням грошей», приховуванням незаконної діяльності (так зване «прикриття»), встановленням контактів з іншими державами, з правлячою елітою. Типовим прикладом є використання легальних хімічних заводів для виробництва наркотиків, імпортно-експортних компаній для контрабанди, а також торгівлі зброєю, перевезення осіб, які шукають притулку. Часто включаються в незаконну діяльність працівники підприємств, високопоставлені державні посадовці, парламентарі, відомі діячі суспільного життя. Приманкою може виявитися пропозиція вигідних посад, спонсорство політичних партій, шантаж тощо.

Також, може бути проблематично визначити концептуальні рамки, чи то суворе розмежування, у випадку коли ми вже маємо справу не з професійним злочином або складною співучастю, а з організованою злочинністю; в який момент банда перетворюється в організовану злочинну групу, оскільки немає чіткої лінії, яка б їх розділяла. Злочинні організації та організована злочинність виникають безперешкодно. Все частіше зустрічаються випадки, коли особи з керівного рівня окремих підприємств, з метою збільшення прибутку, порушують закон та скоюють злочини, а злочинність, що має умовну назву «білі комірці», все більше стає схожою на організовану злочинність. Як правило, це починається з послідовного поширення інтересів у незаконну сферу, поки, нарешті, підприємства не перестають дотримуватися правил етики та правових норм.

Таким чином, видається обґрунтованим твердження, що поняття організованої злочинності, не може бути визначеним однозначно, як ряд інших понять, наприклад, «крадіжка зі зломом», «особлива жорстокість», «підприємство». Однак, із плином часу, законодавець має вдосконалювати нормативно-правове регулювання протидії організованій злочинності та бути готовим відповісти на новітні виклики з боку злочинності.

Підкуп та корупція – інша значна кримінологічна характеристика та невід’ємна складова протиправної діяльності організованих злочинних груп (організованої злочинності). В даному випадку принципова різниця зі звичайним підкупом та корупцією полягає в

¹ Бахуринська О.О. Окремі питання вдосконалення законодавства у сфері протидії організованій злочинності. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 3. С. 87-105.

тому, що організована злочинність не може бути успішною без систематичного підкупу посадових осіб в державно-владному апараті, правоохоронних органах та судовій системі. Продажність окремих посадових осіб є фактором організованої злочинності, її необхідною умовою. З цієї причини корупція в її реальних масштабах є не тільки і не стільки підкупом та зловживанням посадових осіб, а й їх участю у перерозподілі доходів, отриманих злочинним шляхом в результаті кримінальної та антисоціальної діяльності злочинних організованих груп (організованої злочинності). Згідно з оцінками фахівців, в Україні до половини незаконно отриманих організованими злочинними групами фінансових та матеріальних засобів витрачається на корупційний підкуп посадових осіб органів державної влади та місцевого самоврядування.

На думку опитаних співробітників підрозділів Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України, до факторів, що сприяють росту організованої злочинності слід відносити:

- корумпованість чиновників;
- недостатній контроль держави за господарською діяльністю;
- збіг інтересів лідерів злочинних угруповань та представників тіньової економіки у сфері підприємницької діяльності;
- слабкість державної влади;
- недосконалість норм кримінального законодавства про відповідальність за приналежність до організованих злочинних груп, їх організацію, керівництво та участь у них;
- відсутність належного порядку в господарській діяльності, недостатня відповідальність керівників усіх рівнів¹.

При розгляді питання правового забезпечення протидії організованій злочинності в Україні в умовах воєнного стану ключове значення набуває саме дослідження нормативно-правової бази. Так, нормативне забезпечення протидії організованій злочинності включає ряд законів та нормативно-правових актів, які регулюють діяльність правоохоронних органів, судової системи та інших державних органів, які займаються боротьбою з організованою злочинністю.

Доцільно виділити такі основні нормативно-правові акти, які регулюють протидію організованій злочинності в Україні:

1. Кримінальний кодекс України – цей кодекс встановлює кримінальну відповідальність за організовану злочинність та інші злочини.

¹ Оцінка діяльності Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України: аналітич. звіт /В.П. Мороз, М.Г. Богуславський, Г.В. Ревіна. Дніпро: ДДУВС, 2022. 44 с.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України – цей кодекс визначає процедури розслідування злочинів, включаючи організовану злочинність.

3. Закон України «Про боротьбу з організованою злочинністю» – цей закон визначає правову базу для здійснення заходів з боротьби з організованою злочинністю.

4. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» – цей закон встановлює правила проведення оперативно-розшукової діяльності з метою запобігання та протидії організованій злочинності.

5. Закон України «Про Національну поліцію» – цей закон встановлює правила організації та діяльності Національної поліції, яка є основним державним органом з боротьби з організованою злочинністю в Україні.

Дані нормативно-правові акти є нормативною базою, котра покликана регламентувати та забезпечувати ефективну боротьбу з організованою злочинністю в Україні.

Фундаментальною основою успішної протидії суспільства організованій злочинності є комплексний підхід, який включає в себе різноманітні заходи на різних рівнях.

Одним з найважливіших елементів успішної протидії організованій злочинності є забезпечення верховенства права та дотримання законів. Це означає, що державні структури мають гарантувати законність дій, рівність перед законом та незалежність судів. Крім того, важливо забезпечити ефективне правоохоронне забезпечення та прокурорський нагляд, а також підвищення рівня професійної компетентності працівників правоохоронних органів.

Другим важливим елементом успішної протидії організованій злочинності, що набуває додаткової актуальності під час дії воєнного стану, є забезпечення соціальної безпеки та попередження соціальної вразливості. Це означає, що необхідно створювати умови для економічного та соціального розвитку суспільства, а також забезпечувати доступ до освіти, медичних послуг, соціальних гарантій та інших необхідних ресурсів. Крім того, важливо проводити профілактичну роботу серед населення та робити акцент на формування правової культури та свідомості громадян. За великим рахунком, політика держави в сфері боротьби зі злочинністю, має забезпечувати економічну безпеку держави, що реалізується прийнятими нормами права. Змістом державної політики виступають правотворча та правозастосовна діяльність з вироблення та застосування правових заходів боротьби з економічними злочинами, що здійснюються в

організованій формі особами, що мають корупційні зв'язки.

Третім елементом успішної протидії організованій злочинності є міжнародне співробітництво та координація дій між різними країнами. Оскільки організована злочинність є транснаціональним явищем, необхідно здійснювати спільні зусилля.

Наразі вітчизняна система нормативно-правових актів із протидії організованій злочинності є досить розгалуженою, куди входять норми конституційного, адміністративного, кримінального, кримінально-процесуального та інших галузей права.

Надалі вважаємо за доцільне розглянути правове забезпечення окремих суб'єктів, уповноважених здійснювати протидію організованій злочинності. До таких варто віднести:

- Національну поліцію України (Департамент стратегічних розслідувань);
- Державне бюро розслідувань;
- Бюро економічної безпеки;
- Службу безпеки України.

Як слушно зазначається у науковій літературі, в умовах воєнного стану надзвичайно важливим є об'єднання гілок влади та організацій для захисту інтересів громадян. У такий час розслідування злочинів, вчинених організованими групами, потребує координації спільних дій Департаменту стратегічних розслідувань, Державного бюро розслідувань, Національної поліції, Бюро економічної безпеки та ін¹.

На теперішній час, одним з ключових державних суб'єктів у сфері боротьби з організованою злочинністю є Департамент стратегічних розслідувань Національної поліції України, який, згідно з Положенням, є міжрегіональним територіальним органом у складі кримінальної поліції Національної поліції України, який бере участь у реалізації державної політики з питань боротьби з організованою злочинністю та згідно із законодавством України здійснює оперативно-розшукову діяльність².

М. В. Гребенюк і В. К. Швець слушно зазначають, що

¹ Мороз В.П., Паршин Ю.І., Богуславський М.Г., Козін В.В. Громадська оцінка діяльності Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7. С. 255–258.

² Про затвердження Положення про Департамент стратегічних розслідувань Національної поліції України: наказ Національної поліції України від 23.10.2019 №1077. URL:<http://tranzit.ltd.ua/nakaz/files/%D0%9D%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B7%20%D0%9D%D0%9F%201077%20-%2023102019%20%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%94%D0%A1%D0%A0.pdf>.

необхідним є посилення співпраці та визначення нових ефективних форм взаємодії Національної поліції України з іншими правоохоронними органами та інститутами державної влади, спрямованої на протидію організованій злочинності та її впливу на соціально-економічні та політично-управлінські аспекти життєдіяльності суспільства і держави¹.

Наступним важливим суб'єктом, що провадить свою діяльність у сфері боротьби з організованою злочинністю є Державне бюро розслідувань (ДБР). Так, ДБР в Україні займається проведенням розслідувань кримінальних проваджень, у тому числі, пов'язаних з організованою злочинністю. Державне бюро розслідувань є незалежним від інших правоохоронних органів і діє на підставі Конституції України та законодавства.

Одним з основних завдань Державного бюро розслідувань є протидія організованій злочинності. Для цього ДБР використовує різноманітні методи і тактики, такі як: проведення оперативних розшуків, виявлення та затримання членів злочинних угруповань, забезпечення безпеки населення під час масових заходів тощо.

Варто зазначити, що роль оперативно-розшукової діяльності у виявленні злочинів, а також осіб, які їх готують, вчиняють або вчинили важко переоцінити. У сучасному світі немає держави, яка відмовилася б від прихованих форм та методів протидії злочинності, включаючи використання конфіденційного сприяння, агентурної роботи та інше.

Закономірності злочинної діяльності такі, що абсолютна більшість злочинів, особливо тяжких, носить замаскований характер, готуються таємно, при цьому злочинці застосовують хитрощі та заходи перешкоджання правоохоронним органам. Як правило, це тяжкі і особливо тяжкі діяння, що здійснюються організованими злочинними групами та особами зі стійкою кримінальною спрямованістю.

Необхідність здійснення оперативно-розшукових заходів зумовлюється також існуванням значної кількості злочинних діянь, інформація про які по офіційних каналах в силу об'єктивних та суб'єктивних причин в правоохоронні органи не надходить і коли застосування інших правових засобів малоефективне або недостатньо ефективно.

Згідно зі статтею 6 закону України «Про Державне бюро

¹ Гребенюк М.В., Швець В.К. Посилення спроможностей підрозділів Національної поліції у сфері боротьби з організованою злочинністю. *Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. / Нац. акад. прав. наук України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса.* Харків : Право, 2019. Вип. 37. С. 22-34.

розслідувань», ДБР, відповідно до покладених на нього завдань та у межах своєї компетенції, здійснює інформаційно-аналітичні заходи щодо встановлення системних причин та умов проявів організованої злочинності та інших видів злочинності, протидію яким віднесено до компетенції Державного бюро розслідувань, вживає заходів до їх усунення¹.

Також ДБР співпрацює з міжнародними партнерами в рамках спільних операцій протидії організованій злочинності. Важливим елементом роботи Державного бюро розслідувань є також профілактика злочинності шляхом проведення соціально-просвітницької роботи та залучення громадськості до боротьби з цією проблемою.

У цілому, Державне бюро розслідувань є важливою ланкою в системі боротьби з організованою злочинністю в Україні, що допомагає забезпечити безпеку громадян та збереження державного порядку в умовах дії воєнного стану.

Наступне, – Бюро економічної безпеки – це структура, яка відповідає за забезпечення економічної безпеки держави. Основна мета бюро полягає в протидії організованій злочинності в економічній сфері.

Свою діяльність Бюро економічної безпеки здійснює відповідно до закону України «Про Бюро економічної безпеки України». Щодо правового статусу, то згідно зі статтею 1 вищезгаданого Закону, Бюро економічної безпеки України – це центральний орган виконавчої влади, на який покладаються завдання щодо протидії правопорушенням, що посягають на функціонування економіки держави. Відповідно до покладених завдань, Бюро економічної безпеки України виконує правоохоронну, аналітичну, економічну, інформаційну та інші функції².

Діяльність бюро включає такі напрями:

- аналіз та прогнозування ситуації в економічній сфері з метою виявлення ознак організованої злочинності;
- розслідування злочинів, пов'язаних з економікою, зокрема злочинів, що вчинені організованими злочинними групами або корупційними структурами;
- виявлення та припинення фінансових операцій, пов'язаних з легалізацією доходів від злочинної діяльності;
- забезпечення безпеки економічних об'єктів, зокрема підприємств, фінансових установ та інших важливих об'єктів;

¹ Про Державне бюро розслідувань: Закон України від 12.11.2015 № 794-VIII. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text>.

² Про Бюро економічної безпеки України: Закон України від 16.12.2020 № 1089-IX. URL:<https://ips.ligazakon.net/document/T211150?an=1>.

- співпраця з іншими органами правопорядку для виявлення та припинення злочинних схем та мереж, які діють в економічній сфері;
- забезпечення безпеки економічних інтересів держави, в тому числі захисту від економічних загроз з боку інших держав та міжнародних організацій.

Отже, Бюро економічної безпеки є важливим органом, який забезпечує захист економічної безпеки держави та протидію організованій злочинності в економічній сфері.

Наразі Бюро економічної безпеки знаходиться на етапі становлення та активно розвивається. На початку березня 2023 року Бюро економічної безпеки України узгодило алгоритм взаємодії з Національним контактним пунктом Європол в Україні, в рамках робочої зустрічі із представниками Департаменту міжнародного поліцейського співробітництва Національної поліції України.

Основна мета зазначеної зустрічі – розвиток та поглиблення зв'язків БЕБ з правоохоронними органами іноземних держав, міжнародними організаціями та спеціалізованими органами Євросоюзу. Домовилися про участь представників Бюро в навчальних програмах та заходах, які проводяться компетентними органами іноземних держав та інших міжнародних програмах з питань удосконалення роботи Бюро економічної безпеки на території інших держав.

Важливість міжвідомчого співробітництва правоохоронних органів додатково підкреслює й те, що Національна поліція України є Національним контактним пунктом Європол в Україні, який координує, організовує та забезпечує співробітництво державних органів України з органами іноземних держав у сфері протидії злочинності з використанням можливостей Інтерполу, Європолу, інших міжнародних організацій та структур¹.

Служба безпеки України (СБУ) є головним органом державного управління в галузі захисту національної безпеки, зокрема протидії організованій злочинності. Згідно зі своїми повноваженнями, СБУ здійснює розслідування злочинів, пов'язаних з тероризмом, екстремізмом, корупцією, контрабандою, злочинністю у сфері економіки та іншими формами злочинної діяльності.

Правовою основою діяльності Служби безпеки України є Конституція України та закон України «Про Службу безпеки України». Відповідно до статті 1 даного закону, Служба безпеки України –

¹ БЕБ налагоджує стратегічне та оперативне співробітництво з Європол в Україні. URL: <https://esbu.gov.ua/news/beb-nalahodzhuie-stratehichne-ta-operatyvne-spivrobotnytstvo-z-ievropolom-v-ukraini>.

державний орган спеціального призначення з правоохоронними функціями, який забезпечує державну безпеку України¹.

П. С. Єпринцев, на підставі законодавства, яким визначено спеціалізований статус СБУ у різних сферах правових відносин, сформулював уявлення про роль та місце національної спецслужби в цілому, а також у питаннях запобігання організованій злочинності зокрема. Так, СБУ визначена: спеціально уповноваженим державним органом у сфері забезпечення охорони державної таємниці (ч. 5 ст. 5 Закону України «Про державну таємницю»); інституцією, у складі якої функціонують спеціальні підрозділи із боротьби з корупцією та організованою злочинністю, котрі мають статус «державних органів, спеціально створених для боротьби з організованою злочинністю», а інші органи та підрозділи є такими, що беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю в межах виконання покладених на них інших основних функцій (ст. 5 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю»); спеціально уповноваженим органом державної влади у сфері контррозвідувальної діяльності, на Центральне управління якого покладено організацію та координацію контррозвідувальної діяльності (ч. 1 ст. 5, ч. 1 ст. 8 Закону України «Про контррозвідувальну діяльність»); головним органом у загальнодержавній системі боротьби з терористичною діяльністю (ч. 4 ст. 4 Закону України «Про боротьбу з тероризмом»)².

Для ефективної боротьби з організованою злочинністю Служба безпеки України використовує різноманітні методи та засоби, такі як оперативно-розшукова діяльність, підконтрольні операції, проведення спеціальних заходів з блокування незаконних каналів збуту заборонених товарів та інше. Крім того, СБУ співпрацює з іншими правоохоронними органами та спеціальними службами, які також здійснюють протидію організованій злочинності.

У результаті проведення своєї діяльності Служба безпеки України виявляє та припиняє діяльність злочинних угруповань, розкриває та розслідує злочини, які загрожують національній безпеці України. Таким чином, Служба безпеки України відіграє важливу роль у забезпеченні правопорядку та збереженні безпеки країни.

Аналіз багаторічної практики переконливо показує, що на сьогоднішній день, з огляду на введення у державі воєнного стану,

¹ Про Службу безпеки України: Закон України від 25.03.1992 № 2229-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text>.

² Єпринцев, П. С. Служба безпеки України у запобіганні організованій злочинності. *Київський часопис права*. 2023. № 4. С. 121-127. URL: <https://doi.org/10.32782/klj/2022.4.18>.

підвищену небезпеку для суспільства представляє організована економічна злочинність, пов'язана з корупцією.

Серед пріоритетних напрямів кримінальної політики у сфері протидії проявам організованої злочинності продовжує залишатися недопущення використання доходів, одержаних злочинним шляхом, в економічній сфері, у тому числі шляхом:

- удосконалення системи виявлення сумнівних фінансових операцій, що забезпечують виведення грошових коштів за кордон, на основі зміцнення взаємодії між правоохоронними органами, органами фінансового моніторингу та інститутами громадянського суспільства, а також прийняття комплексу заходів, спрямованих на зниження кримінального використання електронних платіжних інструментів за допомогою посилення контролю над фінансовими операціями по внесенню грошових коштів на банківські рахунки, електронні засоби платіж;

- визначення об'єктів легальної та тіньової економічної діяльності, які підконтрольні членам організованих груп та злочинних спільнот, що діють в економічній сфері;

- подальшої модернізації тактичних прийомів та способів підриву економічних та фінансових основ організованої злочинності. Кримінальна політика у сфері протидії організованій економічній злочинності, поєднаній з корупцією, будучи складовою частиною єдиної політики боротьби зі злочинністю, у своєму складі має мету, завдання та основні напрями. Метою, на наш погляд, є захист, перш за все, економічних інтересів добросовісних підприємців та їх власності від злочинних посягань.

Варто зазначити, що досягнення зазначеної мети повинно здійснюватися шляхом реалізації заходів організаційного та правового характеру, що розробляються з урахуванням результатів моніторингу стану криміногенної ситуації в сфері економіки, та стосується:

- злочинів проти власності;
- злочинів у сфері господарської діяльності;
- злочинів проти інтересів служби в комерційних та інших організаціях.

Аналіз та вивчення наукової юридичної літератури, законодавчих та інших нормативно-правових актів, а також судової практики дозволили сформулювати основні завдання кримінальної політики у сфері протидії організованій економічній злочинності, пов'язаної з корупцією.

Таким, на нашу думку, є:

- створення єдиної системи моніторингу в розглянутій сфері;
- удосконалення в ній законодавчих та інших актів, а також правозастосовчої практики;
- інформаційний супровід аналізованого виду діяльності за допомогою використання можливостей засобів масової інформації, інформаційно-телекомунікаційних мереж, включаючи мережу «Інтернет»;
- розробка та здійснення комплексу кримінально-правових, кримінологічних та інших заходів щодо підвищення ефективності превентивно-профілактичної діяльності, виявлення та припинення злочинів економічної та корупційної спрямованості;
- консолідація зусиль органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства, а також правоохоронних органів (включаючи органи, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність) та контрольно-наглядових органів у сфері протидії організованій економічній злочинності, пов'язаної з корупцією. Також, доцільно, сюди включити особливих суб'єктів, а саме – недержавні структури правоохоронної спрямованості (наприклад, організації, що надають послуги у сфері приватної детективної та охоронної діяльності).

Із введенням воєнного стану на території нашої держави все більшої актуальності в сфері боротьби з організованою злочинністю набуває взаємодія органів Національної поліції як з іншими державними органами, так і з приватними охоронними структурами, службами економічної безпеки підприємств різних видів власності, громадськими організаціями. Суб'єкти, з якими Департамент стратегічних розслідувань взаємодіє, науковці поділяють на три групи: державні органи; недержавні суб'єкти забезпечення економічної безпеки; іноземні правоохоронні органи. Крім того, важливою є взаємодія Департаменту стратегічних розслідувань з державними та недержавними органами контролю та нагляду за економічною діяльністю, яка здійснюється у формі обміну інформацією про суб'єктів економічної діяльності, про правопорушення та злочини, що вчиняються ними, та участі у проведенні спільних перевірок і ревізій за матеріалами та кримінальними провадженнями про правопорушення у сфері економіки¹.

Що ж стосується основних напрямів кримінальної політики в даній сфері діяльності, то їх, на наш погляд, умовно можна поділити на

¹ Мороз В.П., Сидоров О.А. Роль Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України у забезпеченні економічної безпеки держави. *Juris Europensis Scientia*. 2022. № 4. С. 41–45.

три сфери:

- 1) нормативно-правової діяльності;
- 2) протидії організованим економічній злочинності;
- 3) протидії корупції.

Зупинимося на більш детальному їх розгляді.

Основними напрямками кримінальної політики у сфері нормативно-правової діяльності є:

– забезпечення на основі глибокого аналізу судово-слідчої практики у справах про економічні та корупційні злочини ефективного застосування норм кримінального закону;

– проведення систематичного моніторингу судово-слідчої практики. Отримані при цьому результати слід брати до уваги при аналізі та оцінці оперативної обстановки на об'єктах забезпечення економічної безпеки, в тому числі об'єктах інфраструктури, що мають бюджетоутворююче і стратегічне значення, а також при прогнозуванні викликів і загроз економічній безпеці;

– удосконалення кримінального законодавства у зазначеній сфері та приведення його до вимог воєнного часу;

– прийняття на місцевому рівні цільових програм із захисту бюджетних коштів, що виділяються на реалізацію національних проєктів;

– прийняття управлінських рішень на відомчому та міжвідомчому рівнях у сфері протидії організованим економічній злочинності, поєднаній з корупцією щодо захисту економічних інтересів підприємницьких структур та їх власності;

– своєчасний розгляд звернень, що надійшли з цифрової платформи для прийому звернень суб'єктів підприємницької діяльності у зв'язку зі здійсненням на них тиску з боку правоохоронних органів.

Сфера протидії організованим економічній злочинності у період дії воєнного стану передбачає такі основні напрями:

– координацію дій правоохоронних та контрольно-наглядових органів щодо своєчасного виявлення, попередження, припинення та розкриття злочинів економічної і податкової спрямованості, що здійснюються в організованій формі;

– створення необхідних умов для реалізації принципу невідворотності покарання за вчинення зазначених видів злочинів;

– проведення комплексу організаційних та практичних заходів для боротьби з виведенням в офшори коштів національної економіки;

– розробку та проведення комплексу оперативно-розшукових та інших заходів щодо припинення фактів переведення безготівкових

грошових коштів у тіньовий обіг готівки та легалізації доходів, одержаних злочинних шляхом від економічних злочинів;

– недопущення негативних явищ, пов'язаних з рейдерським захопленням, іншими злочинними протиправними діями в господарсько-фінансовій сфері, здійснюваними в тому числі із залученням представників правоохоронних органів, регулюючих та контрольно-наглядових органів, державних установ;

– запобігання спробам навмисного банкрутства, в тому числі стратегічних підприємств та інших протиправних дій щодо об'єктів економічної діяльності;

– здійснення заходів щодо злочинних груп, що забезпечують транзит кримінальних засобів через рахунки створених ними фіктивних організацій.

Крім того, до числа основних напрямів розглянутої сфери слід віднести:

– виявлення та розслідування злочинів, вчинених у фінансово-кредитній сфері, у тому числі пов'язаних з незаконною банківською діяльністю, а також здійснення протидії злочинам, пов'язаним з виведенням за кордон коштів та активів кредитних організацій, шахрайством в банківській сфері;

– попередження та припинення фактів неправомірного витрачання та розкрадань бюджетних коштів, виділених на ліквідацію наслідків війни чи надзвичайних ситуацій;

– забезпечення підготовки співробітників правоохоронних органів та проведення ними додаткової професійної освіти за затвердженими в установленому порядку навчальними програмами з опитувань виявлення, попередження, припинення та розкриття злочинів економічної та корупційної спрямованості;

– недопущення залучення кримінальних доходів в прибутковій галузі економіки, в тому числі стратегічній;

– забезпечення взаємодії суб'єктів протидії на припинення проявів транснаціональної організованої економічної злочинності. Для цього важливо налагоджувати тісну співпрацю з міжнародними правоохоронними організаціями та правоохоронними органами іноземних держав;

– виявлення та усунення джерел фінансового підживлення організованих злочинних груп і спільнот, що діють у сфері економіки.

Наявні матеріали та кримінальні провадження дозволяють зробити висновок про те, що зловживання в сферах економічної діяльності, де в тому чи іншому вигляді беруть участь бюджетні кошти,

досить поширені не тільки серед посадовців, а й приватних підприємців та управлінців, так як щоб отримати гроші з бюджету всього лише потрібно представити необхідні документи, часом за формальною ознакою, в яких вказати для яких, в тому числі вигаданих, цілей потрібне фінансування. Далі бюджетні кошти при публічних закупівлях, необґрунтованому завищенні обсягів реально виконаних будівельних робіт, закупівлі товарів та послуг для державних установ за завідомо завищеними цінами, а також штучно завищеного ланцюга посередників викрадаються та стають джерелом наживи посадових осіб та представників бізнесу¹.

Відповідно до статті 5 Закону України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні», контроль за дотриманням законодавства у сфері закупівель здійснюється шляхом проведення моніторингу закупівлі у порядку, встановленому Законом України «Про публічні закупівлі», проведення перевірки закупівель, а також під час державного фінансового аудиту та інспектування².

Аналіз наявних матеріалів та кримінальних справ, а також законодавства, що регулює бюджетну сферу, в тому числі у сфері захисту бюджетних коштів, виділених на великі інвестиційні проєкти з державною участю, дозволяє зробити висновок про те, що в даний час посягання на бюджетні кошти в більшості випадків здійснюються шляхом необґрунтованого збільшення цін на матеріально-технічні цінності та послуги, що надаються, а також завищення обсягів виконаних робіт, в тому числі з використанням службового становища, мають відношення до виділення, розподілу і освоєння бюджетних коштів.

Ефективним інструментом запобігання та протидії корупції має стати комплекс механізмів боротьби та запобігання корупції в державних органах. Водночас, процедура протидії повинна бути спрямована на усунення причин та зменшення проявів факторів, що спричиняють корупцію, яка притаманна діяльності бюджетної сфери. Комплекс превентивних заходів, спрямованих на забезпечення доброчесності публічних службовців, упередження корупційних проявів у діяльності державних органів передбачають використання низки антикорупційних обмежень і заборон, які спрямовані на упередження виникнення конфлікту інтересів публічного службовця, а також

¹ Yevhen Leheza, Yuliia Dorokhina, Oleksandr Shamara, Serhii Miroshnychenko y Vita Moroz Citizens 'participation in the fight against criminal offences: political and legal aspects. *Cuestiones Políticas* Vol. 39, Nº 69 (Julio - Diciembre) 2021, 212-224.

² Костенко О.М. Проблемні питання здійснення моніторингу публічних закупівель Державною аудиторською службою України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 1. С. 119–124.

врегулювання конфлікту інтересів у разі його наявності¹.

Нарешті, основними напрямками кримінальної політики у сфері протидії корупції є:

– забезпечення, спільно з органами, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, комплексу оперативно-розшукових та інших заходів, спрямованих на своєчасне отримання оперативно значущої інформації про вчинення хабарництва, в першу чергу високопосадовцями;

– проведення моніторингу стану корупційної злочинності, ризиків та загроз з боку її проявів, а також мінімізації їх наслідків;

– реалізація заходів правового та інформаційного характеру щодо недопущення проявів корупційної злочинності шляхом адміністративного тиску з боку посадових осіб у вигляді обмеження конкуренції у сферах розміщення державних та комунальних контрактів, перешкоджання законній підприємницькій діяльності, заступництва «тіньовій» економіці;

– мотивування громадян до інформування правоохоронних органів про факти вчинення корупційних злочинів, які стали їм відомими, а також про будь-які обставини, які можуть сприяти своєчасному їх припиненню та мінімізації наслідків;

– своєчасне реагування правоохоронних органів на факти правопорушень та злочинів корупційної спрямованості;

– попередження формування корупційних схем та протиправної взаємодії посадових осіб бізнес-структур та представників органів державної влади.

Для боротьби з організованою злочинністю також може бути використана оцінка загроз як ефективний інструмент для спрямування та визначення пріоритетів технічної допомоги. Стратегічна розвідка та аналіз, життєво важливі в ході боротьби з організованою злочинністю. У методологічному плані мова йде головним чином про збір даних, їх тлумачення та моделювання майбутніх подій, тенденцій, загроз та можливостей. Стратегічна розвідка, що застосовується до зазначених злочинів, повинна дати відповідь на питання, що ми можемо сказати про теперішні та майбутні загрози на практичному рівні.

У 2017 році Європол прийняв досить структуровану методологію стратегічного аналізу особливостей організованої злочинності – SOCTA. Дана методологія розроблена для аналізу загрози, створеної

¹ Kotyk O.V., Nechyporuk O.V. Корупційні ризики в бюджетній сфері та шляхи їх подолання. *Bulletin National University of Water and Environmental Engineering*. 2021. Т. 4. №. 96. С. 101-111.

організованими злочинними групами, може бути використана з урахуванням відповідних відмінностей для вивчення специфіки загроз злочинів у сфері організованої злочинності.

Інтернет зробив географічні міркування практично не актуальними, через що необхідно, щоб правоохоронні органи взаємодіяли як з державними, так і з приватними зацікавленими структурами, можливо через створення координаційного центру. Правоохоронні органи використовують індикатори організованої злочинності, визначені методологією SOCTA. Пріоритетом у проведенні такого аналізу є збір інформації з метою забезпечення належної роботи відповідальних підрозділів правоохоронних органів.

Як зазначають Н. Свиридюк і О. Користін, SOCTA є стратегічним звітом, який оцінює та приділяє особливу увагу в боротьбі з тяжкими злочинами та організованою злочинністю в ЄС. Звіт SOCTA містить аналіз та оцінку вразливих сфер та специфічних регіонів країн-членів, на контролювання яких направлена діяльність злочинних груп. Крім того, SOCTA містить детальний аналіз сфер злочинної діяльності, окремо організованих злочинних угруповань, у тому числі методи діяльності та інфраструктуру, що використовується. Загальний вплив на суспільство тяжких злочинів та організованої злочинності також є предметом аналізу та відображення у звіті SOCTA. Усе це реалізується на основі розробленої чіткої та прозорої методології. Сформована методологія SOCTA акцентує увагу на визначенні основних загроз та ризиків в послідовній боротьбі з тяжкими злочинами та організованою злочинністю в ЄС.

У свою чергу, починаючи з 2016 року, в Україні з'являються одночасно різноманітні ініціативи щодо впровадження відповідної методології Європолу SOCTA в правоохоронній системі. Ключовою стала ініціатива Консультативної місії Європейського Союзу в Україні, на платформі якої було створено міжвідомчу робочу групу з вивчення методології та впровадження SOCTA в Україні. Представники робочої групи приймали участь у навчальних візитах до Європолу та в семінарах, що проводились представниками Європолу в Україні. Започатковано процес адаптації до українських реалій методології Європолу SOCTA реалій згідно нормативно-правової бази та специфіки правоохоронних органів¹.

¹ Свиридюк Н.П., Користін О.Є. Щодо впровадження методології ЄВРОПОЛУ SOCTA в Україні. *Актуальність та особливості наукових досліджень в умовах воєнного стану*: збірник тез Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції з нагоди відзначення Дня науки - 2022 в Україні (м. Київ, 24 травня 2022 р.). Київ: ДНДІ МВС України. 2022. С. 125–128.

Підсумовуючи вищевикладене, варто виділити наступні висновки.

По-перше, сучасна кримінальна політика у сфері протидії організованій злочинності в Україні в умовах воєнного стану є невід'ємною частиною системи єдиної політики у сфері боротьби зі злочинністю. Вона націлена на зниження організованої економічної злочинності та корупції до соціально прийняттого рівня.

По-друге, вдосконалення правового забезпечення протидії організованій злочинності в умовах воєнного стану передбачає прийняття системи заходів, в тому числі спрямованих на вдосконалення кримінального законодавства по боротьбі з економічними злочинами, що здійснюються в організованих формах особами, що мають корупційні зв'язки.

По-третє, однією з умов підвищення ефективності протидії організованій економічній злочинності, поєднаній з корупцією, є координація дій правоохоронних та контрольних-наглядових органів щодо своєчасного виявлення, попередження, припинення та розкриття зазначених видів злочинів.

2.2. Організація та основні напрями діяльності підрозділів Національної поліції України щодо протидії організованій злочинності в умовах воєнного стану

В умовах збройної агресії проти України та намагання створити терористичні організації в державі, організована злочинність становить пряму загрозу для національної безпеки.

Підвищення рівня тяжких та особливо тяжких злочинів, які вчинено у складі організованих груп і злочинних організацій, зокрема із застосуванням вогнепальної зброї, установа корумпованих відносин між посадовими особами органів державної влади, органів місцевого самоврядування та криміналітетом, використання неконкурентних методів у фінансово-господарській діяльності підприємств негативно впливає на економічне зростання та пов'язаний з ним суспільний розвиток України.

Ескалація жорстокості та насильства, дестабілізація внутрішньої соціально-політичної ситуації призводить до порушення функціонування органів державної влади, органів місцевого самоврядування, а також підризу авторитету держави та її правоохоронних органів серед населення.

Організована злочинність є інструментом, що використовується спецслужбами іноземних держав для дестабілізації ситуації в Україні та завдання шкоди національній безпеці. Наявні умови для використання окремими громадськими об'єднаннями організованої злочинності як засобу політичної боротьби та придушення демократії.

Відсутність системного підходу до ведення боротьби з організованою злочинністю, неналежний рівень взаємодії правоохоронних органів у відповідній сфері, застаріле та розбалансоване нормативно-правове забезпечення з питань боротьби з організованою злочинністю, недосконалість процедури моніторингу криміногенної ситуації, відсутність консолідованої об'єктивної методології оцінки загроз організованої злочинності, використання застарілих форм і методів боротьби з таким явищем призводить до загострення проблем, пов'язаних з організованою злочинністю, та низького рівня ефективності боротьби з нею¹.

З початку 1990-х років і до сьогодні здійснюється постійна трансформація організованих груп та злочинних організацій як в світі, так і безпосередньо в нашій країні. Змінюються основні напрями їх злочинної діяльності, вигадуються та удосконалюються нові способи вчинення злочинів та приховування своєї злочинної діяльності, опановуються нові сфери суспільного життя, на які може розповсюджуватись вплив ОГ та ЗО.

Аналіз вчинюваних злочинів у складі ОГ та ЗО показав, що на сьогодні організована злочинність пристосувалась до сучасного світу та трансформувалась. Можемо побачити зниження рівня агресивної корисливої злочинності ст.ст. 186, 187, 189 КК. Найбільшу частку склали злочини з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, до них відноситься: контрабанда наркотичних засобів (ст. 305 КК), використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів та психотропних речовин (ст. 36 КК), незаконний збут наркотичних засобів та психотропних речовин (ст. 307 КК)².

Безумовно, правоохоронні органи, зокрема системи МВС проходять постійну трансформацію та удосконалення, отримують нові повноваження та виконують нові функції щодо протидії організованим

¹ Стратегія боротьби з організованою злочинністю: розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.09.2020 №1126. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1126-2020-%D1%80#n8>.

² Шалгунова С.А., Шевченко Т.В. Кримінологічна характеристика: кількісні та якісні показники організованої злочинності. Колективна монографія. Ріга. Латвія. 2020. С. 261-265.

злочинності. Ще під час становлення України, як незалежної держави, функції щодо протидії організованій злочинності були передані створеному передовому органу – Головному управлінню по боротьбі з організованою злочинністю МВС України, яке в 2015 році було ліквідоване.

Проте, в подальшому стало зрозуміло, що протидія діяльності ОГ та ЗО розрізненими підрозділами Національної поліції України неефективна і в 2019 році був створений міжрегіональний територіальний орган у складі кримінальної поліції Національної поліції України, який бере участь у реалізації державної політики з питань боротьби з організованою злочинністю та згідно із законодавством України здійснює оперативно-розшукову діяльність – Департамент стратегічних розслідувань Національної поліції України (ДСР НП України).

Основними завданнями Департаменту є:

– виявлення, припинення і попередження незаконної діяльності суспільно-небезпечних організованих груп (ОГ) і злочинних організацій (ЗО), у тому числі в органах державної влади та місцевого самоврядування, які впливають на криміногенну ситуацію в державі та її окремих регіонах;

– здійснення заходів, спрямованих на координацію діяльності органів (підрозділів) поліції у сфері боротьби з тероризмом відповідно до компетенції, визначеної законодавством України;

– протидія корупції серед посадових осіб, на яких поширюється дія Закону України «Про запобігання корупції», вжиття заходів з метою виявлення корупційних правопорушень і правопорушень, пов'язаних з корупцією, та їх припинення відповідно до законодавства України;

– здійснення оперативно-розшукової діяльності, спрямованої на здобуття інформації про криміногенні процеси в злочинному середовищі, пов'язані з протиправною діяльністю окремих осіб та злочинних угруповань, схеми легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом;

– організація та здійснення, відповідно до законодавства України, заходів захисту працівників ДСР, інших органів та підрозділів Національної поліції України, забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, членів їх сімей та близьких родичів цих осіб¹.

З метою виконання даних завдань в кожній області нашої країни

¹ Про затвердження Положення про Департамент стратегічних розслідувань НП України: наказ НП України від 23.10.2019 № 1077.

були створені Управління стратегічних розслідувань Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України. Вони мають відповідний штат, виконують функції та мають повноваження відповідно до чинного законодавства.

Війна внесла корективи в діяльність правоохоронних органів, крім покладених законом на дані підрозділи функції, вони виконують нові, не притаманні даній службі завдання. Наразі працівники Національної поліції України, та зокрема Департаменту стратегічних розслідувань, приймають активну участь в бойових діях та цілодобово прикладають свої зусилля щодо протидії російській агресії на території нашої держави. Щодня поліцейські під час війни не тільки продовжують протидіяти злочинності та приймають безпосередню участь в бойових діях, а й надають допомогу в доставці гуманітарної допомоги, евакуації місцевих мешканців, що знаходяться на лінії зіткнення.

Так, у Сумській області, яка однією із перших відчула наступ російських військ, співробітники Управління стратегічних розслідувань з моменту повномасштабного вторгнення організували взаємодію з ветеранами спецпідрозділів та місцевими силами опору та ефективно протидіяли підрозділам російських військ. Крім своїх основних завдань, співробітники Департаменту проводять активні заходи щодо виявлення «колаборантів» та «посібників» ворога, осіб, які займались мародерством на окупованих територіях, учасників організованих груп, що налагодили схеми «переправлення за кордон» чоловіків призовного віку, осіб які займаються викраденням та привласненням гуманітарної допомоги з метою її подальшої незаконної реалізації.

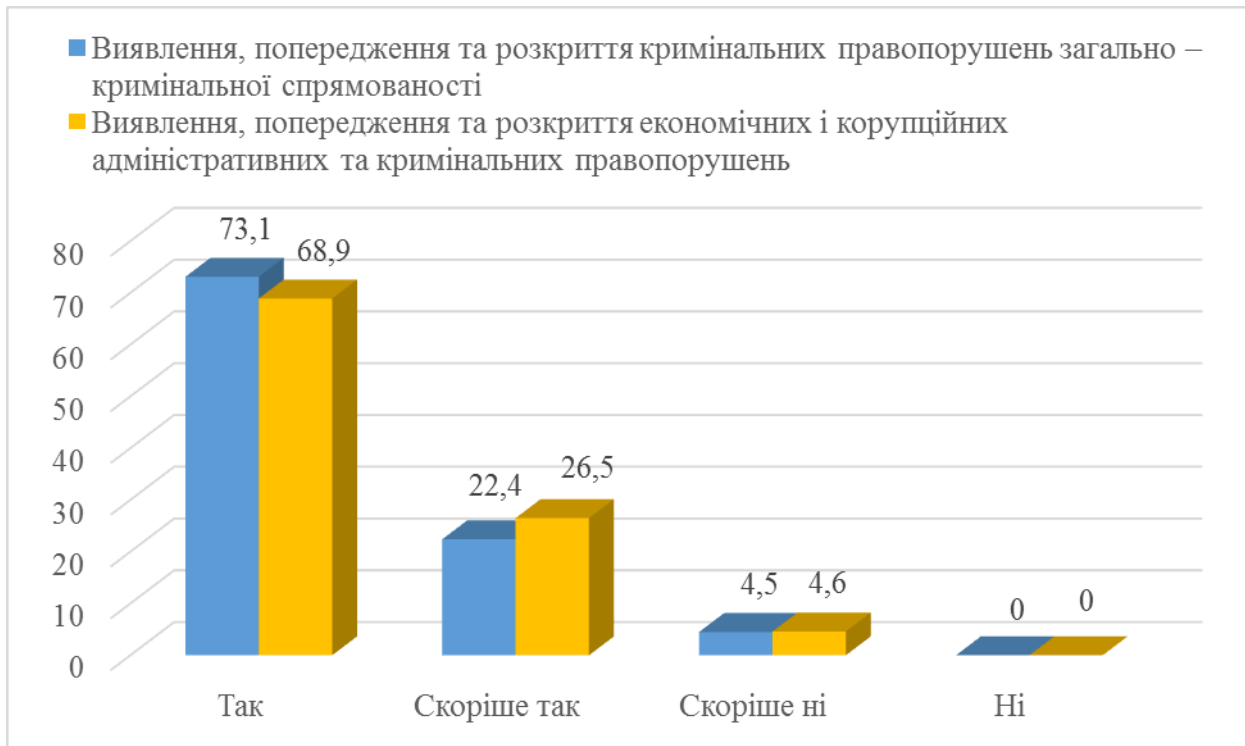
Воєнний стан в Україні та ведення активних бойових дій по звільненню нашої держави від загарбників внесли свої корективи в основні напрями діяльності підрозділів Національної поліції України по протидії організованій злочинності. Зокрема це підтверджено проведенням опитування 781 працівника Департаменту стратегічних розслідувань НП України¹.

Основними напрямками діяльності даного підрозділу по протидії організованій злочинності під час воєнного стану є:

- виявлення, попередження та розкриття кримінальних правопорушень загально кримінальної спрямованості;
- виявлення, попередження та розкриття економічних і

¹ Аналітичний огляд «Оцінка рівня стану організованої злочинності в Україні та протидії підрозділами Департаменту стратегічних розслідувань НПУ в умовах воєнного стану» /кол. авт. Дніпро: ДДУВС, 2022, 58 с.

корупційних адміністративних та кримінальних правопорушень (протидія організованим групам та злочинним організаціям в органах державної влади, протидія корупції, протидія діяльності організованих груп та злочинних організацій у сфері публічних закупівель).

Більш детально хочеться зупинитись на протидії загально кримінальній організованій злочинності. Вважаємо, що необхідно більш конкретизувати основні її напрями:

- протидії загально кримінальним організованим групам та злочинним організаціям (особливу увагу приділяти злочинним діям, які підпадають під ознаки ст. 255-1, 255-2, 255-3 КК України);
- протидії транснаціональним та етнічним організованим групам та злочинним організаціям;
- протидії екстремістським організованим групам та злочинним організаціям.

Хоча реалії сьогодення добавили ще один напрям діяльності, характерний для воєнного стану – виявлення «колаборантів», організацій та підприємств, що знаходяться на території України та які належать навіть «опосередковано» громадянам російської федерації, перебуток яких може використовуватись для фінансування країни агресора.

Необхідно також усвідомлювати, що організована злочинність

під час війни знайшла нові сфери своєї діяльності, які намагається розвивати та удосконалювати з метою здобуття нових прибутків, посилення своєї присутності в тому чи іншому регіоні, залучення нових учасників до своїх лав:

– дії по заволодінню коштами, які збираються волонтерами, громадянами для допомоги ЗСУ, органам тероборони шляхом вчинення шахрайських дій, створення «фіктивних» банківських рахунків для проведення збору коштів;

– здійснення «корупційного впливу» для отримання коштів на відновлення зруйнованого майна, привласнення гуманітарної допомоги тощо;

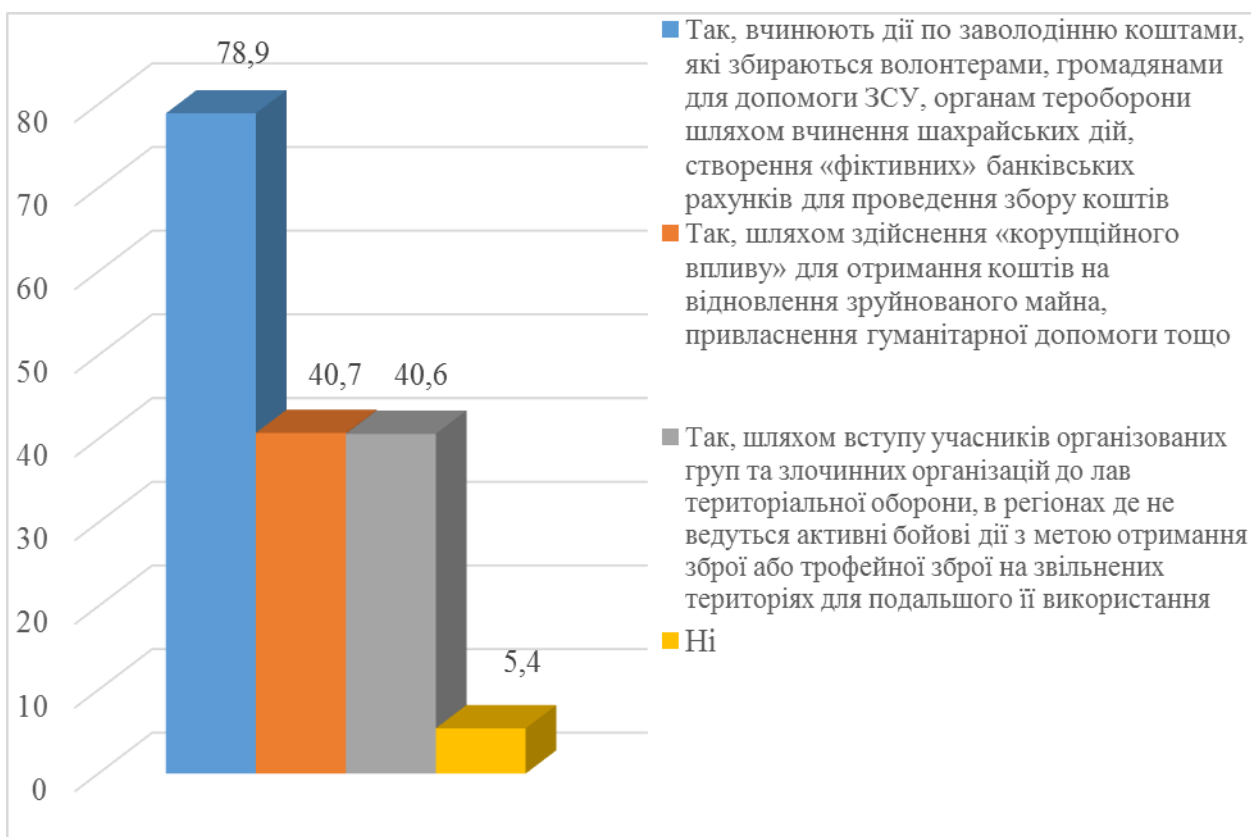
– вступ учасників організованих груп та злочинних організацій до лав територіальної оборони, в регіонах де не ведуться активні бойові дії з метою отримання зброї або трофейної зброї на звільнених територіях для подальшого її використання при вчиненні корисливих або насильницьких злочинів.

Найбільш вразливими для корупційних проявів з боку учасників організованих груп та злочинних організацій під час воєнного стану сферами діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування є:

– розподіл та використання коштів, отриманих в рамках волонтерської діяльності та отриманої гуманітарної допомоги;

– розподіл коштів, які виділяються на відновлення зруйнованої інфраструктури, помешкань громадян, підприємств та організацій, що постраждали в результаті бойових дій;

– закупівля засобів захисту, автотранспорту, медичних препаратів для передачі їх ЗСУ.

Цікавою є думка діючих працівників Департаменту стратегічних розслідувань НП України, які вважають, що серед галузей суспільного життя та діяльності організацій чи громадян, найбільш вразливими для впливу організованої злочинності в умовах воєнного стану виявилися наступні:

- гуманітарна сфера (закупівля та розподіл гуманітарної допомоги, спорядження та медикаментів, коштів для окремих категорій громадян);

- надання послуг з незаконного перетину державного кордону особами, які підлягають мобілізації в умовах воєнного стану;

- вчинення злочинів загально кримінальної спрямованості (мародерство, пограбування громадян, крадіжки в районах ведення бойових дій та на так званих «прифронтових територіях»);

- бюджетна сфера (розподіл державних та комунальних коштів на будівництво оборонних споруд, відновлення зруйнованих помешкання громадян, будівництво доріг).

Що стосується, насамперед, організації діяльності підрозділів Національної поліції України в період воєнного стану, хотілось би зупинитись на окремих складових процесу діяльності по протидії організованій злочинності. Так, при виконанні своїх повноважень, відповідні підрозділи повинні приділяти увагу аспектам, що впливають на притягнення до кримінальної відповідальності злочинців, збирання та надання органам досудового слідства відповідних доказів злочинної діяльності.

Діяльність Департаменту стратегічних розслідувань направлена на пошук, виявлення і оцінку даних щодо діяльності ОГ та ЗО, при цьому ці дані повинні існувати дійсно, реально, і об'єктивно і в процесі досудового розслідування мати доказове значення, отримані вони повинні бути законним процесуальним шляхом.

Отримувати такі дані можна наступними шляхами:

1) згідно зі ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»: мати гласних і негласних штатних та позаштатних працівників (п. 13 ч. 1); використовувати конфіденційне співробітництво згідно з положеннями статті 275 Кримінального процесуального кодексу України (п. 14 ч. 1); отримувати від юридичних чи фізичних осіб безкоштовно або за винагороду інформацію про злочини, що готуються або вчинені, та про загрозу безпеці суспільства і

держави (п. 15 ч. 1)¹;

2) отримувати інформацію від інших підрозділів Національної поліції України;

3) від інших підрозділів МВС, СБУ, ДБР тощо;

4) у ході проведення оперативним працівником самостійних оперативно-розшукових заходів.

Під час такої діяльності повинні встановлюватись наступні фактичні дані:

– що відносяться до події злочину (час, місце, спосіб та інші обставини скоєння злочину);

– щодо причетності учасників ОГ та ЗО до підготовки або вчинення злочину;

– про обставини, що сприяють скоєнню злочину;

– щодо обставин, які обтяжують чи пом'якшують відповідальність розроблюваного, а також відомості, що характеризують його особу;

– про характер і розмір збитків, спричинених злочином;

– про місцезнаходження знарядь злочину, викрадених або накопичених злочинним шляхом цінностей.

Також обов'язково повинно бути організовано та проводиться:

– здійснення контролю за поведінкою злочинців з метою фіксації їх дій, пов'язаних з подією злочину (проведення НСРД), забезпечення можливості використання у процесі досудового розслідування результатів НСРД;

– встановлення осіб, обізнаних про злочинні дії і які у зв'язку з цим можуть бути допитаними як свідки у процесі розслідування кримінального провадження;

– виявлення документів, які підтверджують злочинні дії, забезпечення їх збереження й можливості використання як речових доказів у процесі досудового розслідування.

Організація роботи по збору доказів злочинної діяльності ОГ та ЗО проводиться за наступними напрямками:

– встановлення всього «ланцюжка» злочинної групи від організатора до виконавця;

– встановлення фактичних даних щодо ролі кожного учасника групи по епізодах злочинної діяльності;

– фіксація результатів проведення НСРД.

¹ Співвідношення понять «конфіденційне співробітництво» та «негласне співробітництво» /М.Л. Грібов, О.І. Козаченко. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. № 1. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/1_2019_gribov_kozachenko.pdf.

Співробітники підрозділів Департаменту стратегічних розслідувань при організації роботи по протидії ОГ та ЗО, організовуючи та проводячи оперативно-розшукові дії, виконуючи доручення слідчого повинні оцінювати їх результати з позиції кримінально-процесуального закону, тобто необхідно враховувати наступні обставини:

- фактичні дані про злочинну діяльність осіб повинні орієнтуватись на такі умови і джерела, щоб була забезпечена можливість їх використання в процесі кримінально-процесуального доказування;

- оперативно-розшукові заходи та слідчі дії по забезпеченню доказів не повинні провокувати на скоєння злочинів або сприяти їх здійсненню;

- отримувані вірогідні фактичні дані повинні мати відношення до предмета доказування по конкретному кримінальному провадженню;

- вся діяльність по забезпеченню доказів повинна виключати порушення прав і законних інтересів громадян, установ та організацій;

- повинна бути виключена можливість витoku інформації про організацію та тактику роботи оперативних підрозділів у процесі такої діяльності.

Необхідно обов'язково брати до уваги та досліджувати і встановлювати:

- хто скоїв злочин;

- розподіл ролей у групі;

- хто і яку роль безпосередньо виконував на місці скоєння злочину;

- спосіб вчинення злочину;

- чи застосовувалася зброя при вчиненні злочину, хто її застосовував, способи та джерела її придбання, де вона зберігається після вчинення злочину;

- де знаходяться грошові кошти, майно здобуте злочинним шляхом, хто його зберігає;

- кому можливо збувалось або в кого знаходяться грошові кошти та це майно;

- куди надходили кошти від його реалізації;

- які шкідливі наслідки для життя та здоров'я потерпілих спричинено злочинцями;

- інші обставини, що характеризують особу злочинця та впливають на ступінь та характер його відповідальності.

Досліджуючи стан організації діяльності підрозділів

Національній поліції в період воєнного стану можна дійти висновку, що діяльність Департаменту та виконання працівниками своїх функціональних обов'язків покращилась. 20,1 % респондентів зазначили, що діяльність Департаменту та виконання працівниками своїх функціональних обов'язків погіршилась. Приблизно чверть респондентів, а саме – 25,7 % вважають, що впливу воєнного стану на діяльність Департаменту стратегічних розслідувань НПУ не спостерігається¹.

Також необхідно зазначити, що воєнний стан, протидія агресору під час бойових дій підрозділами Національної поліції України, нові виклики з боку організованої злочинності, вимагає оптимізації діяльності та покращення роботи Департаменту стратегічних розслідувань НП України.

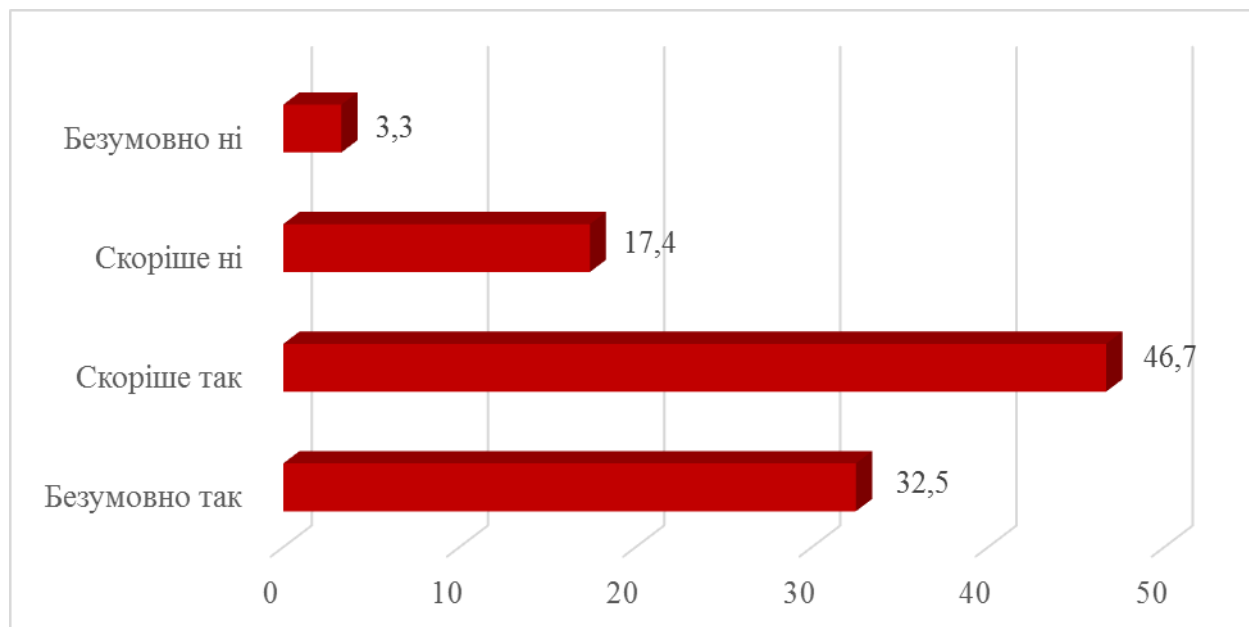
Такими чинниками, що призведуть до оптимізації діяльності Департаменту та покращення показників організації його роботи є:

- збільшення та розширення повноважень ДСР НП України в протидії організованій злочинності;
- оптимізація діяльності ДСР шляхом покращення цифрової та інформатизованої складової роботи працівників;
- створення в структурі ДСР НП України власного слідчого підрозділу;
- вдосконалення міжвідомчої взаємодії між правоохоронними

¹ Аналітичний огляд «Оцінка рівня стану організованої злочинності в Україні та протидії підрозділами Департаменту стратегічних розслідувань НПУ в умовах воєнного стану» /кол. авт. Дніпро: ДДУВС, 2022, 58 с. с.6

органами, що здійснюють протидію організованій злочинності в Україні;

– покращення умов праці, матеріально-технічного забезпечення підрозділів та інше.

Організована злочинність в Україні стійко розвивається і структурується, втягуючи у цей процес представників органів державної влади, місцевого самоврядування, правоохоронних органів, судової влади тощо. Нинішній стан організованої злочинності загрожує національній безпеці та цілісності держави, що вимагає вжиття невідкладних адміністративно-правових заходів із протидії їй. Протидія організованій злочинності – це не ізольована проблема, до якої нині наявне спрощене ставлення своїми непослідовними діями окремих суб'єктів, а комплексний, складний адміністративно-правовий механізм, котрий потребує стратегічного вирішення¹. Вищевикладені дані дають нам впевненість в тому, що не дивлячись на нові виклики, пов'язані з веденням бойових дій з опору агресору та звільнення території нашої країни, підрозділи Національної поліції України не дають змогу організованим групам та злочинним організаціям поширювати свій злочинний вплив державою, стрімко реагують на всі зміни у кримінальному середовищі.

¹ Доценко О.С. Сучасний стан організованої злочинності та протидії їй на території України. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2021. №2. URL: <https://chasopys-ppp.dp.ua/index.php/chasopys/article/view/52>.

2.3. Взаємодія органів і підрозділів Національної поліції України, а також державних, громадських і приватних підприємств, установ та організацій під час протидії організованій злочинності в умовах воєнного стану

Корупція та організована злочинність є поширеним явищем, яке пустило своє коріння в усі сфери функціонування держави, завдавши величезної шкоди її розвитку. Тому подолання цього явища перетворюється у надзвичайно складну проблему, яка становить загрозу розвитку держави, стабільності і безпеці суспільства, сприяє підриву демократичних інститутів і цінностей. Корупція та пов'язана з нею організована злочинність загрожує національній безпеці України, негативно впливає на формування і діяльність органів державної влади, підриваючи довіру громадян до них, ускладнює відносини України з іноземними державами¹.

Усвідомлюючи небезпечність цього явища, органами державної влади здійснюється постійна розробка та прийняття нових нормативно-правових актів, які б реагували на постійні зміни в організованій злочинності України та надавали змогу протидіяти їй. Удосконалення злочинної діяльності з боку організованих груп та злочинних організацій створює необхідність знаходження нових критеріїв оцінювання та прогнозування розвитку ОГ та ЗО, нових способів та методів протидії злочинним проявам.

Так основними напрямками реалізації Стратегії боротьби з організованою злочинністю є:

- удосконалення нормативно-правового забезпечення боротьби з організованою злочинністю;
- формування ефективної системи інституційного забезпечення боротьби з організованою злочинністю;
- запровадження механізмів координації та взаємодії у сфері боротьби з організованою злочинністю;
- запобігання організованій злочинності та боротьба із злочинними організаціями у сферах з високим ризиком її прояву;
- інформаційно-аналітичне, наукове та кадрове забезпечення державних органів, що беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю;
- залучення громадськості до активної участі в боротьбі з

¹ Р.В. Кулаковський Сучасні проблеми боротьби з організованою злочинністю та корупцією. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_5179.

організованою злочинністю;

– міжнародне співробітництво у сфері боротьби з організованою злочинністю.

Крім того необхідно зазначити, що підвищення ефективності боротьби з організованою злочинністю базується на таких *принципах*:

– удосконалення нормативно-правового забезпечення, зокрема нормативне регулювання державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю, з урахуванням практики країн-членів ЄС;

– визначення оптимальної системи державних органів, що здійснюють боротьбу з організованою злочинністю, забезпечення координації та взаємодії між ними та іншими державними органами щодо своєчасного виявлення, запобігання та припинення діяльності організованих злочинних угруповань, осіб, причетних до такої діяльності, і притягнення їх до відповідальності;

– посилення можливостей щодо збирання оперативних даних та приведення інформаційного забезпечення державних органів, що здійснюють боротьбу з організованою злочинністю, у відповідність із міжнародними стандартами та забезпечення інтеграції вітчизняних інформаційних систем, зокрема з відповідними інформаційними системами країн-членів ЄС;

– забезпечення ефективної взаємодії державних органів, що здійснюють боротьбу з організованою злочинністю, як на національному, так і на міжнародному рівні, зокрема із структурами країн-членів ЄС, міжнародними організаціями відповідної спрямованості;

– зосередження уваги на виявленні, ліквідації кримінальних мереж, відстеженні грошових потоків і поверненні активів, одержаних від корупційних та інших злочинів;

– запровадження новітніх підходів і стандартів до професійної освіти та підготовки співробітників (працівників) державних органів, що здійснюють боротьбу з організованою злочинністю;

– забезпечення участі в боротьбі з організованою злочинністю інших державних органів, інститутів громадянського суспільства, громадян, підвищення рівня поінформованості громадськості про небезпеку організованої злочинності¹.

Як бачимо, значна увага в протидії організованій злочинності приділяється питанням організації взаємодії, насамперед серед

¹ Стратегія боротьби з організованою злочинністю: розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.09.2020 №1126. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1126-2020-%D1%80#n8>.

підрозділів правоохоронних органів, які виконують функції по виявленню, припиненню діяльності ОГ та ЗО, а також залученню до цієї роботи громадських організацій.

Система підрозділів Департаменту стратегічних розслідувань НП України є різновидом соціальних систем, сукупністю взаємопов'язаних управлінь, відділів, діяльність яких спрямована на локалізацію, нейтралізацію та ліквідацію організованої злочинності та корупції в державі. Одночасно слід зазначити, що ці підрозділи є підсистемою Національної поліції України і структурно входять до складу кримінальної поліції. Вони взаємодіють з іншими органами і підрозділами поліції, Міністерства внутрішніх справ, іншими державними органами в сфері боротьби з організованою злочинністю в державі. Без взаємодії з іншими правоохоронними органами підрозділам ДСР НП України важко, а в деяких випадках зовсім неможливо, виконувати покладені на них обов'язки.

Визначення, вивчення й аналіз форм, завдань та елементів взаємодії має не тільки теоретичне, але і важливе практичне значення, оскільки знання типології взаємодії дозволяє знайти найбільш ефективний варіант її організації в конкретних умовах діяльності, для конкретних суб'єктів, вирішення конкретних завдань на різних ієрархічних рівнях системи. Однією з причин недостатнього рівня взаємодії підрозділів ДСР НП України з іншими правоохоронними органами є незнання працівниками поліції класифікації видів, форм та завдань взаємодії. Вивчення думок вчених-юристів дозволяє *класифікувати взаємодію* між підрозділами поліції наступним чином:

– *за характером зв'язків між підрозділами*, де взаємодія може бути безпосередньою і опосередкованою. Безпосередня взаємодія припускає встановлення прямих зв'язків між оперативними підрозділами. Прикладом цього виду взаємодії є відносини ДСР НП України з територіальними оперативними підрозділами, які входять до складу кримінальної поліції, з оперативними частинами та підрозділами Державної кримінально-виконавчої служби, Служби безпеки України, Державного бюро розслідувань тощо. При опосередкованій взаємодії зв'язок між цими підрозділами здійснюється, як правило, через вищий орган, що представляє цей підрозділ (Департамент);

– *за часом* взаємодія може здійснюватися постійно і тимчасово. До постійної відноситься взаємодія, що здійснюється протягом усього часу. Обмежена за часом взаємодія спрямована на вирішення конкретного завдання, наприклад, коли один підрозділ надає іншому підрозділу інформацію щодо діяльності ОГ та ЗО в регіоні чи на

визначеній території або спільно, використовуючи свої можливості для проведення тих чи інших слідчих дій тощо.

– *за функціями* – під час процесу взаємодії підрозділів Департаменту стратегічних розслідувань з іншими правоохоронними органами при розкритті злочинів, суб'єктами цих підрозділів здійснюються різні види діяльності: оперативно-розшукова, кримінально-процесуальна, адміністративно-правова, організаційно-управлінська, виховна.

У свою чергу, кожна з перерахованих функцій розпадається на функції меншого порядку. При їх реалізації виникають свої особливості, зокрема при здійсненні спільної погодженої діяльності названих вище підрозділів у розкритті злочинів.

– *стосовно системи* – залежно від приналежності до однієї чи різних систем правоохоронних органів розрізняють зовнішню і внутрішню взаємодію. Тобто, якщо підрозділи ДСР, їх працівники, які займаються виконанням своїх функціональних обов'язків, взаємодіють тільки з працівниками ДСР, то це буде внутрішня взаємодія. Якщо при проведенні заходів вищевказані підрозділи користуються допомогою інших правоохоронних органів – це взаємодія різних структурних підрозділів, тобто зовнішня взаємодія.

Взаємодію між правоохоронними органами також можна поділити за наступними критеріями:

– *за етапами здійснення*. За цим критерієм процес спільної погодженої діяльності можна поділити на два етапи: а) організаційний і б) тактичний. Організаційний етап містить у собі робочі зустрічі між суб'єктами взаємодії, формулювання мети і завдань, узгодження взаємних прав і обов'язків, визначення порядку обміну інформацією, підготовку спільних документів. Тактичний етап взаємодії полягає у предметній реалізації цілей і завдань конкретними тактичними методами і формами спільної погодженої діяльності. Тактичний етап при всій його важливості підпорядковується організаційному, але при цьому вони взаємозв'язані і взаємозалежні;

– *за суб'єктами*. В основу цього критерію необхідно покласти наступні принципи. При цьому слід звернути увагу на те, що організаційно-правовий стан служб або підрозділів, що беруть участь у спільних заходах протидії організованій злочинності, неоднаковий, через те, що їм надана різна компетенція, вони мають у своєму розпорядженні власні сили і засоби, діють специфічними методами.

Так, кожен з підрозділів до певної міри (більшої чи меншої) несе відповідальність за виконання конкретних, властивих тільки йому

функцій. При цьому, в ході спільної погодженої діяльності декількох підрозділів, один з них займає провідне становище. Зазвичай, таку позицію займає суб'єкт, в обов'язки якого входить безпосереднє проведення відповідної дії. Він стає немов би лідером серед підрозділів, що взаємодіють.

Разом із цим науковці виділяють такі форми взаємодії: процесуальна і організаційна. Перша передбачена кримінально-процесуальним законодавством і обумовлюється наявністю суворо обговорених кримінально-процесуальним законом правовідносин, друга – відомчими нормативними актами. Процесуальна форма взаємодії може здійснюватися лише опосередковано через дії слідчого як самостійного суб'єкта кримінального процесу. Організаційна форма взаємодії передбачена відомчими нормативними актами Національної поліції України¹, МВС України, Державної кримінально-виконавчої служби, Служби безпеки України, Державного бюро розслідувань та інших правоохоронних органів держави.

Серед інших *напрямів координації взаємодії* при протидії організованій злочинності можна виділити:

- розподіл завдань і функцій, усунення можливого дублювання функцій і закріплення останніх у нормативних актах;
- прогнозування і розробка перспективних планів протидії організованій злочинності;
- перерозподіл сил і засобів.

У контексті нашої роботи зазначимо, що при виконанні покладених на ДСР НП України завдань, даними підрозділами застосовуються такі *форми взаємодії* з іншим правоохоронними органами:

- обмін наявною інформацією;
- узгоджене планування діяльності;
- сумісне використання сил і засобів;
- сумісне проведення досудового розслідування чи окремих слідчих та розшукових дій.

Одним із завдань даних підрозділів – є забезпечення кримінального судочинства. Останнім часом ОГ та ЗО чинять активний опір правоохоронним органам і намагаються заважати їм належно виконувати покладені на них кримінально-процесуальні функції.

¹ Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні: наказ МВС України 07.07.2017 № 575.

Хотілось би торкнутися такої частини забезпечення кримінального судочинства, як забезпечення оперативного супроводження кримінальних проваджень оперативними працівниками на стадії досудового розслідування і в суді. Тільки повне і ретельно проведене оперативне супроводження кримінального провадження дає змогу надати суду докази того, що ці злочини були вчинені саме організованою групою або злочинною організацією осіб. Найбільш ефективним воно є тоді, коли оперативні працівники ДСР НП України забезпечують повне оперативне супроводження від моменту порушення кримінального провадження і до моменту винесення вироку в суді.

Невиконання таких дій на належному рівні має негативний результат, котрий зводиться до того, що:

- злочинці отримують більш легке покарання;
- не встановлюються або в суді не підтверджуються всі факти злочинної діяльності ОГ та ЗО;
- окремі учасники ОГ та ЗО взагалі не притягуються до кримінальної відповідальності.

Аналіз висновків науковців та практики здійснення взаємодії підрозділами ДСР НП України та Державної кримінально-виконавчої служби дозволяє визначити наступний перелік загальних елементів організаційної форми взаємодії, який мав би оптимальний характер у сучасних умовах:

- спільний аналіз оперативної обстановки та оперативно-розшукової ситуації, що склалася на території обслуговування та в окремих Державних установах виконання покарань;
- спільне планування організації взаємодії в цілому і конкретних заходів;
- інформаційна взаємодія.

Результати аналітичної роботи повинні враховуватися, відображатися у відповідних документах і бути основою для комплексного використання сил та засобів підрозділів, що здійснюють взаємодію в протидії організованій злочинності у вищевказаних напрямках. Підкреслюючи важливість спільного планування в організації взаємодії названих підрозділів, необхідно зазначити, що воно стало б важливим елементом координаційної діяльності, яка здійснюється з метою організації комплексного використання всіх сил і засобів суб'єктів взаємодії. Спільне планування оперативних та інших заходів у такому випадку є одним з найбільш поширених елементів організаційної форми взаємодії, можливості усіх суб'єктів, які взаємодіють їх сил, і засобів для спільного і погодженого комплексного

використання, в ході протидії організованій злочинності.

Потрібно окремо зупинитись на такому важливому аспекті протидії злочинності і організованій в тому числі, як взаємодія правоохоронних органів та громадських організацій. Успіх демократичних перетворень в Україні неможливий без належного правового регулювання і практичного функціонування інституту участі громадськості у правоохоронній діяльності – одного із найважливіших інструментів, здатних реально і дієво вплинути на рівень правопорушень та стан забезпечення громадського порядку у нашій країні¹.

Це питання є актуальним і під час дії воєнного стану в нашій державі, коли поліція потребує додаткової допомоги від суспільства при виконанні покладених на неї завдань.

Враховуючи науково розроблені критерії, положення нормативно-правових актів та сферу діяльності органів Національної поліції і громадських організацій, *основними формами взаємодії* при боротьбі з корупцією, як складовою частиною організованої злочинності, слід назвати такі:

– спільне планування та проведення заходів щодо запобігання та виявлення фактів корупції в органах публічної влади;

– обмін інформацією та досвідом щодо запобігання та припинення корупційних проявів;

– проведення спільних семінарів, навчань, зборів, консультацій і нарад антикорупційної спрямованості з питань покращання організації протидії корупції;

– проведення спільних наукових досліджень на тему вдосконалення чинного законодавства, що регламентує протидію корупції в Україні (спільна розробка інструкцій, програм, проєктів законів тощо);

– співробітництво поліції та громадських організацій з міжнародними та зарубіжними організаціями, що декларують антикорупційну спрямованість. Слід зазначити, що всі вищеперераховані форми взаємодії ОНП та громадських організацій у сфері протидії корупції реалізуються в конкретних напрямках їх спільної діяльності. Це, насамперед:

1) нормозастосовчий напрям взаємодії, що виражається у

¹. Ковалів М.В. *Форми взаємодії органів внутрішніх справ і громадськості у сфері охорони громадського порядку. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ.* 2011. № 2. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/2139/1/2-2011kmvogp.pdf>.

дотриманні суб'єктами взаємодії адміністративних та інших норм права і дозволяє здійснювати взаємодію у найбільш оптимальних формах;

2) профілактичний напрям, що має свій зовнішній прояв у виявленні причин та умов корупційних проявів та їх усунення;

3) нормотворчий напрям, що пов'язаний із підготовкою та обговоренням проєктів програм і нормативно-правових актів із питань організації протидії корупції¹.

Проте при проведенні активної взаємодії з громадськими організаціями та засобами масової інформації при протидії організованій злочинності, особливо під час дії воєнного стану, потрібно унеможливити настання негативних наслідків таких дій, а саме:

– пам'ятати, що окремі засоби масової інформації з метою збільшення своєї аудиторії можуть поширювати неправдиву інформацію, а також публікувати відомості, що можуть ускладнювати досудове розслідування або перевірку інформації щодо діяльності тих чи інших ОГ та ЗО;

– можливе штучне створення засобами масової інформації громадської думки, «що не відповідає реаліям сьогодення» та може впливати на виконання покладених на правоохоронні органи завдань;

– розголошення конфіденційних відомостей, що становлять службову таємницю;

– вчинення навмисної дискредитації правоохоронних органів в повідомленнях ЗМІ з корисних чи інших спонукань.

Враховуючи все вище викладене, вважаємо за необхідне розглядати взаємодію підрозділів ДСР Національної поліції України з іншими правоохоронними органами України з позиції підходу до цілеспрямованої сумісної діяльності двох або більше систем в цілому, а також їх складових елементів.

Основним критерієм ефективності цієї взаємодії є її результативність, яка полягає у досягненні поставленої мети найбільш оптимальним шляхом.

¹ Завгородній В.А. Правове регулювання взаємодії органів Національної поліції України та громадських організацій у протидії корупції: навчальний посібник, Дніпро, 2016. С.34. URL: <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/1368>.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

3.1. Міжнародний досвід протидії організованій злочинності

Сучасна злочинність, на жаль, демонструє тенденції до зростання. Цьому сприяють багато чинників, пов'язаних, як з суто еволюційним розвитком суспільства (глобалізація, спрощення руху товарів, капіталів, людей, поширення та прискорення інформаційного обміну тощо), так і антисоціальними проявами (збройна агресія, сепаратизм, анексія). Додаткового сприяння розвитку злочинності надають фактори непереборної сили – природні катаклізми, пандемії, епідемії і т.д.

Користуючись тимчасовим послабленням спроможності правоохоронних органів протистояти злочинним проявам в умовах тривалої кризи, спровокованої вищевказаними явищами, злочинний світ активно поширюється, зростає його матеріально-технічна база, відбувається певна інтелектуалізація. Використовуючи існуючі корумповані зв'язки та набуваючи нових, злочинність все щільніше проникає до владних структур, створюючи стійкі, довготривалі, ієрархічні структури з чітким розподілом ролей та обов'язків їх учасників, виділенням керівної, виконавчої та забезпечувальної ланок.

Таким чином, злочинність набуває організованих форм та розповсюджує свій вплив майже на всі напрями суспільно-політичного життя, як в окремо взятій країні, так і в трансграничних і, навіть, транснаціональних вимірах.

Забезпечені надприбутками та, як наслідок, великими фінансовими коштами, злочинні організації утверджуються в урядових механізмах, законній торгівлі та фінансовій діяльності, інших видах бізнесу, легалізуючи доходи, отриманні злочинним шляхом і все більше підриваючи правопорядок, основні соціальні цінності і суспільство в цілому. Набуття організованою злочинністю глобальних масштабів обумовлює суттєвий вплив на національну економіку і фінансову систему суверенних держав та створює реальні загрози їх безпеці.

Проникаючи до міждержавних об'єднань, союзів та організацій, нехтуючи правом та загальноприйнятими нормами моралі, злочинність

набуває статусу міжнародної, отримує можливість впливу на загальносвітову економіку та фінансову систему, ресурси та можливості протистояти не тільки національним правоохоронним органам, а й об'єднаним поліцейським службам, таким як Америкпол, Європол, Інтерпол, Поліції ООН¹.

Транснаціональна організована злочинність стала ключовою проблемою для багатьох країн-членів Ради Європи, оскільки створює серйозну небезпеку верховенству права та загрожує серйозними наслідками для економіки, соціального розвитку та громадян. Згідно деяких досліджень, в Європі активно діють близько 3600 міжнародних організованих злочинних груп².

Такі явища не можуть залишатися осторонь уваги урядів держав та міжнародних організацій. Нові виклики змусили правоохоронців переглянути свої методи та способи боротьби зі злочинністю, призвели до певних структурних змін в національних поліцейських органах, сприяли виникненню та поширенню, а в подальшому і вдосконаленню принципово нових підходів у виявленні, розслідуванні і розкритті тяжких та особливо тяжких злочинів. Внаслідок запровадження нововведень відбулась трансформація правоохоронних органів, яка найчастіше виражалась у створенні нових спеціалізованих підрозділів, основним завданням яких було ефективне протистояння саме організованій злочинності. Такі підрозділи, як правило, мають невеликий штат працівників (порівняно з іншими правоохоронними органами), можуть бути наділені додатковими правами та повноваженнями (порівняно із поліцейськими підрозділами по боротьбі із загально кримінальними злочинами), складаються із професіоналів-поліцейських та фахівців цивільних спеціальностей (бухгалтерів, юристів, психологів, ІТ-працівників, аналітиків та експертів, тощо), не

¹ Америкпол (англ. Ameripol) – скорочена назва Американського поліцейського співтовариства (англ. Police Community of the Americas, PCA; ісп. Comunidadde Policías de América, CPA) – створена в 2007 році континентальна поліцейська, міжнародна організація, основним завданням якої є боротьба з наркотиками. Європол, Європейське поліцейське управління (англ. European Police Office, Europol) – установа правопорядку Європейського Союзу; збирає інформацію щодо кримінальних злочинів. Інтерпол, Міжнародна організація кримінальної поліції (фр. Organisation Internationale de Police Criminelle, OIPC, англ. International Criminal Police Organization, ICPO) – міжнародна організація, що займається пошуком певного об'єкту, людини, сприяє пошукам поліції. Поліція Організації Об'єднаних Націй (ЮНПОЛ) – підрозділ ООН, призначений для підтримання миру та безпеки, надаючи допомогу країнам (їх національним поліцейським органам) в конфліктних, постконфліктних та кризових ситуаціях.

² Біла книга щодо транснаціональної організованої злочинності. URL: <https://rm.coe.int/-/168070ab45>.

залучаються до виконання інших загально поліцейських завдань, таких як, наприклад, патрулювання вулиць, нагляд за додержанням правил дорожнього руху чи охорона громадського порядку.

Не слід забувати, що крім створення нових інститутів, спрямованих на боротьбу із злочинністю, суттєвого доповнення потребує і нормативно-правове регулювання в зазначеній сфері.

Потребують запровадження нових підходів у боротьбі з організованою злочинністю і сучасні реалії України. Тим паче, що негативні тенденції її поширення прискорюються на тлі збройної агресії, від якої потерпає наша держава. Застосування будь-яких нововведень потребує ретельного вивчення, аналізу та осмислення аналогічного міжнародного досвіду. Зазначене дозволить виокремити найкращі шляхи реорганізації поліцейських підрозділів з метою якісного підвищення ефективності протистояння організованій злочинності, імплементації у вітчизняне законодавство оптимальних напрацювань правової науки зарубіжних країн, застосування сучасних процесуальних норм та практик закордонної поліцейстики. З іншого боку, вивчення міжнародного досвіду дозволить виділити невдалі спроби удосконалення роботи в даному напрямі та уникнути небажаних помилок.

Перш ніж перейти до вивчення та аналізу міжнародного досвіду боротьби з організованою злочинністю, необхідно визначитись з термінологією.

У США вперше поняття «організована злочинність» було використане у 1896 р. у щорічній доповіді Нью-Йоркського товариства з попередження злочинності. Воно було застосовано до об'єднання злочинців, що займались організацією азартних ігор і проституції, і захищались представниками влади. Перші американські дослідники даний термін застосовували щодо нелегального бізнесу, в якому брали участь політики, поліцейські, адвокати, професійні крадії, припускаючи, що їх злочини мали організований характер.

Найчастіше термін «організована злочинність» вживався як синонім поняття «рекет», «вимагання» (racketeering). Він майже не використовувався відносно окремої асоціації злочинців (гангстерів). Також він стосувався надання різних нелегальних послуг і товарів – від підроблення документів до незаконних азартних ігор, продажу наркотиків і алкоголю¹.

¹ Шостко О.Ю. Визначення поняття «організована злочинність» у зарубіжній кримінології. *Вісник Академії правових наук України*. 2006. № 1 (44). С. 180-191. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/5133/1/Shostko_180.pdf.

Потужний імпульс організована злочинність в Сполучених Штатах Америки отримала у зв'язку з прийняттям 16.01.1920 р. Вісімнадцятої поправки до Конституції США («Сухий Закон»), яка забороняла виготовлення, продаж та перевезення територією США алкогольних напоїв. Мафія, яка до 1920 р. обмежувалась контролем над проституцією, азартними іграми, вчиненням загально кримінальних злочинів, направила ресурси на створення підпільних цехів з виготовлення алкоголю та мереж щодо його розповсюдження. Нелегальний ринок алкоголю незабаром приніс значні фінансові прибутки та створив основу для процвітання організованої злочинності.

Наприкінці 1920-х років злочинність в США стала набувати організованих форм. Окремі угруповання вже не тільки перетворились в стійкі ієрархічні об'єднання, а й приступили до обговорення загальних інтересів, проблем і, навіть, розглядали ідею створення загальнонаціонального злочинного синдикату.

Після скасування в 1933 році «Сухого Закону», злочинці зосередили увагу на інших видах діяльності – рекет, проституція, азартні ігри, лихварство, торгівля наркотиками. Поширення і зміцнення організованої злочинності змусили уряд США вжити заходів протистояння.

Перша спроба федерального уряду вивчити організовану злочинність була здійснена у 1929 – 1931 рр. під керівництвом Національної спостережної комісії з питань дотримання і застосування законодавства (National Commission on Law Observance and Enforcement). У доповіді комісії підкреслювалось першочергове значення дослідження саме злочинів, а не особи злочинців.

Після Другої світової війни цей підхід був замінений на протилежний: тепер увага сконцентрувалася на етнічних, добре структурованих злочинних організаціях, (у першу чергу італійських та єврейських), що становили небезпеку цілісності американського суспільства та його політичному устрою. Увагу було зміщено на конкретних фізичних осіб – суб'єктів злочину. За відсутності достатніх емпіричних досліджень організована злочинність була ототожнена із італійською мафією, тобто термін застосовувався передусім до такої організації, як Коза Ностра. Новий підхід, що домінував протягом 30 років, отримав назву «змова іноземців» (alien conspiracy). Таким чином, у повоєнні роки в США набула поширення концепція організованої

злочинності мафіозного типу¹.

Президентська комісія з виконання законів та управління юстицією США (The Presidents commission on Law enforcement and Administration of Justice) визначила організовану злочинність, як спільноту (організацію), що намагається діяти поза контролем американського народу та уряду. В ній приймають участь тисячі злочинців, що працюють в структурах таких же складних, як у будь-якій великій корпорації і які підпорядковані законам більш суворим та дотримуваним більш жорстко, ніж закони легітимних урядів. Їх дії не імпульсивні, а є результатом складних замислів, впроваджуваних протягом багатьох років з метою отримання контролю над певними сферами діяльності для накопичення величезного прибутку².

Усвідомлення необхідності розроблення та впровадження нових підходів по боротьбі з організованою злочинністю призвело до прийняття в 1970 році так званого Закону РІКО – про організації, що діють під впливом рекету і корупції (The Racketeer Influenced and Corrupt Organizations Act). Закон РІКО був кодифікований у статтях 1961 – 1968 розділу 18 Кодексу Законів США. Зазначений закон мав на меті переслідування організованих угруповань за вчинення всіх видів злочинної діяльності, пов'язаних не з одним злочинцем, а зі злочинною змовою декількох виконавців. Саме *переслідування не окремих осіб, а організацій*, якими можуть виступати товариства, об'єднання, асоціації, інші юридичні особи, а також будь-яка група осіб, які фактично об'єднані, але не є юридичною особою – основна відмінність зазначеного закону від інших законодавчих актів.

Крім того, законодавці виходили з того, що основною метою організованої злочинності є одержання надприбутків з подальшою їх інфільтрацією у легальний бізнес, у зв'язку з чим положення закону передбачали припинення стимулу до наживи та протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом³.

Згідно статті 18 розділу 18 Кодексу Законів США, «організація»

¹ Шостко О.Ю. Визначення поняття «організована злочинність» у зарубіжній кримінології. *Вісник Академії правових наук України*. 2006. № 1 (44). С. 180-191. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/5133/1/Shostko_180.pdf.

² Task force report: Organized Crime. Annotations and Consultants' Papers. The Presidents commission on Law enforcement and Administration of Justice. URL: <https://www.ojp.gov/pdffiles1/Digitization/148306NCJRS.pdf>.

³ Шостко О.Ю. Закон РІКО – ефективний засіб боротьби з організованою злочинністю в США. Проблеми законності: респ. міжвідом. наук. зб. Харків, 2003. Вип. 62. С. 115–120. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/14062>.

означає особу, відмінну від будь-якої фізичної особи¹. Таким чином, термін «організація» в кримінальному законодавстві США не має чіткого визначення, що дозволяє правоохоронцям і судовим органам застосовувати його досить широко.

Легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом, передбачає вчинення предикатного злочину. Отже, для притягнення до відповідальності за Законом РІКО, злочинна діяльність повинна була складатись мінімум з двох вчинків, перший з яких вчинено після прийняття закону, а другий – протягом 10 років після першого. Відповідальність за Законом РІКО була встановлена більш сувора, ніж за окремі предикатні злочини, що стимулювало злочинців до судового компромісу – визнання у скоєнні менш серйозних злочинів та надання свідчень проти керівників злочинних організацій.

У 1975 році в США, з метою практичного користування, було введено таке нормативне визначення організованої злочинності – «це діяльність будь-якої групи осіб, чії основні заняття пов'язані з порушенням кримінальних законів з метою отримання нелегальних прибутків, а також можливості займатися рекетом і в разі потреби складнішими фінансовими маніпуляціями»².

Необхідно пам'ятати, що в США визначення організованої злочинності може відрізнятися в законодавстві різних штатів.

Структурний підрозділ Міністерства юстиції США – Федеральне бюро розслідувань (FBI, далі – ФБР), є основним підрозділом, на який покладено обов'язок боротьби з організованою злочинністю. Саме розслідування кримінальних справ щодо організованих груп є основним пріоритетом цієї організації. Агенти ФБР збирають і акумулюють факти та докази, ведуть пошук свідків, забезпечують вжиття інших заходів щодо розслідування злочинів.

У ФБР працює понад 35 тис. чоловік, з урахуванням спеціалістів підтримки, таких як, аналітики, лінгвісти, фахівці з інформаційних технологій тощо. Крім штаб-квартири, ФБР має в своєму розпорядженні 56 територіальних, близько 350 допоміжних та понад 60 міжнародних офісів. Як зазначено на офіційному сайті ФБР, організація займається розслідуванням та протистоянням тероризму, кіберзлочинності, корупції, «білокомірцевої» злочинності, насильницьким злочинам, організованій злочинності, інцидентам, пов'язаним зі зброєю масового

¹ Code of Laws of the United States of America. URL: <http://uscode.house.gov/browse/&edition=prelim>.

² Александров Ю.В., Гель А.П., Семаков Г.С. Кримінологія: курс лекцій. К.: МАУП, 2002. 295 с. URL: https://maup.com.ua/assets/files/lib/book/pr2_02.pdf.

знищення. Крім зазначеного, ФБР також здійснює контррозвідувальні заходи¹.

Використовуючи Закон РІКО, ФБР виявляє групи транснаціональної організованої злочинності, які характеризуються наступним чином:

- повністю або частково діють незаконними методами;
- можуть бути представлені у виді ієрархій, кланів, мереж, осередків та еволюціонувати в інші структури;
- захищають свою діяльність за допомогою корупції, насильства, міжнародної торгівлі, складних механізмів комунікації та організаційної структури, що виходять за межі національних кордонів.

Групи транснаціональної організованої злочинності, найчастіше концентруються у скоєні злочинів, пов'язаних з:

- розповсюдженням наркотиків;
- незаконною міграцією;
- торгівлею людьми;
- відмиванням «брудних» грошей;
- незаконним обігом зброї;
- нелегальними азартними іграми;
- вимаганням;
- виготовленням та реалізацією контрафактних товарів;
- контрабандою;
- кіберзлочинністю.

Крім ФБР, боротьбою з організованою злочинністю в США займаються Служба імміграції та натуралізації (INS), Маршали США, Служба внутрішніх доходів США (IRS), Бюро з алкоголю, тютюну та вогнепальної зброї (ATF), Митно-прикордонна служба, Міністерство транспорту, Секретна служба Міністерства фінансів, Офіс особливих агентів генерального ревізора Міністерства праці, Секції боротьби з організованою злочинністю і рекетом Служби поштових інспекцій². Належна координація між вказаними службами, на сьогоднішній день, залишає бажати кращого. Виходячи з цього, характерною рисою у боротьбі зі злочинністю у США в останні десятиліття є прагнення до централізованого планування і координації цієї сфери діяльності, створення для цього спеціальних органів і наділення їх досить

¹ FBI. An official website of the United States government. URL: <https://www.fbi.gov/investigate/organized-crime#Jewelry-and%20Gem%20Theft>.

² Лаурейн С. Організована злочинність в Сполучених Штатах Америки: проблеми та тенденції (80-ті роки ХХ сторіччя – початок 2000-х років): автореферат дис. ... канд. іст. наук. М. 2005. 20 с. С. 12. URL: https://new-dissert.ru/_avtoreferats/01002773259.pdf.

широкими повноваженнями¹.

В Іспанії боротьба з організованою злочинністю тісно пов'язана з протидією діяльності терористичних та екстремістських угруповань.

У 2014 році в Іспанії створено спеціальний орган, уповноважений координувати питання, пов'язані з організованою злочинністю та терористичними загрозами, а саме Центр розвідки з протидії тероризму та організованій злочинності (СІТСО). СІТСО об'єднав функції колишнього Національного координаційного центру контртероризму та Розвідувального центру з протидії організованій злочинності. Це дало позитивний результат, оскільки особи, які займаються плануванням або проведенням терористичних актів, як правило, вже були причетні до організованої злочинної діяльності.

СІТСО є основним органом у сфері боротьби з організованою злочинністю і безпосередньо підпорядковується голові Державного секретаріату з питань безпеки Міністерства внутрішніх справ. Основним завданням СІТСО є збір та аналіз інформації стратегічного рівня щодо тероризму, радикалізації та організованої злочинності, здійснення щотижневої оцінки загроз, а також розроблення спеціальних стратегій для боротьби з такою діяльністю. Центр співпрацює з оперативними підрозділами Корпусу національної поліції та Національної гвардії для проведення спільних операцій².

Для покращення боротьби з організованою злочинністю Іспанія щороку актуалізує своє законодавство. Це пов'язано з тим, що в злочинних організаціях появляються все нові методи та способи здійснення діяльності та реалізації своїх інтересів. У зв'язку з цим деякі методики боротьби з мафією застарівають та втрачають ефективність.

У 2019 р. Іспанія черговий раз розробила нову Національну стратегію боротьби з організованою злочинністю та серйозними злочинами³. Будучи керівною методикою національної глобальної

¹ Василевич В.В. Теоретико-прикладні засади кримінологічної політики України : дис. ... д-ра юрид. наук. К. 2021. 585 с. С. 188. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/bitstream/123456789/18341/1/dysert_vasylevych.pdf.

² Маркєєва О., Розвадовський Б. Європейський досвід організації інституційного забезпечення боротьби з організованою злочинністю. Центр без пекових досліджень Національного інституту стратегічних досліджень. URL: <http://opk.com.ua/%d1%94%d0%b2%d1%80%d0%be%d0%bf%d0%b5%d0%b9%d1%81%d1%8c%d0%ba%d0%b8%d0%b9-%d0%b4%d0%be%d1%81%d0%b2%d1%96%d0%b4-%d0%be%d1%80%d0%b3%d0%b0%d0%bd%d1%96%d0%b7%d0%b0%d1%86%d1%96%d1%97-%d1%96%d0%bd%d1%81>.

³ Національна стратегія боротьби з організованою злочинністю та серйозними злочинами від 26.02.2019 р. URL: <https://www.dsn.gob.es/es/actualidad/sala-prensa/estrategia-nacional-contra-crimen-organizado-delincuencia-grave>.

структури, яка орієнтована на всі стратегії боротьби зі злочинністю, вона розглядає організовану злочинність у якості загрози національній безпеці Іспанії, що діє на рівні з іншими великими загрозами, такими як тероризм, збройний конфлікт або шпіонаж.

Стратегія має основні цілі, які передбачають розмежування кримінальних структур; зниження їх активності або, взагалі, припинення діяльності; запобігання появі нових злочинних груп; зменшення впливу на громадськість; протидію поширенню та зміцненню зв'язків між тероризмом і організованою злочинністю¹.

В Італії для збільшення дієвості боротьби зі злочинністю Парламентом організовано особливу Генеральну Раду боротьби з організованою злочинністю, Державне управління боротьби з мафією, окружні управління боротьби з організованою злочинністю та мафією.

З метою боротьби з організованою злочинністю, також і корупцією, заснований міжвідомчий орган спеціального призначення – «Управління розслідувань Антимафія» (ДІА). Більша частка співробітників ДІА є досвідчені фахівці, професіонали слідчих органів, Державної поліції, карабінерів і Фінансової гвардії за участі громадських фахівців у сфері інформатики, технічного та адміністративного забезпечення. У зону відповідальності цього органу входить боротьба з правопорушеннями, що мають ознаки діяльності мафіозних угруповань. Крім цього, у складі Генеральної прокуратури Італії створено оперативно-слідче управління боротьби з організованою злочинністю та мафією. Подібні підрозділи формують систему функціональних, спеціальних оперативних, слідчих та інформаційних компонентів системи протидії злочинності та корупційним діянням.

В цілому, до проблем, що мають вирішувати вказані організації, належать:

- створення стратегії боротьби з організованою злочинністю та мети окремо для кожного поліцейського формування;
- удосконалення використання ресурсів і грошей, призначених для боротьби з організованою злочинністю;
- періодичне дослідження отриманих підсумків у їх взаємозв'язку з встановленим напрямом роботи і затвердження певних директив, зорієнтованих на ліквідацію недоліків.

У 1993 р. під тиском населення було прийнято закон «Про угруповання мафіозного типу», що увійшов до Кримінального кодексу

¹ Перелигіна Р.В., Дмитришак Ю.І. Щодо стратегії боротьби з організованою злочинністю (на прикладі України та Іспанії). *Часопис Київського університету права*. 2019. № 4. С. 320-324.

Італії. Цей закон визначає жорстку відповідальність за участь у кримінальній організації. Кожен, хто являється членом кримінальної групи, в якій нараховується 3 та більше осіб, карається ув'язненням на термін від 3 до 6 років. У новому законодавстві названі певні особливості, які притаманні кримінальним групам, зокрема: залякування, примус, кругова порука з метою здійснення кримінальних правопорушень, утвердження безпосереднього або опосередкованого управління та контролювання фінансової діяльності, отримання нелегальних прибутків і цінностей для себе чи третіх осіб. Передбачено жорсткі санкції за легалізацію злочинних доходів. Відповідно до закону, суддям надано можливість відправляти до місць позбавлення волі не тільки тих, хто безпосередньо здійснив правопорушення, а й тих, хто спонукав до цього.

Дотримання закону «Про угруповання мафіозного типу» виконується під наглядом громадськості та представницьких органів, що дало змогу дестабілізувати криміналітет. Серед форм такого нагляду є заслуховування звітів. Раз на півроку діючий міністр внутрішніх справ виступає з доповіддю у парламенті про стан боротьби з організованою злочинністю. Передбачається також раз на рік доповідь міністра перед парламентом стосовно усього комплексу проблем, що мають відношення до організованої злочинності¹.

До суб'єктів, які здійснюють боротьбу з організованою злочинністю в Угорщині належать: Координаційний центр боротьби з організованою злочинністю; Антитерористичний центр; Національна поліція Угорщини; Міністерство внутрішніх справ; Спеціальна служба національної безпеки; Відомство захисту конституції; Інформаційне відомство; Військова служба національної безпеки; Центр антитерористичної розвідки та кримінального аналізу; Національна податкова та митна служба. Нагляд і контроль за згаданими органами здійснює Комітет з питань національної безпеки разом із Комітетом з питань оборони та правоохоронних органів Національних зборів.

Координаційний центр боротьби з організованою злочинністю (далі – Координаційний центр) створений у березні 2001 р. відповідно до закону Угорщини «Про Координаційний центр по боротьбі з організованою злочинністю», у зв'язку необхідністю координації угорських правоохоронних органів та спецслужб, усунення дублювання їхніх функцій і завдань у цій сфері.

Координаційний центр визначений як самостійне центральне

¹ Італійська модель боротьби з корупцією. Національна поліція України. Офіційний веб-портал. URL:<https://www.npu.gov.ua/news/italiyska-model-borotbi-z-koruptsiei>.

координаційне відомство. Його основні завдання – накопичення та аналіз інформації з проблем протидії організованій злочинності; надання пропозицій для прийняття стратегічних рішень; інформаційне забезпечення взаємодіючих органів у рамках визначеного законодавством кола завдань; контроль за відсутністю дублювання завдань у діяльності уповноважених правоохоронних органів і спеціальних служб; надання їм допомоги у виявленні та припиненні діяльності організованих злочинних угруповань.

До Координаційного центру надходять дані, що стосуються організованої злочинної діяльності, із Антитерористичного центру, національних спецслужб і поліції та інших уповноважених органів. Залежно від ступеня важливості такої інформації, вона може мати певні обмеження для інших користувачів.

Антитерористичний центр є спеціальним органом національної юрисдикції, основним призначенням якого є антитерористична діяльність та боротьба з організованою злочинністю.

Одним із головних завдань Національної поліції Угорщини визначено боротьбу з організованою злочинністю на загальнодержавному та місцевих рівнях. До складу поліції входить чотири департаменти кримінальних розслідувань, правоохоронних органів, а також регіональні та місцеві органи поліції.

Враховуючи загрози, що несе організована злочинність у сучасних умовах, в Угорщині, правове забезпечення боротьби з нею спрямоване на удосконалення законодавства щодо *розширення можливостей правоохоронних органів та спеціальних служб для збирання та накопичення інформації про терористичну, екстремістську та організовану злочинну діяльність*. Кожний суб'єкт боротьби з організованою злочинністю має свої відповідні бази даних, які можуть надаватися іншій спеціальній службі за відповідним запитом.

До проблем розбудови системи боротьби з організованою злочинністю Угорщини належать в основному питання, пов'язані з необхідністю розроблення і впровадження сучасних програмних засобів, удосконалення систем захищеного зв'язку.

У Республіці Польща основним державним органом, який комплексно займається боротьбою з організованою злочинністю, є поліція, зокрема її Центральне слідче бюро. Цей правоохоронний орган спеціалізується на виявленні та попередженні проявів організованої злочинної діяльності, пов'язаних із контрабандою наркотиків і зброї, економічними злочинами, корупцією, терористичною діяльністю.

До уповноважених органів з питань протидії організованій злочинності у Польщі віднесено такі структурні підрозділи відомств та установ у складі: Міністерства юстиції – Бюро з питань організованої злочинності Генеральної прокуратури, органи прокуратури; Міністерства внутрішніх справ і адміністрації – Центральне слідче бюро Поліції, Прикордонна варта; Міністерства національної оборони – Військова жандармерія, Служба військової контррозвідки, Служба військової розвідки; Міністерства фінансів – Митна служба, Департамент фінансової розвідки. Також до зазначених уповноважених органів віднесено самостійні спеціальні служби Польщі – Агентство внутрішньої безпеки; Агентство розвідки; Центральне антикорупційне бюро.

Бюро з питань організованої злочинності Генеральної прокуратури Республіки Польща є спеціально уповноваженим органом по боротьбі з організованою злочинністю органів прокуратури. Структуру цього бюро складають регіональні відділи та сектори координації, аналізу та інформатизації, міжнародного співробітництва, контролю за оперативною діяльністю слідчих органів.

Військова жандармерія є окремою структурою, яка входить до складу збройних сил Республіки Польща та підпорядковується Міністру національної оборони Польщі. Жандармерія займається питаннями злочинності, у тому числі організованої, які пов'язані із органами Міністерства національної оборони.

Наглядом та контролем за діяльністю правоохоронних органів у сфері забезпечення ними безпеки і громадського порядку займається Комісія з питань адміністрації та внутрішніх справ Сейму Республіки Польща.

Для інформаційно-аналітичного забезпечення боротьби з організованою злочинністю існують бази оперативної, аналітичної та статистичної інформації, яка використовується різними міністерствами та установами Польщі за відповідними запитами¹.

Координація протидії організованій злочинності у Польщі здійснюється на урядовому рівні Колегією з питань спеціальних служб, головою якої є Прем'єр-міністр. До її складу входить Бюро національної

¹ Маркєєва О., Розвадовський Б. Європейський досвід організації інституційного забезпечення боротьби з організованою злочинністю. Центр без пекових досліджень Національного інституту стратегічних досліджень. URL: <http://opk.com.ua/%d1%94%d0%b2%d1%80%d0%be%d0%bf%d0%b5%d0%b9%d1%81%d1%8c%d0%ba%d0%b8%d0%b9-%d0%b4%d0%be%d1%81%d0%b2%d1%96%d0%b4-%d0%be%d1%80%d0%b3%d0%b0%d0%bd%d1%96%d0%b7%d0%b0%d1%86%d1%96%d1%97-%d1%96%d0%bd%d1%81>

безпеки, міністри національної оборони, внутрішніх справ і адміністрації, фінансів та закордонних справ.

Для покращення координації спецслужб створено Координаційний інформаційний центр Уряду Польщі, основним завданням якого є підготовка вищому державному керівництву спільних оцінок з розвитку найбільш важливих та актуальних подій на підставі інформації, що надходить від різних спецслужб і відомств країни. До роботи в Координаційному інформаційному центрі залучаються фахівці правоохоронних та розвідувальних органів¹.

Федеральне управління кримінальної поліції Австрії, яке є центральним органом по боротьбі зі злочинністю, а також по міжнародному співробітництву з органами поліції інших держав було утворено у 2003 році відповідно до Федерального закону про утворення й організацію Федерального управління кримінальної поліції. На сьогодні його загальна організаційна структура² включає сім департаментів:

- 1) департамент кримінальної стратегії і центрального управління;
- 2) департамент міжнародного поліцейського співробітництва;
- 3) департамент розслідувань організованої та загальної злочинності;
- 4) департамент кримінального аналізу;
- 5) департамент допомоги кримінальній поліції;
- 6) департамент боротьби з економічною злочинністю;
- 7) криміналістичний департамент (судова експертиза та жандармерія).

Федеральному управлінню кримінальної поліції підслідні злочини, пов'язані з: організованою злочинністю, виготовленням та збутом наркотиків, торгівлею людьми та органами, кіберзлочинністю, підбрюхою грошей, легалізацією злочинних доходів та деякі інші³.

У Хорватії у 2001 році у структурі Державної прокуратури Хорватії було створено Управління по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю (Uredza suzbijanje korupcije i organiziranog

¹ Семенюк О.Г. Національний координатор у сфері боротьби з організованою злочинністю.

URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/22613/1/%D0%9A%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F_24.11.2022_%D0%A0%D0%95%D0%94%201_%D0%92%D0%95%D0%A0%D0%A1%D0%A2%D0%9A%D0%90_p105-108.pdf.

² BK Organigramm 03-2016-de-praes1.
URL: https://www.bundeskriminalamt.at/101/files/BK_Organigramm_eng19_02_21.pdf.

³ Bundesministerium. Офіційний web-сайт. URL: <https://www.bundeskriminalamt.at>.

kriminala – USKOK). Начальник Управління є одночасно Заступником Генерального прокурора і призначається на посаду Генеральним прокурором на чотири роки за погодженням Міністра юстиції та Ради державних прокурорів.

Спеціальні прокурори Управління призначаються Генеральним прокурором за поданням начальника USKOK. Управління здійснює керівництво і нагляд за розслідуванням злочинів, пов'язаних з корупцією і організованою злочинністю, та підтриманням обвинувачення. Управління само не проводить розслідування правопорушень. Воно лише здійснює нагляд і керівництво офіцерами поліції, які в основному працюють у Департаменті поліції по боротьбі з економічними злочинами і корупцією¹.

У Великобританії в 2013 році створено Національне агентство боротьби із злочинністю (National Crime Agency, NCA). NCA очолює боротьбу з серйозною та організованою злочинністю, захищаючи власність, виявляючи та переслідуючи найбільш небезпечних злочинців. Як зазначено на офіційному сайті NCA, організована злочинність, на сьогоднішній день, є однією з самих небезпечних загроз перед Великобританією. Вона стосується більшої кількості громадян, ніж будь-яка інша загроза, та призводить до більшої кількості смертей ніж тероризм, війна та стихійні лиха разом взяті. Економічні збитки від організованої злочинності та витрати на боротьбу з нею коштують не менш ніж 37 млрд. фунтів стерлінгів у рік².

Основними напрямками роботи NCA є боротьба з:

- корупцією;
- кіберзлочинністю;
- розповсюдженням наркотиків;
- легалізацією незаконних доходів;
- шахрайством;
- незаконним обігом вогнепальної зброї;
- імміграційною злочинністю;
- викраденням та вимаганням;
- сучасним рабством і торгівлею людьми;
- насильством та експлуатацією дітей.

Крім того, разом з прикордонними відомствами, NCA залучається до контролю за переміщенням товарів та людей через

¹ Спринцев П.С. Зарубіжний досвід запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються організованими групами. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 4. С. 698-701. URL:http://lsej.org.ua/4_2021/176.pdf.

² NCA. Офіційний сайт. URL: <https://www.nationalcrimeagency.gov.uk>.

державний кордон.

Офіцери NCA працюють в авангарді правоохоронних органів Великобританії, створюючи найкращу можливу розвідувальну картину всіх серйозних загроз організованої злочинності, здійснюють невідкладне переслідування найсерйозніших і найнебезпечніших злочинців, займаються розробкою та наданням спеціалізованих послуг іншим правоохоронним органам та партнерам. NCA тісно співпрацює з регіональними підрозділами боротьби з організованою злочинністю (ROCU), Управлінням боротьби з серйозним шахрайством, а також із окремими поліцейськими силами.

У NCA знаходяться Міжнародні бюро боротьби зі злочинністю Великобританії, включаючи Інтерпол та Європол, здійснюється керівництво обміном інформацією між поліцією та правоохоронними органами по цих каналах, доступ до міжнародних баз даних та можливостей. NCA має міжнародну мережу офіцерів (International Liaison Officers (ILO)), розмічених приблизно в 130 країнах, які працюють з міжнародними партнерами, щоб координувати підтримку англійських правоохоронних органів за кордоном та здійснювати дії, спрямовані на захист Великобританії.

Для ефективної боротьби з міжнародною організованою злочинністю створено Бюро по міжнародним злочинам Великобританії (UK International Crime Bureau, UKICB).

NCA відіграє стратегічну роль, моделює загальну картину злочинного світу по всій Великій Британії, аналізуючи, як діють злочинці і як їх можна зупинити.

У своїй оперативній діяльності NCA широко використовує розвідувальні дані, тобто інформацію, яка була проаналізована для оцінки її актуальності та достовірності. Таким чином, в діяльності NCA широко застосовується так звана поліцейська діяльність, керована розвідувальною аналітикою» (Intelligence-led Policing (ILP)).

До речі, саме у Великобританії, цей термін уперше увійшов у поліцейський лексикон. Рушійні сили для цього переходу поліцейської діяльності до нової стратегії були як зовнішніми, так і внутрішніми. У Великобританії на тлі тенденції зростання рівня злочинності сформувався суспільний запит і зростаючий заклик до поліції бути більш ефективною і економічною. Зовнішні фактори включали нездатність традиційної, реактивної моделі поліцейської діяльності справлятися з швидкими глобалізаційними змінами, які розширили можливості транснаціональної організованої злочинності й усунули

фізичні й технологічні бар'єри у сфері поліцейської діяльності.¹

Використовуються розвідувальні дані на стратегічному, тактичному та оперативному рівнях.

Для збору розвідувальних даних використовуються:

– відкриті джерела (загальнодоступна інформація, соціальні мережі, засоби масової інформації тощо);

– таємні джерела розвідданих;

– офіцери під прикриттям;

– технічний перехват інформації, що передається засобами зв'язку;

– інформація від партнерів правоохоронних органів у Великобританії та за кордоном;

– інформація приватного сектору;

– інформація від представників громадськості.

Серед партнерів НСА виділяють:

– поліцію, в т.ч. службу по боротьбі з тероризмом;

– регіональні підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю;

– прикордонну службу Її Величності;

– службу доходів та митниці Її Величності;

– міжнародні правоохоронні органи.

Для збереження та покращання стратегічної розвідувальної картини, існуючих та потенційних загроз створено міжвідомчий Національний центр оцінки серйозної організованої злочинності (National Serious and Organised Crime Assessment Centre, NAC). До основних функцій NAC віднесено забезпечення доступу та використання даних, а також інформування осіб, що приймають рішення для формування політики та забезпечення інфраструктури національної безпеки.

Для розробки спеціальних операцій проти суб'єктів організованої злочинності створено спеціальний Національний центр виявлення (National Targeting Centre, NTC).

На підрозділ фінансової розвідки Великобританії (UK Financial Intelligence Unit, UKFIU) покладено відповідальність за отримання, аналіз та розповсюдження розвідувальної інформації, в рамках відпрацювання звітів про діяльність підозрілу (Suspicious Activity

¹ Довідник керівника поліції – поліцейська діяльність, керована розвідувальною аналітикою. INTELLIGENCE-LED POLICING (ILP): навч. посібн. /О.С. Користін, Д.О. Пєфтєв, С.В. Пєньков, В.А. Некрасов; ред. М.Г. Вєрбенський. Київ: Видавництво Людмила, 2019. 120 с. URL: <https://er.dduvs.in.ua/handle/123456789/10630?locale=en>.

Reports, SAR), для обміну з правоохоронними органами всередині країни та за кордоном.

Національний центр по боротьбі з економічними злочинами (National Economic Crime Centre, NECC) було створено, щоб кардинально змінити реагування Великобританії на економічну злочинність. Вперше NECC об'єднує правоохоронні та судові органи, урядові відомства, регулятивні органи та приватний сектор з метою загальної боротьби з серйозною організованою економічною злочинністю, захисту населення та репутації Великобританії, як надійного та привабливого фінансового центру.

Для виконання функцій NCA створено (або перебувають на стадії створення) ряд інших спеціалізованих підрозділів.

Повноваження, якими наділено NCA для збору інформації та здійснення іншої діяльності, визначені та регулюються законом. Діяльність NCA підлягає суворій перевірці з боку громадськості та незалежних органів, таких як Управління комісара зі слідчих повноважень, Інспектора поліції та пожежно-рятувальних служб Її Величності (HMICFRS) та інших.

В боротьбі зі злочинами NCA, крім кримінального та кримінально-процесуального судочинства, активно використовує цивільне судочинство. Цивільне судочинство має ряд важливих відмінностей від кримінального судочинства:

– стандарт доведення, необхідний для успіху в цивільній справі, нижче, стороні необхідно тільки довести свою правоту на балансі вірогідності (в кримінальному судочинстві Корона повинна «поза розумними сумнівами» довести, що обвинувачений винен);

– в ході цивільного судочинства особи не караються, але суди мають право виносити ухвали на користь тієї або іншої сторони;

– сторони можуть (і це заохочується) врегулювати цивільний позов, не звертаючись до суду;

– за загальним принципом, сторона, що прогала справу, сплачує видатки іншої сторони, тому слід проявляти обережність при прийнятті рішення про передачу справи на розгляд в рамках цивільного судочинства.

У боротьбі з фінансовим шахрайством та іншими економічними злочинами NCA широко використовує такий корисний, але непростий інструмент, як «накази про нез'ясовне багатство» (Unexplained Wealth Orders, UWO). Вони призначені для дій проти осіб, причетних до серйозних злочинів, або політично значимих осіб (PEP), *чії активи не відповідають їх доходам*. UWO вимагають, щоб людина пояснила своє

багатство. Відсутність відповіді може привести до негайної конфіскації майна, проте реальність така, що, маючи справу з приватними особами і особами, причетними до серйозних злочинів, виникають певні складнощі.

Зокрема, при намаганні повернути майно іноземних політично значимих осіб, NCA стикається з оскарженням своїх дій до того, як майно буде остаточно конфісковано. Незважаючи на зазначене фахівці NCA, вважають, що з часом UWO будуть ефективним засобом стягнення незаконно надбаних активів. Проте, UWO залишаються важливим інструментом, що дозволяє починати розслідування¹.

Застосування UWO, на наш погляд є важливим та перспективним інструментом припинення стимулу до наживи.

Крім проведення власних розслідувань NCA підтримує поліцію, регіональні підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю (ROCU) та інші правоохоронні органи. NCA здійснює координацію регіональної, національної і міжнародної діяльності та підтримує розслідування, що проводять міжнародні партнери.

Для надання силової підтримки поліцейським підрозділам набула поширення практика створення спеціальних підрозділів швидкого реагування. Зазначені підрозділи комплектуються поліцейськими, що пройшли підвищену фізичну підготовку, використовують зброю армійського типу, залучаються до виконання завдань підвищеної небезпеки, де потребується застосування спеціальних навичок і тактик, якими не володіють звичайні поліцейські.

Так, у Лос-Анджелесі був створений загін SWAT (Special Weapons And Tactics – спеціальна зброя та тактика). Спочатку підрозділ не мав організаційної структури і в нього входили звичайні співробітники поліції, які пройшли спеціальну підготовку, і крім своєї участі в SWAT виконували звичайні повсякденні завдання, що негативно впливало на організацію діяльності. Надалі загін SWAT став окремим підрозділом з постійним складом. В даний час регіональні підрозділи SWAT діють у всіх великих містах США.

В Італії під час поліцейської реформи 1977 року для боротьби з тероризмом було створено спеціальний підрозділ NOCS (Nucleo Operativo Centrale di Sicurezza). Надалі група була перетворена на повноцінний дивізіон із збереженням первісних цілей і функцій NOCS, а саме боротьба з тероризмом і попередження терористичних актів.

¹ Як ми боремося з незаконними фінансами. Офіційний сайт NCA. URL: <https://www.nationalcrimeagency.gov.uk/what-we-do/how-we-work/how-we-tackle-illicit-finances>.

У Німеччині завдання з проведення спеціальних операцій виконує спецназ федеральної поліції – GSG 9 (Grenzschutzgruppe 9); в 1977 році, за прикладом GSG 9, з метою боротьби з тероризмом та іншими формами організованої злочинності, в Іспанії, у складі Корпусу національної поліції, було створено елітний підрозділ GEO; в Польщі – поліцейський спецназ SPAP; у складі поліції громадської безпеки Португалії діє антитерористичний спецпідрозділ Grupode Operacoes Especiais (GOE); у внутрішніх військах Національної гвардії Киргизії – загін спецпризначення «ШЕР», а в Узбекистані за прикладом Австрії, створений спеціальний батальйон «Каплан».

Таким чином, міжнародний досвід свідчить, що спеціальні підрозділи силової підтримки, створені в системі поліції, діють у багатьох державах світу. Причиною та підставою їх створення у переважній більшості є трагічні події, пов'язані з організованою злочинністю, тероризмом, взяттям заручників, диверсіями на спецоб'єктах тощо^{1;2}.

Організація Об'єднаних Націй є загальновизнаним центром координації діяльності держав та міжнародних організацій у боротьбі зі злочинністю. У розробці міжнародних стандартів в цій сфері важливу роль відіграють Конгреси ООН по попередженню злочинності та кримінальному правосуддю, які розробляють концептуальні положення, направлені на удосконалення національних законодавств та розширення співробітництва правоохоронних органів різних держав у боротьбі зі злочинністю.

Питання розробки міжнародної політики та координації дій з попередження злочинності та кримінального правосуддя знаходяться у веденні:

- функціонального органу Економічної та Соціальної Ради (ЕКОСОП) – комісії з попередження злочинності та кримінального правосуддя;
- управління ООН з наркотиків і злочинності (ЮНОДЕК);
- Міжрегіонального науково-дослідницького інституту ООН з питань злочинності та правосуддя (ЮНІКРІ);
- Центру з міжнародного попередження злочинності (ЦМПЗ).

Згідно з рішенням Генеральної Асамблеї, кожні п'ять років

¹ Невзоров І.Л., Хотенець П.В. Функції спеціальних підрозділів поліції в деяких зарубіжних країнах. Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми. Харків, 2017. С. 150-152.

² Офіційний web-сайт GEO. URL: https://web.archive.org/web/20080318235632/http://www.policia.es/geo/cuerpo.htm?reload_coolmenus.

(розпочинаючи з 1955 року) проводяться конгреси ООН з попередження злочинності та кримінального правосуддя (до 2005 року – Конгреси ООН з попередження злочинності та поводження з правопорушниками. Конгрес Організації Об'єднаних Націй з попередження злочинності – це найкрупніший у світі форум найрізноманітніших представників урядів, цивільного суспільства, академічних кіл та експертів у галузі попередження злочинності та кримінального правосуддя. Протягом 60 років ці конгреси здійснюють великий вплив на політику в сфері кримінального правосуддя і сприяють укріпленню міжнародного співробітництва у боротьбі з всесвітньою загрозою транснаціональної організованої злочинності¹.

Слід зазначити, що на міжнародному рівні спостерігається запізнене реагування на злочинні прояви транснаціонального характеру. Лише на V Конгресі ООН із запобігання злочинності й поводження з правопорушниками (Женева, Швейцарія, 1975 р.) було вперше визнано, що злочинність у формі міжнародного бізнесу являє собою більш серйозну загрозу, ніж традиційні форми злочинної поведінки².

Окреме бачення стосовно транснаціональної організованої злочинності світова спільнота виклала в 1988 р. на Міжнародному симпозиумі з організованої злочинності в Санкт-Клауді (США). У результаті обговорення учасники взяли за основу робочу формулу, відповідно до якої цей феномен розумівся як будь-яка постійна участь групи людей або організації в злочинній діяльності, головна мета якої – отримувати прибуток усюди, незважаючи на наявність державних кордонів.

Найбільш інтенсивна робота в напрямі визначення терміну «організована злочинність» на міжнародному рівні проводилась при підготовці VIII Конгресу ООН із запобігання злочинності та поводженню з правопорушниками (Гавана, Куба, 27 серпня – 9 вересня 1990 р.). Як зазначалось вище, в документі, підготовленому Секретаріатом ООН, було вказано, що в одному формулюванні неможливо визначити всю багатоманітність проявів організованої злочинності. Але в цілому її можна визначити як «складні кримінальні види діяльності, здійснюваної в широких масштабах організаціями та

¹ Сідоров В.І. Глобалізація економіки та транснаціональна організована злочинність /В.І. Сідоров, С.Ф. Здоровко. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія: «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм». 2017. Вип. 6. С.58-70. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhMv_2017_6_12.

² Хоронівський О.І. Детермінація поняття «транснаціональна організована злочинність на шкоду економічним інтересам держави». *Юридичний науковий журнал*. 2021. № 6. С. 167-170. URL:http://www.lsej.org.ua/6_2021/47.pdf.

іншими групами, що мають внутрішню структуру, отримують фінансовий прибуток та владу шляхом створення та експлуатації ринків незаконних товарів та послуг¹.

У підсумковому документі міжнародного семінару ООН з питань боротьби зі злочинністю (Суздаль, СРСР, 21-25 жовтня 1991 року) зазначено, що під «організованою злочинністю, зазвичай, розуміють відносно масову групу стійких та керованих спільнот злочинців, що займаються злочинами, як промислом та створюють системи захисту від соціального контролю з використанням таких незаконних засобів як насильство, залякування, корупція та «крупно масштабні» розкрадання².

Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності (прийнята резолюцією 55/25 ГА від 15.11.2000 р.) визначає «організовану злочинну групу» як структурно оформлену групу у складі трьох або більше осіб, що існує протягом певного періоду часу та здійснює свою діяльність узгоджено з метою скоєння одного або кількох серйозних злочинів, з метою отримання прямо чи опосередковано фінансової або іншої матеріальної вигоди³.

Рамкова Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти організованої злочинності, прийнята 21.07.1997 р., визначає організовану злочинність як групову діяльність трьох або більше осіб, яка характеризується ієрархічними зв'язками або особистими відносинами, які дають змогу їх ватажкам отримувати прибуток або контролювати території і ринки, внутрішні та зовнішні, за допомогою насильства, залякування або корупції як для продовження злочинної діяльності, так і для проникнення у легальну економіку, зокрема шляхом:

– незаконного обігу наркотичних або психотропних речовин і «відмивання» грошей, як вони визначені у Конвенції Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів та психотропних речовин 1988 року;

– торгівлі людьми, як вона визначена у Конвенції про боротьбу з торгівлею людьми та з експлуатацією проституції третіми особами 1949 року;

¹ Токубаєв К.З. Міжнародне співробітництво органів внутрішніх справ Республіки Казахстан у боротьбі з організованою злочинністю: кримінально-правові та кримінологічні аспекти: дис. ... д-ра філософії (PhD). Караганда. 2015. 135 с. С. 38. URL: <https://www.calameo.com/read/006124270dae11789f782>.

² Там само. С. 39.

³ Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності (прийнята резолюцією 55/25 ГА від 15.11.2000 р.). URL : https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/orgcrime.shtml.

– підробки грошових знаків, як вона визначена у Міжнародній конвенції по боротьбі з підделкою грошових знаків 1929 року;

– незаконної торгівлі предметами культури або їх крадіжок, як вони визначені у Конвенції ЮНЕСКО про заходи, спрямовані на заборону та попередження незаконного ввозу, вивозу та передачі права власності на культурні цінності 1970 року, і Конвенції Міжнародного інституту уніфікації приватного права про повернення викрадених або ж незаконно вивезених предметів культури 1995 року;

– викрадення ядерного матеріалу, неправильного поводження з ним або погрози неправильного поводження з ним з метою завдання шкоди населенню, як вони визначені у Конвенції з фізичного захисту ядерного матеріалу 1980 року;

– терористичних актів;

– незаконної торгівлі зброєю або вибуховими речовинами, або вибуховими пристроями або їх викрадення;

– незаконної торгівлі автотранспортними засобами або їх викрадення;

– підкupu посадових осіб державних органів¹.

Таким чином, здійснено спробу не тільки визначення на міжнародному рівні характерних рис, притаманних злочинним організаціям (ієрархічна структура, особливі відносини), мети злочинної діяльності (отримання прибутків, контроль ринків), а і напрямів злочинної діяльності організованих груп.

На цей час, згідно з класифікацією ООН, усі транснаціональні злочини поділяються на 17 груп:

1. відмивання грошей;
2. тероризм;
3. крадіжки творів мистецтва та предметів культури;
4. крадіжки інтелектуальної власності;
5. незаконна торгівля зброєю;
6. викрадення літаків;
7. морське піратство;
8. захват наземного транспорту;
9. шахрайство наземного транспорту;
10. комп'ютерна злочинність;
11. екологічна злочинність;
12. торгівля людьми;
13. торгівля людськими органами;

¹ Рамкова Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти організованої злочинності від 21.07.1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_786#Text.

14. незаконна торгівля наркотиками;
15. хибне банкрутство;
16. проникнення в легальний бізнес;
17. корупція та підкуп громадських та партійних діячів, виборних осіб¹.

Таким чином, протягом останніх десятиліть на міжнародному рівні проведено серйозну роботу в напрямі правого регламентування боротьби з організованою злочинністю. Настав час, не полишаючи звісно, роботи щодо удосконалення міжнародних правових актів, зайнятися імплементацією їх положень в національне законодавство.

У цьому напрямі організація роботи залишає бажати кращого. Наприклад, Радою Європи ще 1999 році було прийнято Кримінальну конвенцію про боротьбу з корупцією, яка Україною була ратифікована в 2006 році, а Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб)», який було прийнято в т.ч. і на виконання зазначеної Конвенції набрав чинності лише в 2014 році, тобто через 15 років після підписання Конвенції і через 8 років після її ратифікації. Такі темпи опрацювання міжнародних стандартів і їх впровадження в національну правову систему досить повільні та не відповідають вимогам часу.

Що ж стосується міжнародного досвіду боротьби з організованою злочинністю, вважаємо, що Україні слід уважно придивитись до досвіду застосування Unexplained Wealth Orders (UWO) – наказів про нез'ясовне багатство, що зараз активно розвивається у Великобританії. Слід звернути увагу, що застосування UWO здійснюється в рамках цивільного, а не кримінального судочинства, що суттєво прискорює судовий розгляд та знижує стандарт доведення, дозволяє дійти згоди між сторонами на рівні досудового врегулювання. Доречним буде також досвід Іспанії щодо періодичного перегляду та актуалізації законодавства та інших нормативно-правових документів, що регламентують організацію боротьби з організованою злочинністю. Як буде з'ясовано нижче, українське законодавства в цьому напрямі перебуває у незадовільному стані.

Питання щодо створення спеціалізованих підрозділів для

¹ Сідоров В.І. Глобалізація економіки та транснаціональна організована злочинність /В.І. Сідоров, С.Ф. Здоровко. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія: «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм». 2017. Вип. 6. С. 58-70. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhMv_2017_6_12.

боротьби з організованою злочинністю в українських реаліях сьогодення, на нашу думку, залишається дискусійним, та потребує додаткового вивчення та аналізу, обговорення в середовищі науковців та практичних працівників правоохоронних органів.

3.2. Діяльність уповноважених осіб у кримінальних провадженнях за фактами організованої злочинної діяльності

В оглядово-аналітичному документі ЄС «Запобігання та контроль організованої злочинності: Стратегія Європейського Союзу на початок нового тисячоліття» зазначено: «... громадяни мають право чекати від Європейського Союзу активних дій, спрямованих на захист їх свободи та законних прав, які ставлять під загрозу серйозні форми злочинності. Для того, щоб протистояти цій небезпеці, необхідні спільні зусилля, спрямовані на запобігання та боротьбу зі злочинністю та злочинними угрупованнями по всьому Європейському Союзу. Спільна мобілізація поліції та судових ресурсів необхідна для гарантування, що в межах Європейського Союзу немає місць переховування злочинців або доходів криміналітету. Європейська Рада висловила своє зобов'язання активізувати боротьбу з серйозними формами організованої і транснаціональної злочинності. ... За своєю суттю організована злочинна діяльність є динамічною. Їй не доводиться обмежувати себе жорсткими рамками. Вона показала себе здатною до підприємницької діяльності та бізнесу, гнучкою у реакції на зміни ринкових сил та ситуацій. Організовані злочинні угруповання, як правило, не обмежуються державними кордонами. Вони часто встановлюють партнерство в межах та за межами Європейського Союзу як з окремими особами, так і з іншими угрупованнями для виявлення одиничних чи багаторазових порушень. Ці групи все більше долучаються як до законного, так і до незаконного ринку, *використовуючи при цьому не пов'язаних зі злочинністю спеціалістів та структури* для допомоги в їх злочинній діяльності. Більше того, вони використовують у своїх цілях переваги, пов'язані з вільним рухом грошей, товарів, персоналу та послуг по території Європейського Союзу. У результаті *підвищення компетентності* багатьох кримінальних груп вони можуть використовувати законодавчі упущення та відмінності між Державами-членами Європейського союзу, зловживаючи недоліками різних

систем»¹.

Одним із шляхів гармонізації законодавства європейських країн в напрямі боротьби з серйозними формами злочинності, передбачено введення відповідальності для юридичних осіб у разі, якщо ці юридичні особи виявилися причетними до організованої злочинної діяльності.

Згідно ст. 18 Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією², яка ратифікована Україною 18.10.2006 р., кожна Сторона, що приєдналась до Конвенції, бере на себе зобов'язання вжити законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для забезпечення відповідальності юридичних осіб за передбачені цією Конвенцією кримінальні злочини – дачу хабара, зловживання впливом та відмивання доходів, – вчинені на їхню користь будь-якою фізичною особою, яка діяла незалежно або як представник того чи іншого органу юридичної особи та яка обіймає керівну посаду у цій юридичній особі, із використанням:

- представницьких повноважень юридичної особи;
- повноважень приймати рішення від імені юридичної особи;
- повноважень здійснювати контроль за діяльністю юридичної особи, а також за залучення такої фізичної особи до вищезазначених злочинів у якості співучасника чи підбурювача.

Відповідальність юридичної особи не виключатиме кримінального переслідування фізичних осіб, які вчиняють згадані кримінальні злочини, підбурюють до них або беруть у них участь.

Відповідно до статті 19 Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією, з огляду на серйозний характер кримінальних злочинів, передбачених цією Конвенцією, кожна Сторона запроваджуватиме стосовно кримінальних злочинів, визначених Конвенцією, ефективні, адекватні та стримуючі санкції і заходи, включаючи, у разі вчинення таких злочинів фізичними особами, позбавлення волі із подальшою можливістю екстрадиції, юридичними особами – кримінальні або некримінальні санкції і заходи, включаючи штрафи. Кожна Сторона вживатиме таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для забезпечення можливості конфіскації чи в інший спосіб вилучення засобів вчинення кримінальних злочинів і доходів, отриманих від кримінальних злочинів, визначених цією Конвенцією, чи

¹ Запобігання та контроль організованої злочинності: Стратегія Європейського Союзу на початок нового тисячоліття. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_233#Text.

² Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією від 27.01.1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101#Text.

власності, вартість якої відповідає таким доходам.

Відповідальність юридичних осіб передбачена також у Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності від 15.11.2000 р.¹. Згідно статті 10 зазначеної Конвенції, кожна Держава-учасниця вживає таких заходів, які, з урахуванням її правових принципів, можуть знадобитися для встановлення відповідальності юридичних осіб за участь у серйозних злочинах², до яких причетна організована злочинна група, і за злочини, визнані такими відповідно до статей 5, 6, 8 і 23 цієї Конвенції³.

Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15.11.2000 р. передбачає, що за умови дотримання правових принципів Держави-учасниці, відповідальність юридичних осіб може бути кримінальною, цивільно-правовою або адміністративною.

Дослідники звертають увагу, що в європейських та деяких інших країнах вже давно існує практика застосування до юридичних осіб заходів кримінального характеру, яка дозволяє виділити три основні підходи до розуміння кримінальної відповідальності юридичних осіб:

1. Повне визнання інституту кримінальної відповідальності юридичної особи (Франція, КНР, Литва, Естонія). У той же час, принцип кримінальної відповідальності юридичної особи не усуває кримінальної відповідальності фізичної особи.

2. Повне заперечення інституту кримінальної відповідальності юридичних осіб (Болгарія, Угорщина, Білорусія).

3. «Квазікримінальна» (адміністративно-кримінальна) відповідальність юридичних осіб (ФРН, Швеція, Італія, Іспанія). Основною ознакою такого підходу є те, що законодавство не визнає юридичних осіб суб'єктами злочину, але у низці випадків, зокрема, передбачених окремими нормативними актами, до них можуть

¹ Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності від 15.11.2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789#Text.

² «Серйозний злочин» означає злочин, який карається позбавленням волі на максимальний строк не менш чотирьох років або більш суворою мірою покарання (ст. 2 Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15.11.2000 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789#Text.

³ Ст. 5 «Криміналізація участі в організованій злочинній групі», ст. 6 «Криміналізація відмивання доходів від злочинів», ст. 8 «Криміналізація корупції», ст. 23 «Криміналізація перешкоджання здійсненню правосуддя». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789#Text.

застосовуватися різноманітні санкції¹.

У публікаціях домінує думка, що Україна пішла третім шляхом. Розглянемо докладніше.

З 1 вересня 2014 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб», згідно якого Кримінальний кодекс України (далі – Кодекс або КК України) доповнено розділом XIV¹ «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб»².

Статтею 96³ КК України встановлено підстави для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру:

1) вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених у статтях 209 і 306, частинах першій і другій статті 368³, частинах першій і другій статті 368⁴, статтях 369 і 369² Кодексу;

2) незабезпечення виконання покладених на її уповноважену особу законом або установчими документами юридичної особи обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції, що призвело до вчинення будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених у статтях 209 і 306, частинах першій і другій статті 368³, частинах першій і другій статті 368⁴, статтях 369 і 369² Кодексу;

3) вчинення її уповноваженою особою від імені юридичної особи будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених статтями 111¹, 258-258⁵ Кодексу;

4) вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених статтями 109, 110, 113, 114², 146, 147, частинами другою – четвертою статті 159¹, статтями 160, 260, 262, 436, 437, 438, 442, 444, 447 цього Кодексу;

5) вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених статтями 255, 343, 345, 347, 348, 349, 376-379, 386 цього Кодексу;

¹ Огляд ЗМІ: Притягнення юросіб до кримінальної відповідальності в Україні: міф чи реальність? URL: <https://radako.com.ua/news/oglyad-zmi-prityagnennya-yurosib-do-kriminalnoyi-vidpovidalnosti-v-ukrayini-mif-chi-realnist>.

² Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб: Закон України від 22.05.2013 № 314-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-18/ed20130523#Text>.

б) вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених статтями 152-156¹, 301¹-303 Кодексу.

Згідно приміток до вказаної статті, під *уповноваженими особами юридичної особи* слід розуміти службових осіб юридичної особи, а також інших осіб, які, відповідно до закону, установчих документів юридичної особи чи договору, мають право діяти від імені юридичної особи.

Кримінальні правопорушення, передбачені статтями 109, 110, 113, 114², 146, 147, 152-156¹, частинами другою-четвертою статті 159¹, статтями 160, 209, 255, 260, 262, 301¹-303, 306, 343, 345, 347, 348, 349, частинами першою і другою статті 368³, частинами першою і другою статті 368⁴, статтями 369, 369², 376-379, 386, 436, 437, 438, 442, 444, 447 Кодексу, визнаються вчиненими в інтересах юридичної особи, якщо вони призвели до отримання нею неправомірної вигоди або створили умови для отримання такої вигоди, або були спрямовані на ухилення від передбаченої законом відповідальності.

Звернімо увагу, що серед кримінальних правопорушень, вчинення яких уповноваженою особою юридичної особи є підставою для застосування заходів кримінально-правового характеру, наявні і діяння, передбачені статтею 255 КК України «Створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній».

Підставою для звільнення юридичної особи від застосування заходів кримінально-правового характеру законодавець передбачив лише вичерпання, встановлених ст. 96⁵ КК України строків давності.

Серед заходів кримінально-правового характеру, визначених законодавцем – штраф, конфіскація майна та ліквідація юридичної особи. Штраф та ліквідація можуть застосовуватися лише як основні заходи кримінально-правового характеру, а конфіскація майна – лише як додатковий. При застосуванні заходів кримінально-правового характеру юридична особа зобов'язана відшкодувати нанесені збитки та шкоду в повному обсязі, а також розмір отриманої неправомірної вигоди, яка отримана або могла бути отримана юридичною особою.

Слід зазначити, що такий захід, як ліквідація юридичної особи, може бути застосований у разі вчинення уповноваженою особою не будь-якого кримінального правопорушення, визначеного у ст. 96³ КК України, а лише обмеженого їх переліку, наведеного у ст. 96⁹ Кодексу, а саме – передбачених статтями 109, 110, 111¹, 113, 146, 147, 152-156¹,

160, 209, 255, 258-258⁵, 301¹-303, 260, 262, 306, 436, 436¹, 437, 438, 442, 444, 447 Кодексу.

Необхідно звернути увагу, що хоча законодавцем і наведено перелік заходів кримінально-правового характеру, їх визначення, на відміну від поняття «покарання», не наведено.

Постає питання, пов'язане з визначенням того, хто з фізичних осіб наділений правом вважатися представником юридичної особи, вчинки якого будуть визначатися не тільки їх «особистими» злочинними діяннями, а й суспільно небезпечними «діяннями» юридичної особи в цілому? І тут теж традиційно виділяють декілька категорій таких фізичних осіб:

- а) вищі керівники юридичної особи;
- б) менеджери всіх рівнів, наприклад, керівники вищої, середньої та нижчої ланок;
- в) будь-які особи, які можуть за «спиною» їх керівників (наприклад, за наявності слабкого контролю) вчинити дії, які можуть визнати вчиненими від імені юридичної особи?¹

У зв'язку з визначенням уповноважених осіб, як осіб, що «мають право діяти від імені юридичної особи», постає питання щодо застосування заходів кримінально-правового характеру у разі вчинення *в інтересах* юридичної особи кримінальних правопорушень особами, які такого права не мають?

Можуть мати місце випадки «підспудного» використання юридичних осіб в злочинній діяльності.

Злочин, що вчинений уповноваженою особою юридичної особи, повинен мати певний зв'язок з юридичною особою, а не бути вчинений у приватних інтересах. Враховуючи зазначене, законодавець слушно вказує у п.п. 1, 3-6 ст. 96³ КК України про вчинення кримінального правопорушення уповноваженою особою «від імені та в інтересах юридичної особи». Але, залишається дискусійною диспозиція п. 2 ст. 96³ Кодексу, згідно якої застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру можливе у випадку незабезпечення виконання покладених на її уповноважену особу законом або установчими документами юридичної особи обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції, що призвело до вчинення будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених у статтях 209 і 306,

¹ Стрельцов Є.В. Кримінальна відповідальність юридичних осіб: необхідність «суверенного» виваженого рішення. Lex Inform. Юридичні новини України. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/kryminalna-vidpovidalnist-yurydychnyh-osib-neobhidnist-suverennogo-vyvazhenogo-rishennya>.

частинах першій і другій статті 368³, частинах першій і другій статті 368⁴, статтях 369 і 369² Кодексу. В даному випадку мова може йти про злочинну недбалість і такі діяння зовсім необов'язково можуть бути вчинені в інтересах юридичної особи, а бути наслідком надмірної самовпевненості, халатності тощо. У той же час «незабезпечення виконання покладених на її уповноважену особу законом або установчими документами юридичної особи обов'язків», само по собі не є кримінальним правопорушенням. Вчинення ж кримінальних правопорушень передбачених у статтях 209 і 306, частинах першій і другій статті 368³, частинах першій і другій статті 368⁴, статтях 369 і 369² Кодексу, є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру відповідно до п. 1 ст. 96³ КК України. З урахуванням зазначеного, застосування заходів кримінально-правового характеру, визначені у п. 2 ст. 96³ КК України, вважається зайвим.

Таким чином, безапеляційність притягнення юридичних осіб до відповідальності у разі вчинення кримінального правопорушення її службовою особою викликає сумніви. Постає питання доведення того факту, що уповноважена особа юридичної особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, діяла саме «від імені та в інтересах юридичної особи».

Інститут притягнення юридичних осіб до кримінальної відповідальності з'явився в Україні не так давно, належна слідча та судова практика ще не напрацьована. Враховуючи викладене, слід констатувати, що введення інституту застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб, поки породжує більше питань ніж надає відповідей. Проведення подальшого аналізу вказаних правових норм дозволить вжити заходів щодо правового регулювання вказаного напряму.

3.3. Шляхи вдосконалення правової основи та діяльності органів і підрозділів Національної поліції України щодо протидії організованій злочинності

Протидія організованій злочинності залишається одним з основних акцентів у роботі поліції.

Діяльність організованих груп і злочинних організацій призводить до гальмування політичних, правових і соціально-економічних реформ, перешкоджає становленню правової держави,

громадянського суспільства, становить перешкоду на шляху України до європейської та міжнародної інтеграції, створює загрозу економічній безпеці держави.

Згідно щорічного звіту Національної поліції України, за 2021 р., розуміючи небезпеку цього фактору та загрози, які несуть дестабілізаційні дії організованої злочинності, Національна поліція здійснювала у 2021 році ефективні заходи, спрямовані на знешкодження організованих груп та злочинних організацій, зменшення їх впливу на політичну, економічну та безпекову ситуацію в державі.

Слід зазначити, що в останні роки посилилась діяльність органів поліції щодо протидії організованій злочинності, що зумовило помітне зростання викритих випадків незаконної діяльності злочинних угруповань.

Зокрема, у 2021 році знешкоджено 428 організованих груп і злочинних організацій, що є найбільшим показником за весь час діяльності Національної поліції.

Серед загальної кількості припинено діяльність 61 організованих груп та злочинних організацій з міжрегіональними зв'язками, 9 – з транснаціональними та 37 злочинних груп, сформованих на етнічній основі.

Направлено до суду 62 кримінальних провадження щодо створення злочинної організації та 18 – за фактами створення банд угруповань.

Крім того, викрито 109 організованих груп та злочинних організацій, причетних до незаконного обігу наркотиків, та 11 –

причетних до незаконного обігу зброї.

Задокументовано у півтора рази більше осіб, які входили до складу зазначених груп, а загальна кількість викритих злочинів, учинених у складі злочинних угруповань, збільшилась на 16 %.

Крім того, Національною поліцією зосереджувалася увага на протидії лідерам злочинного середовища, так званим «злодіям у законі», «кримінальним авторитетам» та іншим представникам криміналітету, які впливають на криміногенну та соціально-економічну ситуацію в регіонах і державі загалом. Зокрема, повідомлено про підозру 122 особам підвищеного злочинного впливу¹.

Згідно статті 3 Закону України «Про Національну поліцію», у своїй діяльності поліція керується Конституцією України, міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, цим та іншими законами України, актами Президента України та постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України, актами Кабінету Міністрів України, а також виданими відповідно до них актами Міністерства внутрішніх справ України, іншими нормативно-правовими актами².

Закон України «Про Національну поліцію», до завдань поліції відносить:

- 1) забезпечення публічної безпеки і порядку;
- 2) охорону прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави;
- 3) протидію злочинності;
- 4) надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги.

Таким чином, Законом України «Про Національну поліцію», серед завдань поліції не виділено окремо та ніяким іншим чином не акцентовано увагу на боротьбі саме з організованою злочинністю. Необхідні заходи в цьому напрямі проводяться поліцейськими органами в рамках виконання завдань з протидії злочинності, незалежно від її форм.

У той же час, Законом України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», Національну поліцію

¹ Звіт Національної поліції України про результати роботи у 2021 році.
URL: <https://www.npu.gov.ua/diyalnist/zvitnist/richni-zviti>.

² Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.

України віднесено до органів, що приймають участь у боротьбі з організованою злочинністю. З огляду на зазначене, цей закон слід вважати таким, що, поряд з іншими законами України, є складовою правової основи діяльності Національної поліції.

Крім того, Закон України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», на сьогоднішній день, є основоположним законодавчим актом України, що забезпечує правове регулювання в даному напрямі. Але, когнітивний аналіз положень зазначеного закону та деяких інших нормативно-правових актів, свідчить, про критичний стан законодавства щодо регламентації заходів по боротьбі з організованою злочинністю.

Згідно ст. 1 Закону України від 30.06.1993 р. № 3341-ХІІ «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю»¹ (далі – Закон), під організованою злочинністю розуміється сукупність кримінальних правопорушень, що вчиняються у зв'язку із створенням та діяльністю організованих злочинних угруповань. Види та ознаки цих кримінальних правопорушень, а також кримінально-правові заходи щодо осіб, які вчинили такі кримінальні правопорушення, встановлюються КК України.

Спостерігаються різні підходи до визначення поняття «організована злочинність» в Законі та актах міжнародного права. Рамкова Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти організованої злочинності, прийнята 21.07.1997 р., розглядає організовану злочинність, перш за все, як «групову діяльність»², а Закон – як «сукупність кримінальних правопорушень». Вважаємо, що визначення організованої злочинності, як «діяльності» більш вдале.

Діяльність – форма активності, що характеризує здатність людини чи пов'язаних з нею систем бути причиною змін у бутті. Діяльності характерний вибір можливостей та відповідно – прийняття рішень³.

Діяльність означає усвідомлюваний процес взаємодії людини та оточуючого середовища, її вплив на навколишній світ для досягнення задалегідь поставленої мети (наприклад, збагачення), яка виникає із прагнення задовольнити певні потреби.

¹ Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України від 19.06.1993 № 3341-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12#Text>.

² Рамкова Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти організованої злочинності від 21.07.1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_786#Text.

³ Філософський енциклопедичний словник /під заг. ред. В.І. Шинкарук. Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди. К. 2002. URL : https://shron1.chtyvo.org.ua/Shynkaruk_Volodymyr/Filosofskyi_entsyklopedychnyi_slovyk.pdf.

Сукупністю ж кримінальних правопорушень КК України визнає вчинення особою двох або більше кримінальних правопорушень, передбачених різними статтями або різними частинами однієї статті Особливої частини Кодексу, за жодне з яких її не було засуджено. При цьому не враховуються кримінальні правопорушення, за які особу було звільнено від кримінальної відповідальності за підставами, встановленими законом¹. Таким чином, для сукупності злочинів обов'язковою і невід'ємною ознакою є вимога про те, щоб за жоден із злочинів, які входять до сукупності, особа не була засуджена. Це означає, що всі злочини особа *вчинила до* винесення вироку хоча б за один з них. Якщо ж новий злочин вчинений особою після винесення вироку, то має місце рецидив злочинів. У статті 33 КК України вимагається, щоб при встановленні сукупності не були погашені юридичні наслідки раніше вчиненого злочину. У законі вказується, що при встановленні сукупності не враховуються злочини, за які особа була звільнена від кримінальної відповідальності за підставами, визначеними законом (закінчився строк давності, акт амністії тощо).

Питання врахування вироків іноземних держав при кваліфікації діянь за сукупністю злочинів залишається дискусійним.

Позиції судів щодо цього питання різняться. Одні суди вважають, що за ст. 9 КК України враховувати вирок іноземного суду для кваліфікації вчиненого злочину за ознакою повторності є правом, а не обов'язком суду України, який розглядає справу. Деякі суди вважають, що за буквальним змістом цієї ж статті суд не повинен враховувати повторність в разі вчинення злочину за межами України, в тому числі коли особу за цей злочин засуджено вироком іноземного суду.

Деякі суди дотримуються думки, що чинне національне кримінальне законодавство визнає кримінальне законодавство інших держав і враховує правові наслідки засудження особи вироком суду іноземної держави, у зв'язку з чим повторність матиме місце і це буде враховуватися судом при постановленні вироку. У той же час, деякі суди вважають, що такого роду обов'язок національного суду матиме місце лише у випадку, якщо це передбачено міжнародно-правовим договором².

Згідно ст. 9 КК України, вирок суду іноземної держави *може*

¹ Див.: ст. 33 КК України.

² Судова практика з питань кваліфікації повторності та сукупності злочинів (статті 32, 33, 35 Кримінального кодексу України). Верховний суд України. Офіційний сайт. URL: [https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/9998DC9C06A6F434C2257B7C004712AE](https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/9998DC9C06A6F434C2257B7C004712AE).

бути врахований, якщо громадянин України, іноземець або особа без громадянства були засуджені за кримінальне правопорушення, вчинене за межами України, та знову вчинили кримінальне правопорушення на території України. Відповідно до частини першої цієї статті рецидив кримінальних правопорушень, не відбуте покарання або інші правові наслідки вироку суду іноземної держави *враховуються* при кваліфікації нового кримінального правопорушення, призначенні покарання, звільненні від кримінальної відповідальності або покарання. В той же час, відповідно до Закону України «Про ратифікацію Протоколу до Конвенції про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22 січня 1993 року» від 03.03.1998 р. № 140/98-ВР, Україна не взяла на себе зобов'язання визнавати та враховувати вироки, винесені судами Договірних Сторін, при вирішенні питань про визнання особи особливо небезпечним рецидивістом, про встановлення факту вчинення злочину повторно та порушення зобов'язань, пов'язаних з умовним звільненням, відстрочкою виконання вироку або умовно-достроковим звільненням»¹.

У будь-якому разі, визначення поняття «організована злочинність», як «сукупність злочинів» залишається неповним, викликає певні труднощі та сумніви при застосуванні.

Положення ст. 1 Закону носять бланкетний характер та для визначення ознак зазначених кримінальних правопорушень, відсилають до КК України. Ним же встановлюються і заходи кримінально-правового характеру, що можуть бути застосовані до осіб, причетних до організованої злочинності.

Перш ніж перейти до аналізу положень КК України зазначимо:

1) Закон вказує на *сукупність* кримінальних правопорушень – тобто вчинення одного кримінального правопорушення, навіть якщо воно вчинене організованим злочинним угрупованням за єдиним задумом та планом не може вважатися проявом організованої злочинності;

2) кримінальні правопорушення повинні бути *вчинені* – тобто підготовка або замах на вчинення кримінальних правопорушень не є проявом організованої злочинності;

3) кримінальні правопорушення повинні бути вчинені *у зв'язку з створенням та діяльністю організованих злочинних угруповань* – тобто

¹ Про ратифікацію Протоколу до Конвенції про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22.01.1993: Закон України від 03.03.1998. № 140/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/140/98-%D0%B2%D1%80#Text>.

вчинення низки (сукупності) кримінальних правопорушень одноособово, або будь-якою групою осіб, що не має ознак організації не є проявом організованої злочинності.

Ознаки та види організації осіб для вчинення кримінальних правопорушень регламентовані розділом VI КК України «Співучасть у кримінальному правопорушенні»¹.

Так, згідно ст. 26 КК України, співучастю у кримінальному правопорушенні є умисна спільна участь декількох суб'єктів кримінального правопорушення у вчиненні умисного кримінального правопорушення.

Відповідно до ст. 27 КК України, співучасниками кримінального правопорушення, поряд із виконавцем, є організатор, підбурювач та пособник. Виконавцем (співвиконавцем) є особа, яка у співучасті з іншими суб'єктами кримінального правопорушення безпосередньо чи шляхом використання інших осіб, що відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності за скоєне, вчинила кримінальне правопорушення, передбачене цим Кодексом.

Організатором є особа, яка організувала вчинення кримінального правопорушення (кримінальних правопорушень) або керувала його (їх) підготовкою чи вчиненням. Організатором також є особа, яка утворила організовану групу чи злочинну організацію або керувала нею, або особа, яка забезпечувала фінансування чи організовувала приховування кримінально протиправної діяльності організованої групи або злочинної організації.

Підбурювачем є особа, яка умовлянням, підкупом, погрозою, примусом або іншим чином схилила іншого співучасника до вчинення кримінального правопорушення.

Пособником є особа, яка порадами, вказівками, наданням засобів чи знарядь або усуненням перешкод сприяла вчиненню кримінального правопорушення іншими співучасниками, а також особа, яка заздалегідь обіцяла переховати особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, знаряддя чи засоби вчинення кримінального правопорушення, сліди кримінального правопорушення чи предмети, здобуті кримінально протиправним шляхом, придбати чи збути такі предмети або іншим чином сприяти приховуванню кримінального правопорушення.

Згідно ч. 6 та 7 ст. 27 КК України – не є співучастю не обіцяне заздалегідь переховування особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, знарядь і засобів учинення кримінального

¹ Кримінальний кодекс України від 5.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

правопорушення, слідів кримінального правопорушення чи предметів, здобутих кримінально протиправним шляхом, або придбання чи збут таких предметів або обіцяне до закінчення вчинення кримінального правопорушення неповідомлення про достовірно відоме підготовлюване або вчинюване кримінальне правопорушення. Особи, які вчинили такі діяння, підлягають кримінальній відповідальності лише у випадках, передбачених статтями 198 «Придбання, отримання, зберігання чи збут майна, одержаного кримінально протиправним шляхом) та 396 (Приховування злочину) Кодексу або у випадках, коли вчинене ними діяння містить ознаки іншого кримінального правопорушення.

I, нарешті, ст. 28 КК України встановлює ознаки групи осіб, організованої групи та злочинної організації. Відповідно до ч. 1 та 2 ст. 28 – кримінальне правопорушення визнається таким, що вчинене групою осіб, якщо у ньому брали участь декілька (два або більше) виконавців. Різниця між зазначеними частинами ст. 28 полягає у відсутності / наявності такої кваліфікуючої ознаки, як попередня змова (домовленість) про вчинення злочину перед його початком.

Згідно ч. 3 ст. 28 КК України, кримінальне правопорушення визнається вчиненим організованою групою, якщо в його готуванні або вчиненні брали участь декілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення цього та іншого (інших) кримінальних правопорушень, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи.

Кримінальне правопорушення визнається вчиненим злочинною організацією, якщо воно скоєне стійким ієрархічним об'єднанням декількох осіб (п'ять і більше), члени якого або структурні частини якого за попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або керівництва чи координації кримінально протиправної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших кримінально протиправних груп (ч. 4 ст. 28 КК України).

У частині визначення ознак групи осіб українське законодавство протягом тривалого часу відрізняється стійкою незмінністю. Зміни до ст. 28 КК України вносились всього двічі, з них щодо безпосереднього визначення саме зазначених ознак лише один раз. Так, згідно Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної

відповідальності» від 15.04.2008 № 270-IV¹ в частині четвертій ст. 28 КК України слова «три і більше» були замінені словами «п'ять і більше». Зміни, внесені Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22.11.2018 № 2617-VIII² (слова «злочин» в назві статті та в деяких частинах статті замінені на слова «кримінальні правопорушення», «злочинна діяльність» – «кримінально протиправна діяльність», «злочинних груп» – «кримінально протиправних груп» і деякі інші) носили суто технічний характер та безпосередньо на визначення ознак організованих груп або злочинних організацій впливу не мали.

Незмінність протягом тривалого часу кримінального законодавства в частині визначення ознак злочинів, скоєних групою осіб, групою осіб за попередньою змовою, організованою групою або злочинною організацією вважаємо позитивним явищем, свідченням глибокого аналізу вимог практичної кримінології та наукового підходу при визначенні зазначених ознак. Сталість кримінального законодавства вказує на відповідність вимогам практичної діяльності. У той же час, як зазначав О. Уайльд: «Постійність – останній притулок позбавлених уяви».

З іншої сторони, порівняльний аналіз положень ст. 28 КК України та ст. 1 Закону вказує на певні розбіжності у використанні понятійного апарату. Науковці вже неодноразово висловлювали думку, що в юридичній науці, однозначність – один із провідних принципів. Конституційний суд України звертав увагу, що із конституційних принципів рівності і справедливості випливає вимога визначеності, ясності і недвозначності правової норми, оскільки інше не може забезпечити її однакове застосування, не виключає необмеженості трактування в правозастосовній практиці і неминуче призводить до сваволі. Розумність та логічність закону, передбачуваність та правова визначеність є складовими принципу верховенства права, що визначається і діє в Україні відповідно до ч. 1 ст. 8 Конституції України. Зазначені складові необхідні для того, щоб учасники відповідних правовідносин мали можливість завбачати наслідки своїх дій і бути впевненими у своїх законних очікуваннях. Конституційний суд у своїх

¹ Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності: Закон України від 15.04.2008 № 270-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270-17#Text>.

² Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень: Закон України від 22.11.2018 № 2617-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#n97>.

рішеннях зазначав, що принцип правової визначеності вимагає від законодавця чіткості, зрозумілості, однозначності правових норм, їх передбачуваності (прогнозованості) для забезпечення стабільного правового становища людини. Часті та непередбачувані зміни законодавства підривають довіру до органів державної влади, їх посадових і службових осіб¹.

У ст. 28 КК України використовуються поняття «група осіб», «організована група», «злочинна організація» та «кримінально протиправна група», у ст. 255 КК України додатково вводиться поняття «злочинна спільнота» – об'єднання двох чи більше злочинних організацій. Жодне з цих понять не використовується в Законі. Замість них наявні – «організовані злочинні угруповання», або «організовані злочинні групи». Але, навіть визначення цих понять в Законі не наводиться.

Здійснивши аналіз ч. 4 ст. 28 КК України, виділимо ознаки злочинної організації:

- мінімальна кількість учасників – 5 осіб;
- стійка ієрархічна структура;
- наявність попередньої (до вчинення злочинів) змови;
- спільна діяльність (до вчинення злочинів причетні всі учасники об'єднання);
- наявність визначеної спільної мети – вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів, або керівництво чи координація кримінально протиправної діяльності інших осіб або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших кримінально протиправних груп.

Хоча визначення злочинної організації в українському кримінальному законодавстві більш повне та точне, ніж в американському², характеристика злочинної організації залишається розмитою, потребує уточнень та доповнень. Єдиною конкретною кваліфікуючою ознакою виділено лише кількісний склад об'єднання. Всі інші ознаки не відповідають вимогам визначеності, ясності і недвозначності та можуть бути інтерпретовані залежно від нагальних

¹ Каталог юридичних позицій Конституційного Суду України (за рішеннями, висновками). Основи конституційного ладу. Загальні принципи. Верховенство права. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/34-verhovenstvo-prava>.

² Згідно статті 18 розділу 18 Кодексу Законів США, «організація» означає особу, відмінну від будь-якої фізичної особи. Таким чином, термін «організація» в кримінальному законодавстві США не має чіткого визначення, що дозволяє правоохоронцям і судовим органам застосовувати його досить широко. Див.: Code of Laws of the United States of America. URL: <http://uscode.house.gov/browse/&edition=prelim>.

потреб, що виникли та потребують задоволення в конкретний проміжок часу в певних умовах, мети, яку необхідно досягти в кожному конкретному випадку, інших обставин, як внутрішнього, так і зовнішнього характеру.

Визначення мети діяльності злочинної організації, як вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів, суперечливе і невдале. Метою будь-яких злочинних груп або злочинних організацій є, як правило, отримання надприбутків. А вчинення злочинів можна розглядати лише як інструмент для досягнення цієї мети. Так, у Сполучених Штатах Америки скасування «Сухого Закону» різко знизило доходи організованої злочинності від нелегального виробництва та переміщення територією США алкогольної продукції. «Тіньовики» вже не хотіли ризикувати свободою заради мізерних прибутків. «Брудні» капітали були перена-правлені в інші, більш прибуткові «галузі» (торгівля наркотиками, шахрайство і т.ін.). Науковий прогрес відкрив нові можливості для злочинців. Так, розвиток медичної науки призвів до виникнення чорного ринку людських органів – новий надприбутковий напрям злочинної діяльності, який був невідомий гангстерам початку 20 століття.

Визначення мети діяльності злочинної організації, як забезпечення функціонування самої злочинної організації і інших кримінально протиправних груп більш вдале, але неповне. Практичним прикладом може слугувати діяльність та організація так званих «конвертаційних центрів». Здебільшого, класична схема роботи конвертаційного центру (далі – конвертцентр, або КЦ) є такою: підприємство-вигодонабувач переказує безготівкові кошти на рахунки фіктивного суб'єкта господарської діяльності, підконтрольного організаторам конвертцентру, за нібито придбані товари (надані послуги, виконані роботи). Ціна таких товарів, зазвичай, порівняно із середньо ринковою вартістю, є вищою (іноді в кілька разів). Вигодонабувач отримує первинні бухгалтерські та податкові документи (договори, акти приймання-передавання товарів або виконаних робіт, податкові накладні тощо), на підставі яких і формує завищений податковий кредит із ПДВ та валові витрати, що автоматично призводить до зменшення податкових зобов'язань з податків на прибуток і додану вартість. Безготівкові кошти, отримані фіктивним підприємством, переказують на рахунки підставних фізичних осіб і знімають готівкою у банкоматах або касах банківських установ. Отримана готівка, за відрахуванням відсотка – винагороди організаторів КЦ, повертається замовникам – власникам підприємства-

вигодонабувача. Насправді ж, потрібні товари (роботи, послуги) придбано в інших підприємств реального сектору економіки та оприбутковано за фіктивними документами, наданими конвертцентром.

Для легалізації отриманих готівкових коштів реальні продавці товарів (робіт, послуг) реалізують їх фіктивному підприємству, підконтрольному цьому ж або іншому конвертцентру, за заниженими цінами, документально підтвердивши це. Готівку передають організаторам КЦ і, за вирахуванням відсотка-винагороди, у безготівковій формі перераховують на рахунки продавця. Таким чином, підприємство-продавець (у цьому разі як вигодонабувач) занижує отриманий від реалізації товарів валовий дохід і податкові зобов'язання з ПДВ, що призводить до зменшення податків (на прибуток і додану вартість), які підлягають сплаті до бюджету¹.

У наведеному прикладі, суб'єктами злочину, передбаченого ст. 212 КК України (Ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів)) виступають посадові особи (власники) підприємств-вигодонабувачів. Організатори та учасники конвертаційних центрів, за наявності необхідних та достатніх умов, можуть бути притягнуті до відповідальності лише у якості пособників вказаного злочину. Але, враховуючи, що обов'язковою кваліфікуючою ознакою злочину за ст. 212 КК України є наявність умислу, притягнення організаторів КЦ до відповідальності за відповідними частинами ст. 27 КК України є маловірогідним.

Дії організаторів та учасників конвертаційних центрів можуть бути кваліфікованими за відповідними частинами ст. 358 КК України (Підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів). За вчинення діянь, передбачених ст. 358 КК України, передбачені покарання:

– за ч. 1 – штраф до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арешт на строк до шести місяців, або обмеження волі на строк до двох років;

– за ч. 2 – штраф до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арешт на строк від трьох до шести місяців, або обмеження волі на строк до трьох років;

– за ч. 3 – обмеження волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк;

¹ Пеньков С.М., Волошина М.О. Конвертаційні центри, як інструмент тіньової економіки: визначення, характеристика, шляхи подолання. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2022. № 6(41). С. 191–202. URL: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v6i41.251437>.

– за ч. 4 – штраф до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арешт на строк до шести місяців, або обмеження волі на строк до двох років.

Відповідно до ст. 12 КК України «Класифікація кримінальних правопорушень» – кримінальні правопорушення поділяються на кримінальні проступки і злочини. Кримінальним проступком є передбачене цим Кодексом діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі.

Злочини поділяються на нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі.

Нетяжким злочином є передбачене цим Кодексом діяння, за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше п'яти років.

Тяжким злочином є передбачене цим Кодексом діяння, за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше двадцяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше десяти років.

Особливо тяжким злочином є передбачене цим Кодексом діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад двадцять п'ять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, позбавлення волі на строк понад десять років або довічного позбавлення волі.

Таким чином, діяння, передбачені будь-якими частинами ст. 358 КК України, ні за яких умов не можуть бути віднесені до тяжких або особливо тяжких злочинів. Діяння, передбачені ч. 3 ст. 358 КК України, якою передбачено повторність вчинення дій, визначених у ч.ч. 1 та 2 цієї ж статті або вчинення їх за попередньою змовою групою осіб, відносяться до нетяжких злочинів (передбачене основне покарання у виді штрафу – не більше десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а у виді позбавлення волі – на строк не більше п'яти років). Діяння передбачені ч.ч. 1, 2 та 4 ст. 358 КК України взагалі відносяться до кримінальних проступків (передбачені основні покарання не перевищують трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян та не пов'язані з позбавленням волі).

З огляду на зазначене та враховуючи, що за українським кримінальним законодавством однією з ознак злочинної організації є наявність визначеної спільної мети – вчинення *тяжких або особливо тяжких* злочинів така організація, як «конвертаційний центр» не може

бути віднесена до злочинної організації.

З іншого боку, за ч. 4 ст. 28 КК України, злочинна організація може переслідувати інші, альтернативні цілі:

– керівництво чи координація кримінально протиправної діяльності інших осіб,

– забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших кримінально протиправних груп.

У цьому сенсі також виникають складнощі. Що стосується забезпечення функціонування інших кримінально протиправних груп, слід зазначити, що не завжди діяльність конвертаційних центрів переслідує саме зазначену мету, послуги конвертації не обов'язково можуть надаватися саме групам осіб, можливі випадки надання таких послуг одній особі (наприклад, не юридичній особі, а фізичній особі-підприємцю). Крім того, якщо послуги з мінімізації податків надаються групі юридичних осіб (або групі приватних підприємців), зовсім не обов'язково, щоб ці групи були віднесені саме до «кримінально протиправних».

У даному випадку законодавство потерпає від відсутності визначення поняття «кримінально правова група».

Таким чином, навіть у разі наявності інших характерних ознак злочинної організації (мінімальна кількість учасників – 5 осіб, стійка ієрархічна структура, наявність попередньої (до вчинення злочинів) змови, спільна діяльність (до вчинення злочинів причетні всі учасники об'єднання)), можливі випадки, в яких віднесення конвертаційних центрів до злочинних організацій неможливе.

З огляду на зазначене ще раз підкреслимо, що визначення обов'язковою ознаки злочинної організації у виді спільної мети, направленої на: вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів, або керівництво чи координація кримінально протиправної діяльності інших осіб, забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших кримінально протиправних груп є, на наш погляд, некоректним та не дозволяє в повній мірі розкрити сутність поняття «злочинна організація», створює перепони при кваліфікації діянь учасників таких організацій. Більш доречним вважаємо визначення мети діяльності злочинних організацій, прийняте у міжнародних правових актах, зокрема, у Рамковій конвенції Організації Об'єднаних Націй проти організованої злочинності від 21 липня 1997 р.¹, а саме: отримання прибутку, контроль територій і ринків,

¹ Рамкова Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти організованої злочинності від 21.07.1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_786#Text.

проникнення у легальну економіку.

Стрижень організованої злочинності становить корислива мотивація поведінки окремих осіб та соціальних груп. Накопичення, жадібність, здирництво, порушення загально визнаних принципів розподілу національного доходу штовхають організаторів та учасників злочинних угруповань на пошук різних неправомірних засобів для задоволення власних, завищених потреб, оволодіння непомірними багатствами. Мета організованої злочинності полягає в одержанні за будь-яку ціну постійної значної наживи.

Незважаючи на переважно корисливу спрямованість організованої злочинності, вона нерідко стикається з насильством, найбільш тяжкими його формами – вбивствами, заподіянням тяжких тілесних ушкоджень, вимаганнями, незаконним позбавленням волі тощо. При цьому насильство стає своєрідним прийомом у конкретній боротьбі злочинних груп поміж собою, засобом, залякування і фізичного усунення свідків, конкурентів, громадських діячів та ін. Внаслідок цього відбувається зрощення незаконних економічних способів отримання нелегальних доходів з загально кримінальними насильницькими злочинами¹.

Таким чином, вчинення злочинів (незалежно від ступеню тяжкості) або кримінальних проступків, інших протиправних діянь, навіть тих, які не можуть бути віднесені до кримінально караних слід вважати лише інструментами для досягнення мети діяльності злочинної організації.

Чітке і зрозуміле визначення ознак «злочинної організації» необхідно для правильної класифікації діянь, передбачених ст. 255 КК України «Створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній».

Відповідно до ст. 5 Закону, систему державних органів, які здійснюють боротьбу з організованою злочинністю, становлять:

а) спеціально створені для боротьби з організованою злочинністю державні органи;

б) державні органи, які беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю в межах виконання покладених на них інших основних функцій.

Необхідно звернути увагу, що на сьогоднішній день в Україні взагалі відсутні незалежні, спеціально створені органи для боротьби з

¹ Даньшин І. Організована злочинність (поняття, кримінологічна характеристика, чинники і шляхи протидії). URL : https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/4127/1/Danshin_100.pdf.

організованою злочинністю. І це не дивлячись на багатий світовий досвід створення, фінансово-матеріального, технічного, кадрового забезпечення таких органів у провідних країнах.

Згідно п.п. «а» п. 2 ст. 5 до державних органів, спеціально створених для боротьби з організованою злочинністю, належав Координаційний комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президенті України. Але, відповідно до Рішення Конституційного Суду від 07.04.2004 р. № 9-рп/2004, вказані положення втратили чинність, як такі, що є неконституційними. На підставі цього ж рішення визнані неконституційними положення ст. 8 Закону «Координаційний комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президенті України»¹. Крім того, згідно Указу Президента України від 08.02.2005 № 208/2005², Координаційний комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президентові України ліквідований з передачею його функцій, фінансового та матеріально-технічного забезпечення Раді національної безпеки і оборони України (далі – РНБО).

Згідно ст. 3 Закону України «Про Раду національної безпеки і оборони України» від 05.03.1998 № 183/98-ВР, функціями РНБО України є:

1) внесення пропозицій Президентові України щодо реалізації засад внутрішньої і зовнішньої політики у сфері національної безпеки і оборони;

2) координація та здійснення контролю за діяльністю органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони у мирний час;

3) координація та здійснення контролю за діяльністю органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони в умовах воєнного або надзвичайного стану та при виникненні кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці України.

Лише у п. 8 ст. 4 Закону України «Про Раду національної безпеки

¹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 56 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень підпункту «а» пункту 2 статті 5, статті 8, абзаців першого, другого пункту 2 статті 23 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», указів Президента України «Про Координаційний комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю» та «Про підвищення ефективності діяльності Координаційного комітету по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю» (справа про Координаційний комітет) від 07.04.2004 № 9-рп/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-04#Text>.

² Про деякі питання організації діяльності Ради національної безпеки і оборони України: Указ Президента України від 08.02.2005 № 208/2005. URL: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Ukazy/36.html>.

і оборони України», серед інших повноважень РНБО України вказано, що остання координує і контролює діяльність органів виконавчої влади з протидії корупції, забезпечення громадської безпеки та боротьби із злочинністю з питань національної безпеки і оборони. Про будь-яку координацію в напрямі боротьби з організованою злочинністю взагалі не йдеться¹.

Згідно ст. 2 Закону України «Про Раду національної безпеки і оборони України», РНБО України керується в своїй діяльності Конституцією та законами України, міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, актами Президента України.

На офіційному сайті РНБО України наведено перелік законодавчих і нормативних документів, що складають правову основу діяльності органу:

- Конституція України;
- Закон України «Про Раду національної безпеки і оборони України»;
- Закон України «Про національну безпеку України»;
- Закон України «Про демократичний цивільний контроль над воєнною організацією і правоохоронними органами держави»;
- Закон України «Про організацію оборонного планування»;
- Закон України «Про оборону України»;
- Закон України «Про правовий режим воєнного стану»;
- Закон України «Про правовий режим надзвичайного стану»;
- Закон України «Про боротьбу з тероризмом»;
- Закон України «Про правові засади цивільного захисту»;
- Закон України «Про зону надзвичайної екологічної ситуації»;
- Закон України «Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру»;
- Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища»;
- Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію»;
- Закон України «Про порядок допуску та умови перебування підрозділів збройних сил інших держав на території України»;
- Закон України «Порядок направлення підрозділів Збройних Сил України до інших держав»;
- Закон України «Про участь у міжнародних миротворчих операціях»;

¹ Про Раду національної безпеки і оборони України: Закон України від 05.03.1998 № 183/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-%D0%B2%D1%80#Text>.

– Закон України «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання»;

– Закон України «Про Службу безпеки України»;

– Закон України «Про державну прикордонну службу України»;

– Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»;

– Стратегія національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни»;

– Стратегія воєнної безпеки України «Воєнна безпека – всеохоплююча оборона»;

– Указ Президента України від 30 листопада 1994 року «Про інформаційно-аналітичне забезпечення Президента України»;

– Указ Президента України від 26 липня 2005 року № 1132 «Питання контролю за виконанням указів, розпоряджень і доручень Президента України»¹.

Закон України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» в зазначеному переліку відсутній.

16 вересня 2020 року розпорядженням Кабінету Міністрів України № 1126-р схвалено Стратегію боротьби з організованою злочинністю. Як зазначено в преамбулі, вказану Стратегію розроблено з метою захисту прав і свобод людини та громадянина, інтересів суспільства і держави від загроз, пов'язаних з організованою злочинністю, а також з метою реалізації *Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 26 травня 2015 р. № 287*, Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності та зобов'язань, узятих Україною за Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони².

Але, за два дні до підписання вказаного розпорядження КМУ, Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 26.05.2015 р. № 287 втратила чинність на підставі Указу Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020. Цим же указом затверджено нову Стратегію національної безпеки України

¹ Правова основа діяльності РНБО України. Офіційний сайт РНБО України. URL: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Pravova-osnova-diiialnosti-Rady-natsionalnoi-bezpeky-i-oborony-Ukrainy.html>.

² Стратегія боротьби з організованою злочинністю: розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.09.2020 № 1126-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1126-2020-%D1%80#n8>.

«Безпека людини – безпека України»¹.

Викладене свідчить про формальний підхід до розробки та підготовки Стратегії боротьби з організованою злочинністю, не кажучи вже про її впровадження в практику.

В усіх зазначених вище документах взагалі не вказується на незалежні, спеціально створені для боротьби з організованою злочинністю органи. Відсутні також посилання на органи, що здійснювали б координацію діяльності правоохоронних органів, які беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю.

Відповідно до ст. 5 Закону, до органів, які беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю, належать:

- органи Національної поліції і Служби безпеки України;
- органи прокуратури України;
- органи доходів і зборів, органи Державної прикордонної служби України та органи державного фінансового контролю;
- органи і установи виконання покарань та слідчі ізолятори;
- розвідувальний орган Міністерства оборони України;
- Служба зовнішньої розвідки України;
- Національне антикорупційне бюро України;
- Бюро економічної безпеки України.

Привертає увагу відсутність в наведеному переліку Державного бюро розслідувань.

Згідно ст. 5 Закону України «Про Державне бюро розслідувань», останнє вирішує завдання із запобігання, виявлення, припинення, розкриття і розслідування:

1) злочинів, вчинених службовими особами, які займають особливо відповідальне становище відповідно до частини першої статті 9 Закону України «Про державну службу», особами, посади яких віднесено до першої – третьої категорій посад державної служби, суддями та працівниками правоохоронних органів, крім випадків, коли ці злочини віднесено до підслідності детективів Національного антикорупційного бюро України;

2) злочинів, вчинених службовими особами Національного антикорупційного бюро України, заступником Генерального прокурора – керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури або іншими прокурорами Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, крім випадків, коли досудове розслідування цих злочинів віднесено до

¹ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#n7>.

підслідності детективів підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України;

3) злочинів проти встановленого порядку несення військової служби (військових злочинів), крім злочинів, передбачених статтею 422 Кримінального кодексу України¹.

Таким чином, відповідно до п.п. 1 та 2 ч. 1 ст. 5 зазначеного Закону, до основних завдань ДБР віднесено боротьбу з так званою «білокомірцевою злочинністю» (White-Collar Crime).

Білокомірцева злочинність, яка інколи іменується «злочинністю еліт», сьогодні є одним із найбільш шкідливих та загрозливих деструктивних явищ у сучасному світі. В історії криміналістичних досліджень першим, хто дав цьому явищу таку креативну назву, був американський дослідник Едвін Сатерленд, який підкреслював його здебільшого латентний, бізнесовий характер та суттєвий вплив на суспільні відносини. Ним надано таке визначення білокомірцевої злочинності – це антисуспільна, направлена на збагачення поведінка осіб, які займають соціально престижне місце в суспільстві та в рамках своєї професійної діяльності діють таким чином, що при одночасній законослухняній поведінці решти осіб, вони зловживають суспільною довірою, якою користується їхня група².

Білокомірцева злочинність у сучасній криміналістичній доктрині, зазвичай, розглядається як діяльність осіб, які займають вагоме соціальне становище, користуються певним авторитетом у суспільстві та на міжнародному рівні, мають вплив на економічну та політичну ситуацію окремих країн чи на глобальному міжнародному рівні, проте, незважаючи на свій статус, умисно та систематично здійснюють антисоціальну діяльність, направлену на особисте збагачення чи збагачення певної групи осіб, використовуючи свій авторитет, посаду чи професію як інструмент вчинення злочину.

В арсеналі білокомірцевої злочинності, в силу тяжіння «залишатись в тіні», присутні, зазвичай, такі форми латентного збагачення, які важко викриваються та доводяться, тобто замасковані економічні, податкові та інші фінансові злочини й правопорушення: податкове шахрайство, банківське шахрайство, зловживання антимонопольним становищем, інвестиційне шахрайство, маніпуляції на фондових біржах, шахрайство з фінансовими ресурсами, організація

¹ Про Державне бюро розслідувань: Закон України від 12.11.2015 № 794-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text>.

² White-Collar Crime – стратити не можна помилувати. URL: <https://jurliga.ligazakon.net/catalog/11765/publikatsii/385>.

конвертаційних центрів; легалізація злочинних доходів, рейдерство тощо. За даними Інституту міжнародної економіки Петерсона, з усіх найбільш багатих людей України більше 55 % з них отримали свої багатства завдячуючи саме зв'язкам з владою та завдяки добуванню і експорту корисних копалин, тоді як в Норвегії, Фінляндії, Данії, Японії та багатьох країнах з високим рівнем життя населення, такі форми збагачення взагалі не спостерігаються. Розмір грошей українців, які знаходяться в офшорах, перевищив річний бюджет України. Згідно з даними міжнародної організації «Global Financial Integrity», українська «еліта» тримає в офшорах від \$ 117 до \$ 167 млрд. Щорічно «в чорних дірах» офшорів зникає до \$8 – 10 млрд. з української економіки. Розмах збагачень, наближених до влади латентних мільйонерів, показує, що таких «успіхів» білокомірцева злочинність не мала в жодній країні¹.

У звітах ДБР наявні відомості щодо притягнення до відповідальності «білих комірців». Протягом 2022 року ДБР здійснювало розслідування у 48 868 кримінальних провадженнях, 15 552 з яких розпочато у 2022 році. Зареєстровано 13 703 заяви і повідомлення про кримінальні правопорушення. Упродовж минулого року працівники ДБР затримали 694 осіб, серед них:

- 163 правоохоронці;
- 24 податківці та митники.

Повідомлено про підозру 5 577 особам, зокрема:

- 5 народним депутатам України;
- 3 колишнім членам Кабінету Міністрів України;
- 2 посадовцям категорії «А»;
- 10 суддям та іншим.

До суду направлено матеріали у 4 524 кримінальних проваджень стосовно 4 801 особи, серед яких:

- 4 посадовці категорії «А»;
- 4 народні депутати України;
- 80 суддів;
- 28 прокурорів та інші.

Обвинувальний вирок суду набрав законної сили щодо 1 741 особи за вчинення кримінальних правопорушень, що належать до підслідності ДБР, виправдувальний вирок – стосовно 4 осіб.

За рішенням суду конфісковано кошти та майно, одержані внаслідок вчинення кримінальних правопорушень, а також кошти у розмірі вартості незаконно одержаних послуг чи пільг:

¹ Корнієнко М.В. Білокомірцева злочинність в Україні. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/13860>.

- 4 млн. 24 тис. грн.;
- 68,8 тис. євро;
- 140,2 тис. дол. США;
- 12,1 тис. польських злотих;
- 327 позицій ювелірних виробів із золота;
- злитки і монети, лом із золота вагою 13,8 кг.

У 2022 році оперативними підрозділами ДБР відкрито 46 оперативно-розшукових справ, зокрема 29 – категорії «перевірка» та 17 – категорії «розшук».

За матеріалами ОРС категорії «перевірка» у поточному році в ЄРДР зареєстровано 2 кримінальні провадження. У межах ОРС категорії «розшук» розшукано та доставлено до органу досудового розслідування 1 особу, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Крім того, протягом 2022 р. ДБР встановлено понад 1,4 млрд. грн збитків і шкоди, завданих кримінальними правопорушеннями. Арештовано майна на 251,3 млн. грн. Відшкодовано 78,8 млн. грн. До Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів¹, передано конфіскованого майна на майже 9,1 млрд. грн.²

До речі, боротьба з білокомірцевою злочинністю є одним із головних пріоритетів діяльності такого потужного правоохоронного органу США, як Федеральне бюро розслідувань, а британське Національне агентство боротьби з злочинністю (National Crime Agency, NCA) у 2022 році утворило спеціальний підрозділ для боротьби з корумпованими елітами, порушниками санкцій та «посередниками» при відмиванні грошей^{3,4}.

Одним із прикладів білокомірцевої злочинності може слугувати висунення обвинувачення двом адвокатам та бухгалтеру, інформаційне

¹ АРМА – Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (скорочено – Агентство з розшуку та менеджменту активів або АРМА) є центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом, уповноваженим на формування та реалізацію державної політики у сфері виявлення та розшуку активів, які можуть бути арештовані у кримінальному провадженні, а також управління активами, які арештовані у кримінальному провадженні.

² Річний звіт за 2022 р. Державного бюро розслідувань. URL: <https://dbr.gov.ua/assets/files/zvit/zvit-pro-diyalnist-derzhavnogo-byuro-rozsliduvan-za-2022-rik.pdf>.

³ FBI. An official website of the United States government. URL: <https://www.fbi.gov/investigate/organized-crime#Jewelry-and%20Gem%20Theft>.

⁴ У Великобританії утворили спеціальний підрозділ по боротьбі з kleptocratiєю та відмиванням грошей. URL: <https://www.occrp.org/ru/daily/16603-uk-establishes-new-unit-to-combat-kleptocrats-money-laundering>.

повідомлення про яке було розміщено 1 лютого поточного року на офіційному сайті прокуратури США.

Згідно оприлюдненої інформації, двом каліфорнійським адвокатам 01.02.2023 р. були пред'явлені звинувачення в шахрайстві за незаконне привласнення більше 3 мільйонів доларів із засобів врегулювання, призначених для родичів жертв, загиблих в катастрофі рейсу 610 Lion Air.

Згідно звинувачувального акту, адвокатам Томасу В. Джирарді з Пасадени, і Девіду Р. Ліру, з Пасадени, які працювали в каліфорнійській юридичній фірмі «Girardi Keese» пред'явлено звинувачення за вісьмома пунктами в шахрайстві з використанням електронних засобів зв'язку і чотирма пунктами в неповазі до суду. Звинувачення пред'явлені також третьому підсудному – 49-річному Крістоферу К. Камону, що мешкає в Палос-Вердес, Каліфорнія, який працював главою відділу бухгалтерського обліку і фінансів «Girardi Keese», в тих же злочинах.

Обвинувальний висновок, оголошений Джоном Р. Лаушем-молодшим, прокурором США в Північному окрузі штату Ілінойс, і Робертом У. Уїллером-молодшим, спеціальним агентом територіального відділення ФБР в Чикаго. Уряд представляють помічники прокурора США Корі Б. Рубенштейн і Емілі Вермілен.

Згідно з обвинувальним висновком, Томас В. Джирарді і Девід Р. Лір представляли інтереси п'яти клієнтів, які були родичами пасажирів, загиблих в авіакатастрофі 2018 року. Позови до федерального суду Чикаго проти виробника літаків «Boeing Co» були врегульовані в 2020 році. Адвокат Boeing переказав кошти для врегулювання на трастовий рахунок фірми «Girardi Keese», при цьому більша частина грошей призначалася для клієнтів. У звинуваченнях стверджується, що Томас В. Джирарді, Девід Р. Лір та Крістофер К. Камон незаконно присвоїли більше 3 мільйонів доларів з розрахункових фондів, використавши гроші в неналежних цілях, включаючи виплату заробітної плати працівникам фірми і операційні витрати, а також фінансування розрахунків з іншими клієнтами «Girardi Keese».

Джирарді, Ліра і Камон обманним шляхом намагалися приховати незаконне привласнення від клієнтів, говорить в обвинувальному висновку. У якийсь момент вони неправдиво повідомили клієнтів, що пандемія Covid-19 перешкодила фірмі розподілити засоби для розрахунків, а іншим разом вони неправдиво заявили, що з Boeing виникли «серйозні проблеми», які затримали виплати. Обвинувачені зробили неправдиві заяви, знаючи, що «Girardi Keese» вже отримала кошти для врегулювання від Boeing.

У обвинувальному висновку міститься вимога про конфіскацію у відповідачів суми у розмірі 3 069 500 доларів¹.

Білокомірцеві злочини майже ніколи не вчиняються особою одноособово. Для втілення злочинних намірів, будь то розкрадання бюджетних коштів, легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом, корупційні прояви тощо, майже завжди необхідна взаємодія кількох осіб. Організатор, як правило, знаходиться на вищих щаблях суспільства і безпосередньої участі у скоєнні злочинів не приймає. Він не бере хабарів, не підписує фінансових (податкових, розрахункових та інших) документів, не вимагає грошей у потерпілих і т.ін. та практично недосяжний для звичайних поліцейських. Всі ці функції делеговані підпорядкованим учасникам злочинної групи. Таким чином, білокомірцева злочинність набуває статусу організованої.

Слід також зазначити, що хоча ДБР, відповідно до Закону, не входить до системи органів, які спеціально створені для боротьби з організованою злочинністю, проте слідчі ДБР не залишають поза увагою роботу у цій сфері.

Протягом 2022 року слідчі ДБР здійснювали досудове розслідування у 82 кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, вчинених організованими групами та злочинними організаціями. У 17 кримінальних провадженнях обвинувачено 80 осіб – членів злочинних формувань.

У закінчених досудових розслідуваннях встановлено збитки на суму понад 137 млн. грн. Під час досудового розслідування арештовано майна на суму понад 55 млн. грн. Викрито 4 злочинні угруповання із корупційними зв'язками, до складу яких входило 23 особи. У провадженні залишається ще 10 кримінальних проваджень цієї категорії, у 5 з них припинено діяльність злочинних організацій.

Серед кримінальних правопорушень, які вчиняються організованими злочинними формуваннями, найбільш поширеними є злочини проти довіри, у сфері обігу наркотичних, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, корупційні кримінальні правопорушення².

З огляду на зазначене, відсутність Державного бюро розслідувань у переліку органів, що ведуть боротьбу з організованою злочинністю вважаємо недоліком національного законодавства, що регламентує

¹ United States Attorney's Office. An official website of the United States government. URL: <https://www.justice.gov/usao-ndil>.

² Річний звіт за 2022 р. Державного бюро розслідувань. URL: <https://dbr.gov.ua/assets/files/zvit/zvit-pro-diyalnist-derzhavnogo-byuro-rozsliduvan-za-2022-rik.pdf>.

даний напрям діяльності.

Подальший аналіз Закону також свідчить про критичний стан, що склався у напрямі законодавчого регулювання боротьби з організованою злочинністю. Так, розділ II Закону «Спеціальні державні органи по боротьбі з організованою злочинністю, їх компетенція» складається з 4 статей. З них положення статті 8 втратили чинність, як такі, що є неконституційними, на підставі вже згаданого нами Рішення Конституційного Суду № 9-рп/2004 від 07.04.2004, статтю 9 виключено на підставі Закону України № 193-VIII від 12.02.2015 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування органів внутрішніх справ»,¹ а статті 10 та 11 виключено на підставі Закону України № 1150-IX від 28.01.2021 «Про Бюро економічної безпеки України». Така ж доля спіткала і ст. 12 розділу III Закону².

Заслуговує уваги розділ IV Закону «Заходи щодо забезпечення боротьби з організованою злочинністю». Аналіз статей зазначеного розділу дозволяє виділити такі заходи, визначені законодавцем:

- використання негласних співробітників;
- використання учасників організованих злочинних угруповань у боротьбі з організованою злочинністю;
- використання спеціальних технічних засобів у боротьбі з організованою злочинністю.

Згідно ст. 13 Закону, використання негласних співробітників при здійсненні боротьби з організованою злочинністю допускається, якщо інших заходів для розкриття організованої злочинності та притягнення винних до відповідальності недостатньо. Штатні та нештатні негласні співробітники, які вводяться під легендою прикриття в організовані злочинні угруповання, можуть залучатися в порядку, визначеному Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» та Кримінальним процесуальним кодексом України.

Введення негласного співробітника в організовані злочинні угруповання здійснюється за наявності відомостей про організовану злочинну діяльність та на підставі письмового доручення.

Для виконання доручення негласний співробітник вправі під легендою прикриття вступати в трудові, цивільно-правові та інші відносини. Шкода або збитки, завдані діями негласного співробітника

¹ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування органів внутрішніх справ: Закон України від 12.02.2015 № № 193-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/193-19#n33>.

² Про Бюро економічної безпеки України: Закон України від 28.01.2021 № 1150-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text>.

під час виконання доручення, відшкодовуються за рахунок державного бюджету. Негласний співробітник не несе відповідальності за завдані ним шкоду або збитки, якщо його дії були необхідними для виконання доручення.

Питання діяльності негласних співробітників, соціальні та інші гарантії для них регулюються Положенням про негласного співробітника спеціального підрозділу по боротьбі з організованою злочинністю, яке затверджується Кабінетом Міністрів України.

Таким чином, положення ст. 13 Закону носять бланкетний характер, відсилають до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» та Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК). Але вказані законодавчі акти не визначають порядок залучення штатних та нештатних працівників до конфіденційного співробітництва, а тим паче порядок введення їх в організовану злочинну групу.

Пунктами 13 та 14 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» підрозділам, що її здійснюють, надано право мати гласних і негласних штатних та позаштатних працівників і використовувати конфіденційне співробітництво згідно з положеннями статті 275 КПК України¹.

Стаття 275 КПК України надає слідчому право використовувати інформацію, отриману внаслідок конфіденційного співробітництва з іншими особами під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, або залучати цих осіб до проведення негласних слідчих (розшукових) дій у випадках, передбачених цим Кодексом².

Порядок залучення та використання негласного співробітництва регламентовано спеціальними нормативними актами правоохоронних органів закритого характеру.

Передбачене ж ч. 4 ст. 13 Закону Положення про негласного співробітника спеціального підрозділу по боротьбі з організованою злочинністю, яким мають бути врегульовані питання діяльності негласних співробітників, соціальні та інші гарантії, на сьогоднішній день не розроблене та не затверджене.

Потребує додаткового законодавчого регламентування положення ч. 2 ст. 13 Закону, згідно якого введення негласного співробітника в організовані злочинні угруповання здійснюється за наявності відомостей про організовану злочинну діяльність та на підставі письмового

¹ Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>.

² Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

доручення, в частині конкретизації зазначених відомостей та осіб, що мають право надавати вказане письмове доручення.

Зазначені недоліки притаманні і ст. 14 Закону «Використання учасників організованих злочинних угруповань у боротьбі з організованою злочинністю». У діяльності щодо викриття членів злочинних груп та організацій, використання окремих учасників таких груп, передбачає їх залучення до конфіденційного співробітництва. Але для отримання добровільної згоди на таке співробітництво, потенційні конфіденти повинні мати уявлення про певні гарантії та стимули, що можуть їх спонукати для припинення злочинної діяльності та надання допомоги правоохоронним органам у викритті інших членів злочинних формувань, в першу чергу їх ватажків та організаторів. Але такі гарантії відсутні як в самому Законі, так і в інших актах права України. Що ж стосується стимулів, то в ч. 6 ст. 255 КК України передбачено звільнення від кримінальної відповідальності осіб (крім організаторів та керівників злочинних організацій) за вчинення злочинів, передбачених частинами першої та другої цієї статті, які до повідомлення їм про підозру у вчиненні цих злочинів добровільно повідомили про створення злочинної організації або участь у ній та активно сприяли її розкриттю¹. Будь-яких інших стимулів, таких як, наприклад, матеріальна винагорода, пом'якшення відповідальності за скоєння інших злочинів, виключення застосування певних форм покарання (наприклад, конфіскації майна) законодавством не передбачено. Також не передбачено стимулів для добровільного припинення злочинної діяльності у відношенні організаторів та керівників злочинних організацій. Вважаємо такий стан речей недоліком вітчизняного законодавства, що потребує усунення. При розробці заходів, що стимулювали б учасників злочинних груп до припинення протиправної діяльності та надання допомоги правоохоронним органам у викритті злочинних організацій, доцільно, на наш погляд звернутись до Закону РІКО США².

Таким чином, в частині використання негласних співробітників та учасників організованих злочинних угруповань в боротьбі з організованою злочинністю законодавче регулювання потребує доповнень.

З метою вдосконалення правової регламентації боротьби з організованою злочинністю, Закон України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» та Кримінальний кодекс

¹ Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n1447>.

² Див. розд. 3.1.

України потребують серйозного доопрацювання. Перш за все необхідно визначити орган, на який буде покладено функцію координації при здійсненні заходів боротьби з організованою злочинністю. Закріпити цей обов'язок пропонується за Радою національної безпеки і оборони України. По-друге, необхідно віднести Державне бюро розслідувань до органів, що приймають участь у боротьбі з організованою злочинністю.

Також необхідно визначитись з понятійним апаратом, насамперед, з визначенням понять «організована злочинність» та «злочинна організація». При визначенні поняття «організована злочинність» пропонується виходити, перш за все з того, що це діяльність окремих суб'єктів, об'єднаних за певними ознаками, а не сукупність злочинів. При визначенні мети створення та діяльності злочинної організації, і організованої злочинності, в цілому пропонується виходити з того, що такою метою є отримання надприбутків, а скоєння кримінальних та інших правопорушень є інструментом досягнення вказаної мети. Виходячи з цього, необхідно передбачити дійові важелі, що унеможливлють використання майна та інших цінностей, отриманих злочинним шляхом, тобто усунуть сенс скоєння корисливих злочинів. Ефективним інструментом для цього можуть бути аналоги «наказів про нез'ясовне багатство» (Unexplained Wealth Orders, UWO), які, незважаючи на певні труднощі досить ефективно використовуються у Великобританії. Неспроможність особи пояснити джерела статків повинна приводити до їх (статків) арешту з подальшою конфіскацією. Розвиток законодавства в цьому напрямі зробить недоцільним отримання доходів злочинним шляхом, адже ними все одно не можна буде скористатись, а публічна їх демонстрація призведе до конфіскації.

Суттєвого доопрацювання потребують положення Закону та КК України, якими встановлюються гарантії та стимули для колишніх учасників злочинних організацій для припинення злочинної діяльності та співпраці з правоохоронними органами. Звільнення від кримінальної відповідальності лише за участь у такій організації явно недостатньо. Повинно бути розглянуте питання щодо можливості суттєвого пом'якшення покарання за інші злочини, вчинені особами, що обрали шлях виправлення, в т.ч. і злочини, скоєні у складі злочинних організацій, звільнення від застосування додаткових видів покарань, наприклад таких, як конфіскація майна або заборона займатися певними видами діяльності.

ВИСНОВКИ

Організована злочинність, як і злочинність взагалі, завжди займала одне з перших місць серед найбільш гострих проблем, що непокоять суспільство. Якщо побутова злочинність наступає на суспільство, діючи проти його інститутів, у тому числі державних, то організована злочинність намагається опиратися на інститути держави, суспільства з метою протиправного використання їх у своїх цілях. Організована злочинність фактично є структурою людського суспільства. Вона пронизує усе суспільство, враховуючи і задовольняючи певним чином потреби різних соціальних груп населення, намагаючись залучити їх до свого кола, щоб мати резерв для власного поповнення.

Зростання організованої злочинності, зрощування з державним апаратом, підвищення технічної оснащеності, ускладнення зв'язку між членами злочинних угруповань та інші негативні чинники, безумовно, досить ускладнюють і без того непросту діяльність правоохоронних органів і, насамперед, Національної поліції, зі своєчасного і якісного виявлення, розкриття й розслідування організованої злочинної діяльності.

На сьогодні, користуючись соціально-політичною кризою, члени злочинних угруповань переорієнтували свою діяльність на економічну, і у першу чергу – на її пріоритетні напрями, зокрема, фінансово-кредитну (банківську) систему, зовнішньоекономічну діяльність, паливо-енергетичний комплекс, сфери приватизації та електроенергетики.

Організована злочинна діяльність практично залишається невикритою. Їй притаманна висока латентність. Злочинці не несуть покарання. Цим порушується принцип невідворотності покарання за вчинені злочини, що у свою чергу, призводить до зростання правового нігілізму серед населення України. Тому захист інтересів юридичних та фізичних осіб і держави взагалі у сфері боротьби з організованою злочинністю має цілу низку невирішених правових та організаційних проблем.

Виходячи з цього, для вироблення ефективної державної політики протидії злочинності має бути напрацьована якісна концепція та основи політики комплексного впливу на це негативне явище. Концепція і основи державної політики протидії злочинності повинні розглядатися з чотирьох основних позицій: запобігання злочинності, боротьба зі злочинністю, перевиховання та ресоціалізація правопорушників, наукове супроводження вироблення й реалізації державних заходів протидії¹.

¹ URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/organizovana-zlochynnist-v-ukrayini-chastyna-24>.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Результати діяльності Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України щодо протидії організованій злочинності в 2021 та 2022 (в умовах воєнного стану) роках.

БОРОТЬБА З ОРГАНІЗОВАНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ

Показники ДСР щодо направлених до суду ОГ і ЗО:

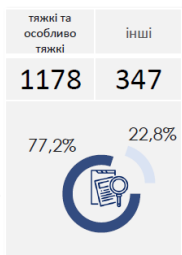

ЕФЕКТИВНІСТЬ ПІДРОЗДІЛІВ ДСР ПО БОРОТЬБІ З ОРГАНІЗОВАНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ

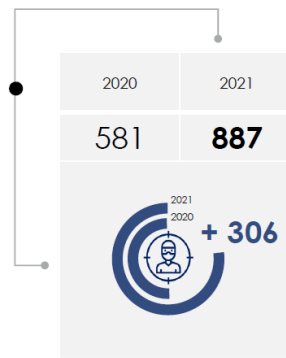
ВИЯВЛЕНО ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ ОГ ТА ЗО

З НИХ:

КІЛЬКІСТЬ ВИЯВЛЕНИХ ОСІБ, ЯКІ ВЧИНИЛИ ЗЛОЧИН У СКЛАДІ ОГ ТА ЗО

220

ВСЬОГО

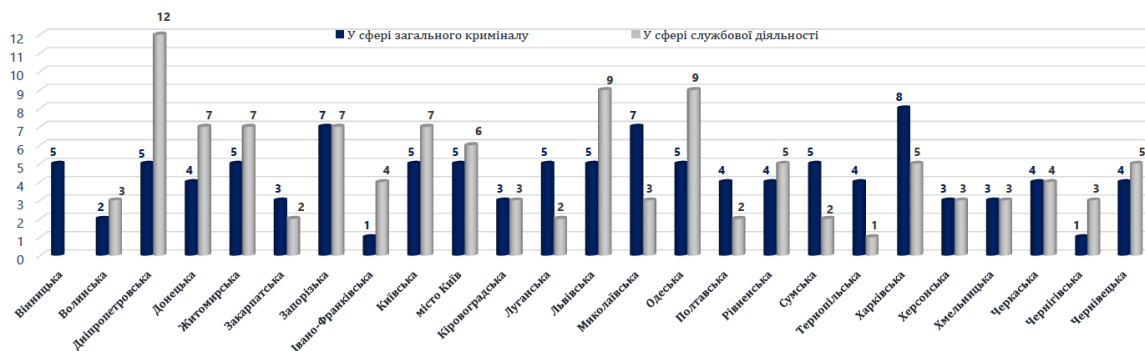
з них:

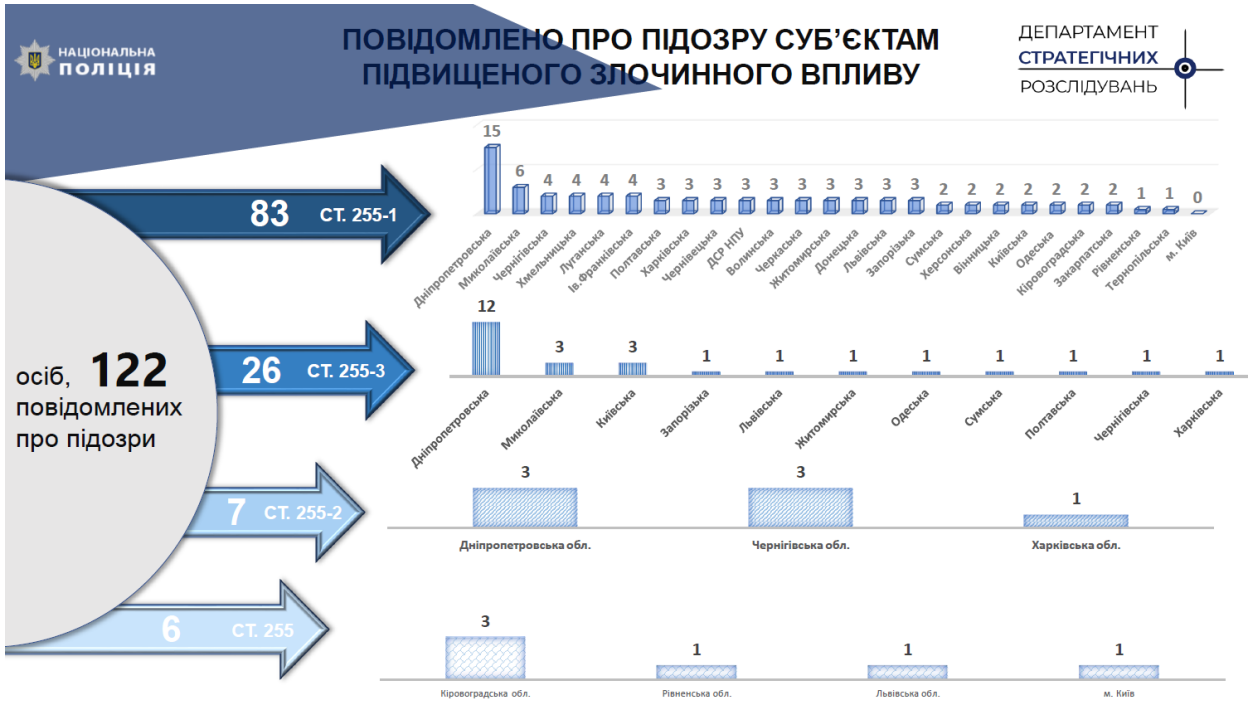
106

У СФЕРІ ЗАГАЛЬНОГО КРИМІНАЛУ

114

У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

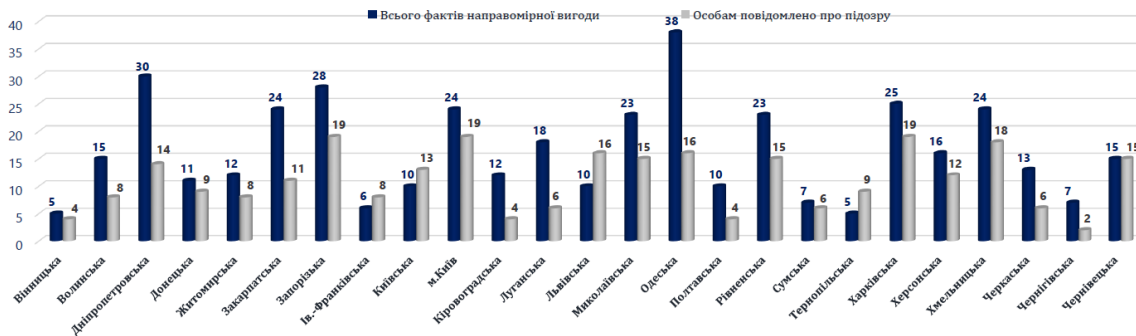

ВИЯВЛЕНІ ФАКТИ ОТРИМАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ ЗА 12 МІС. 2021 РОКУ

ДЕПАРТАМЕНТ
СТРАТЕГІЧНИХ
РОЗСЛІДУВАНЬ

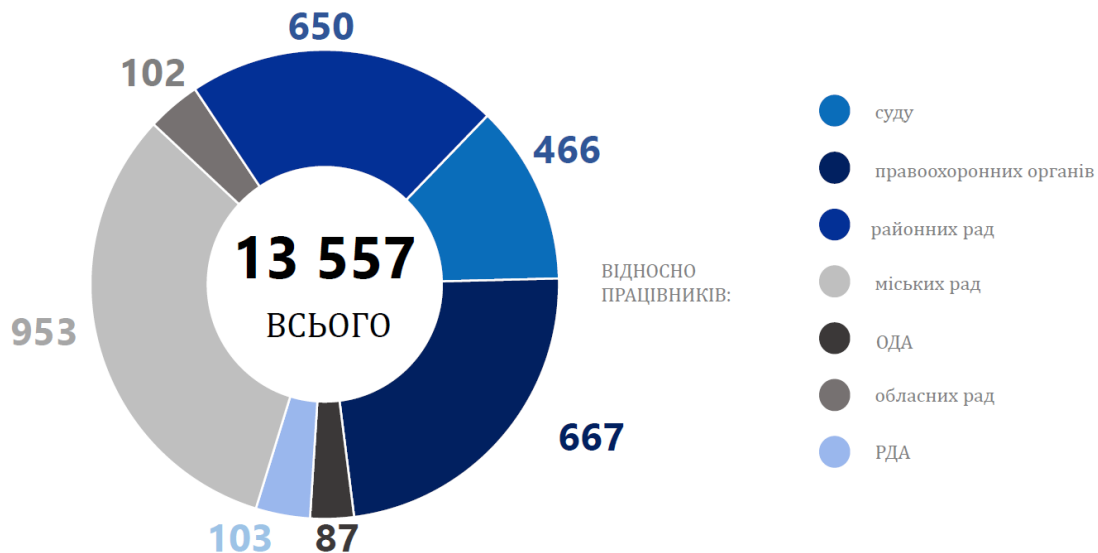
411
ФАКТИ
НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ

276
ОСОБАМ ПОВІДОМЛЕНО
ПРО ПІДОЗРУ

ВИЯВЛЕНІ АДМІН. ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ З КОРУПЦІЄЮ

ДЕПАРТАМЕНТ
СТРАТЕГІЧНИХ
РОЗСЛІДУВАНЬ

ВСЬОГО
НАПРАВЛЕНО
ДО СУДУ

13 557

ПРОТОКОЛІВ

ВІДНОСНО

6 932

ОСІБ

ПО СТАТТЯМ
КУпАП:

8 828

СТ. 172-6

4 680

СТ. 172-7

12

СТ. 172-9

29

СТ. 172-4

8

СТ. 172-5

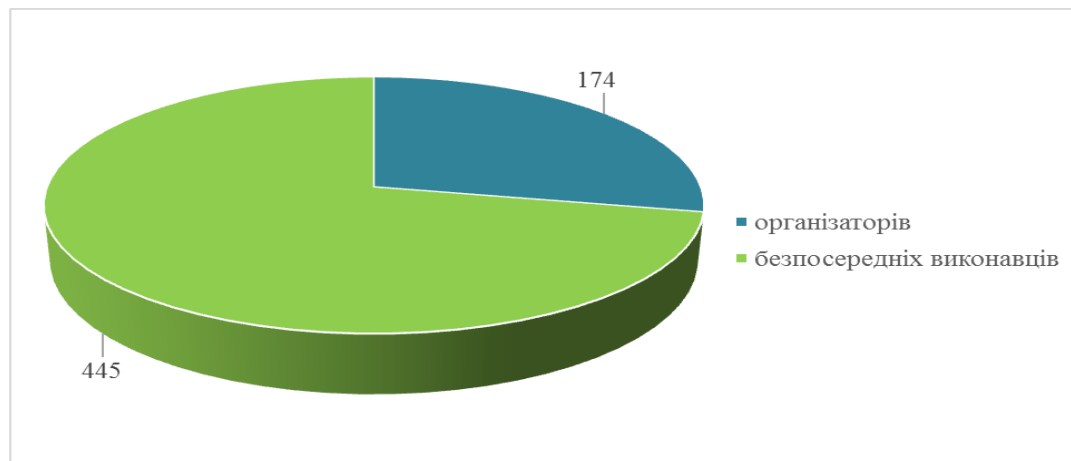
0

СТ. 172-8

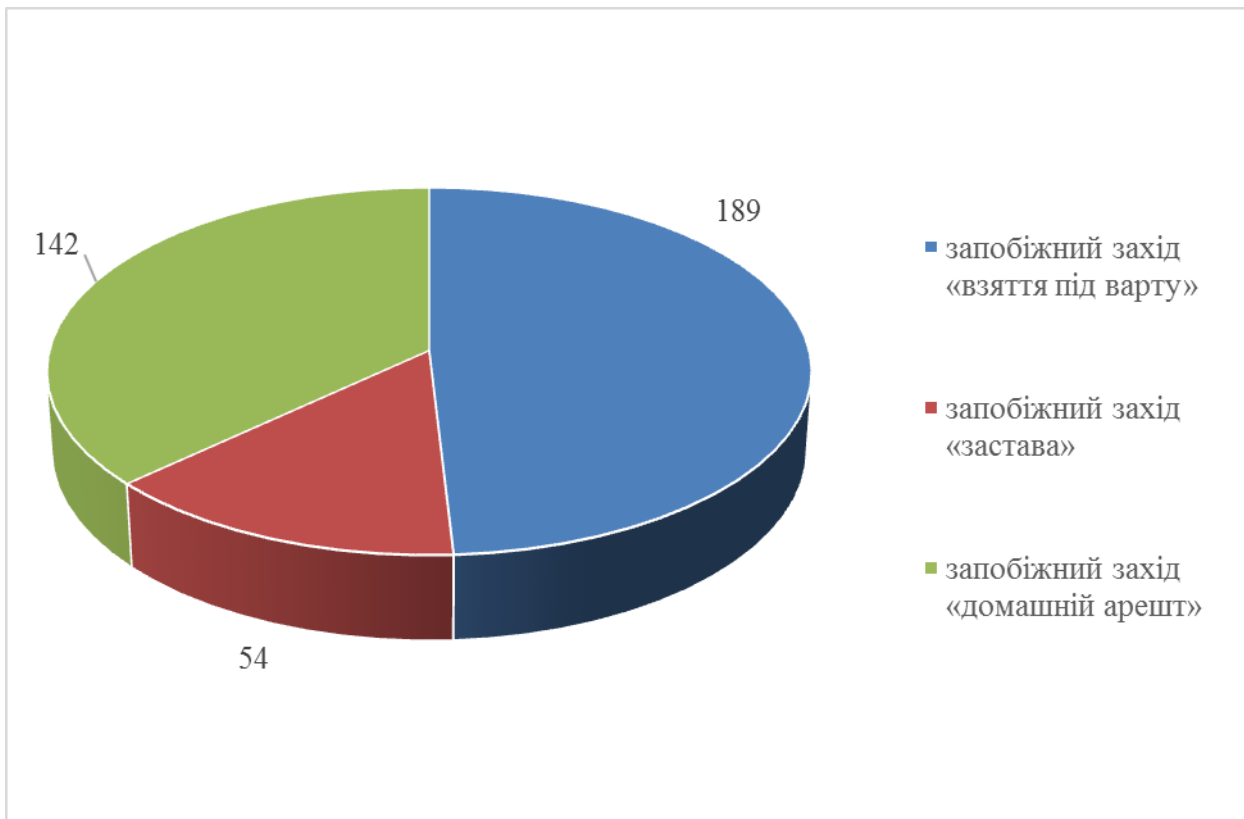
Результати роботи за 9 місяців 2022 року.

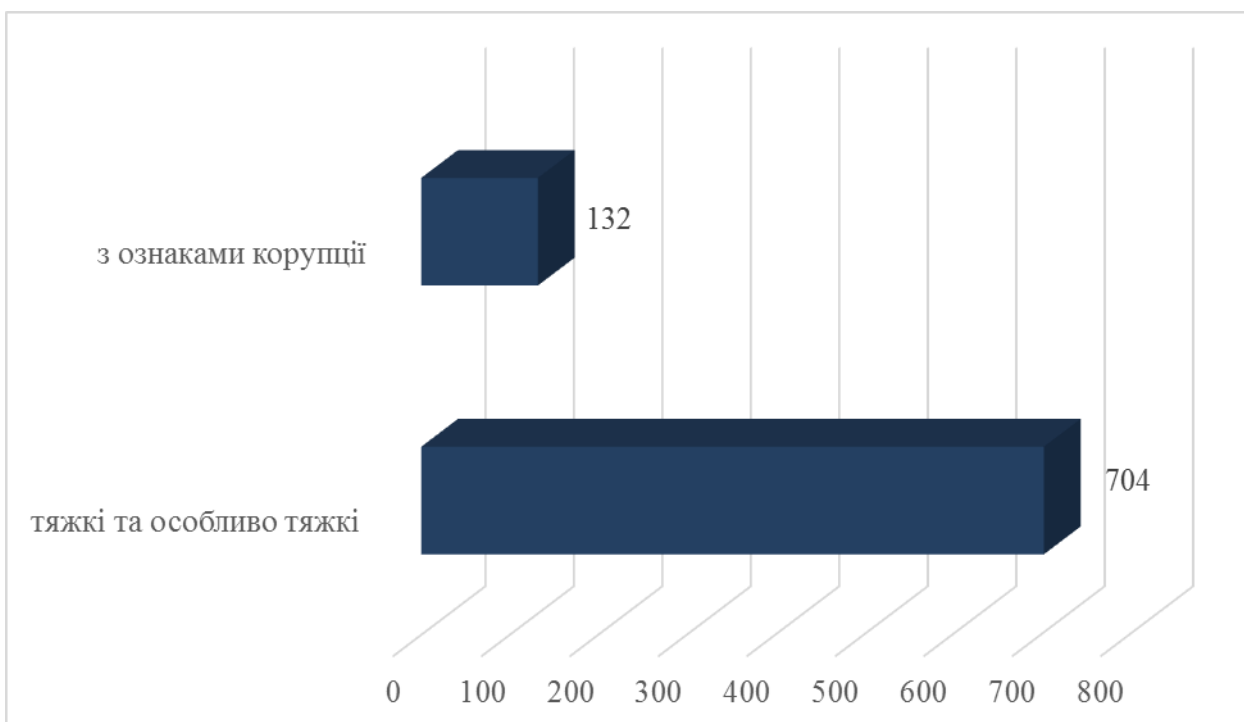
Характеристика викритих організованих груп і злочинних організацій (абсолютна кількість)

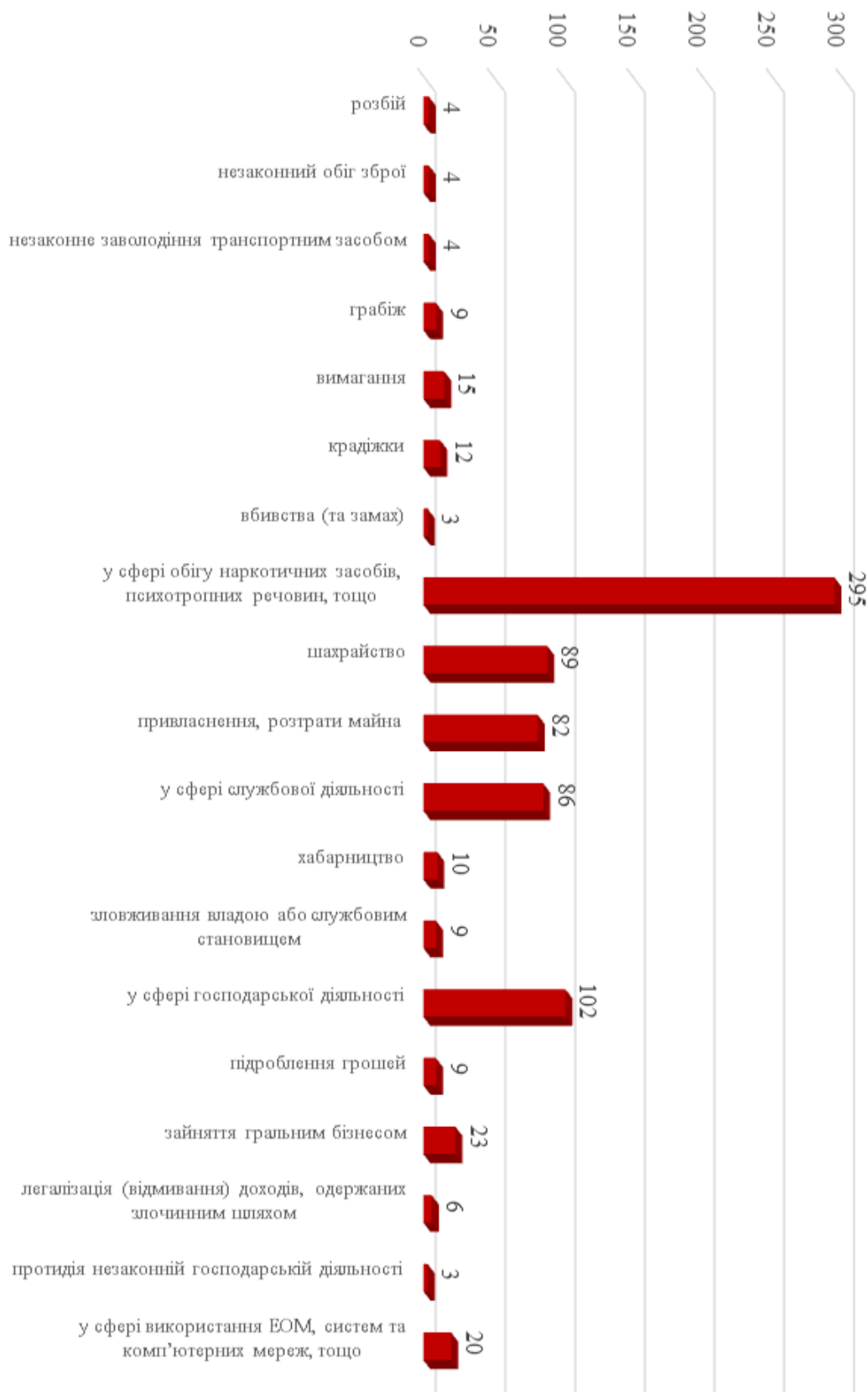
Особи, причетні до вчинення злочинів у складі викритих організованих груп і злочинних організацій (абсолютна кількість)

Запобіжні заходи за вчинені правопорушення (абсолютна кількість)

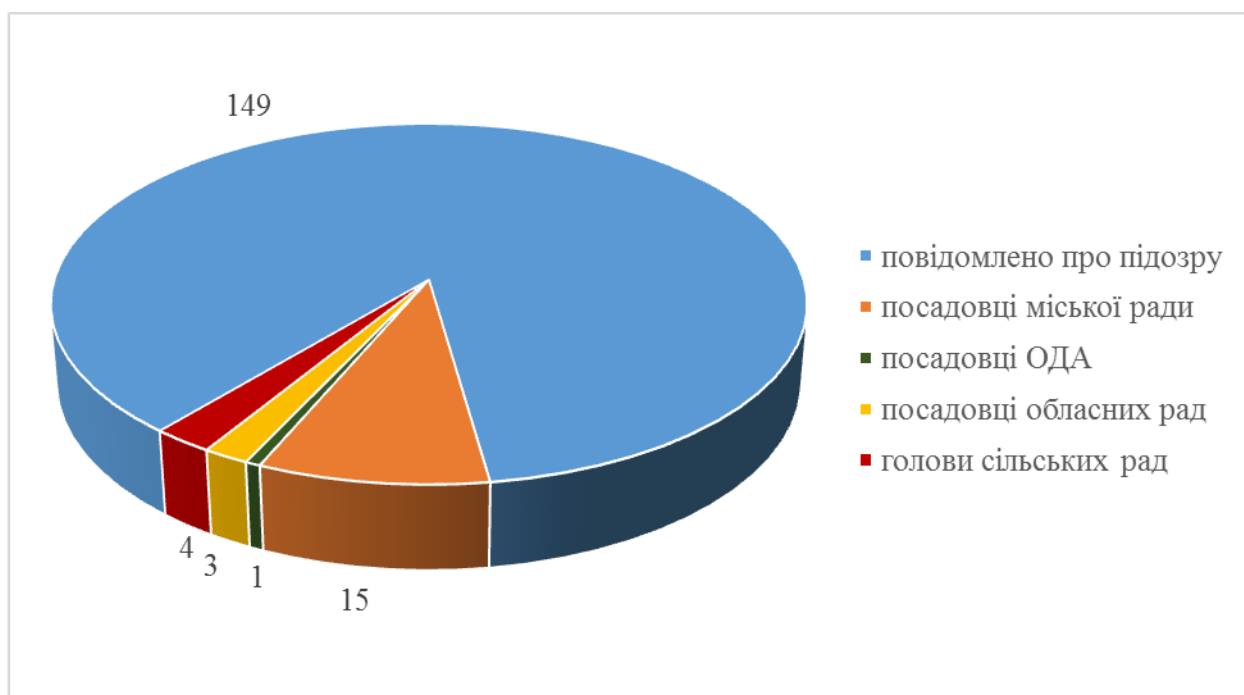
Характеристика вчинених правопорушень (абсолютна кількість)

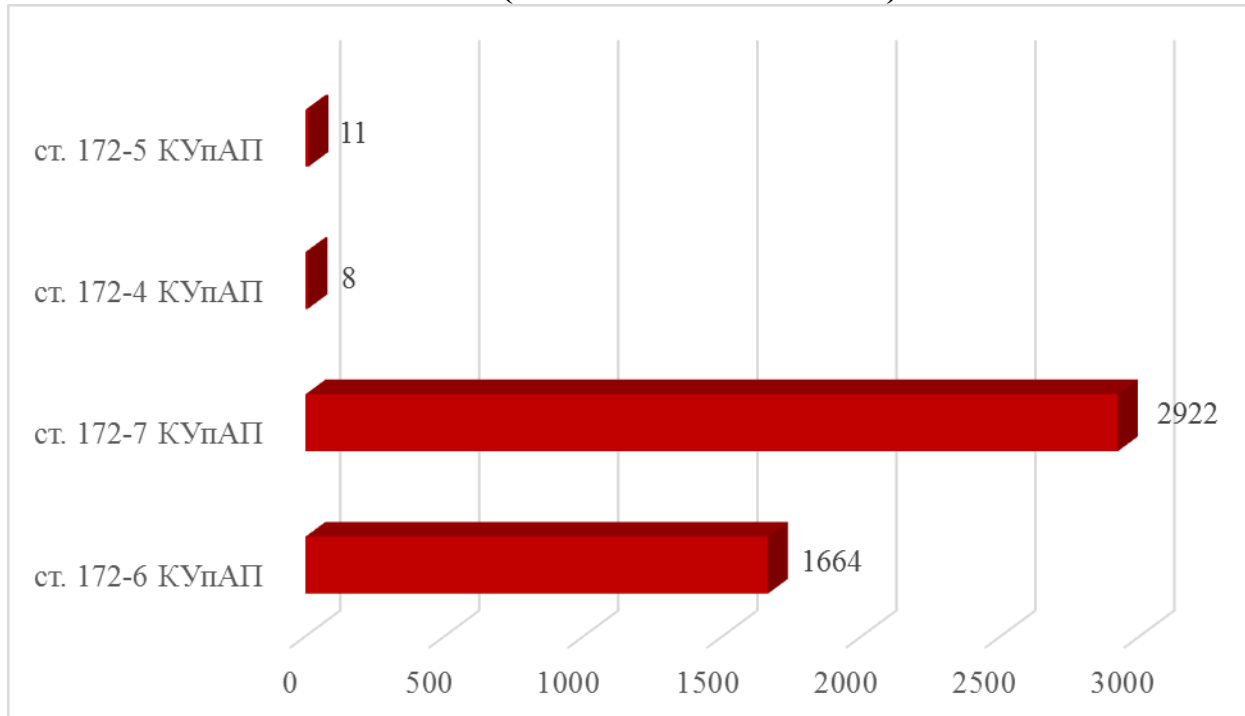
Характеристика викритих кримінальних правопорушень (абсолютна кількість)

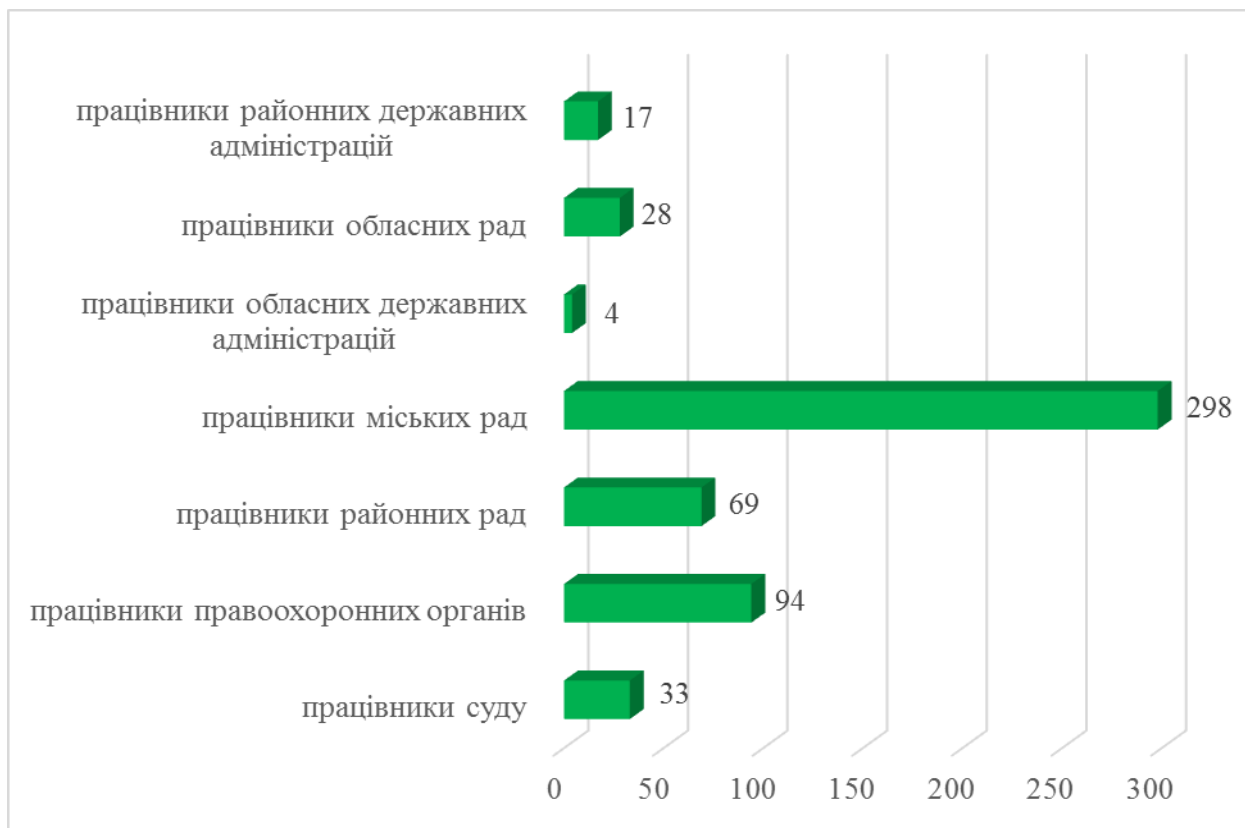
Кількість повідомлень про підозру суб'єктам підвищеного злочинного впливу за нововведеними статтями Кримінального кодексу України (абсолютна кількість)

Кількість задокументованих фактів одержання неправомірної вигоди (абсолютна кількість)

Кількість складених та направлених до суду адміністративних протоколів про порушення Закону України «Про запобігання корупції» (абсолютна кількість)

Кількість адміністративних протоколів, направлених до суду (абсолютна кількість)

За вказаний період за матеріалами підрозділів стратегічних розслідувань направлено до суду **160** кримінальних проваджень стосовно організованих злочинних груп, у тому числі **25** – злочинних організацій.

Серед викритих організованих груп і злочинних організацій **26** з міжрегіональними зв'язками, **33** з корумпованими зв'язками, **23** причетні до розкрадання бюджетних коштів, **24** сформовані на етнічній основі та **7** з транснаціональними зв'язками.

Установлено **641** особу, причетну до вчинення злочинів у складі цих груп, зокрема **174** організаторів та **445** безпосередніх виконавців.

Стосовно **189** осіб застосовано запобіжний захід «взяття під варту», **54** – «застава» та **142** – «домашній арешт».

Доведено причетність цих осіб до вчинення **913** кримінальних правопорушень, з яких **704** тяжкі та особливо тяжкі та **132** з ознаками корупції.

Серед викритих кримінальних правопорушень: по **4** факти розбою, незаконного обігу зброї та незаконного заволодіння транспортним засобом, **9** фактів грабежу, **15** – вимагання, **12** – крадіжки, **3** – вбивства (та замах), **295** – у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, **89** – шахрайства, **82** – привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, **86** – у сфері службової діяльності, у тому числі **10** – хабарництва, **9** – зловживання владою або службовим становищем, **102** – у сфері господарської діяльності, з них **9** фактів підроблення грошей, **23** – зайняття гральним бізнесом, **6** – легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, **3** – протидії законній господарській діяльності та **20** – у сфері використання ЕОМ (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку.

За 8 місяців цього року повідомлено про підозру **38** суб'єктам підвищеного злочинного впливу за нововведеними статтями Кримінального кодексу України, серед яких **20** «смотрящих», **5** «кримінальних авторитетів», **3** «бродяг», **1** «положенець», а саме:

– за **ч. 5 ст. 255** (Створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній) Кримінального кодексу України повідомлено про підозру **1** особі;

– за **ст. 255⁻¹** (Встановлення або поширення злочинного впливу) Кримінального кодексу України – **25** особам;

– за ст. 255² (Організація, сприяння у проведенні або участь у злочинному зібранні (сходці) Кримінального кодексу України – 7 особам;

– за ст. 255³ (Звернення за застосуванням злочинного впливу) Кримінального кодексу України – 5 особам.

За вказаний період задокументовано 213 фактів одержання неправомірної вигоди, повідомлено про підозру 149 особам, у тому числі:

- 15 посадовцям міської ради;
- 1 посадовцю ОДА;
- 3 – головам обласних рад;
- 4 головам сільських рад.

Викрито 17 фактів неправомірної вигоди із сумою понад 10 тис. грн, 16 – понад 30 тис. грн та 3 – понад 100 тис. грн.

Задокументовано одержання посадовцями неправомірної вигоди загальною сумою понад 10,5 млн. грн.

За даний період за матеріалами Департаменту стратегічних розслідувань складено та направлено до суду 4605 адміністративних протоколів про порушення Закону України «Про запобігання корупції», з них за статтями:

- 172-6 КУпАП – 1664;
- 172-7 КУпАП – 2922;
- 172-4 КУпАП – 8;
- 172-5 КУпАП – 11.

Так, до суду направлено адміністративні протоколи стосовно працівників: суду – 33, 94 – правоохоронних органів, 69 – районних рад, 298 – міських рад, 4 – обласних державних адміністрацій, 28 – обласних рад, 17 – районних державних адміністрацій.

АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД
«Оцінка рівня стану організованої злочинності в Україні та протидії підрозділами Департаменту стратегічних розслідувань НПУ в умовах воєнного стану»

Дослідження було спрямоване на вивчення та надання суспільству та керівництву Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України чіткого уявлення про те, які проблеми питання виникають при організації діяльності Департаменту по протидії організованій злочинності під час воєнного стану.

Мета: проаналізувати думки респондентів щодо деяких питань діяльності Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України.

Предмет: думка респондентів щодо деяких питань діяльності Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України.

Об'єкт: працівники Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України.

Методика: Дослідження здійснювалося методом анкетного опитування за допомогою Google-платформи. Вибірка носила суцільний характер.

Опитувальний документ (анкета) складалася з 23 запитань. З них: 21 – закритого типу, де респонденти мали можливість обрати відповідь тільки із запропонованих варіантів, 1 – напівзакритого типу, де крім запропонованих альтернатив передбачався і свій варіант відповіді, 1 – відкрите запитання, де опитані мали вказати виключно свою власну відповідь щодо внесення пропозицій у роботу/реорганізацію ДСР.

Усього у дослідженні взяв участь 781 респондент з числа працівників ДСР Національної поліції України – 100,0 %.

Результати опитування показали, що з **особливістю діяльності Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України в умовах воєнного стану** знайомі переважно усі учасники дослідження – 98,3 %, лише 1,7 % вказали, що вони не мають інформації щодо особливостей діяльності Департаменту у згаданих умовах.

Щодо впливу воєнного стану на діяльність Департаменту

стратегічних розслідувань НПУ, то, на думку 54,2 % опитаних, можна сказати, що діяльність Департаменту та виконання працівниками своїх функціональних обов'язків покращилась. 20,1% експертів зазначили, що діяльність Департаменту та виконання працівниками своїх функціональних обов'язків погіршилась. Приблизно чверть респондентів, а саме – 25,7% вважають, що впливу воєнного стану на діяльність Департаменту стратегічних розслідувань НПУ не спостерігається.

Водночас опитані стверджують, що **воєнний стан вплинув на рівень організованої злочинності в Україні та діяльність організованих груп і злочинних організацій**: так, 35,9 % зазначають, що рівень організованої злочинності збільшився, але трохи більший сегмент – 45,3 % говорять, що рівень організованої злочинності зменшився.

18,8 % опитаних свідчать, що воєнний стан не вплинув на рівень організованої злочинності в Україні та діяльність ЗО.

Серед злочинів, які превалюють в діяльності організованих груп (ОГ) та злочинних організацій (ЗО) в умовах воєнного стану, з точки зору експертів, превалюють злочини загально-кримінальної спрямованості – 43,7 %; на другому місці за кількістю згадувань – злочини економічної спрямованості – 40,6 %; на останньому місці – злочини, пов'язані з корупцією – 15,7 %.

Серед галузей суспільного життя та діяльності організацій чи громадян найбільш вразливими для впливу організованої злочинності в умовах воєнного стану виявилися такі (розташовані за ступенем убавання кількісних показників):

– на першому місці із показником у 68,0 % – гуманітарна сфера (закупівля та розподіл гуманітарної допомоги, спорядження та медикаментів, коштів для окремих категорій громадян);

– на другому – надання послуг з незаконного перетину державного кордону особами, які підлягають мобілізації в умовах воєнного стану – 44,3 %;

– на третьому – вчинення злочинів загально-кримінальної спрямованості (мародерство, вчинення пограбувань громадян, крадіжок в районі ведення бойових дій та на так званих «прифронтових територіях») – 39,6 %;

– бюджетна сфера (розподіл державних та комунальних коштів

на будівництво оборонних споруд, відновлення зруйнованих помешкань громадян, будівництво доріг) – на четвертому місці із показником у 36,7 %.

Головними факторами, що впливають на недосконалість притягнення до кримінальної відповідальності окремих учасників ОГ та ЗО виступають, насамперед, недосконалість судова система – 47,6 % та законодавство, яке не повною мірою відповідає умовам воєнного стану, – 45,5 %. Зовсім незначна кількість респондентів – 4,0 % вказала на недостатній рівень реагування підрозділів Національної поліції на відповідні кримінальні правопорушення, а 2,9 % обрали свій варіант відповіді (важко відповісти, усе зазначене вище, немає таких факторів, переїхали до інших регіонів, потрібне більш жорстке законодавство, тотальна корупція правоохоронних органів, рівень матеріально-технічного забезпечення, відсутність можливості документування за допомогою НСРД, законодавство у сфері повноважень органів НПУ, слабка взаємодія між правоохоронними структурами, відсутність фінансового забезпечення, недосконалість кримінально-процесуального кодексу).

До основних напрямів діяльності Департаменту стратегічних розслідувань в умовах воєнного стану експерти відносять виявлення, попередження та розкриття кримінальних правопорушень загальнокримінальної спрямованості – 95,5 % (сумарний показник індикаторів «так» – 73,1 % та «скоріше так» – 22,4 %) і виявлення, попередження та розкриття економічних і корупційних адміністративних та кримінальних правопорушень – 95,4 % (сумарний показник індикаторів «так» – 68,9 % та «скоріше так» – 26,5 %).

Ефективною діяльністю Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України по виявленню «колаборантів», підприємств, які належать громадянам російської федерації в умовах воєнного стану вважають 89,7 % опитаних (сума відповідей за індикаторами шкали «достатньо ефективна» – 53,8 % та «скоріше ефективна» – 35,9 %).

10,4 % мають протилежну точку зору щодо цього питання і вказують на неефективність діяльності Департаменту у вказаному напрямі (сума відповідей за індикаторами шкали «скоріше неефективна» – 9,0 % та «взагалі неефективна» – 1,4 %).

На запитання «На Вашу думку, чи достатньо ефективна діяльність Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України по протидії загально-кримінальним організованим групам та злочинним організаціям в умовах воєнного стану?» 96,0 % дали стверджувальну відповідь (сума відповідей за індикаторами шкали «достатньо ефективна» – 61,6 % та «скоріше ефективна» – 34,4 %), а 4,0 %, навпаки, не згодні з цим твердженням (сума відповідей за індикаторами шкали «скоріше неефективна» – 3,2 % та «взагалі неефективна» – 0,8 %).

Про ефективність діяльності Департаменту, але у напрямі протидії транснаціональним та етнічним організованим групам та злочинним організаціям в умовах воєнного стану йшлося у відповідях 91,3 % учасників опитування (сума відповідей за індикаторами шкали «достатньо ефективна» – 53,3 % та «скоріше ефективна» – 38,0%). 8,7 % зазначили, що ефективність діяльності Департаменту у цьому контексті викликає сумніви (сума відповідей за індикаторами шкали «скоріше неефективна» – 7,7 % та «взагалі неефективна» – 1,0 %).

«На Вашу думку, чи достатньо ефективна діяльність Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України по протидії екстремістським організованим групам та злочинним організаціям в умовах воєнного стану?» – у відповідях на це запитання виявилось, що 89,6% респондентів згодні з тим, що діяльність Департаменту ефективна (сума відповідей за індикаторами шкали «достатньо ефективна» – 50,7% та «скоріше ефективна» – 38,9%). Не підтримують думку про ефективність Департаменту у напрямку протидії екстремістським організованим групам та злочинним організаціям 10,4% опитаних (сума відповідей за індикаторами шкали «скоріше неефективна» – 9,0% та «взагалі неефективна» – 1,4%).

Наступне питання було призване оцінити **рівень ефективності діяльності Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України по протидії організованим групам та злочинним організаціям в органах державної влади в умовах воєнного стану.** Так, 81,8% згодні з думкою, що у вказаному напрямі Департамент працює ефективно (сума відповідей за індикаторами шкали «достатньо ефективна» – 56,5% та «скоріше ефективна» – 34,3%), у той же час 9,2% не згодні з ефективністю діяльності Департаменту (сума відповідей за

індикаторами шкали «скоріше неефективна» – 7,4% та «взагалі неефективна» – 1,8%).

Діяльність Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України по протидії корупції в умовах воєнного стану ефективною називають 89,3 % (сума відповідей за індикаторами шкали «достатньо ефективна» – 54,0 % та «скоріше ефективна» – 35,3 %), протилежної точки зору дотримуються 10,6 % учасників опитування (сума відповідей за індикаторами шкали «скоріше неефективна» – 8,8 % та «взагалі неефективна» – 1,8 %).

Що стосується **сфери публічних закупівель, то діяльність Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України ефективною вважають 87,1 % (сума відповідей за індикаторами шкали «достатньо ефективна» – 45,2 % та «скоріше ефективна» – 41,9 %), не згодні з такою позитивною позицією – 12,9 % (сума відповідей за індикаторами шкали «скоріше неефективна» – 11,0 % та «взагалі неефективна» – 1,9 %).**

Воєнний стан спричинив безліч проблем у економічній, політичній та інших сферах суспільного життя. Під загрозою опинилася і правоохоронна сфера. **Так, учасники організованих груп та злочинних організацій під час воєнного стану намагаються знайти або вигадати «нові види злочинної діяльності» – це думка переважної кількості респондентів (хоча 5,4 % зазначили, що воєнний стан у жодному разі не сприяє появі нових правопорушень). До таких, насамперед, можна віднести:**

– ті, коли вчинюють дії по заволодінню коштами, які збираються волонтерами, громадянами для допомоги ЗСУ, органами тероборони шляхом вчинення шахрайських дій, створення «фіктивних» банківських рахунків для проведення збору коштів – 78,9 %;

– шляхом здійснення «корупційного впливу» для отримання коштів на відновлення зруйнованого майна, привласнення гуманітарної допомоги тощо – 40,7 %;

– шляхом вступу учасників організованих груп та злочинних організацій до лав територіальної оборони, в регіонах, де не ведуться активні бойові дії з метою отримання зброї або трофейної зброї на звільнених територіях для подальшого її використання при вчиненні корисливих або насильницьких злочинів – 40,6 %.

Рівень довіри до Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України в умовах воєнного стану здебільшого оцінений, як «високий» – 73,5 % опитаних вказали саме на цей маркер. Значно менший сегмент респондентів – 24,5 % зазначає, що рівень довіри скоріше можна вважати середнім. 2,0 % експертів звертають увагу на низький рівень довіри.

Оскільки **Департамент стратегічних розслідувань Національної поліції України** постійно стикається з новими викликами, виникає питання про **необхідність оптимізації його діяльності та/або покращення окремих аспектів роботи**. Отже, прихильників ідеї оптимізації – переважна кількість респондентів – 79,2 % (з них: 32,5 % обрали варіант відповіді «безумовно потрібна оптимізація», а 46,7 % – «скоріше потрібна оптимізація»). Не підтримують оптимізаційний процес 20,7 % опитаних, тобто майже п'ята частка експертів (з них: 17,4 % вказали на маркер «скоріше ні», а 3,3 % – на «безумовно ні»).

Відповідно, той сегмент опитаних (342 особи – 43,8 %), хто обрав курс на оптимізацію Департаменту, висловив свої **рекомендації та пропозиції**, які бажано було б врахувати при змінах, окрім 4,5 % респондентів, які звернули увагу на той факт, що ситуація у Департаменті стратегічних розслідувань знаходиться під контролем, усі напрями керовані та працюють і жодних змін робота Департаменту не потребує. Інші пропозиції доцільно систематизувати у групи, залежно від їхньої спрямованості (детальний розподіл – Додаток 2, таблиця № 18). Так, було систематизовано та проаналізовано такі наступні пропозиції (стилістку висловлювань респондентів збережено):

– переважна кількість – 16,9 % зробили акцент на необхідності покращення грошового утримання працівників Департаменту та матеріально-ресурсного забезпечення (у пропозиціях йшлося про підвищення заробітної платні, покращення системи заохочення і стимулювання, додаткове фінансування, необхідність заохочення оперативних контактів та НСРД, удосконалення технічних засобів, оновлення автопарку, тощо);

– на другому місці за кількісним показником – різні пропозицій щодо розширення повноважень ДСР – 7,9 % (чітке визначення повноваження кожного напрямку діяльності);

– на третьому місці – конкретні дії щодо оптимізації діяльності

ДСР – 7,4 % (необхідність чітких завдань та належного контролю їх виконання, надання самостійності територіальним підрозділам, поділ повноважень між структурними елементами правоохоронної системи, удосконалення заходів щодо проведення НСРД, спрощення процедур, збільшення контролю);

– 4,5 % говорять про необхідність створення у структурі ДСР власного слідчого підрозділу зі штатом слідчих;

– 3,8 % пропозицій мали відношення до кадрових питань (збільшення/зменшення штатної чисельності, підготовка кваліфікованих кадрів для Департаменту, організаційно-штатна перебудова, зміни у керівному складі);

– 2,2 % говорили про міжвідомчу взаємодію (співпрацю, налагодження контактів, підвищення комунікації);

– у 1,3 % пропозицій йшлося про цифрову/інформатизовану складову роботи (необхідність об'єднання баз даних, автоматизацію баз даних, налаштування доступу до відомчих баз);

– 1,2 % наголошували на необхідності законодавчих змін (вдосконалення законодавства, зміни до конкретних кодексів, створення нових ЗУ);

– 1,0% пропозицій пов'язаний з аналітичною та звітною складовою роботи (скасування цифрових показників, оптимізація показників, операційний та стратегічний аналіз);

– 0,9 % звертали увагу на необхідність покращення соціального захисту працівників Департаменту стратегічних розслідувань;

– 0,4 % нагадали про покращення умов праці.

Ще 0,9 % пропозицій не несли у собі конструктиву, тобто додати їх до будь-якого з перелічених напрямків було неможливо. Можна звернути увагу лише на такі аспекти: опитані вважають, що сьогодні потрібно продовжувати виконувати свої функціональні обов'язки, незважаючи на воєнний стан, головним має бути – злагоджена робота, скерована на результат, а будь-які реформи та реорганізацію слід проводити лише тоді, коли скінчиться війна.

Актуальним є також **розширення завдань і повноважень Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України в умовах воєнного стану** – 82,2 % акцентують увагу саме на цьому (47,5 % обрали варіант відповіді «безумовно так», 34,7 % – «скоріше так, ніж ні»). 17,7 % не вважають за потрібне надавати додаткові повноваження та завдання Департаменту (з них: 15,7 % обрали варіант «скоріше ні, ніж так», а 2,0 % – «безумовно ні»).

«Як Ви вважаєте, чи позитивно впливає на зниження рівня корупції в органах державної влади та органах місцевого самоврядування в Україні утворення Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України?» – відповіді на це запитання були майже однотайними – 70,6 % стверджують, що утворення Департаменту безумовно має позитивний вплив на зниження рівня корупції, 25,2 % вважають, що це скоріше так, ніж ні. У сумі цей показник склав 95,8 %. 4,2 %, навпаки, не вважають, що рівень корупції може зменшитися лише завдяки створенню та роботі Департаменту (сума показників «скоріше ні, ніж так» – 3,2 % та «безумовно ні» – 1,0 %).

Найбільш вразливими для корупційних проявів сферами діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування під час дії воєнного стану, з точки зору учасників опитування, є майже усі можливі. Особливо ця негативна тенденція стосується таких напрямів, вельми актуальних в умовах сьогодення, як отримання та подальший розподіл гуманітарної допомоги, волонтерська діяльність – 97,3 % (сума індикаторів шкали «так» – 68,1 % та «скоріше так» – 29,2 %), розподіл коштів, які виділяються на відновлення зруйнованої інфраструктури, помешкань громадян, підприємств та організацій, які постраждали в результаті бойових дій – 93,5 % (сума індикаторів шкали «так» – 56,7 % та «скоріше так» – 36,0 %), закупівля засобів захисту, авто транспорту, медичних препаратів для передачі їх ЗСУ – 92,7 % (сума індикаторів шкали «так» – 56,7 % та «скоріше так» – 36,0 %).

До корупції мало відношення і останнє запитання анкети – **«Чи доводилося Вам бути свідком корупційних проявів в органах державної влади та місцевого самоврядування?»**. Так, більшість опитаних – 60,2 % з такими фактами не стикалася, 24,5 % вказали, що стикалися з поодинокими корупційними випадками, 15,4 % зазначили, що часто були свідками корупційних проявів.

Отже, результати дослідження дозволили дійти таких висновків – з особливостями діяльності Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України в умовах воєнного стану на час проведення опитування знайомі майже усі респонденти – 98,3 %.

54,2 % впевнені, що воєнний стан позитивно вплинув на діяльність ДСР НПУ та їхня діяльність покращилась. Рівень довіри до

Департаменту в умовах воєнного стану респонденти визначають як «високий» – 73,5 %.

Думки щодо впливу воєнного стану на рівень організованої злочинності в Україні та діяльність організованих груп і злочинних організацій розділилися з різницею у 10 % – 45,3 % зазначили, що рівень організованої злочинності зменшився, а 35,9 % стверджують, що він збільшився. В умовах воєнного стану здебільшого превалюють злочини загально-кримінальної – 43,7 % та економічної спрямованості – 40,6 %. Найбільш вразливою для впливу організованої злочинності в умовах воєнного стану залишається гуманітарна сфера – 68,0 %.

В умовах воєнного стану Департамент, насамперед, має виявляти, попереджати та розкривати кримінальні правопорушення загально-кримінальної спрямованості – так бачать роботу 95,5 % експертів. Зазначимо, що більшість опитаних вважає діяльність Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України ефективною майже по усіх напрямках – по виявленню «колаборантів», підприємств, які належать громадянам російської федерації – 89,7 %, по протидії загально-кримінальним організованим групам та злочинним організаціям – 96,0 %, у напрямі протидії транснаціональним та етнічним організованим групам та злочинним організаціям – 91,3 %, по протидії екстремістським організованим групам та злочинним організаціям – 89,6 %, по протидії організованим групам та злочинним організаціям в органах державної влади – 81,8 %, по протидії корупції – 89,3 %, у сфері публічних закупівель – 87,1 %.

Що стосується факторів, які впливають на недосконалість притягнення до кримінальної відповідальності окремих учасників ОГ та ЗО, то до них респонденти віднесли недосконалу судову систему – 47,6 % та законодавство, яке не відповідає умовам воєнного стану – 45,5 %, тобто саме ті фактори, які і у мирний час було оцінено досить низько, а війна лише додала проблем.

Слід звернути увагу і на проблеми у економічній, політичній та інших сферах суспільного життя, спричинені воєнним станом і це відображено у нових видах злочинної діяльності, наприклад, у діях по заволодінню коштами, які збираються волонтерами, громадянами для допомоги ЗСУ, органами тероборони (шахрайство, «фіктивні» рахунки) – 78,9%; не низькі показники у цьому контексті мають корупційний вплив для отримання коштів на відновлення зруйнованого майна, привласнення гуманітарної допомоги тощо – 40,7 % та вступ учасників організованих груп та злочинних організацій до лав територіальної оборони, в регіонах, де не ведуться активні бойові дії з метою

отримання зброї або трофейної зброї на звільнених територіях – 40,6 %.

Але, незважаючи на досить високу ефективність ДСР, 79,2 % учасників опитування мають думку, що оптимізація діяльності не буде зайвою, адже нові виклики потребують нових шляхів вирішення. Серед висловлених пропозицій домінують ті, що пов'язані з необхідністю покращення грошового утримання працівників Департаменту та матеріально-ресурсного забезпечення, розширенням повноважень ДСР, оптимізацією діяльності за різними деталізованими напрямками, тощо. Також є потреба у розширенні завдань і повноважень Департаменту – на цьому наголошують 82,2 % респондентів.

Блок запитань, який відповідав за корупційний напрям діяльності Департаменту, виявив, що експерти згодні з тим, що утворення Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України має позитивний вплив на зниження рівня корупції – 95,8 %. Вразливими для корупційних проявів сферами діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування є отримання та подальший розподіл гуманітарної допомоги, волонтерська діяльність – 97,3 %, розподіл коштів, які виділяються на відновлення зруйнованої інфраструктури, помешкань громадян, підприємств та організацій, що постраждали в результаті бойових дій – 93,5 %, закупівля засобів захисту, автотранспорту, медичних препаратів для передачі їх ЗСУ – 92,7 %. Але у той же час опитані свідчать, що свідками корупційних проявів в органах державної влади та місцевого самоврядування вони не були – це відповідь 60,2 %, хоча 39,8 % стверджують, що вони особисто стикалися з фактами корупції.

АНКЕТА

«Оцінка рівня стану організованої злочинності в Україні та протидії підрозділами Департаменту стратегічних розслідувань НПУ і в умовах воєнного стану»

1. Чи знайомі Ви з особливістю діяльності Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України в умовах воєнного стану?

1. Так
2. Ні

2. Яким саме чином воєнний стан має вплив на діяльність Департаменту стратегічних розслідувань НПУ?

1. Діяльність Департаменту та виконання працівниками своїх функціональних обов'язків покращилась
2. Діяльність Департаменту та виконання працівниками своїх функціональних обов'язків погіршилась
3. Впливу воєнного стану на діяльність Департаменту стратегічних розслідувань НПУ не спостерігається

3. Як Ви вважаєте, чи вплинув воєнний стан на рівень організованої злочинності в Україні та діяльність організованих груп і злочинних організацій?

1. Не вплинув
2. Вплинув, рівень організованої злочинності збільшився
3. Вплинув, рівень організованої злочинності зменшився

4. Які види злочинів превалюють в діяльності організованих груп (ОГ) та злочинних організацій (ЗО) в умовах воєнного стану (тільки 1 варіант)?

1. Злочини економічної спрямованості
2. Злочини загально-кримінальної спрямованості
3. Злочини, пов'язані з корупцією

5. Які, на Вашу думку, галузі суспільного життя та діяльності організацій чи громадян найбільш вразливі для впливу організованої злочинності в умовах воєнного стану (не більше 2-х варіантів)?

1. Гуманітарна сфера (закупівля та розподіл гуманітарної допомоги,

спорядження та медикаментів, коштів для окремих категорій громадян)

2. Бюджетна сфера (розподіл державних та комунальних коштів на будівництво оборонних споруд, відновлення зруйнованих помешкання громадян, будівництво доріг)
3. Вчинення злочинів загально-кримінальної спрямованості (мародерство, вчинення пограбувань громадян, крадіжок в районі ведення бойових дій та на так званих «прифронтових територіях»)
4. Надання послуг з незаконного перетину державного кордону особам, які підлягають мобілізації в умовах воєнного стану

6. Який головний, на вашу думку, фактор впливає на недосконалість притягнення до кримінальної відповідальності окремих учасників ОГ та ЗО (тільки 1 варіант)?

1. Недостатній рівень реагування підрозділів Національної поліції на відповідні кримінальні правопорушення
2. Недосконала судова система
3. Законодавство, яке не в повній мірі відповідає умовам воєнного стану
4. Інше (напишіть) _____

7. Якими, на Вашу думку, є основні напрями діяльності Департаменту стратегічних розслідувань в умовах воєнного стану?

	Так	Скоріше так	Скоріше ні	Ні
Виявлення, попередження та розкриття кримінальних правопорушень загально-кримінальної спрямованості				
Виявлення, попередження та розкриття економічних і корупційних адміністративних та кримінальних правопорушень				

8. Чи є, на Вашу думку, ефективною діяльність Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України по виявленню «колаборантів», підприємств, які належать громадянам російської федерації в умовах воєнного стану?

1. Достатньо ефективна
2. Скоріше ефективна

3. Скоріше неефективна
4. Взагалі неефективна

9. На Вашу думку, чи достатньо ефективна діяльність Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України по протидії загально-кримінальним організованим групам та злочинним організаціям в умовах воєнного стану?

1. Достатньо ефективна
2. Скоріше ефективна
3. Скоріше неефективна
4. Взагалі неефективна

10. На Вашу думку, чи достатньо ефективна діяльність Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України по протидії транснаціональним та етнічним організованим групам та злочинним організаціям в умовах воєнного стану?

1. Достатньо ефективна
2. Скоріше ефективна
3. Скоріше неефективна
4. Взагалі неефективна

11. На Вашу думку, чи достатньо ефективна діяльність Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України по протидії екстремістським організованим групам та злочинним організаціям в умовах воєнного стану?

1. Достатньо ефективна
2. Скоріше ефективна
3. Скоріше неефективна
4. Взагалі неефективна

12. На Вашу думку, чи достатньо ефективна діяльність Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України по протидії організованим групам та злочинним організаціям в органах державної влади в умовах воєнного стану?

1. Достатньо ефективна
2. Скоріше ефективна
3. Скоріше неефективна
4. Взагалі неефективна

13. На Вашу думку, чи достатньо ефективна діяльність

Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України по протидії корупції в умовах воєнного стану?

1. Достатньо ефективна
2. Скоріше ефективна
3. Скоріше неефективна
4. Взагалі неефективна

14. Чи вважаєте Ви діяльність Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України ефективною у сфері публічних закупівель?

1. Достатньо ефективна
2. Скоріше ефективна
3. Скоріше неефективна
4. Взагалі неефективна

15. Як ви вважаєте, чи намагаються учасники організованих груп та злочинних організацій знайти або вигадати «нові види злочинної діяльності» під час воєнного стану (оберіть усі актуальні варіанти)?

1. Так, вчинюють дії по заволодінню коштами, які збираються волонтерами, громадянами для допомоги ЗСУ, органами тероборони шляхом вчинення шахрайських дій, створення «фіктивних» банківських рахунків для проведення збору коштів
2. Так, шляхом здійснення «корупційного впливу» для отримання коштів на відновлення зруйнованого майна, привласнення гуманітарної допомоги тощо
3. Так, шляхом вступу учасників організованих груп та злочинних організацій до лав територіальної оборони, в регіонах, де не ведуться активні бойові дії з метою отримання зброї або трофейної зброї на звільнених територіях для подальшого її використання при вчиненні корисливих або насильницьких злочинів.
4. Ні

16. Як Ви оцінюєте свій рівень довіри до Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України в умовах воєнного стану?

1. Високий рівень довіри
2. Середній рівень довіри
3. Низький рівень довіри

17. Чи необхідна Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України оптимізація діяльності, покращення окремих аспектів роботи?

1. Безумовно так
2. Скоріше так
3. Скоріше ні
4. Безумовно ні

18. Якщо ні (скоріше ні), то які пропозиції Ви хотіли б надати з приводу оптимізації діяльності Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України (напишіть)?

19. Чи є необхідність у розширенні завдань і повноважень Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України в умовах воєнного стану?

1. Безумовно так
2. Скоріше так, ніж ні
3. Скоріше ні, ніж так
4. Безумовно ні

20. Як Ви вважаєте, чи позитивно впливає на зниження рівня корупції в органах державної влади та органах місцевого самоврядування в Україні утворення Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України?

1. Безумовно так
2. Скоріше так, ніж ні
3. Скоріше ні, ніж так
4. Безумовно ні

21. Які, на Вашу думку, сфери діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування найбільш вразливі для корупційних проявів під час дії воєнного стану?

	Так	Скоріше так	Скоріше ні	Ні
Отримання та подальший розподіл гуманітарної допомоги, волонтерська діяльність				
Закупівля засобів захисту, автотранспорту, медичних препаратів для передачі їх ЗСУ				
Розподіл коштів, які виділяються на відновлення зруйнованої інфраструктури, помешкань громадян, підприємств та організацій, які постраждали в результаті бойових дій				

22. Чи доводилося Вам бути свідком корупційних проявів в органах державної влади та місцевого самоврядування?

1. Так, часто
2. Так, у одиничних випадках
3. Ні

23. Чи обізнані Ви з приводу того, до яких суб'єктів слід звертатися у випадку корупційних проявів в органах державної влади та місцевого самоврядування?

1. Так
2. Ні

ТАБЛИЦІ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ОПИТУВАННЯ
«Оцінка рівня стану організованої злочинності в Україні та протидії підрозділами Департаменту стратегічних розслідувань НПУ в умовах воєнного стану»

Таблиця 1. Розподіл відповідей на запитання: «Чи знайомі Ви з особливістю діяльності Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України в умовах воєнного стану?»

Відповідь	%
Так	98,3
Ні	1,7

Таблиця 2. Розподіл відповідей на запитання: «Яким саме чином воєнний стан має вплив на діяльність Департаменту стратегічних розслідувань НПУ?»

Відповідь	%
Діяльність Департаменту та виконання працівниками своїх функціональних обов'язків покращилась	54,2
Діяльність Департаменту та виконання працівниками своїх функціональних обов'язків погіршилась	20,1
Впливу воєнного стану на діяльність Департаменту стратегічних розслідувань НПУ не спостерігається	25,7

Таблиця 3. Розподіл відповідей на запитання: «Як Ви вважаєте, чи вплинув воєнний стан на рівень організованої злочинності в Україні та діяльність організованих груп і злочинних організацій?»

Відповідь	%
Не вплинув	18,8
Вплинув, рівень організованої злочинності збільшився	35,9
Вплинув, рівень організованої злочинності зменшився	45,3

Таблиця 4. Розподіл відповідей на запитання: «Які види злочинів превалюють в діяльності організованих груп (ОГ) та злочинних організацій (ЗО) в умовах воєнного стану?»

Відповідь	%
Злочини економічної спрямованості	40,6
Злочини загально-кримінальної спрямованості	43,7
Злочини, пов'язані з корупцією	15,7

Таблиця 5. Розподіл відповідей на запитання: «Які, на Вашу думку, галузі суспільного життя та діяльності організацій чи громадян найбільш вразливі для впливу організованої злочинності в умовах воєнного стану?»

Відповідь	%
Гуманітарна сфера (закупівля та розподіл гуманітарної допомоги, спорядження та медикаментів, коштів для окремих категорій громадян)	68,0
Бюджетна сфера (розподіл державних та комунальних коштів на будівництво оборонних споруд, відновлення зруйнованих помешкань громадян, будівництво доріг)	36,7
Вчинення злочинів загально-кримінальної спрямованості (мародерство, вчинення пограбувань громадян, крадіжок в районі ведення бойових дій та на так званих «прифронтових територіях»)	39,6
Надання послуг з незаконного перетину державного кордону особам, які підлягають мобілізації в умовах воєнного стану	44,3

Таблиця 6. Розподіл відповідей на запитання: «Який головний, на Вашу думку, фактор впливає на недосконалість притягнення до кримінальної відповідальності окремих учасників ОГ та ЗО?»

Відповідь	%
Недостатній рівень реагування підрозділів Національної поліції на відповідні кримінальні правопорушення	4,0
Недосконала судова система	47,6
Законодавство, яке не в повній мірі відповідає умовам воєнного стану	45,5
Інше (важко відповісти, усе зазначене вище, немає таких факторів, переїхали до інших регіонів, потрібне більш жорстке законодавство, тотальна корупція правоохоронних органів, рівень матеріально-технічного забезпечення, відсутність можливості документування за допомогою НСРД, законодавство у сфері повноважень органів НПУ, слабка взаємодія між правоохоронними структурами, відсутність фінансового забезпечення, недосконалість кримінально-процесуального кодексу)	2,9

Таблиця 7. Розподіл відповідей на запитання: «Якими, на Вашу думку, є основні напрями діяльності Департаменту стратегічних розслідувань в умовах воєнного стану?»»

Відповідь	%			
	Так	Скоріше так	Скоріше ні	Ні
Виявлення, попередження та розкриття кримінальних правопорушень загальнокримінальної спрямованості	73,1	22,4	4,5	0
Виявлення, попередження та розкриття економічних і корупційних адміністративних та кримінальних правопорушень	68,9	26,5	4,6	0

Таблиця 8. Розподіл відповідей на запитання: «Чи є, на Вашу думку, ефективною діяльність Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України по виявленню «колаборантів», підприємств, які належать громадянам російської федерації в умовах воєнного стану?»»

Відповідь	%
Достатньо ефективна	53,8
Скоріше ефективна	35,9
Скоріше неефективна	9,0
Взагалі неефективна	1,4

Таблиця 9. Розподіл відповідей на запитання: «На Вашу думку, чи достатньо ефективна діяльність Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України по протидії загальнокримінальним організованим групам та злочинним організаціям в умовах воєнного стану?»»

Відповідь	%
Достатньо ефективна	61,6
Скоріше ефективна	34,4
Скоріше неефективна	3,2
Взагалі неефективна	0,8

Таблиця 10. Розподіл відповідей на запитання: «На Вашу думку, чи достатньо ефективна діяльність Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України по протидії транснаціональним та етнічним організованим групам та злочинним організаціям в умовах воєнного стану?»»

Відповідь	%
Достатньо ефективна	53,3
Скоріше ефективна	38,0
Скоріше неефективна	7,7
Взагалі неефективна	1,0

Таблиця 11. Розподіл відповідей на запитання: «На Вашу думку, чи достатньо ефективна діяльність Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України по протидії екстреміським організованим групам та злочинним організаціям в умовах воєнного стану?»»

Відповідь	%
Достатньо ефективна	50,7
Скоріше ефективна	38,9
Скоріше неефективна	9,0
Взагалі неефективна	1,4

Таблиця 12. Розподіл відповідей на запитання: «На Вашу думку, чи достатньо ефективна діяльність Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України по протидії організованим групам та злочинним організаціям в органах державної влади в умовах воєнного стану?»»

Відповідь	%
Достатньо ефективна	56,5
Скоріше ефективна	34,3
Скоріше неефективна	7,4
Взагалі неефективна	1,8

Таблиця 13. Розподіл відповідей на запитання: «На Вашу думку, чи достатньо ефективна діяльність Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України по протидії корупції в умовах воєнного стану?»»

Відповідь	%
Достатньо ефективна	54,0
Скоріше ефективна	35,3
Скоріше неефективна	8,8
Взагалі неефективна	1,8

Таблиця 14. Розподіл відповідей на запитання: «Чи вважаєте Ви діяльність Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України ефективною у сфері публічних закупівель?»

Відповідь	%
Достатньо ефективна	45,2
Скоріше ефективна	41,9
Скоріше неефективна	11,0
Взагалі неефективна	1,9

Таблиця 15. Розподіл відповідей на запитання: «Як Ви вважаєте, чи намагаються учасники організованих груп та злочинних організацій знайти або вигадати «нові види злочинної діяльності» під час воєнного стану?»

Відповідь	%
Так, вчинюють дії по заволодінню коштами, які збираються волонтерами, громадянами для допомоги ЗСУ, органами тероборони шляхом вчинення шахрайських дій, створення «фіктивних» банківських рахунків для проведення збору коштів	78,9
Так, шляхом здійснення «корупційного впливу» для отримання коштів на відновлення зруйнованого майна, привласнення гуманітарної допомоги тощо	40,7
Так, шляхом вступу учасників організованих груп та злочинних організацій до лав територіальної оборони, в регіонах, де не ведуться активні бойові дії з метою отримання зброї або трофейної зброї на звільнених територіях для подальшого її використання при вчиненні корисливих або насильницьких злочинів	40,6
Ні	5,4

Таблиця 16. Розподіл відповідей на запитання: «Як Ви оцінюєте свій рівень довіри до Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України в умовах воєнного стану?»

Відповідь	%
Високий рівень довіри	73,5
Середній рівень довіри	24,5
Низький рівень довіри	2,0

Таблиця 17. Розподіл відповідей на запитання: «Чи необхідна Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України оптимізація діяльності, покращення окремих аспектів роботи?»

Відповідь	%
Безумовно так	32,5
Скоріше так	46,7
Скоріше ні	17,4
Безумовно ні	3,3

Таблиця 18. Розподіл відповідей на запитання: «Якщо ні (скоріше ні), то які пропозиції Ви хотіли б надати з приводу оптимізації діяльності Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України?»

Відповідь	%
Не відповіли на запитання	439 – 56,2%
Відповіді на запитання:	
все задовольняє, жодних змін не потрібно	35 – 4,5%
грошове утримання та матеріально-ресурсне забезпечення:	
	132 – 16,9%
– підвищення грошового утримання (підвищення заробітної платні)	47 – 6,0%
– відповідність ЗП завданням та ризикам роботи	1 – 0,1%
– ЗП, як у ДБР і до служби прийдуть кращі працівники	1 – 0,1%
– збільшення ЗП за рахунок оптимізації чисельності	1 – 0,1%
– покращення системи заохочення і стимулювання працівників; преміювання	2 – 0,3%
– вирішення питання щодо отримання виплат в областях, де проводяться бойові дії	1 – 0,1%
– надання соціальних виплат	1 – 0,1%
– покращення фінансування	9 – 1,2%
– додаткове фінансування	2 – 0,3%
– контроль системи обліку фінансування	1 – 0,1%
– необхідно виділяти кошти на проведення НСРД (закупівлі, контролю за вчиненням злочину та ін.)	1 – 0,1%
– фінансове заохочення оперативних контактів	1 – 0,1%
– фінансування на утримання агентурного апарату	1 – 0,1%

– зробити оплачувану агентурну сітку (це покращить якість інформації)	1 – 0,1%
– фінансування заходів з використанням заздальгідь ідентифікованих грошових коштів з метою виявлення стійкості злочинних зв'язків та документування епізодичності	1 – 0,1%
– введення інституту матеріального заохочення викривачів	1 – 0,1%
– покращення матеріально-технічного забезпечення	48 – 6,1%
– оптимізація матеріально-технічних можливостей ДСР відповідно до сучасних реалій	2 – 0,3%
– залучення сучасних технічних засобів в оперативній роботі	2 – 0,3%
– виділення коштів на технічне забезпечення працівників робочими матеріалами: папір А4, кошти на флешки, терабайтники, диски	3 – 0,4%
– удосконалення технічних засобів з документування злочинів та аудіо, відео фіксації	1 – 0,1%
– оновити автопарк, доукомплектувати підрозділи службовим транспортом, ремонт службових автомобілів	4 – 0,5%
соціальний захист	
– зробити нормальні соціально-побутові умови роботи поліції	1 – 0,1%
– соціальне забезпечення	4 – 0,5%
– медичне страхування	2 – 0,3%
умови праці	
– покращення умов праці співробітників Департаменту	2 – 0,3%
– скорегувати робочий графік	1 – 0,1%
повноваження ДСР	
– законодавче розширення повноважень ДСР	53 – 6,8%
– надання повноважень проводити досудове розслідування	1 – 0,1%
– чітко визначити повноваження кожного напрямку діяльності	1 – 0,1%
– розширення повноважень ДСР саме в умовах воєнного стану	4 – 0,5%
– розширення кола повноважень щодо контролю над діяльністю суб'єктів з підвищеним злочинним впливом	1 – 0,1%

– більше повноважень в економічному напрямі	1 – 0,1%
– розширення повноважень щодо якісного документування корупційних та посадових злочинів	1 – 0,1%
створення у структурі ДСР власного слідчого підрозділу зі штатом слідчих	35 – 4,5%
міжвідомча взаємодія	17 – 2,2%
– більша співпраця з СУ	1 – 0,1%
– налагодження контакту з ГУНП в областях та підпорядкованим їм підрозділам, таким як УОТЗ, УОС. Плідна співпраця із ГУНП та підрозділами	1 – 0,1%
– оптимізація взаємодії з органами судової системи	1 – 0,1%
– покращення взаємодії з органами суду, або виділити окремого суддю під орган ДСР	1 – 0,1%
– налагодження та оптимізація міжвідомчої взаємодії	7 – 0,9%
– взаємодія з ГУР МО, СБУ, зовнішньою розвідкою, створення спільних відомчих баз даних	1 – 0,1%
– налагодити безпрецедентну взаємодію УСР на місцях з ДМС	1 – 0,1%
– налагодити взаємодію між силовими підрозділами, підрозділами НПУ та прокуратури	1 – 0,1%
– підвищення комунікації з органами прокуратури	1 – 0,1%
– вдосконалити взаємодію між підрозділами Департаменту, слідчими підрозділами та прокуратурою	1 – 0,1%
кадрові питання	30 – 3,8%
– збільшення штатної чисельності працівників підрозділу	9 – 1,2%
– скоротити апарат Департаменту на 30-40%	1 – 0,1%
– скоротити штат	2 – 0,3%
– приведення штатної організації до вимог сьогодення	1 – 0,1%
– зменшити кількість аналітичних відділів	1 – 0,1%
– не достатньо кваліфікованих працівників	1 – 0,1%
– підготовка спеціалістів	1 – 0,1%
– потрібна робота з покращення рівня персоналу, його підготовки, розвитку, збереження професійного ядра та мотивація кар'єрного росту	1 – 0,1%
– зменшити чисельність співробітників апарату у департаменті, які не займаються безпосередньо практичною діяльністю, а тільки збирають дані щодо	1 – 0,1%

показників та підраховують їх.	
– організаційно-штатна перебудова	1 – 0,1%
– покращення кадрової політики	1 – 0,1%
– потрібно провести реорганізацію служби: в умовах воєнного стану керівникам пройти поліграф. Це стосується областей, які знаходяться на лінії розмежування. Останні підпорядковуються ГУНП, працівники цієї служби виконують обов'язки звичайних оперів, виникає питання щодо доцільності існування цієї служби. Необхідності у загально-кримінальних відділах взагалі не має	1 – 0,1%
– нормальне професійне керівництво	1 – 0,1%
– особовий склад у прифронтових містах не знаходиться у бойовому розрахунку	1 – 0,1%
– звільнити керівництво	1 – 0,1%
– призначати керівників професіоналів	1 – 0,1%
– почати треба з боротьби із «оборотними» в погонах	2 – 0,3%
– на даний час хіба що залучати деякий відсоток працівників до служби в зведених загонах НП,НГУ,ЗСУ у зоні бойових дій	1 – 0,1%
– постійні навчання з юридичної підготовки, тактичної, фізичної, психологічної	2 – 0,3%
законодавчі зміни	9 – 1,2%
– спрощення законодавства	1 – 0,1%
– вдосконалити законодавство, яке регламентує діяльність департаменту	2 – 0,3%
– внесення змін до законодавства	3 – 0,4%
– зміни до КПК	1 – 0,1%
– удосконалення законодавства, яке регулює діяльність правоохоронних органів	1 – 0,1%
– потрібні нові ЗУ Про ОРД та боротьбу з організованою злочинністю, надання відповідних повноважень працівникам ДСР, прийняття нових відомчих наказів з вказаного приводу з грифом таємно.	1 – 0,1%
аналітична та звітна складова роботи	8 – 1,0%
– зменшити кількість контролів, звітів	3 – 0,4%
– скасування цифрових показників діяльності	1 – 0,1%
– відмінити звітну документацію, довідкову інформацію,	1 – 0,1%

критерії оцінки діяльності, рейтинги та кількісні показники	
– оптимізація показників управління, на територіях яких відбуваються бойові дії	1 – 0,1%
– створення аналітичного відділу, який матиме доступ до банківських фінансових операцій, вказані дії збільшать ефективність ДСР у виявленні злочинних груп в сфері економіки (бюджетна сфера) та загального криміналу	1 – 0,1%
– операційний та стратегічний аналіз з можливістю використання матеріально-технічних баз державного фінансового моніторингу України та Державної податкової служби України покращать ефективність роботи ДСР НП України	1 – 0,1%
цифрова/інформатизована складова роботи	10 – 1,3%
– об'єднання баз даних в одну загальну з можливістю пошуку по одному запиту. Тобто якщо ми хочемо подивитись родинне дерево особи, то не потрібно робити багато запитів. А зробити 1 запит, де буде інформація про його батьків, дружин, шлюби, дітей і розірвання шлюбів. Також було б не погано, якщо ми перевіряємо особу, то отримувати інформацію з різних джерел інформації одночасно. А не звертатись до кожної бази даних окремо і з різними запитами. Оперативний доступ до баз інформації	4 – 0,5%
– автоматизація баз даних	1 – 0,1%
– налаштування доступу до відомчих баз під час воєнного стану	1 – 0,1%
– гарантія доступу співробітникам ДСР допуску до баз даних ДФС	1 – 0,1%
– налаштування віддаленого доступу до відомчих інформаційних підсистем	2 – 0,3%
– цифровізація досудового розслідування	1 – 0,1%
оптимізація діяльності ДСР	58 – 7,4%
– необхідна оптимізація та покращення окремих аспектів роботи	3 – 0,4%
– потрібні чіткі завдання та належний контроль їх виконання	3 – 0,4%
– визначення конкретних завдань, постановка чітких задач	2 – 0,3%

та систематичний аналіз для підвищення результативності заходів	
– не залучати працівників до виконання невластивих їм функцій	2 – 0,3%
– повернути УБОЗ, до нього була повага навіть у кримінальному середовищі; спрямувати діяльність так, щоб вона була схожа на діяльність колишнього УБОЗу	2 – 0,3%
– надати більше самостійності територіальним підрозділам	1 – 0,1%
– мати окремо відділ процесуального керівництва в регіональних прокуратурах	1 – 0,1%
– в економічному напрямі передивитися напрями роботи, деякі з них дублюються іншими службами	2 – 0,3%
– поділ повноважень на місцях між ГУНП і УСР (у кожного свій напрям роботи)	1 – 0,1%
– більшу незалежність від ГУНП у проведенні слідчих дій та НСРД	1 – 0,1%
– мати власний комплекс для НСРД №7 та власні лінії для проведення НСРД №2	1 – 0,1%
– мати можливість в умовах воєнного стану до спрощеного доступу до проведення НСРД шляхом обходження бюрократичної складової, на отримання будь-якої інформації, стосовно діяльності, що входить до функцій ДСР, наприклад, стосовно об'єктів або осіб	1 – 0,1%
– можливість проведення повного комплексу НСРД відділом ОТЗ при регіональних управліннях УСР	1 – 0,1%
– вдосконалення заходів щодо проведення НСРД	1 – 0,1%
– спрощення процедури без ухвали суду отримання таких НСРД як аудіо- та відео-контроль стосовно осіб, причетних до злочинів в публічно-доступних місцях, розширення доступу без ухвали суду на отримання трафіків	1 – 0,1%
– орієнтування роботи на виявлення та розслідування військових злочинів, а не загально-кримінальної та економічної спрямованості	1 – 0,1%
– врахування специфіки регіонів, поглиблений аналіз та вивчення криміногенної ситуації на територіях обслуговування	1 – 0,1%
– закріпити слідчих виключно за матеріалами к.п., відкритими за ініціативи ДСР	1 – 0,1%
– збільшити норму виділення ПММ	1 – 0,1%

– приділяти увагу органам місцевого самоврядування, у них збільшився показник вчинення корупційних злочинів, після отримання ряду нових функцій та значних коштів для розвитку	1 – 0,1%
– збільшити контроль за волонтерськими організаціями, відслідковувати рух гуманітарної допомоги	1 – 0,1%
– спростити систему обігу та реєстрації таємних та ДСК документів	1 – 0,1%
– внести групи фільтрації до наказу коменданта Одеської області щодо перевірки автомобільного транспорту, помешкання громадян та іншого на період воєнного стану	1 – 0,1%
– не направляти на розгляд працівників Департаменту звернення громадян з приводу незначних правопорушень, та тих, які не містять ознак організованості	1 – 0,1%
– співробітники повинні здійснювати роботу кожен за своїм напрямом, в якому той чи інший співробітник має свій професійний досвід практичної роботи (тобто співробітник, який має практичний стаж роботи в загально-кримінальній сфері, повинен працювати за напрямом загально-кримінальних злочинів, а не економічних та навпаки)	1 – 0,1%
– мобільність прийняття рішень	1 – 0,1%
– надання статусу спецслужби	1 – 0,1%
– забезпечити присутність працівників ДСР на митних пунктах пропуску з метою перевірки вантажів, які ввозяться на територію України під виглядом гуманітарної допомоги	1 – 0,1%
– забезпечити присутність працівників ДСР на пунктах розподілення та видачі гуманітарної допомоги	1 – 0,1%
– розширити перелік суб'єктів корупційних проявів, стосовно яких ДСР може складати протоколи	1 – 0,1%
– проведення заходів з імітації господарської діяльності підприємства з метою виявлення корупційних схем в державних та контролюючих органах	1 – 0,1%
– удосконалення можливостей з негласного проникнення та обстеження житла	1 – 0,1%
– зосередження сил та засобів на правопорушеннях, вчинених високопосадовцями та в складі ОЗГ	1 – 0,1%
– відмінити необхідність надання інформації до ДСР за добу перед проведенням реалізацій про намір її	1 – 0,1%

проведення з метою недопущення витоку оперативної інформації	
– надати можливість ВТР здійснювати такі ж оперативно-технічні заходи, як і УОТЗ на місцях, а також здійснювати аналіз ОТЗ№2 незалежно від УОТЗ місцевих ГУНП з метою унеможливлення «злиття» оперативної інформації	1 – 0,1%
– порушити питання про здійснення аналізу діяльності прокурорів різних рівнів прокуратур під час воєнного стану, та притягнути тих її працівників до відповідальності, які неналежним чином здійснюють свою діяльність під час притягнення до кримінальної відповідальності, осіб, що вчинили кримінальні правопорушення, зокрема, колаборантів	1 – 0,1%
– спрощення процедур одержання інформації, тощо	2 – 0,3%
– надання доступу до каналів зв'язку	1 – 0,1%
– надати більше привілеїв при виявленні та затриманні осіб	1 – 0,1%
– потрібно оптимізувати роботу по викриттю ОГ та ЗО, пов'язаних з незаконним заволодінням коштів для потреб ЗСУ	1 – 0,1%
– покращити роботу у напрямі викриття каналів незаконного переправлення громадян призовного віку за кордон	1 – 0,1%
– у зв'язку із воєнним станом змінився підхід до розкриття – у місцях, наближених до межі воєнних дій, стає складнішою можливість документування ЗПУ	1 – 0,1%
– надати доступ до публічної інформації державних організацій	1 – 0,1%
– поглиблення роботи у напрямі ОЗ серед розподілу гуманітарної допомоги	1 – 0,1%
– необхідно більше приділяти уваги у викритті ОГ та ЗО у розтраті коштів призначених для ЗСУ	1 – 0,1%
– профілактичні заходи	1 – 0,1%
– можливість проведення оперативних заходів на території бойових дій	1 – 0,1%
– введення інституту захисту викривачів	1 – 0,1%
– спростити процедуру оголошення особі про підозру і скерування справи до суду	1 – 0,1%
різне	7 – 0,9%

<ul style="list-style-type: none"> – вдосконалюватися – продовження роботи з виконання поставлених завдань та протидії злочинності – важко сказати в умовах воєнного стану – реформи потрібно проводити, коли скінчиться війна – працювати і ще раз працювати – головне – злагоджена робота направлена на результат – оперативність – продовжувати виконувати свої функціональні обов’язки в умовах воєнного стану 	по 0,1%
---	---------

Таблиця 19. Розподіл відповідей на запитання: «Чи є необхідність у розширенні завдань і повноважень Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України в умовах воєнного стану?»

Відповідь	%
Безумовно так	47,5
Скоріше так, ніж ні	34,7
Скоріше ні, ніж так	15,7
Безумовно ні	2,0

Таблиця 20. Розподіл відповідей на запитання: «Як Ви вважаєте, чи позитивно впливає на зниження рівня корупції в органах державної влади та органах місцевого самоврядування в Україні утворення Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України?»

Відповідь	%
Безумовно так	70,6
Скоріше так, ніж ні	25,2
Скоріше ні, ніж так	3,2
Безумовно ні	1,0

Таблиця 21. Розподіл відповідей на запитання: «Які, на Вашу думку, сфери діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування найбільш вразливі для корупційних проявів під час дії воєнного стану?»

Відповідь	%			
	Так	Скоріше так	Скоріше ні	Ні
Отримання та подальший розподіл гуманітарної допомоги, волонтерська діяльність	68,1	29,2	2,6	0,1
Закупівля засобів захисту, автотранспорту, медичних препаратів для передачі їх ЗСУ	56,7	36,0	6,9	0,4
Розподіл коштів, які виділяються на відновлення зруйнованої інфраструктури, помешкань громадян, підприємств та організацій, які постраждали в результаті бойових дій	56,7	36,8	5,6	0,9

Таблиця 22. Розподіл відповідей на запитання: «Чи доводилося Вам бути свідком корупційних проявів в органах державної влади та місцевого самоврядування?»

Відповідь	%
Так, часто	15,4
Так, у одиничних випадках	24,5
Ні	60,2

Таблиця 23. Розподіл відповідей на запитання: «Чи обізнані Ви з приводу того, до яких суб'єктів слід звертатися у випадку корупційних проявів в органах державної влади та місцевого самоврядування?»

Відповідь	%
Так	97,3
Ні	2,7

ДІАГРАМИ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ОПИТУВАННЯ
«Оцінка рівня стану організованої злочинності в Україні та протидії
підрозділами Департаменту стратегічних розслідувань
НПУ і умовах воєнного стану»

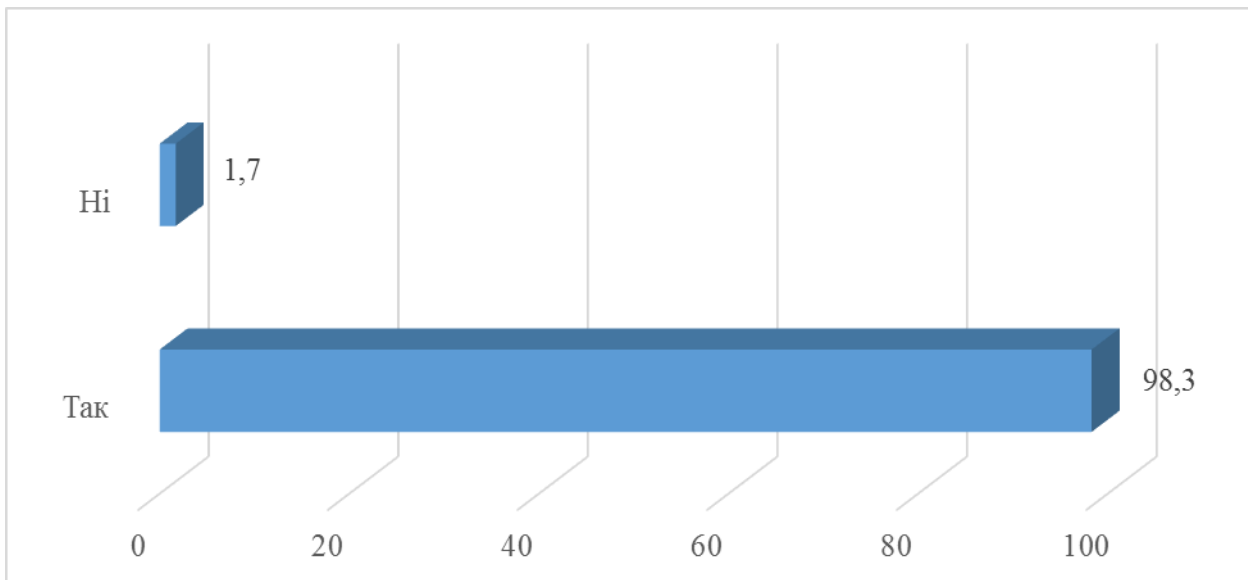

Рис. 1. Розподіл відповідей на запитання: «Чи знайомі Ви з особливістю діяльності Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України в умовах воєнного стану?», %

Рис. 2. Розподіл відповідей на запитання: «Яким саме чином воєнний стан має вплив на діяльність Департаменту стратегічних розслідувань НПУ?», %

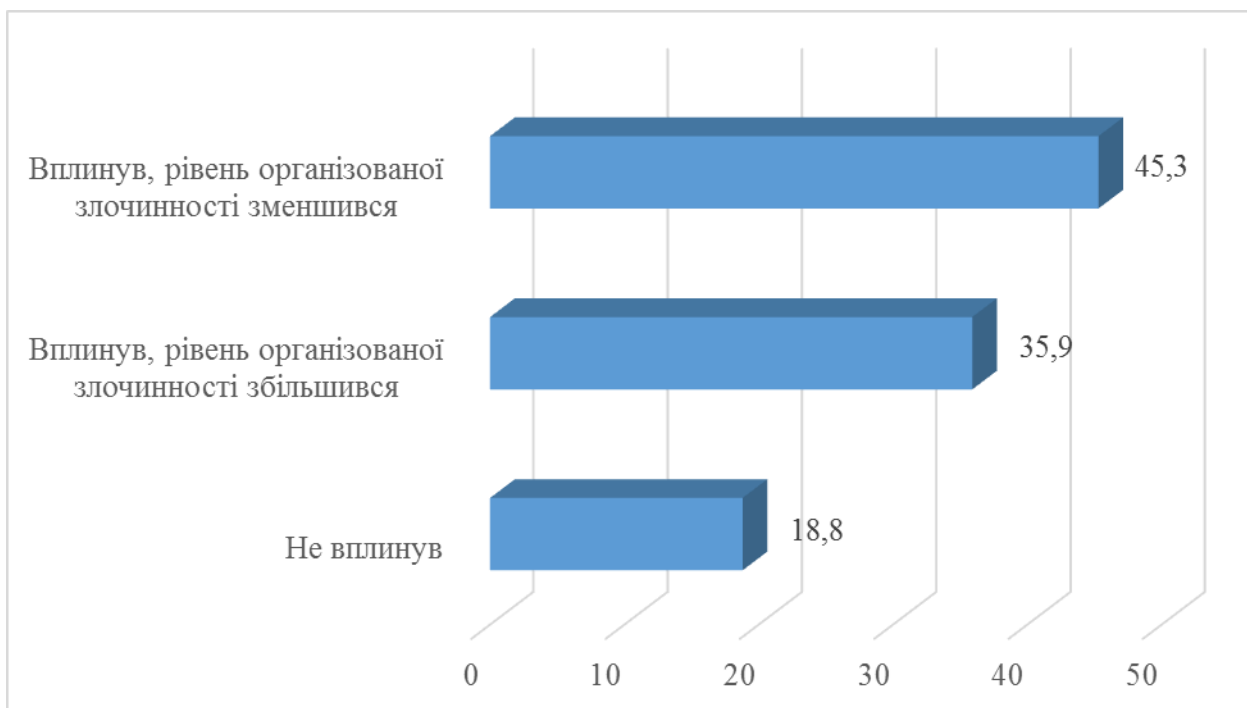

Рис. 3. Розподіл відповідей на запитання: «Як Ви вважаєте, чи вплинув воєнний стан на рівень організованої злочинності в Україні та діяльність організованих груп і злочинних організацій?», %

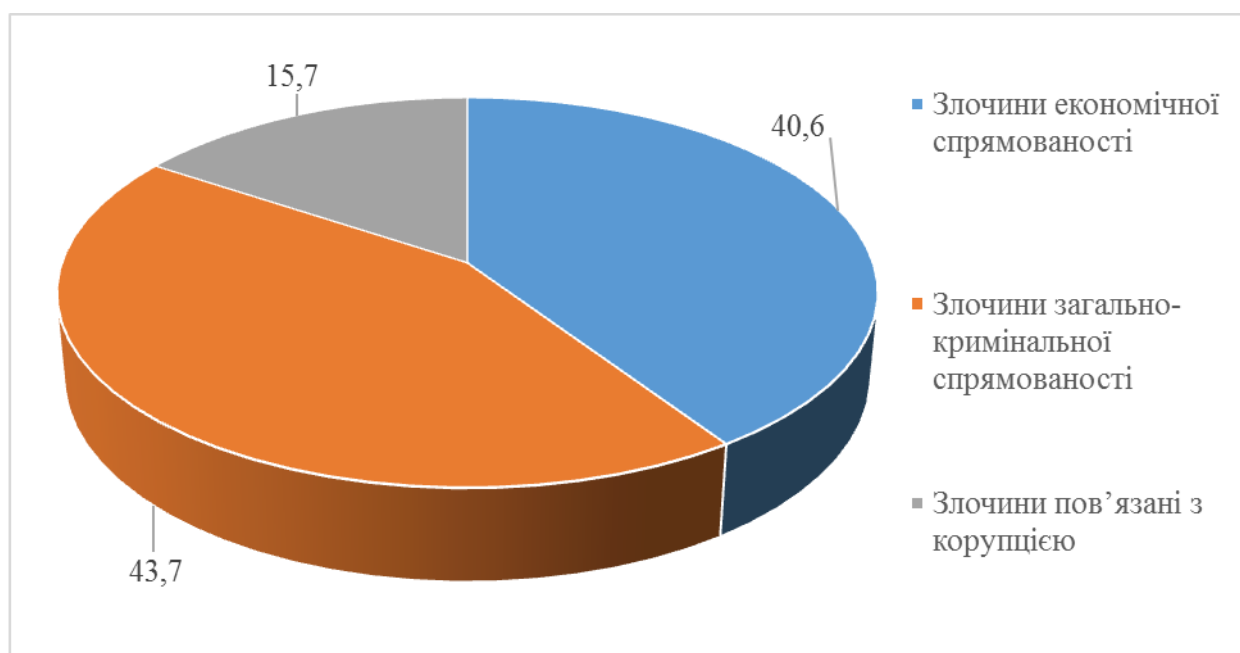

Рис. 4. Розподіл відповідей на запитання: «Які види злочинів преважують в діяльності організованих груп (ОГ) та злочинних організацій (ЗО) в умовах воєнного стану?», %

Рис. 5. Розподіл відповідей на запитання: «Які, на Вашу думку, галузі суспільного життя та діяльності організацій чи громадян найбільш вразливі для впливу організованої злочинності в умовах воєнного стану?», %

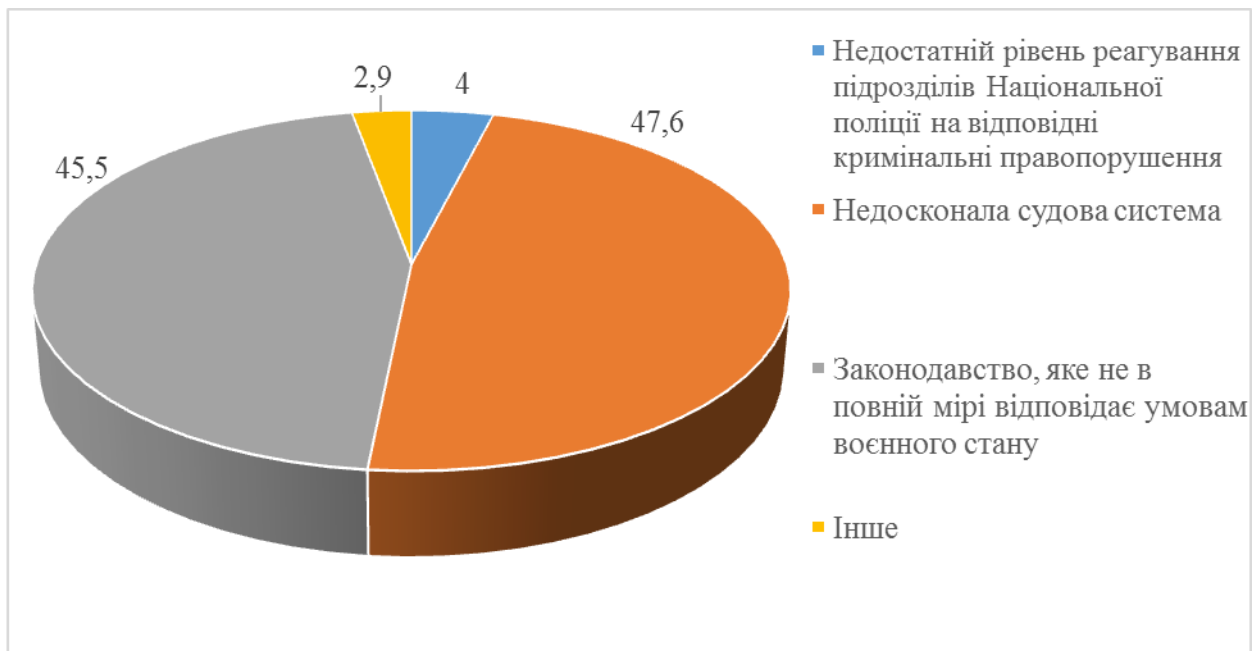

Рис. 6. Розподіл відповідей на запитання: «Який головний, на вашу думку, фактор впливає на недосконалість притягнення до кримінальної відповідальності окремих учасників ОГ та ЗО?», %

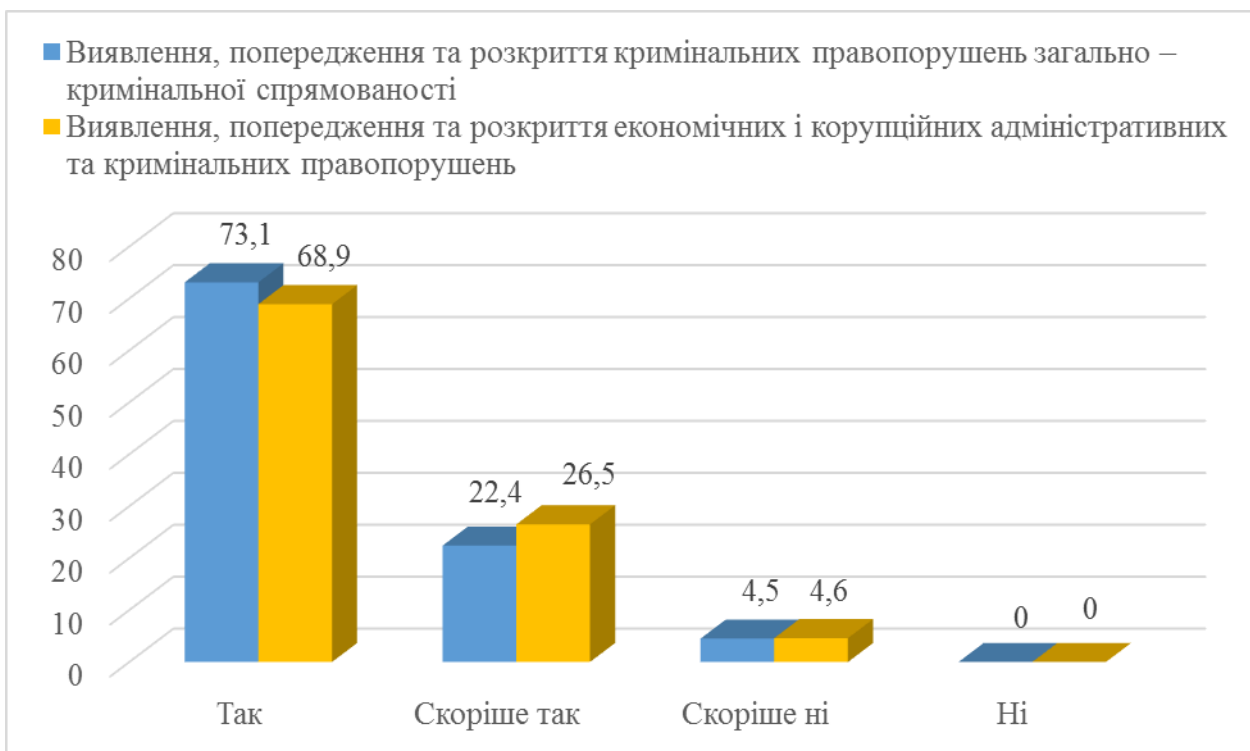

Рис. 7. Розподіл відповідей на запитання: «Якими, на Вашу думку, є основні напрямки діяльності Департаменту стратегічних розслідувань в умовах воєнного стану?», %

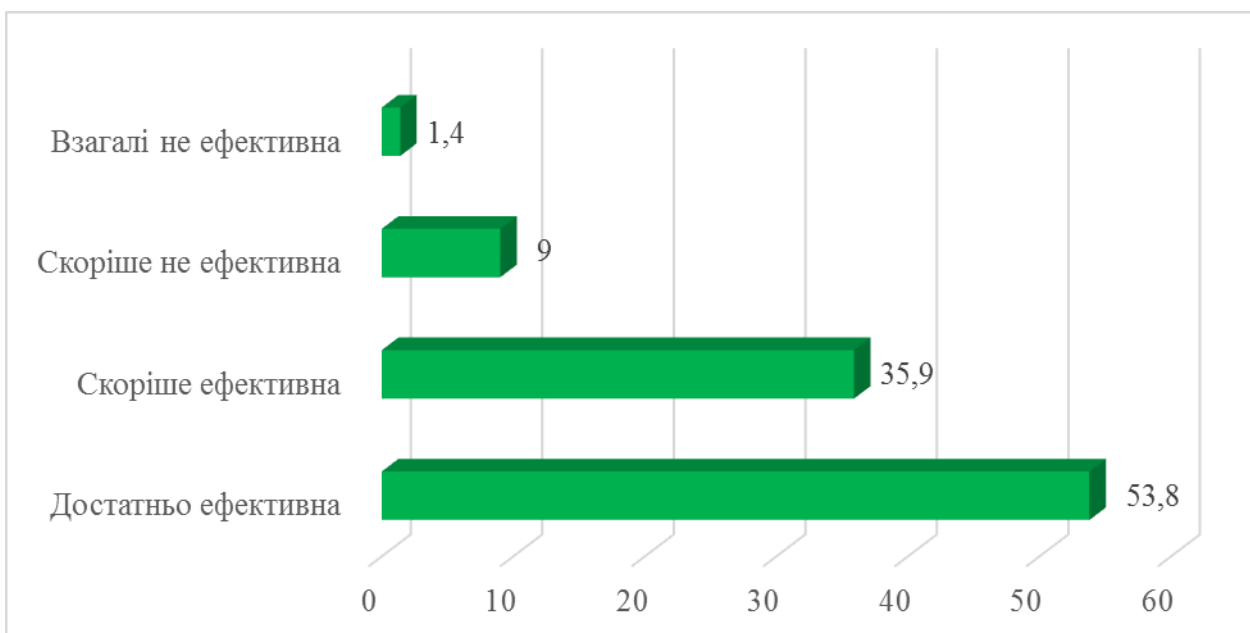

Рис. 8. Розподіл відповідей на запитання: «Чи є, на Вашу думку, ефективною діяльність Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України по виявленню «колаборантів», підприємств, які належать громадянам російської федерації в умовах воєнного стану?», %

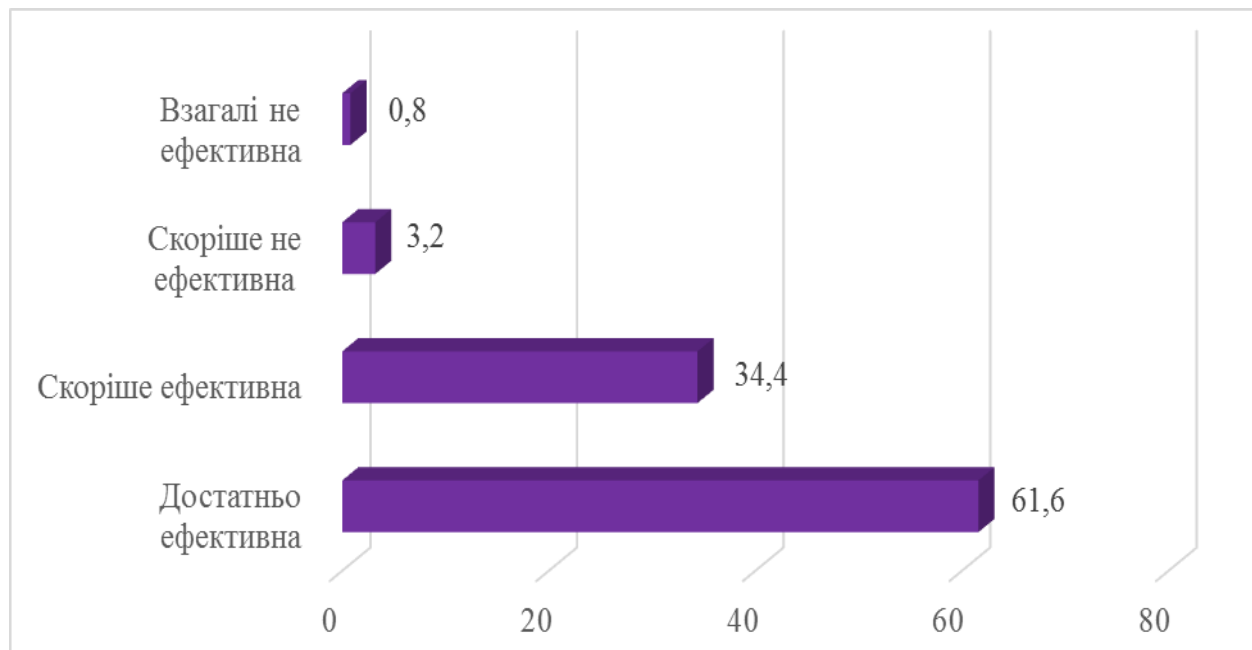

Рис. 9. Розподіл відповідей на запитання: «На Вашу думку, чи достатньо ефективна діяльність Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції по протидії загальнокримінальним організованим групам та злочинним організаціям в умовах воєнного стану?», %

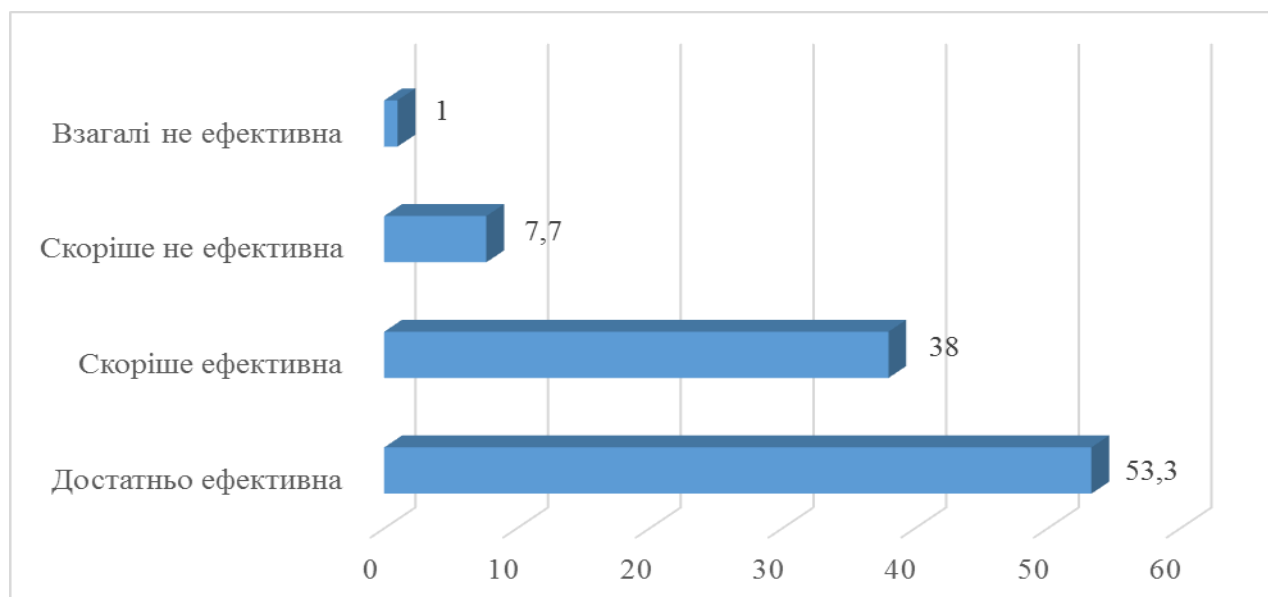

Рис. 10. Розподіл відповідей на запитання: «На Вашу думку, чи достатньо ефективна діяльність Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України по протидії транснаціональним та етнічним організованим групам та злочинним організаціям в умовах воєнного стану?», %

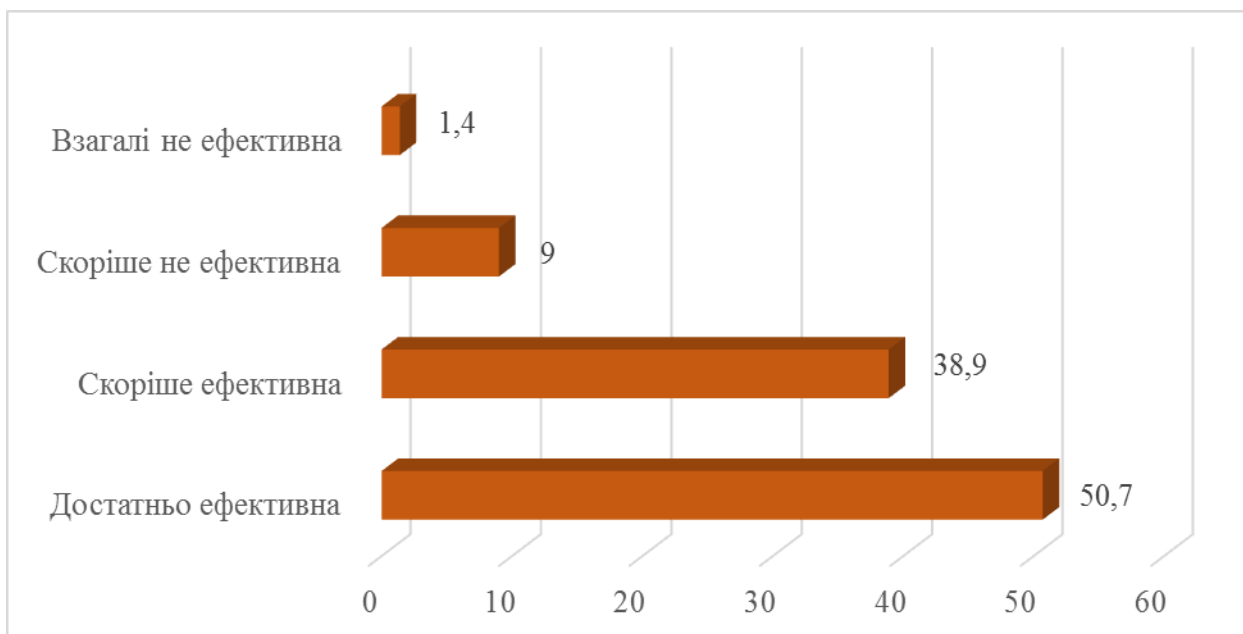

Рис. 11. Розподіл відповідей на запитання: «На Вашу думку, чи достатньо ефективна діяльність Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України по протидії екстремістським організованим групам та злочинним організаціям в умовах воєнного стану?», %

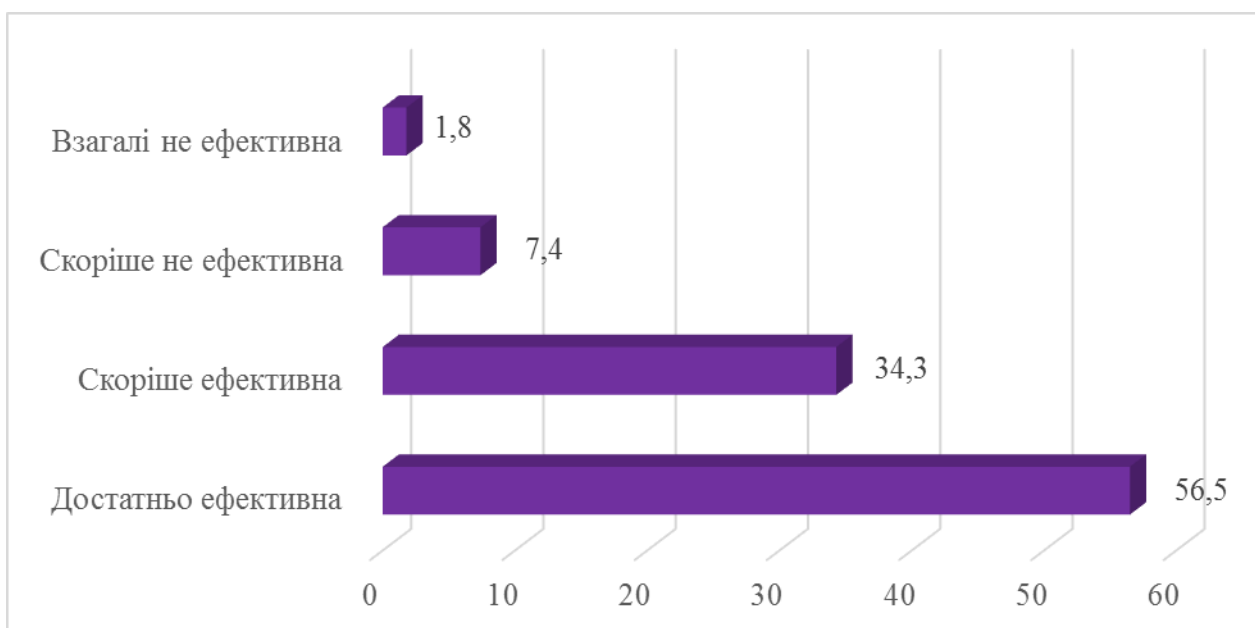

Рис. 12. Розподіл відповідей на запитання: «На Вашу думку, чи достатньо ефективна діяльність Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України по протидії організованим групам та злочинним організаціям в органах державної влади в умовах воєнного стану?», %

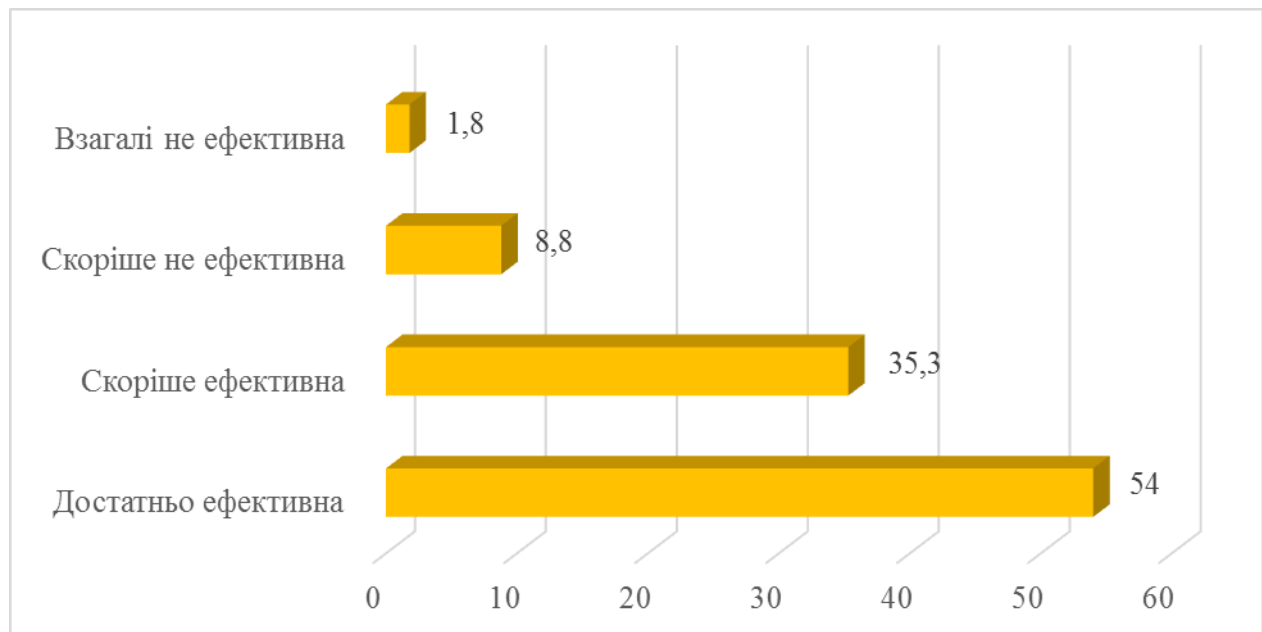

Рис. 13. Розподіл відповідей на запитання: «На Вашу думку, чи достатньо ефективна діяльність Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України по протидії корупції в умовах воєнного стану?», %

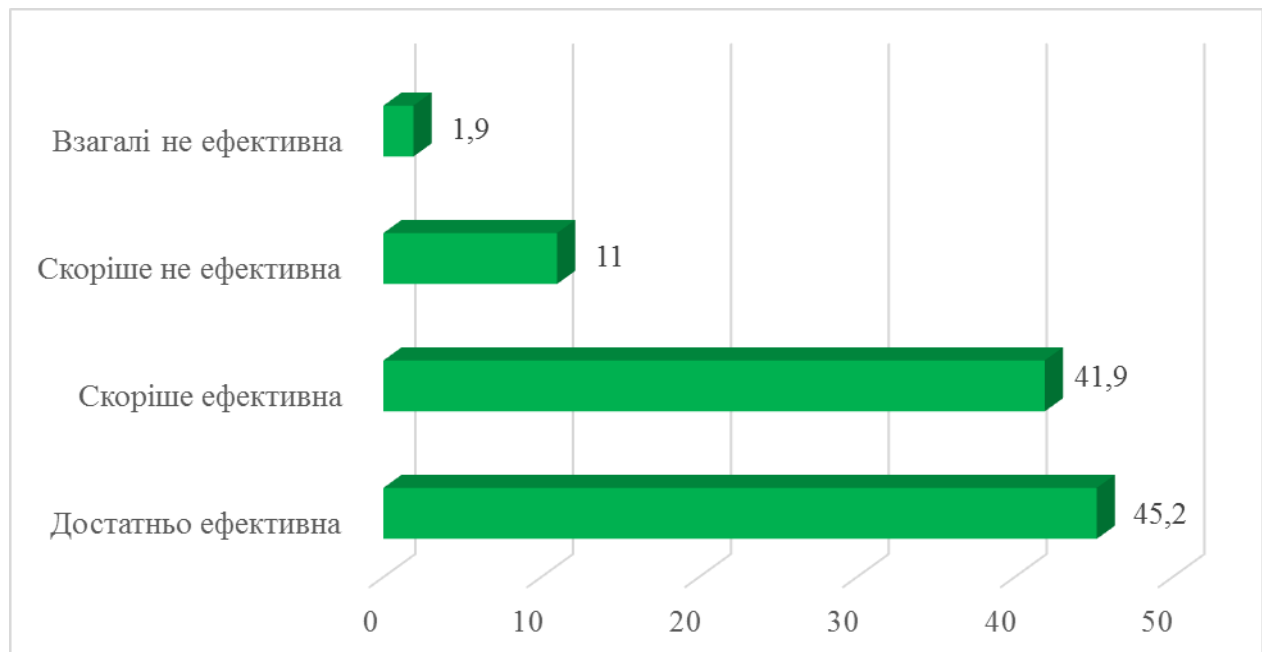

Рис. 14. Розподіл відповідей на запитання: «Чи вважаєте Ви діяльність Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України ефективною у сфері публічних закупівель?», %

Рис. 15. Розподіл відповідей на запитання: «Як ви вважаєте, чи намагаються учасники організованих груп та злочинних організацій знайти або вигадати «нові види злочинної діяльності» під час воєнного стану?», %

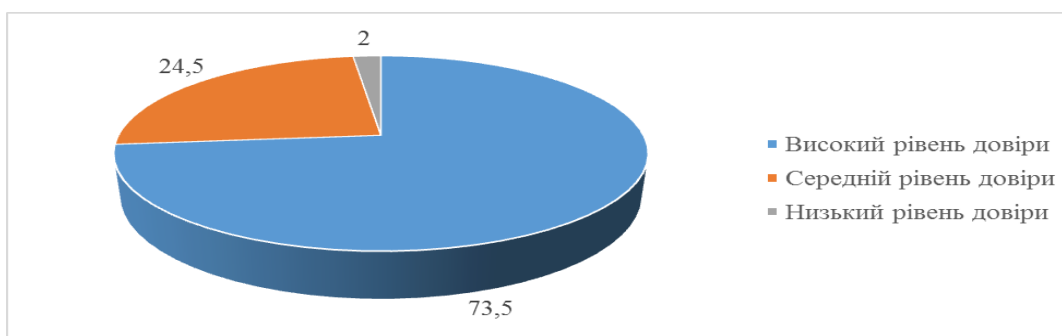

Рис. 16. Розподіл відповідей на запитання: «Як Ви оцінюєте свій рівень довіри до Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України в умовах воєнного стану?», %

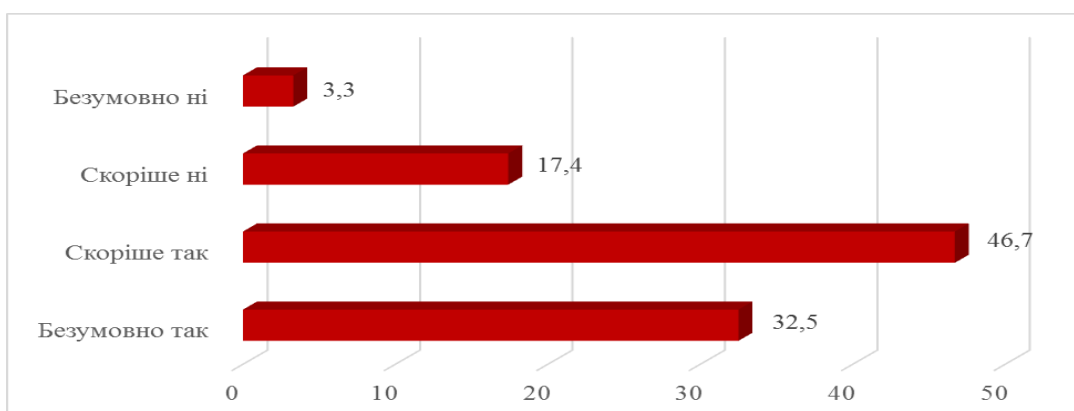

Рис. 17. Розподіл відповідей на запитання: «Чи необхідна Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України оптимізація діяльності, покращення окремих аспектів роботи?», %

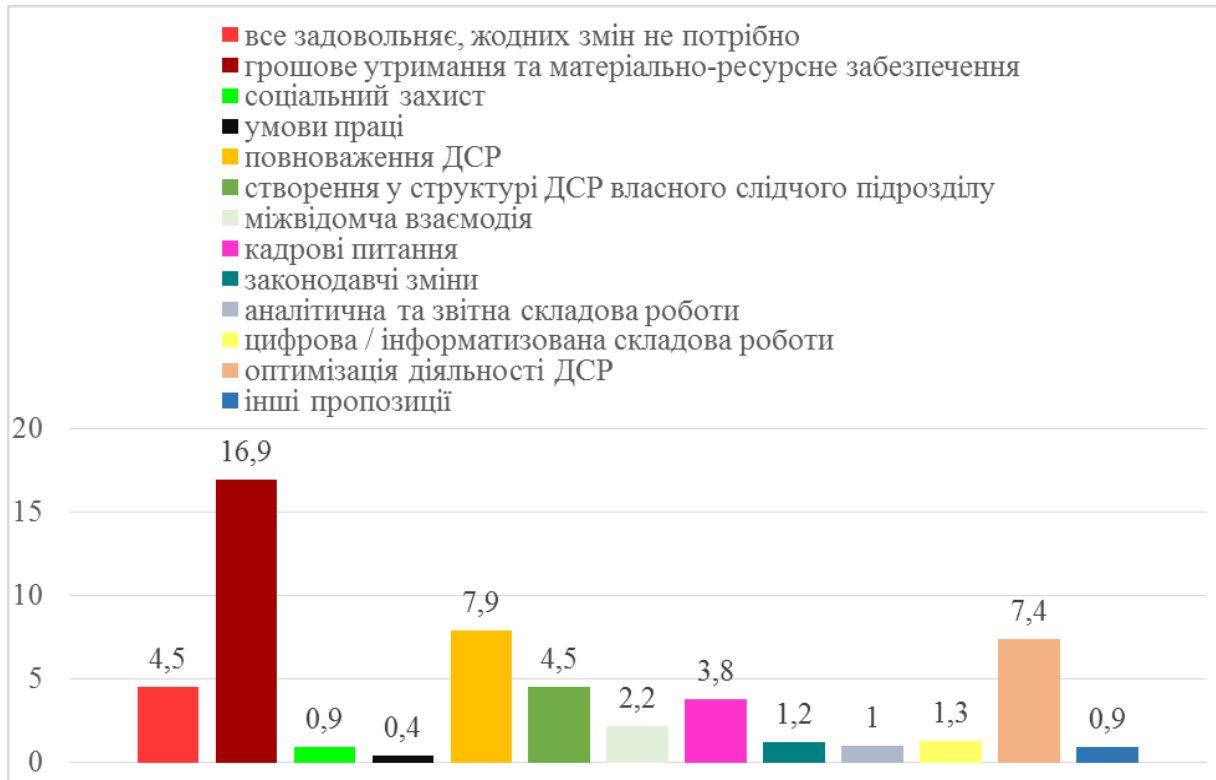

Рис. 18. Розподіл відповідей на запитання: «Якщо ні (скоріше ні), то які пропозиції Ви хотіли б надати з приводу оптимізації діяльності Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України?», %

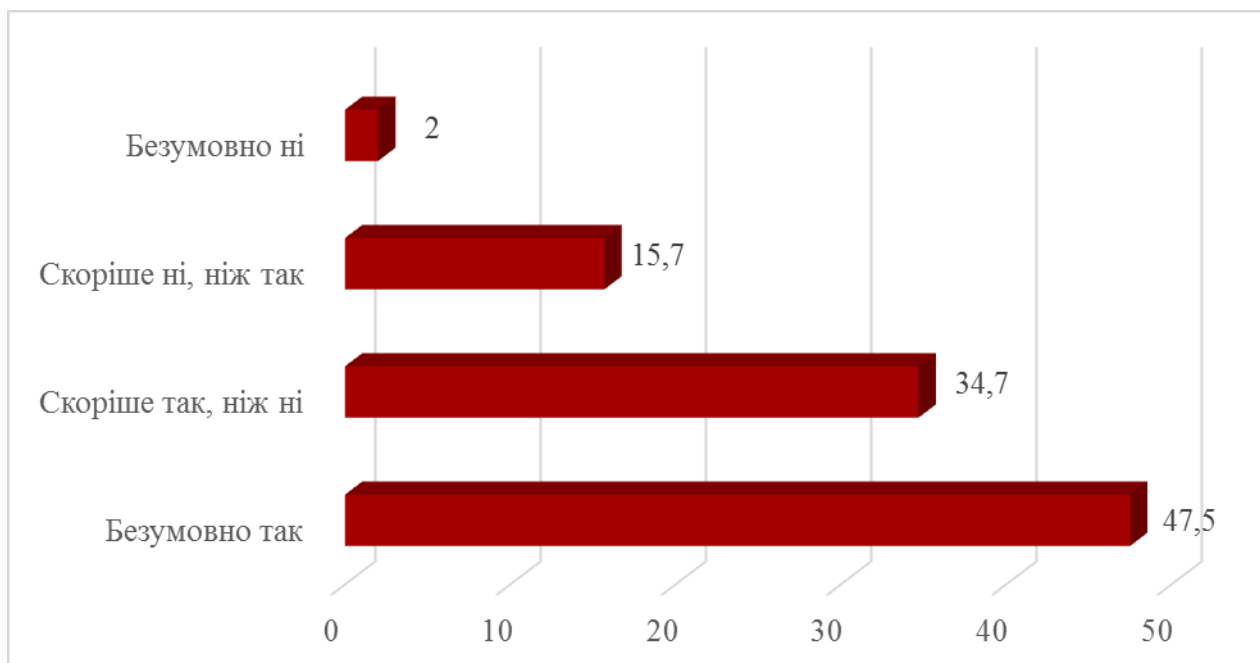

Рис. 19. Розподіл відповідей на запитання: «Чи є необхідність у розширенні завдань і повноважень Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України в умовах воєнного стану?», %

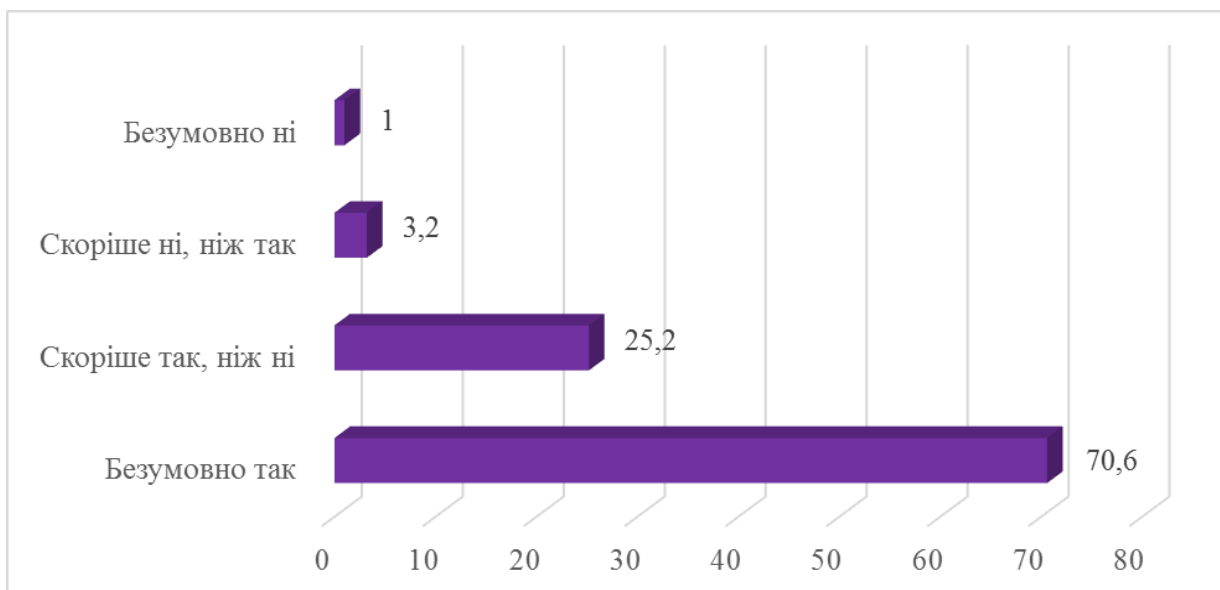

Рис. 20. Розподіл відповідей на запитання: «Як Ви вважаєте, чи позитивно впливає на зниження рівня корупції в органах державної влади та органах місцевого самоврядування в Україні утворення Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України?», %

Рис. 21. Розподіл відповідей на запитання: «Які, на Вашу думку, сфери діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування найбільш вразливі для корупційних проявів під час дії воєнного стану?», %

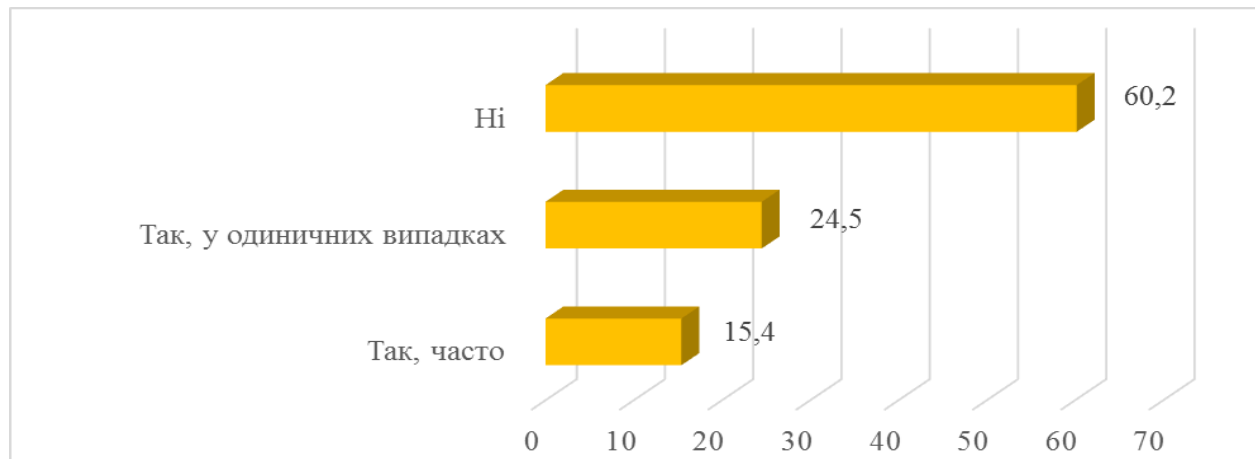

Рис. 22. Розподіл відповідей на запитання: «Чи доводилося Вам бути свідком корупційних проявів в органах державної влади та місцевого самоврядування?», %

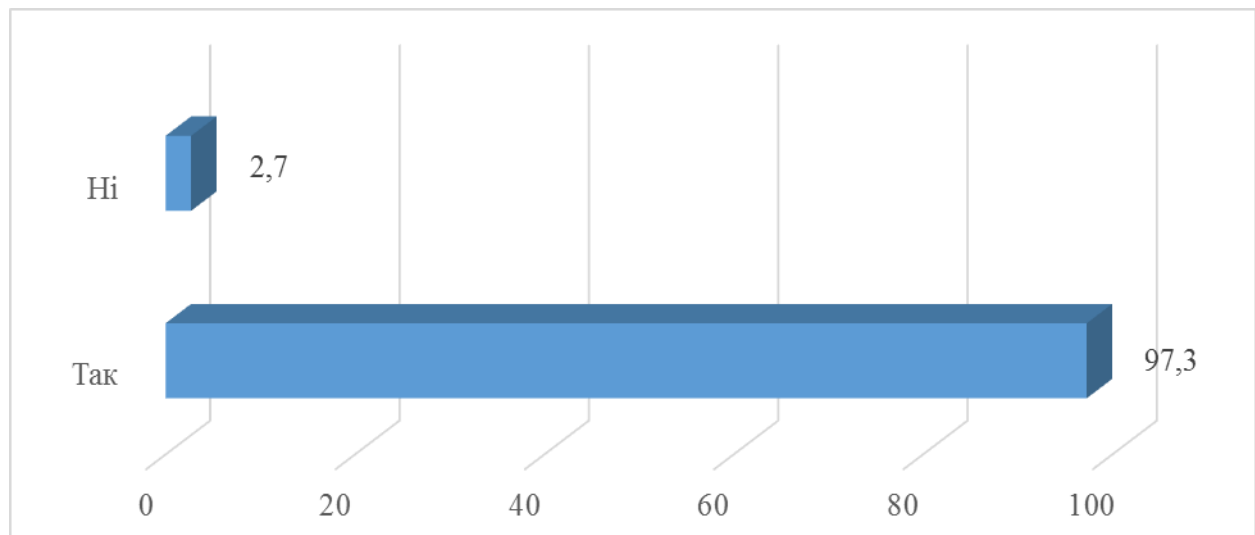
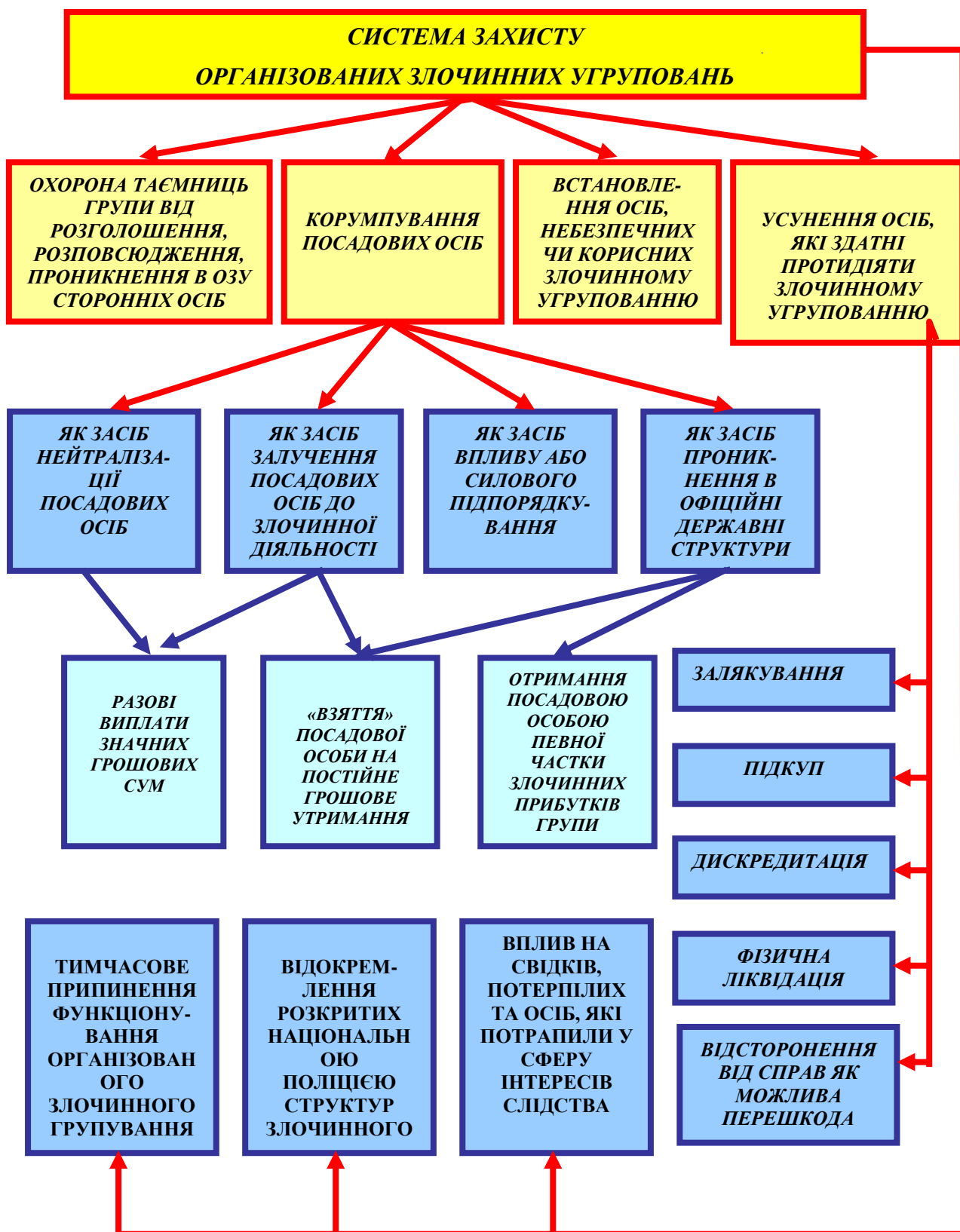

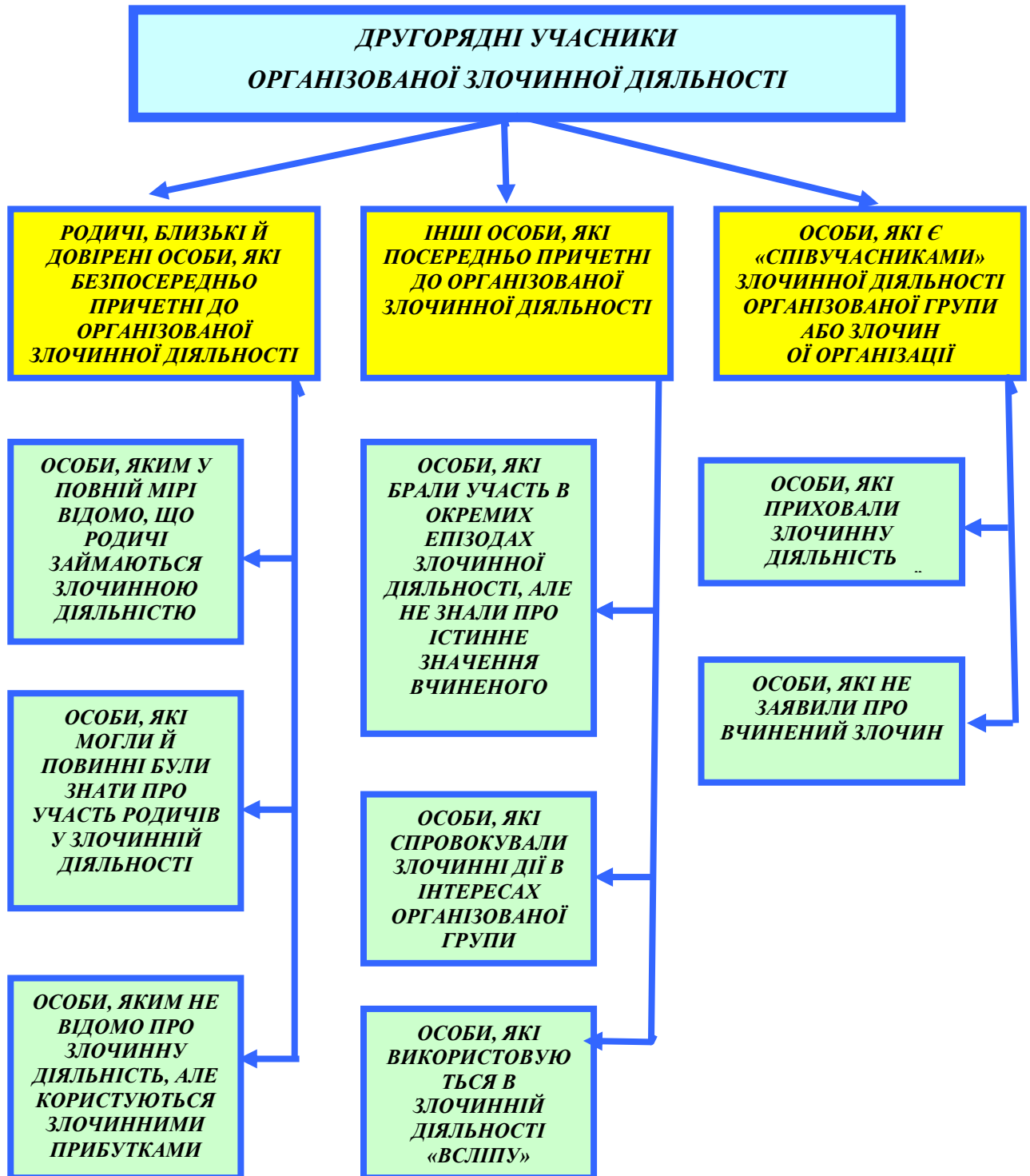
Рис. 23. Розподіл відповідей на запитання: «Чи обізнані Ви з приводу того, до яких суб'єктів слід звертатися у випадку корупційних проявів в органах державної влади та місцевого самоврядування?», %

Додаток 6

Система захисту організованих груп та злочинних організацій від викриття

Другорядні учасники організованої злочинної діяльності

Кримінальний аналіз та аналіз розвід даних і протидії організованій злочинності

АНАЛІЗ:

- Дослідження і виділення окремих елементів проблем, подій, злочинів на їх складові
 - Що це таке
 - Які їх основні ознаки
 - Як вони взаємопов'язані між собою та який в них зв'язок
 - Дослідження/ідентифікація потенційних загроз і and patterns
 - Формування підсумків (гіпотеза, передбачення, оцінка, висновок)

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ТА ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМНИХ ПИТАНЬ

- Визначення проблематики
 - Зміна орієнтирів (ширший/вузький підходи)
 - Розбір об'єкта на елементи
 - Перефразування (зміна питань з тверджень на питання чому та як?)
- Підхід для вирішення завдання/питання матимуть прямий вплив на кінцевий результат аналізу

Кримінальний аналіз та аналіз розвід даних:

- Пошук відповідей на базові питання: хто, що, коли, де, як, чому?
- Досліджуйте отриману інформацію, намагаючись знайти прогалини, сильні та слабкі сторони
- Підтримка побудови ефективного розслідування/публічного обвинувачення у кримінальних провадженнях, формування і розробка теорій (гіпотез) та стратегій
 - Прямі ? та запропоновані слідчі дії
 - Ідентифікація джерел отримання даних та доказів

Розвідка даних

1. Опрацьована інформація з метою розробки знань
2. Діяльність, спрямована на отримання (засекречених) даних

Розвідувальний аналіз

- Операційний
- Тактичний
- Стратегічний

Аналіз у кримінальному провадженні:

- Упорядкування, узагальнення та порівняння всієї наявної інформації у кримінальному провадженні
- Аналіз багатьох джерел (OSINT, допит свідків, документів, камер для спостереження, intercepts etc)
- Створення & здійснення огляду

Кримінальний аналіз матеріалів кримінального провадження

- Мапування учасників: ідентифікація злочинців, їхніх лідерів і їх асоціацій
 - Що вони роблять: (керують, планують, підготовлюють, сприяють) – не пряме/пряме включення в скоєнні злочини (побудова зв'язків)
 - Як їх дії співвідносяться до теорії злочину
 - В якому контексті: опишіть законні і фактичні ситуації в яких describe the legal and factual situation in в яких вони діють/працюють (*de jure* і *de facto установи*). Пошук/Організаційне мапування через організації, державні структури і події, які супроводжують чи призводять до військових конфліктів, порушення прав людини і громадянина
- Які основні прогалини та суперечності в доказах та інформації ми отримали і як ми можемо працювати з цим

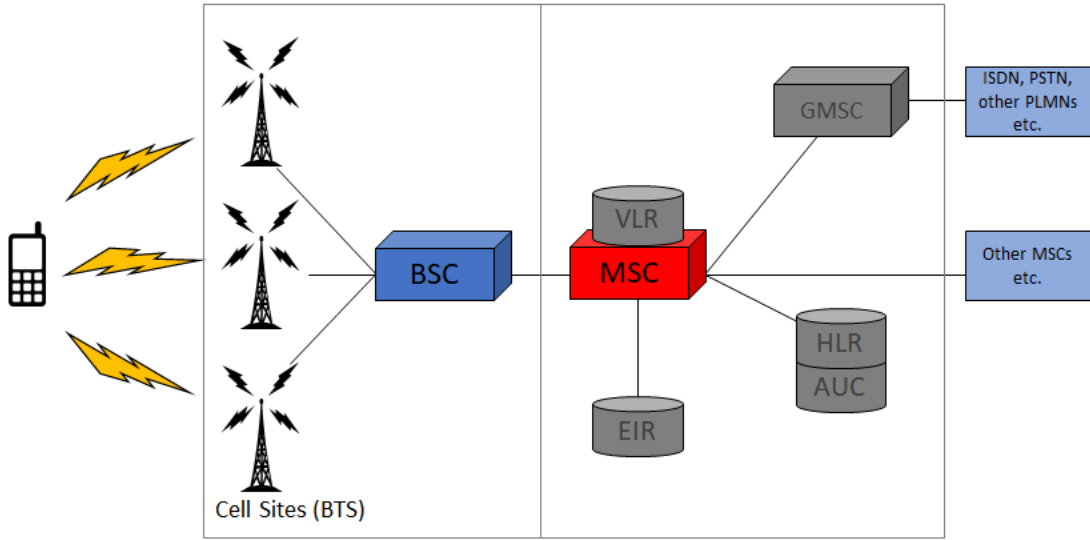
Різні типи і техніки кримінального аналізу

- Фінансовий аналіз
- Політичний/Інституційний аналізи
- Аналіз відкритих ресурсів
- Біографічний аналіз (профайлів)
- Події/хронологічний аналізи
- Асоціаційний аналіз
- Комунікаційний аналіз
- Географічний аналіз

Роль основних елементів

- Дослідження доказів та інформації об'єктивно та критично – захист від суб'єктивного упередженого підходу (приклад когнітивний, інституційний та політичні підходи)
 - Критичне та креативне мислення (опрацювання інформації, порівняння гіпотез)
 - Пошук найбільш слабких у доказуванні доказів, теорій

Базові станції, основи механіки

Мобільна базова станція

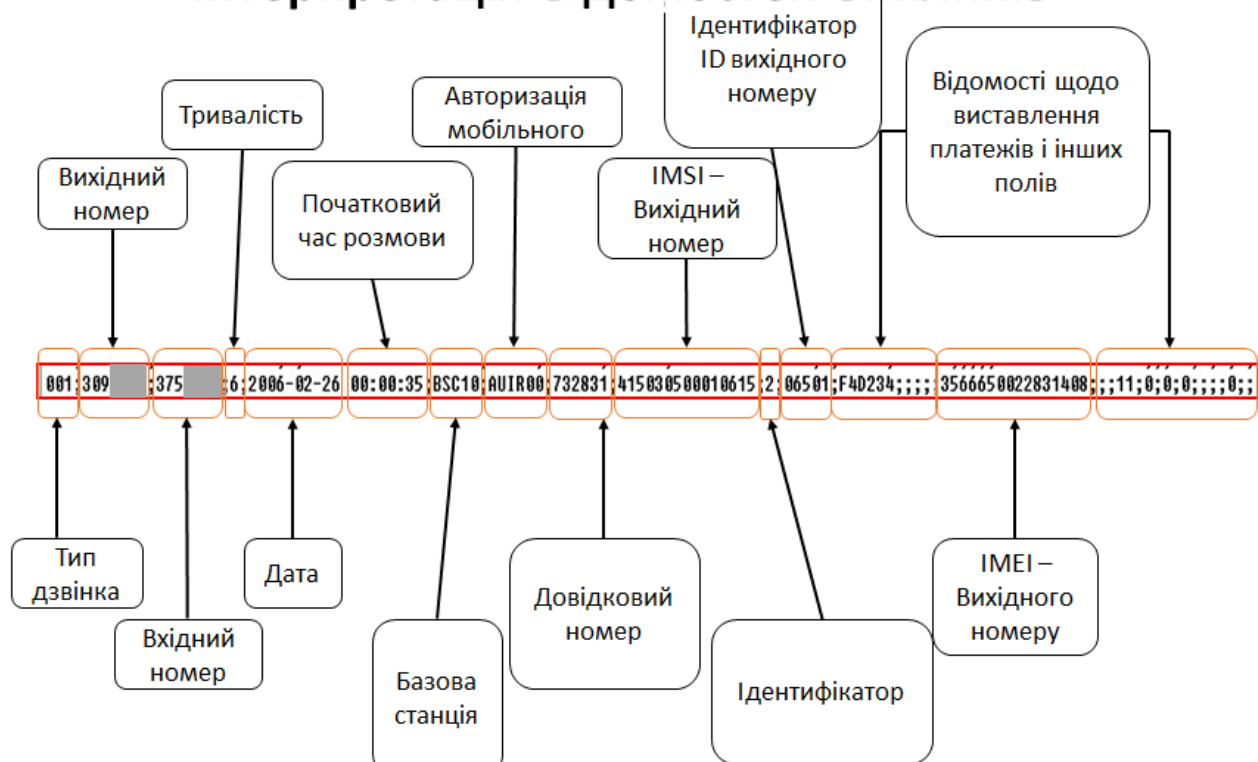
Субсистема базової станції

Субсистема перемикання Зовнішні інтерфейси

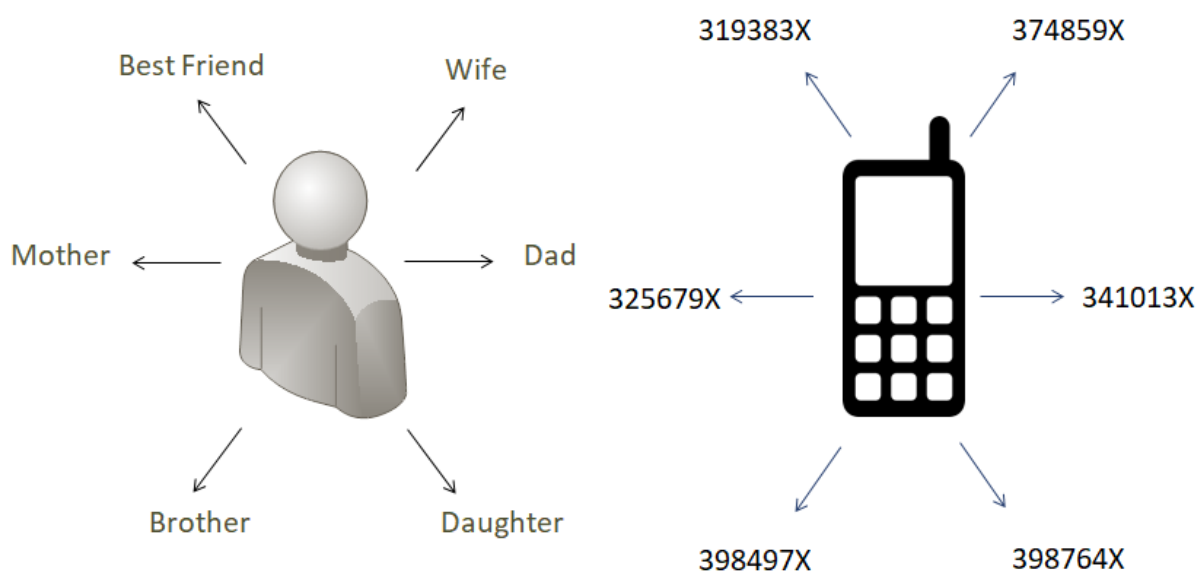
Інформація щодо дзвінків

030:38	325	0;2006-02-26 00:00:39;;732831;415037500790013;0;06083;:::;21;0;0;0;:::0;9613488888;
031:36	006	286997;0;2006-02-26 00:00:39;;732831;415030500181141;0;03031;:::;22;0;0;0;:::0;9613996060;
001:39	363	9;2006-02-26 00:00:30;BSC18;AUIR00;732831;415038500646466;2;00703;F40234;:::3562150070494011;::11;0;0;0;:::0;
030:39	709	0;2006-02-26 00:00:39;;732831;415039500558142;0;03711;:::;21;0;0;0;:::0;9613996060;
031:39	002	5505228;0;2006-02-26 00:00:39;;732831;415039500449741;0;06093;:::;22;0;0;0;:::0;9613996060;
031:36	003	68833;0;2006-02-26 00:00:39;;732831;415030500081923;0;07722;:::;22;0;0;0;:::0;9613996060;
031:70	33	0;2006-02-26 00:00:40;;732831;415030500027209;0;00631;:::;22;0;0;0;:::0;9613996060;
001:39	302	14;2006-02-26 00:00:26;BSC13;AUIR00;732831;415037500641756;2;07503;F40234;:::0183580003083403;::11;0;0;0;:::0;
001:37	002	02432;6;2006-02-26 00:00:34;BSC18;AUIR00;732831;41503750054529;2;03711;F40234;:::3508941008863653;::11;0;0;0;:::0;
001:30	371	6;2006-02-26 00:00:35;BSC10;AUIR00;732831;415030500010615;2;06501;F40234;:::3566650022831408;::11;0;0;0;:::0;
002:38	019	21;2006-02-26 00:00:20;GMSC82;BSC10;732831;415038500583445;0;00671;:::3508882089823118;::11;0;0;0;72;:::0;
030:30	0	02-26 00:00:41;;732831;415030500102538;0;06243;:::;21;0;0;0;:::0;9613996060;
030:30	0	02-26 00:00:41;;732831;415030500009379;0;03951;:::;21;0;0;0;:::0;9613996060;
030:30	689	2006-02-26 00:00:41;;732831;415030500193714;0;07241;:::;21;0;0;0;:::0;9613488888;
031:38	309	0;2006-02-26 00:00:41;;732831;415038500653608;0;10741;:::;22;0;0;0;:::0;9613996060;
031:36	371	0;2006-02-26 00:00:42;;732831;415030500188622;0;06094;:::;22;0;0;0;:::0;9613996060;
031:36	307	0;2006-02-26 00:00:42;;732831;415036500461402;0;10901;:::;22;0;0;0;:::0;9613996060;
030:37	0	02-26 00:00:42;;732831;415039500592990;0;03163;:::;21;0;0;0;:::0;9613996060;
031:38	342	0;2006-02-26 00:00:42;;732831;415037500752345;0;06482;:::;22;0;0;0;:::0;9613996060;
031:39	009	491439;0;2006-02-26 00:00:42;;732831;415037500806070;0;07393;:::;22;0;0;0;:::0;9613996060;
031:36	353	0;2006-02-26 00:00:42;;732831;415030500229045;0;06153;:::;22;0;0;0;:::0;9613996060;
001:70	35	8;2006-02-26 00:00:35;BSC27;AUIR00;732831;415030500166545;2;06183;F40234;:::3587712050083712;::11;0;0;0;:::0;
030:38	0	02-26 00:00:43;;732831;415038500538012;0;00633;:::;21;0;0;0;:::0;9613996060;
001:37	318	0;2006-02-26 00:00:35;BSC10;AUIR00;732831;415037500548301;2;00661;F40234;:::3570930088000203;::11;0;0;0;:::0;
031:36	371	0;2006-02-26 00:00:44;;732831;415030500188622;0;06094;:::;22;0;0;0;:::0;9613996060;
030:30	0	02-26 00:00:44;;732831;415030500111009;0;06104;:::;21;0;0;0;:::0;9613996060;
031:36	305	0;2006-02-26 00:00:44;;732831;415030500214426;0;00663;:::;22;0;0;0;:::0;9613996060;
001:39	054	23;2006-02-26 00:00:21;BSC18;GMSC82;732831;415039500558685;2;03041;F40234;:::3556610012684611;::11;0;0;0;:::0;
001:30	344	6;2006-02-26 00:00:39;BSC10;AUIR00;732831;415030500214431;2;06153;F40234;:::3509912055544125;::11;0;0;0;:::0;
030:37	0	02-26 00:00:45;;732831;415037500572014;0;00703;:::;21;0;0;0;:::0;9613996060;
030:39	007	38869;0;2006-02-26 00:00:45;;732831;415039500437515;0;06151;:::;21;0;0;0;:::0;12063130012;
030:30	363	0;2006-02-26 00:00:45;;732831;415030500038512;0;06161;:::;21;0;0;0;:::0;9613996060;
001:39	399	0;2006-02-26 00:00:38;BSC18;AUIR00;732831;415036500593381;2;02162;F40234;:::3537720040192604;::11;0;0;0;:::0;
030:30	376	0;2006-02-26 00:00:46;;732831;415030500061716;0;10921;:::;21;0;0;0;:::0;9613996060;
030:39	310	0;2006-02-26 00:00:46;;732831;415039500570505;0;03711;:::;21;0;0;0;:::0;9613488888;
031:36	376	0;2006-02-26 00:00:46;;732831;415036500432567;0;00611;:::;22;0;0;0;:::0;9613996060;
031:39	009	491439;0;2006-02-26 00:00:46;;732831;415037500806070;0;07393;:::;22;0;0;0;:::0;9613996060;
031:37	304	0;2006-02-26 00:00:46;;732831;41503750055340;0;00663;:::;22;0;0;0;:::0;9613996060;
031:38	365	0;2006-02-26 00:00:47;;732831;415037500624404;0;06094;:::;22;0;0;0;:::0;9613996060;
031:30	323	0;2006-02-26 00:00:47;;732831;415030500032779;0;04303;:::;22;0;0;0;:::0;9613996060;

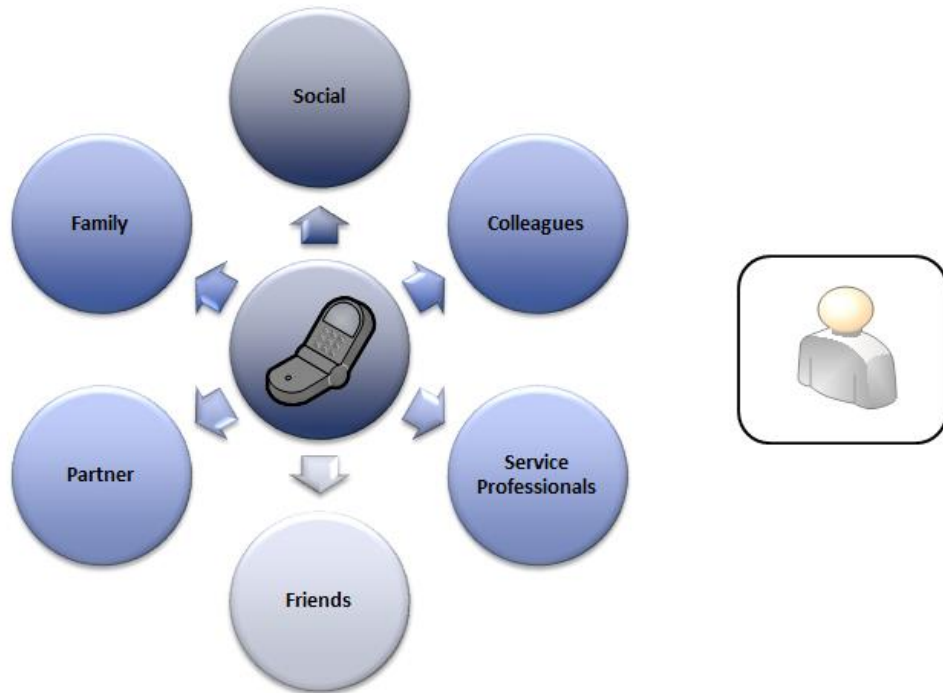
Інтерпретація відомостей викликів

Ідентифікація користувача

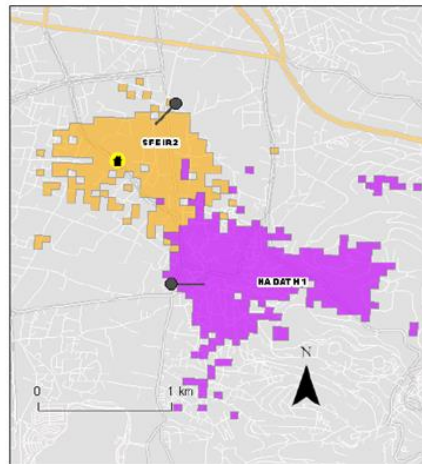
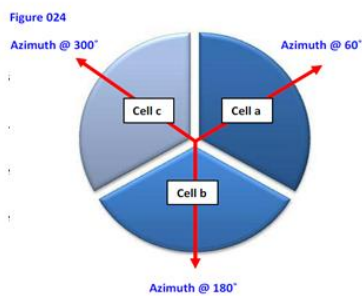

Побудова профілю контакту

Побудова географічного профілю

Cell : providing coverage for mobile phones over certain geographic area

Дім, робота,
інші часто
використані
локації

Які відомості може нам надати інформація по виклику?

- Профіль контакту ➡ Ідентифікація користувача;
Закрита та відкриті мережі
- Географічний профіль ➡ Дім, робота, інші доступні локації
- Профайл за мобільним телефоном ➡ Асоціації
- Зміна користувача ➡ Так чи ні
- Природа телефону ➡ Приватний, Службовий, один чи кілька користувачів (приклад – сімейного користування)

Наукове видання

**Мороз Віта Петрівна
Чаплинський Костянтин Олександрович
Богуславський Максим Григорович
Волошина Марина Олександрівна**

**ПРОТИДІЯ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ
В УКРАЇНІ: СУЧАСНІСТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

Монографія

Редактори, оригінал-макет –
Коваленко-Марченкова Є. В., Самотуга А. В.

Підп. до друку 13.04.2023. Формат 60x84/16. Друк цифровий. Гарнітура – Times.
Ум.-друк. арк. 13,76. Обл.-вид. арк. 14,75. Тираж – 45 прим. Зам. № 01/23-м

Надруковано у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ 49005,
м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26, rvv_vonr@dduvs.in.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6054 від 28.02.2018